T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ




# ÖMER OSMAN ERENDORUK' UN ESERLERİNDE KİMLİK ARAYIŞI

NESLİHAN DEMİREZER

1118202103

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. ESAT CAN

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NESLİHAN DEMİREZER** tarafından hazırlanan **ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN ESERLERİNDE KİMLİK ARAYIŞI** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 15.-16. maddeleri uyarınca **27.03.2015 Cuma** günü saat **14.30**'da yapılmış olup, tezin .....kabul...edilmesine.....* **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

| JÜRİ ÜYELERİ | KANAAT | İMZA |
|---|---|---|
| Doç. Dr. Yüksel TOPALOĞLU | kabul edilmesine | |
| Yrd. Doç. Dr. Bahtiyar ASLAN | kabul edilmesine | |
| Yrd. Doç. Dr. Esat CAN (Danışman) | kabul edilmesine | |

*Jüri üyelerinin, tez ile ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/ Reddine "seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

| | |
|---|---|
| Referans No | 10071347 |
| Yazar Adı / Soyadı | NESLİHAN DEMİREZER |
| Uyruğu / T.C.Kimlik No | TÜRKİYE / 29621542348 |
| Telefon | 5544462630 |
| E-Posta | neslihandemirezer@gmail.com |
| Tezin Dili | Türkçe |
| Tezin Özgün Adı | Ömer Osman Erendoruk'un Eserlerinde Kimlik Arayışı |
| Tezin Tercümesi | Quest For İdentity In The Literary Works of Ömer Osman Erendoruk |
| Konu | Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature |
| Üniversite | Trakya Üniversitesi |
| Enstitü / Hastane | Sosyal Bilimler Enstitüsü |
| Bölüm | Türk Edebiyatı Bölümü |
| Anabilim Dalı | Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı |
| Bilim Dalı | Türk Edebiyatı Bilim Dalı |
| Tez Türü | Yüksek Lisans |
| Yılı | 2015 |
| Sayfa | 288 |
| Tez Danışmanları | YRD. DOÇ. DR. ESAT CAN 18259890990 |
| Dizin Terimleri | |
| Önerilen Dizin Terimleri | |
| Kısıtlama | 36 ay süre ile kısıtlı |

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 31.03.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

31.03.2015

İmza:.....

**Tezin Adı:** Ömer Osman Erendoruk' un Eserlerinde Kimlik Arayışı

**Hazırlayan:** Neslihan Demirezer

# ÖZET

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan Türk Edebiyatının önemli yazarlarındandır. İlk şiirlerini öğretmen okulunda iken kaleme alan yazar, daha sonra Bulgaristan Türk Edebiyatı'na hikâye, roman, masal, mektup, hatıra ve inceleme türünde pek çok eser kazandırmıştır.

Bu çalışmada Bulgaristan Türklerinin yaşadığı kimlik sorunlarının, Ömer Osman Erendoruk'un eserlerinde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Birinci bölümde kimliğin tanımı yapıldıktan sonra Bulgaristan Türklerinin tarihinden ve yaşadıkları kimlik sorunlarından bahsedilmiştir. İkinci bölümde Ömer Osman Erendoruk'un hayatı, sanatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Daha sonraki bölümlerde sırasıyla romanları, hikâyeleri, şiirleri, masalları, hatıraları, mektupları ve incelemelerinin genel özellikleri verilerek, yazarın kaleme aldığı bu eserlerde Bulgaristan Türklerinin kimlik sorunlarını ne şekilde işlediği incelenmiştir. Bu çalışma, yazarın eserlerini farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Bulgaristan, Bulgaristan Türk Edebiyatı, Ömer Osman Erendoruk, kimlik

**Name of Thesis:** Quest For İdentity In The Literary Works of Ömer Osman Erendoruk

**Prepared by:** Neslihan Demirezer

## ABSTRACT

Ömer Osman Erendoruk is one of the prominent writers of Turkish Literature in Bulgaria. Having written his first poems in the teacher training school, the writer later contributed to the Turkish literature of Bulgaria many works in different types like stories, novels, tales, letters, memories and reviews.

In this study, it has been examined how the identity problems experienced by the Turks living in Bulgaria are dealt in the works of Ömer Osman Erendoruk. In the first part, after the definition of identity, the history of the Turks in Bulgaria as well as their problems related to identity have been mentioned. In the second part, it has been focused on the life, art and the works of Ömer Osman Erendoruk. In the following chapters by giving the general characteristics of his novels, stories, poems, tales, memeories, letters and reviews respectively, it has been examined in these works how the writer deals with the identity problems encountered by the Turks in Bulgaria. This stusy has been performed to evaluate the works of the author with a different perspective.

**Keywords :** Bulgaria, Turkish Literature of Bulgaria, Ömer Osman Erendoruk, identity.

# ÖN SÖZ

Ömer Osman Erendoruk'un Bulgaristan Türk Edebiyatı tarihinde önemli bir yeri vardır. Edebiyat hayatına şiirlerle başlayan yazarın, hikâye ve roman türünde verdiği eserleri edebiyat çevrelerinde kabul görmüş ve beğeniyle okunmuştur. Bu türlerin yanı sıra mektup, hatıra, masal ve inceleme türünde de eserler vermiştir. Eserlerinde Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sorunları esas alan yazar, bu anlamda kendini milletine karşı sorumlu hissetmiş ve sesini duyurmak için daima mücadele etmiştir. Ömer Osman Erendoruk'un hayatı, sanatı ve eserleri üzerine daha önce çeşitli çalışmalar yapılmış; ancak eserlerinde konu bağlamında ele aldığı Bulgaristan Türk kimliği incelenmemiştir. Biz, bu çalışma ile yazarın eserlerinde kimlik konusuna nasıl değindiğini incelemeye çalıştık ve eserlerine farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçladık.

Bu düşünceden yola çıkarak hazırladığımız "Ömer Osman Erendoruk'un Eserlerinde Kimlik Arayışı" başlıklı çalışmamız "*Giriş", "Sonuç", "Kaynakça" ve "Ekler"* haricinde altı bölümden oluşmaktadır. *"Giriş"* kısmında Bulgaristan Türk Edebiyatının teşekkülü, gelişimi ve önemli yazarlarına genel hatlarıyla değinilmiştir. *Birinci Bölüm'*de kimliğin tanımı yapıldıktan sonra Bulgaristan Türklerinin tarihi ve yaşadıkları kimlik sorunları ele alınmıştır. *İkinci Bölüm*'de yazarın hayatı altı alt başlığa ayrılarak incelenmiştir. Yazarın romanlarının incelendiği *Üçüncü Bölüm'*de, romanların genel özellikleri, romanlardaki konu ve olay örgüsü ve romanlarda kimlik olgusunun nasıl işlendiği bölümlere ayrılarak, eserlerden alınan örnek metinlerle verilmiştir. *Dördüncü Bölüm'*de hikâyelerin genel özellikleri, konuları ve hikâyelerde kimlik konusunun nasıl işlendiği incelenmiştir. *Beşinci Bölüm'*de şiirlerin genel özellikleri, şiirlerdeki belli başlı temler ve şairin şiirlerinde kimlik konusunu nasıl işlediği bölümlere ayrılarak ele alınmıştır. *Altıncı Bölüm'*de Ömer Osman Erendoruk'un yayımladığı diğer eserleri bir başlık altında toplanmıştır. Öncelikle masallarının genel özellikleri, belli başlı konuları ve masallarda kimlik konusunun nasıl işlendiği incelenmiştir. Masalların ardından hatıraların genel özellikleri, belli başlı konuları ve yine kimlik konusunun nasıl işlendiğine

değinilmiştir. Hatıralardan sonra mektupların genel özellikleri verilerek mektuplarda kimlik konusunun ne şekilde işlendiği incelenmiştir. Son olarak da yazarın incelemelerinin genel özellikleri, incelemelerde değinilen belli başlı konularda kimlik konusunun ne şekilde ele alındığı gösterilmiştir. *"Sonuç"* kısmında ise yazarın, eserlerinde kimlik konusunu ele alışı genel olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın her safhasında ilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Esat Can'a şükranlarımı sunarım. Tezin plânlanması ve hazırlığı aşamasında bize yardımcı olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Recep Duymaz'a, ayrıca değerli hocalarım Doç. Dr. Yüksel Topaloğlu'na ve Tarih Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaan Çalen'e, eserlerin temini sırasında yardımcı olan Arş. Gör. Erhan Vatansever'e, değerli dostlarım Derviş Yıldız ile Süheyla Ayvallı'ya ve Cem Düzen'e teşekkür ederim.

Yazar ile ilgili bilgi ve hatıralarını aktararak, bizleri evlerinde misafir eden torunu sayın Ömer Erendoruk ile kızı sayın Gülseren Erendoruk'a burada minnet ve şükranlarımı sunmayı bir görev addediyorum.

Son olarak çalışmamın her aşamasında beni maddî ve manevî olarak destekleyen babam Ali Demirezer'e, annem Nesrin Demirezer'e ve her derdime ortak olan ağabeyim Alper Demirezer'e saygılarımı ve en içten teşekkürlerimi sunarım.

Neslihan DEMİREZER

Edirne, Mart 2015

# İÇİNDEKİLER

**ÖZET** ..... **i**
**ABSTRACT** ..... **ii**
**ÖN SÖZ** ..... **iii**
**İÇİNDEKİLER** ..... **v**
**KISALTMALAR** ..... **x**
**GİRİŞ** ..... **1**

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**1. KİMLİK NEDİR?** ..... **9**
1.1. Bulgaristan Türklüğü ve Kimlik Sorunları ..... 21
1.1.1. Komünist Dönem Öncesi Bulgaristan Türklüğü ve Kimlik Sorunları 21
1.1.2. Komünist Dönem Sonrası Bulgaristan Türklüğü ve Kimlik Sorunları27

**İKİNCİ BÖLÜM**

**2. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN HAYATI** ..... **39**
2.1. Doğumu – Ailesi - Çocukluğu ..... 39
2.2. Eğitim Hayatı ..... 41
2.3. Çalışma ve Sanat Hayatı ..... 41
2.4. Hapis ve Sürgün Yılları ..... 44
2.5. Türkiye'ye Gelişi ..... 47
2.6. Son Yılları ve Vefatı ..... 49

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

**3. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN ROMANLARI** ..... **51**
3.1. Romanlar ..... 51
3.1.1. Toprağa Kan Düştü ..... 51
3.1.1.1. Konu ..... 51
3.1.1.2. Olay Örgüsü ..... 51
3.1.2. İçimizdeki İnci Taneciği ..... 53
3.1.2.1. Konu ..... 53
3.1.2.2 Olay Örgüsü ..... 54
3.1.3. Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür ..... 55
3.1.3.1. Konu ..... 56
3.1.3.2. Olay Örgüsü ..... 56
3.1.4. Buruk Acı ..... 59
3.1.4.1 Konu ..... 59

3.1.4.2. Olay Örgüsü ..... 59
3.1.5. Uçurum ..... 62
3.1.5.1. Konu ..... 62
3.1.5.2. Olay Örgüsü ..... 62
3.2. Romanlarda Kimlik ..... 65
3.2.1. İsim Değiştirme ..... 71
3.2.2. Türkçenin Yasaklanması ..... 79
3.2.3. Eğitim Kurumlarının Kapatılması ..... 93
3.2.4. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması ..... 100
3.2.5. Ateizm Fikrinin Aşılanması ..... 107
3.2.6. İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşları ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi ..... 110
3.2.7. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması ..... 112
3.2.8. Tarihini Unutturmak ..... 121
3.2.9. Komünizm Fikrinin Aşılanması ..... 126
3.2.10. Göçe Zorlama ..... 130

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

**4. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN HİKÂYELERİ ..... 135**
4.1. Hikâyeler ..... 135
4.1.1. Yaralı Güvercin ..... 135
4.1.1.1. Konu ..... 135
4.1.1.1.1. Yaralı Güvercin ..... 135
4.1.1.1.2. Kurtarın Beni ..... 135
4.1.1.1.3. Ders ..... 136
4.1.1.1.4. Çocuklu Gelin ..... 136
4.1.1.1.5. On Birinci ..... 136
4.1.1.1.6. Şimdi Nereye ..... 136
4.1.1.1.7. İntikam ..... 136
4.1.1.1.8. Vicdanın Sesi ..... 137
4.1.1.1.9. Hatırlıyor Musun? ..... 137
4.1.1.1.10. Çekirge ..... 137
4.1.1.1.11. Sevaptır Kızım ..... 137
4.1.1.1.12. Günah Mı Ana? ..... 137
4.1.1.1.13. Korku ..... 137
4.1.1.1.14. Yaman Ali ..... 138

4.1.1.1.15. Peri Hacısı ..... 138
4.1.1.1.16. Kuyruklu Yalan ..... 138
4.1.1.1.17. Acı Tebessüm ..... 138
4.1.1.1.18. Olmaz Baba ..... 138
4.1.1.1.19. İlk veya Son Gece ..... 138
4.1.2. Son Gece ..... 139
4.1.2.1. Konu ..... 139
4.1.2.1.1. Son Gece ..... 139
4.1.2.1.2. Menekşe ..... 139
4.1.2.1.3. Hey Gidi Dünya ..... 139
4.1.2.1.4. Anılar Sokağı ..... 139
4.1.2.1.5. Beyaz Yağmur ..... 140
4.1.2.1.6. Falso ..... 140
4.1.2.1.7. Anan Uyuyor Muydu? ..... 140
4.1.2.1.8. Hâlâ Serviler De Ağlıyorlar Mı? ..... 140
4.1.2.1.9. Bendeki Ben ..... 140
4.1.2.1.10. Deli Ali ..... 140
4.1.2.1.11. Yara Tazeyken ..... 141
4.1.2.1.12. Anıların Peşinde ..... 141
4.1.2.1.13. Özlemin Oyunu ..... 141
4.1.2.1.14. Anıların Coşkusu ..... 141
4.1.2.1.15. Avuntu Masalı ..... 141
4.1.2.1.16. Yenilginin Direnci ..... 141
4.1.2.1.17. Yitiklik ..... 142
4.1.2.1.18. Soğumuş Küllerden Duyulan Sesler ..... 142
4.1.2.1.19. Avant Ali ..... 142
4.1.2.1.20. Izdırap ..... 142
4.1.2.1.21. İftira ..... 142
4.1.3. Bırak Kocamı ..... 142
4.1.3.1. Konu ..... 143
4.1.3.1.1. İlk Sevgi ve Sonrası ..... 143
4.1.3.1.2. Kurtarın Beni ..... 143
4.2. Hikâyelerde Kimlik ..... 144
4.2.1. Türkçenin Yasaklanması ..... 148
4.2.2. Tarihini Unutturmak ..... 149

## BEŞİNCİ BÖLÜM

**5. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN ŞİİRLERİ ..... 151**
5.1. Şiirler ..... 151
5.1.1. S.O.S. veya Üçüncü Mezar ..... 151
5.1.1.1. Belli Başlı Temler ..... 152
5.1.2. Ölmeden Ölmek ..... 152
5.1.2.1. Belli Başlı Temler ..... 153
5.1.3. Sabır Duası ..... 153
5.1.3.1. Belli Başlı Temler ..... 154
5.1.4. Dilim Dilim Yürek ..... 154
5.1.4.1. Belli Başlı Temler ..... 154
5.1.5. Buram Buram Yalnızlık ..... 155
5.1.5.1. Belli Başlı Temler ..... 155
5.1.6. Ağlatmayın Çocukları ..... 155
5.1.6.1. Belli Başlı Temler ..... 156
5.1.7. İzmir Sokakları ..... 156
5.1.7.1. Belli Başlı Temler ..... 157
5.1.8. Son Yaprak ..... 157
5.1.8.1. Belli Başlı Temler ..... 158
5.2. Şiirlerde Kimlik ..... 158
5.2.1. İsim Değiştirme ..... 163
5.2.2. Türkçenin Yasaklanması ..... 169
5.2.3. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması ..... 174
5.2.4. İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşları ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi ..... 176
5.2.5. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması ..... 181
5.2.6. Tarihini Unutturmak ..... 187
5.2.7. Komünizm Fikrinin Aşılanması ..... 188
5.2.8. Göçe Zorlama ..... 188

## ALTINCI BÖLÜM

**6. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN DİĞER ESERLERİ ..... 190**
6.1. Masalları ..... 190
6.1.1. Taşlaşan Çocuk ..... 190
6.1.1.1. Masallarda Belli Başlı Konular ..... 190
6.1.2. Masallarda Kimlik ..... 191

6.1.2.1. İsim Değiştirme ..... 192
6.1.2.2. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması ..... 194
6.2. Hatıraları ..... 194
6.2.1. Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda ..... 194
6.2.1.1. Hatıralarda Belli Başlı Konular ..... 195
6.2.2. Hatıralarda Kimlik ..... 195
6.2.2.1. İsim Değiştirme ..... 197
6.2.2.2. Türkçenin Yasaklanması ..... 199
6.2.2.3. Eğitim Kurumlarının Kapatılması ..... 202
6.2.2.4. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması ..... 203
6.2.2.5. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması ..... 204
6.2.2.6. Komünizm Fikrinin Aşılanması ..... 205
6.2.2.7. Göçe Zorlama ..... 206
6.3. Mektupları ..... 207
6.3.1. Istıraphaneden Mektuplar ve Rüzgâr Gibi Geçti Yıllar…..…..204
6.3.1.1. Mektuplarda Belli Başlı Konular ..... 207
6.3.2. Mektuplarda Kimlik ..... 208
6.3.2.1. İsim Değiştirme ..... 209
6.3.2.2. Türkçenin Yasaklanması ..... 210
6.4. İncelemeleri ..... 213
6.4.1. Bir Başkadır Bizim Eller ..... 213
6.4.1.1. İncelemelerde Belli Başlı Konular ..... 214
6.4.2. İncelemelerde Kimlik ..... 215
6.4.2.1. İsim Değiştirme ..... 216
6.4.2.2. Türkçenin Yasaklanması ..... 218
6.4.2.3. Eğitim Kurumlarının Kapatılması ..... 220
6.4.2.4. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması ..... 221
6.4.2.5. Ateizm Fikrinin Aşılanması ..... 222
6.4.2.6. İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşlarının ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi ..... 223
6.4.2.7. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması ..... 225
6.4.2.8. Tarihini Unutturmak ..... 226
**SONUÇ ..... 227**
**KAYNAKÇA ..... 238**
**EKLER ..... 252**

# KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| age. | : Adı geçen eser |
| agm. | : Adı geçen makale |
| Arş. Gör. | : Araştırma Görevlisi |
| BKP | : Bulgaristan Komünist Partisi |
| Bk. | : Bakınız |
| C | : Cilt |
| çev. | : Çeviren |
| Doç. Dr. | : Doçent Doktor |
| DS. | : Dırjavna sigornost: Devlet Güvenlik Teşkilatı |
| No. | : Numara |
| Prof. Dr. | : Profesör Doktor |
| S | : Sayı |
| s. | : Sayfa |
| vb. | : Ve benzeri |
| vs. | : Vesaire |
| Yrd. Doç. Dr. | : Yardımcı Doçent Doktor |

# GİRİŞ

Bulgaristan, Anadolu'ya yakın olması, Osmanlı Devleti'nce çok erken dönemde fethedilmesi ve yoğun bir Türk nüfusu barındırması sebebiyle Türk edebiyatı açısından zengindir. Ancak ağır toplumsal şartlar yüzünden sık sık durgunluk hattâ suskunluk dönemi yaşamıştır.

Bulgaristan Türk edebiyatının gelişmesinde esas dönemleri belirlerken, bu ülkede toplum hayatındaki değişme ve gelişmelerle birlikte edebiyat sürecinin de nasıl ve hangi yönde geliştiğini göstermek önemlidir. Ancak başlangıcından günümüze kadar yazılmış sanat eserleri hakkında araştırmalar yeterince yapılmamış olduğundan dönemleri daha genel bir biçimde göstermek uygun olacaktır.

Bulgaristan Türk Edebiyatını üç ana başlık altında inceleyebiliriz:

1. Birinci Dönem Edebiyatı (Bulgaristan Prensliği'nin kuruluşu olan 1878 yılından Komünist dönemin başlangıcı 1944 yılına kadar)
2. İkinci Dönem Edebiyatı (1944-1989 arası komünist dönem)
3. Üçüncü Dönem Edebiyatı (1990'dan günümüze kadar)

## 1. Birinci Dönem Edebiyatı

Bu dönem çok fazla araştırılmamış olup dönem ile ilgili bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğu dönemde Türk edebiyatına pek çok şair ve yazar yetiştirir. Ancak, bu şair ve yazarlar yurtlarını terk ettiği için Bulgaristan Türk edebiyatı büyük yaralar alır. Özellikle Türk-Rus Harbi'nin ardından Bulgaristan Krallığı'nın kurulması ile bölgede uzun yıllar devam eden Türk edebiyatı durgunluk dönemine girer. Bu dönemde bölgede yaşayan Türk toplumu engellere rağmen Türk okullar, gazete ve kitaplarla varlıklarını sürdürmeye çalışır. Bir sanat eserinin yayımlanması ve okurlara ulaşabilmesi, Bulgarların Türklere yönelik izlediği politikaya ve uyguladığı sansüre bağlı hâle gelir.

Bu dönemde Balkan ve Bulgaristan Türklerinin sorunları ve bu yoldaki mücadeleler, baskının ruhsal etkileri, gelenek ve göreneğe bağlılık, Türkiye sevgisi önde gelen konu ve temalardandır. Balkan Savaşları da derin ıstırapların kaynağı olur ve birçok sanatçının yaratıcılığında ana konuyu teşkil eder.

Türkiye'de eğitim gören Ali Osman Ayrantok, Mehmet Behçet Perim, Oğuz Mehmet Fikri, Osman Kılıç, Sabri Demir, Selim Bilâl gibi yazar ve şairler ve Âşık Hıfzı, Hüseyin Raci Efendi, Mustafa Şerif Alyanak, İzzet Dinç, Mehmet Müzekkâ Con vb. Bulgaristan Türk Edebiyatının gelişmesinde önemli katkılar yaparlar.

Bulgaristan Türkleri edebiyatının ilk ürünü, Sofyalı Âşık Hıfzı'nın *Destan-ı Plevne Muharebesi'*dir. Yazılan şiirlerin büyük çoğunluğu, Balkan Savaşları'nın derin ıstıraplarını işler. Millî ruhu okşayan şiirlerin yanı sıra çocukların eğitim ve öğretimi, cehaletle savaş, yurt sevgisi, gurbetlik gibi konularda da yazılır. 93 Harbi'ni (1877-1878) konu alan Hüseyin Râcî Efendi'nin *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* adlı eseri, sanatçının Türkiye'ye göçünden sonra yayımlanır. Yazarın Balkan Savaşları'nı anlatan eserleri de vardır. Çarlık döneminde yazılan şiirlerde soyut bir anlatım tercih edilmiş olup daha çok çocuk ve gençlere seslenilir. Bütün dönemlerde görüleceği gibi bu dönemdeki şairler de şiirlerinde "göç" olgusunu işlerler. Bulgaristan Türk aydınlarının Türkiye'ye göçü sebebiyle Bulgaristan Türkleri, aydın zümreden yoksun kalır.

Türkiye'ye göç eden Ali Haydar Taner'in Türkçeye çevirdiği *Beyaz Zambaklar Memleketinde*, Mehmet Behçet Perim *Göçmen Ahmet,* Ali Kemal *Alev ve Kül*, Ethem Ruhi Balkanlı *Şehit Evlâtları* gibi romanlarla Bulgaristan Türklerinin millî ruhunu, sosyal durumunu işlerler. 1930lu yıllarda iktidara gelen Bulgar milliyetçilerinin zamanında, Türk düşmanlığı had safhaya çıktığından zaten sınırlı sayıda Türkçe basılan gazete ve dergiler kapatılır, şair ve aydınlar da tehdit ve baskılara maruz kalırlar. Bu durum, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürer. Bulgaristan Türk Edebiyatı, 1944'e kadar kendini korumuş olmakla beraber, çok büyük bir gelişme kaydedemez.

## 2. İkinci Dönem Türk Edebiyatı

Bu dönem, 9 Eylül 1944'te komünist yönetimin iktidara gelişiyle başlar. Jivkov'un uygulamalarıyla bu dönemde yaşanan değişiklikler kültür, sanat ve edebiyata da yansır. Bulgaristan Türk Edebiyatı da bu değişikliklerden uzak kalamaz ve resmî ideolojinin propagandası altında kendisine istikamet arar.

Komünist dönemin ilk yıllarında açılan yeni okullar ve *Dostluk*(1947), *Işık*(1945, 1947'den sonra *Yeni Işık*), *Yeni Hayat, Halk Gençliği*(1948), *Eylülcü Çocuk*(1946-1960), *Emek Davası*, *Piyoner*(1959-1980) gibi Türkçe yayın organları Türk edebiyatı açısından verimli bir dönemin başlamasına sebep olur. Sofya'da Türkçe eser basan yayınevleri açılır. Türkçe yayın yapan radyolar kurulur. Öğretmen okulları kurulur.(1953) Bu yatırımlar sonuç verir ve Türk edebiyatı büyük gelişme gösterir. O zamana kadar gazete ve dergilerde görülen edebî ürünler önce derlemelere, ardından da bağımsız kitaplara dönüşmeye başlar. Ancak komünist rejim bir süre sonra Türk halkının sahip olduğu hakları geri almaya başlar. Komünist dönemin başında (1944) karşılaşılan olumlu manzara, sonraki yıllarda yerini ağır bir baskıya bırakır ve giderek Türkçe okuma-yazma ve hattâ Türkçe konuşma yasaklanır, eğitim kurumları kapanır, isimler değiştirilir; fakat Türkçe yaşamaya devam eder.

Türk halkının çok sevdiği ifade şekli olan şiir, edebiyatın büyük bölümünü işgal eder ve bu dönemde daha da gelişir. Şiir, edebî tür olarak önde geldiğinden, hemen her okur-yazar önce şiiri dener. Dönemin başlarında daha çok sözlü halk şiirimizin tesiriyle yazılan şiirlerde kişisel bir özgünlük, lirizm ve yiğitçe anlatışlar görülmeye başlanır. Folklor ve köylü bilinci üzerine kurulan edebiyatın etkisiyle köylü şiir akımı doğmuş olur. Şiirlerde din, fazilet, ahlâk, çekilen sıkıntılar, göç, yurt sevgisi, Bulgaristan'ın doğal güzellikleri, tabiat, sevinç, keder, iyilik, kötülük gibi konular işlenir.

1940lı yıllarda ortaya çıkan pek çok Bulgaristan Türk şairinin mesleği genel olarak öğretmenliktir. Devlet politikasına ters düşerek mesleklerini kaybetmemek için güdümlü bir edebiyatı benimseyen bu şairler, çocukları hayata hazırlamak ve onlarda bir takım değerlerin gelişmesini sağlamak için kısa çocuk şiirleri yazarlar. Bu nedenle çocuk edebiyatı, Bulgaristan Türk Edebiyatı'nda büyük gelişme gösterir. Gayesi eğitim ve öğretim olan bu şiirlerin konuları; çocukların günlük hayatlarında karşılaştıkları hususlar ve tabiattır. Hece vezni ya da serbest vezinle yazılan bu şiirlerde mısralar çok kısa, anlatım çok sadedir.

Çocuk şiirlerine 1950li yıllarda şahsî duygu ve düşünceler, tabiat, aşk, kadın konuları ilâve edilir. Baskılar sonunda Türkler millî varlıklarını koruyabilmek için şiirde folklorik unsurlara yer vermeye, gelenekten kopmamaya çalışırlar.

Türkler, "öte" kelimesiyle simgeledikleri Türkiye, Türkiye sevgisi, zulme ve baskıya karşı isyanlar, göç, örf ve âdetlere bağlılık, hürriyet gibi temalarla şiirler yazarlar. Devrin şiirlerinde bazı Cumhuriyet dönemi Türk şair ve yazarlarından Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Fakir Baykurt, Necati Cumalı, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Bulgaristan Türk şairlerini etkilediği görülür. Bu sanatçılar her ne kadar Bulgaristan Türk şairlerini tek yönlü etkilemiş olsalar da onların Türkçeyi güzel kullanmaları açısından oldukça faydalı olurlar. Yakın zamana kadar Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinin iyi olmaması yüzünden Türk edebiyatının, Bulgaristan Türkleri tarafından takip edilmesi mümkün olmadığı için Türk şairler önce gelenekten sonra da Bulgar ve Slav milletlerinin şiirinden etkilenirler. Bu dönemin öne çıkan şairleri Ömer Osman Erendoruk, Süleyman Yusuf Adalı, Mehmet Müzakkâ Con, Sabri Demir, Recep Küpçü, Nevzat Mehmedov, Ali Bayramov, Lâtif Aliev, Ahmet Şerif, Mefkûre Molla, Sabahattin Bayram, Mehmet Behçet Perim, Mehmet Çavuş, Osman Aziz, Şükrü Tahir, Ali Osman Ayrantok, Mustafa Mutkav, Hasan Karahüseyin, Mehmet Fikri, Şaban Mahmut, Mehmet Sansar ve İsmail Çavuş'tur.

Başlangıçta sadece şiir tarzında kendini gösteren bu edebî ürünlere 1950'den sonra nesir tarzında eserler de katılır. Bu eserlerde köy konuları ele alınır, masal ve halk hikâyelerine yakın bir anlayışta nazım-nesir karışık ürünler verilir. Hasan

Karahüseyin, Ahmet Kahveciev, Rıza Mollov, Kemal Bunarcıev, Ahmet Tımışev, Muharrem Tahsinov, Nadiye Ahmedova, Sabri Tatov, Latif, Karagöz, Mustafa Mutlu, Mukaddes Akmanova, Ali Pirov, Selim Bilâl, Ömer Osmanov, Salih Baklacıev, Süleyman Gavazov gibi pek çok yazar da hikâye türünde eserler verir.

Roman yazanların sayısı ise sınırlıdır. 1962'de Sabri Tatov tarafından yazılan *Gün Doğarken* adlı roman, türünün ilk örneklerindendir. Yazarın bu eseri, Türk köylüsünün hayatını ve gelecek için umutlarını anlatır. 1965'te Halit Ali Osman Dağlı, *Saçılan Kıvılcımlar* adlı romanını yazar. Sabri Tatov'un 1967'de yazdığı *İki Arada* romanıyla, *Köyün Haymanası* adlı uzun hikâyesi oldukça sevilir. Uzun yıllar düşünce suçundan Bulgaristan hapishanelerinde mahkûm edilen ve sonunda Türkiye'ye göçen Ömer Osman Erendoruk'un bu yıllarda yazdığı *Buruk Acı* ve *Uçurum* adlı romanları müsadere edilir. Ancak 1989'dan sonra Türkiye'de yazar tarafından tekrar kaleme alınıp basılırlar. Bu eserlerde Bulgar komünist rejiminin Türkleri yok etme çabaları ve buna direnen Türklerin benliklerini korumak için yaptıkları mücadeleleri anlatılır. Roman ve hikâye dalında parti liderleri, komünistler, tarım kooperatifleri başkanları, köy yöneticileri, ordu komutanları menfî kahraman; müftüler, hocalar, öğretmenler, Türkiye'ye ve Türklüğe gönlü verenler müspet kahraman olarak tasvir edilir. Ömer Osman, Sabri Tata, Mehmet Bekir gibi yazarlar, sembolik anlatım biçimlerinden yararlanarak Türklerin iç huzursuzluklarını dile getirirler.

Bu dönemde çocuk edebiyatı Ahmet Şerifov ve Nevzat Mehmetov ile devam eder. Eleştiri türünde ilk örnekler 1950li yıllarda görülür. 1960lı yıllarda Rıza Mollov ve İshak Raşidov gibi eleştirmenler, Türkçe yazılmış sanat eserleri üzerinde değerlendirmeler yaparlar. İnceleme ve eleştiri bahsinde Prof. Dr. İbrahim Tatarlı son dönemin en önemli ismi sayılır. Onun haricinde Fevzi Ömer, Nimetullah Hafız vb. isimleri de bu gruba dâhil edebiliriz.

1951-1958 yıllarında bazı kent ve kasabalarda piyesler ve Karagöz tipi sahne oyunları yazan sanatçıların varlığından söz edilir. Tiyatro eserlerinin de sayıları çoktur. Yusuf Kerimov, İsmail Bekir, Sabahattin Bayramov, Sabri Tatov, İshak

Raşitov gibi yazarlar tarafından genelde tek perdelik yazılan bu eserlerin çoğu oynanır.

1970'e kadar Reşat Nuri Güntekin, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Orhan Kemal, Melih Cevdet Anday, Halide Edip, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt gibi yazarların romanları ve Ömer Seyfettin, Memduh Şevket Esendal, Refik Halit Karay, Sait Faik, Sadri Ertem, Haldun Taner gibi hikâyecilerin bazı eserlerinin Bulgaristan'da basılmaları Bulgaristan'daki Türklerin ana dillerini, örf ve âdetlerini korumalarında ve edebiyatlarının gelişmesinde önemli rol oynar.

Bulgaristan Türk azınlık edebiyatının tarihi boyunca en çok sanatçının yetiştiği ve en çok Türkçe eserin yayımlandığı dönem olan 1950-1960lı yıllardan sonra eser yayımlamak bir yana, Türkçe konuşmak bile yasaklanır. 1970'ten sonra şair ve yazarlara Bulgarca yazma zorunluluğu getirilir. Bütün bu sansüre rağmen, şair ve yazarlar yine de dil asimilasyonuna karşı mücadele verirler; Bulgaristan Türklerinin gönül kırıklıklarını anlatırken "kuruyan bir dal gibiyiz", "bir sonbahardır yaşam", "bir yaprağın simgesidir günlerim", "boz bulanık sulardan farksız günler", "yaşam tünelinin ötesinde bekleyen ölüm" gibi sembollerle yaralı gönüllerin çektiklerini dile getirirler.

1969lardan sonraki edebiyata "Umutsuzluk Edebiyatı" ya da "Ölüme Mahkûm Edilen Edebiyat" demek doğru olacaktır. Çünkü bu tarihten itibaren Bulgar yönetimi "Priobstavane"(Bütünleşme) kararı alır ve bu karar sonucunda; Türkçe konuşmalar, şair ve yazarların eserlerini Türkçe yazmaları, Türk tiyatrolarının Türkçe temsilleri yasak kapsamına alınır. Türkçe kitap yayımlayan "Narodna Prosveta" yayınevinin Türkçe yayınlar bölümü kapatılır. Bu ön hazırlığın ardından 1984-1985 yıllarında baskılar artarak devam eder ve kitlesel Türk soykırımına gidilir. Böylece Bulgaristan Türklerine ve edebiyatına büyük bir darbe indirilmiş olur.

Bu dönemi en ağır yaşayanlar, rejimin çıkarları doğrultusunda teşhisini koyduğu şair ve yazarlar olur. Söz gelimi 1989 Mayısında bütün Türk yerleşim merkezlerindeki yürüyüşlerin teşvik edilmesinde, haklarını savunma amacıyla çeşitli

örgütlerin oluşturulmasında şair ve yazarlar; bu ezilen, hak ve adalet peşinde koşan kitleyi yönlendirici güç konumuna gelirler. Dolayısıyla zorunlu göç sırasında bu şair ve yazarların çoğu Türkiye'ye göç ettirilir. Sabahattin Bayram, Nevzat Mehmet, Duran Hasan, Ömer Osman, Niyazi Hüseyin, Sabri Tata, Salih Baklacı, Ahmet Şerif, Ahmet Emin, Süleyman Yusuf, Şaban Mahmut, Nebiye İbrahim, Havva Pehlivan, İbrahim Mustafa, Ahmet Apti, Firdevs Büyükateş, Lâtif Ali, İsa Cebeci, Necmiye Mehmet ve daha onlarca yazar ve şair özlemini çektikleri Türkiye'ye göç ederler.

### 3. Üçüncü Dönem Edebiyatı

1989 yılında yaşanan "Büyük Göç" ün ardından gelişen edebiyatı üçüncü dönem olarak adlandırabiliriz. Yaşanan göçün ardından Bulgaristan'daki aydın zümre çok azalır. Ancak Jivkov döneminin sona ermesi ile Bulgaristan Türkleri toparlanıp kültürel ve siyasî bakımdan varlıklarını tekrar ortaya koyarlar.

1990 yılından sonraki demokratik rejim döneminde okullarda haftada dört saati geçmeyecek şekilde isteğe bağlı ve müfredat dışı olmak şartıyla Türkçe dersler verilmeye başlanır. Düzensiz olmakla birlikte ülkede şu an *Hak ve Özgürlük*(1991), *Güven*(1993) gazeteleri ile *Filiz*(1966), *Balon, Gönül*(2001), *Kaynak*(1999) ve *Deliorman*(2002) dergileri yayımlanır. *Müslümanlar* dergisi ise Türkçe ve Bulgarca olarak neşredilir. Bunun yanı sıra Türkiye televizyon kanallarının izlenebilmesi ve Türkiye ile olan kültür alışverişi Bulgaristan'daki Türk Edebiyatı'nın gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Sabri İbrahim Alagöz, Ali Bayram, Hüseyin Kocaman vb. sanatçılar eserlerinden derlemeleri okuyucularına sunmuş olmakla beraber pek çok romancı maddî ve teknik zorluklar sebebiyle eserlerini yayımlama imkânına kavuşamamışlardır. Ancak kısa bir süre geçmesine rağmen şimdiden adını duyuran çok sayıda sanatçıya rastlanmaktadır. Kemal Bunarciev, Yusuf Kerimov, Ahmet Tımışev, Zahit Güney, Haşim Akif, Mehmet Türker vb. bu sanatçılardan bazılarıdır. İkinci dönemdeki güdümlülük bu dönemde görülmez. O dönemdeki yasaklı ve başka

açıdan ele alınan dil, din, özgürlük gibi konular, bugünkü sanatçıların da başlıca konuları olur.

Türkiye'ye göç eden Bulgaristanlı Türk yazar ve şairlerin eserlerinde ele aldığı konular; Bulgar mezalimi, işkence, sürgün, hapis hayatı; örf ve âdetlerin, dinî vecibelerin yerine getirilememesi; ana dilleri Türkçenin yasaklanması, Bulgarların ad, din değiştirme gibi Bulgarlaştırma faaliyetleri; göç sırasında yaşananlar, terk edilen yurtlara duyulan özlem, Türkiye'de yaşadıkları, Türkiye'nin ve Türk insanının güzellikleridir.

Sonuç olarak, Bulgaristan Türk Edebiyatı, bu ülkedeki imkânlara göre gelişir. Orada özgürce sanatını sürdüremeyen pek çok Bulgaristan Türk aydını susturulmaya çalışılır veya Türkiye'ye göç etmeye zorlanır. Türkiye'ye yapılan göçlerle Bulgaristan Türk Edebiyatı olumsuz yönde etkilenir. Doğduğu topraklardan Türkiye'ye göçen Bulgaristan Türk şair ve yazarları sanatlarını burada sürdürür ve eserlerini yayımlama fırsatı bulurlar.

Bulgaristan'daki Türk yazar ve şairlerimiz her türlü baskıya, imkânsızlıklara rağmen, kültür ve edebiyatlarına geçmişte olduğu gibi sahip çıkmakta, azımsanamayacak sayıda ve kalitede önemli eserlere imza atmaktadırlar.[1]

[1] Giriş bölümünde aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır: *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Bulgaristan Türk Edebiyatı,* C:8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.38-46; Müzeyyen Buttanrı, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C: 6, S: 2, Aralık 2005, s.27-45; Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Bulgaristan Türk Edebiyatına Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi,* C: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.417-423; Abdülkadir Hayber, "Bulgaristan Türklerinin Şiiri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.: 5, Bahar 1998, s. 223-230; Rıdvan Canım, "Yirmi Birinci Asrın Başında Balkanlarda Yaşayan ve Türkçe Yazan Şairler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 16, Erzurum 2001, s.81-85; *Türk Dünyası El Kitabı,* Üçüncü Cilt, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 574-585.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## 1. KİMLİK NEDİR?

Kimlik bahsine girmeden önce, kimlik kavramının doğuş sürecine değinmemiz gerekir. Bu sebeple evvelâ konu ile alâkalı tarihî olay ve fikirleri ele almak istiyoruz.

1789 Fransız İhtilâli, Fransa'daki mutlak monarşinin devrilip, yerine cumhuriyetin kurulduğu ve sonucunda başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, dünyada pek çok ülkenin siyasî ve sosyal yapısında köklü değişimler meydana getiren bir harekettir.

İhtilâlden önce yaşanmış olan "aydınlanma" dönemi, ihtilâl sürecinde kitlelerin ve aydınların demokratik değerlere sonuna kadar sahip çıkmasının nispî bir açıklamasını vermektedir. J. J. Rousseau'nun, toplumun bütün bireylerini eşitlik temelinde ele alan ve devlet karşısında bireyin soyut özgürlüğünü ve onun toplumsal var oluşunu kendi bireysel iradesine bağlayan önermeleri, Voltaire'in kilisenin saygınlığını temelinden sarsan "akılcı din" yaklaşımı ve aydınlara biçtiği görev, Buffon'un mutluluk, erdem ve ahlâk kavramları ve Diderot'nun materyalizmi Fransız İhtilâli'ne ideolojik bir temel sunar. Bu ideolojik temeller ışığında milliyet, eşitlik, hak, adalet, hürriyet ve demokrasi kavramları ortaya çıkar.

Mehmed Safvet, bu kavramlardan milliyeti ve milliyetçiliğin Fransız İhtilâli ile ilişkisini şöyle açıklar: *"Fransız İhtilâli asrî milliyetçiliğin inkişâfında pek mühim bir âmil olmuştur. Bu inkılâp yeni Avrupa'nın en mühim bir hadisesidir. O, Fransa'nın bütün müesseselerini devirecek ve cemiyeti hürriyet, müsâvât, uhuvvet prensipleriyle timsâlîleştirilmiş siyasî demokrasi üzerine yeniden bina edecek bir kuvvete mâlikti."*[2]

[2] Mehmed Safvet, "Avrupa' da Milliyetçilik Cereyânının Zuhûr ve İnkişâfı", *Millî Mecmûa*, C: 9, No. 108, 15 Nisan 1928, s.1742.

Makalesinin devamında Fransız İnkılâbı'nın önemine ve sonuçlarına değinir:

*"Fransız İnkılâbı esâsen Rousseau'nun ferdiyetçi felsefesinin o zamanki muhafazakâr ve kozmopolitan Fransız ruhuna karşı bir isyanı idi. Bu itibarla Fransız İnkılâbı yalnız fertlere hürriyet vermekle kalmayıp milliyetleri de şuûrlu bir hâle getirmiş ve hürriyetleri için çalışmak mefkûresini nefh etmiştir. İnkılâp mefkûreleri hürriyet, müsâvât, uhuvvet mefhûmlarıyla millî heyecana bir ifade vermekte idi. Görülüyor ki Fransız İnkılâbı milliyetçiliğin tekâmülünde çok mühim bir rol oynamıştır."*[3]

Sonuç olarak, siyasî bir karakter kazanan milliyet kavramı ve bu kavramın önem kazanması sonucu ortaya çıkan milliyetçilik fikri ile dağınık hâlde bulunan milletler bilinçlenmeye, uyanmaya, birleşmeye başlar ve içinde bulundukları imparatorluklara karşı ayaklanmaya girişirler. Bu ayaklanmalar sonucunda imparatorluklar dağılma sürecine girer. Fransız İhtilâli ve doğurduğu milliyetçilik akımı ilgili bu tarihî bilginin ardından teorik olarak milliyetçilik kavramına değinelim.

Millet ve milliyetçilik konularında birçok sistematik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların amacı; milliyetçiliğin anlamı, doğuşu, gelişimi, ne gibi sonuçlara sebep olduğu, milletlerin etnik ve tarihî kökenlerini, milletlerin mi devleti kurduğu yoksa devletlerin mi milleti oluşturduğu konularını açıklamaya yöneliktir. Milliyetçilik tanım olarak üzerinde tam anlaşmaya varılamamış, hâli hazırda da pek çok tarihçi, sosyolog ve fikir adamı tarafından tartışılan bir kavramdır. Anthony D. Smith *Milletlerin Etnik Kökenleri* adlı eserinde milliyetçilik kavramının dört farklı kullanımı olabileceğini belirtir. Birinci olarak milliyetçilik, "millet yapma, genel bir millet oluşturma süreci" şeklinde anlamlandırılmıştır. "Bir millete ait olma bilinci" kavrama yüklenilen ikinci manadır. Üçüncü olarak, milliyetçilik "belirli amaçları

[3] Mehmed Safvet, *agm.*, s.1742.

gerçekleştirmeyi amaçlayan bir hareket" diye tanımlanmıştır. Ve nihaî olarak da "milleti ilgi odağı yapan bir doktrin, ideoloji" şeklinde anlaşılmıştır.[4]

Milliyetçilikle ilgili teorileri üç farklı yaklaşımla inceleyeceğiz. "ilkçi (primordialist) yaklaşım", "modernist yaklaşım" (sosyal-politik) "etno-sembolcü yaklaşım"(sosyal-kültürel). Umut Özkırımlı bu yaklaşımları şu şekilde açıklar:

İlkçi yaklaşım; milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanılır.[5] İlkçi yaklaşımın tanımının devamında Umut Özkırımlı, İngiliz tarihçi Edward Shils'in *"primordialism"* kelimesini ilk olarak 1957 tarihli makalesinde aile içi ilişkilerden bahsederken kullandığını söyler. Ve aile bireyleri arasındaki bağlılığın iletişimden değil, kan bağından kaynaklandığını belirtir. Dolayısıyla bu bağ; her şeyden önce yaratılmış olma, hep var olma yani "ilk olma" özelliği taşır. Amerikalı sosyolog/antropolog Clifford Geertz ise ilkçi bağdan kast edilenin toplumsal hayatın 'verili' (given), daha doğrusu 'verili' olduğu varsayılan, öğelerinden kaynaklanan bağlar olduğunu belirtir ve bunlar arasında kan bağı, din, dil ve belirli toplumsal alışkanlıkları sayar. Bu bağlara kişisel çıkarlar öyle gerektirdiği için değil, bağın kendisi önemli sayıldığı için uyulur. Önemli olan 'doğal' yakınlıktır, toplumsal etkileşim değil.[6] Görüldüğü üzere hem Gertz'in hem de Shils'in çalışmalarında ilkçilik, etnik bağlılığı nitelemek için kullanılır.

Modernist yaklaşımı benimseyen çalışmaların ortak paydasını milletler ve milliyetçiliğin modern çağa (son birkaç yüzyıla) ait yapılar olduğu görüşü oluşturur. Bu görüşe göre milletler ve milliyetçilik; kapitalizm, sanayileşme, merkezî devletlerin kurulması, kentleşme, lâikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıkar. Milliyetçiliği bu süreçlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Zaten eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasî ve ekonomik şartlar yoktur. Bu şartlar modern çağda oluşur; başka

[4] İrfan Haşlak, "Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği", *Bilgi Dergisi*, C: 2, S: 2, 2000, s.50.
[5] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s.75.
[6] Umut Özkırımlı, *age.*, s.77.

bir deyişle, milletler ancak milliyetçilik çağında sosyolojik bir gereklilik hâline gelir. Milliyetçilik milletleri yaratır, milletler milliyetçiliği değil.[7] Modernistler, millet ve milliyetçiliğin modernite ile birlikte ortaya çıktığını iddia ederler. Milliyetçiliği; Fransız İhtilâli, modern merkezî devlet, Sanayi Devrimi, kapitalizm, kentleşme, matbuatın gelişimi, Alman İdealizmi gibi olgularla açıklamaya çalışırlar.

Etno-sembolcü yaklaşıma göre milletlerin gelişim süreci geniş bir zaman dilimi içinde ele alınmalıdır. Çünkü modern milletlerin doğuşunu etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir. Bugünün milletleri, modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır. İki yapı, tür olarak değil, gelişmişlik düzeyi açısından farklıdır. Etnik kimlikler düşünüldüğünden daha dayanaklıdır; tarihin kurduğu tuzaklara (göçler, istilâlar, etnik gruplar arası evlilikler) karşı özlerini yüzyıllar boyu korurlar. Modern dönemin milletleri, yıllanmış etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenir. Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bu günün milliyetçiliklerinin içeriğini belirler fikrini söylemlerinin ana dolgu maddesi kabul ederek ilkçilerden ayrılırlar. Öte yandan milliyetçiliği kapitalizm, endüstrileşme gibi modern süreçlerle açıklayan kuramlarla da yetinilmemesi gerektiğini öne sürerler. Çünkü bu tür yaklaşımlar etnik bağlılıkların kalıcılığını göz ardı etmektedir. Doğru bakış açısı daha uzun bir tarihî dönemi kapsamalı, bugünün milletlerini etnik atalarıyla aynı potada değerlendirmelidir.[8] Görüldüğü üzere etno-sembolcüler, ilkçiler ve modernistler arasında bir orta yol bularak modernitenin millet ve milliyetçilik üzerindeki etkisinin yanı sıra modern milletlerin tarihî-etnik temeller üzerinde oluştuğunu savunurlar.

Millet, milliyet ve millî kimliklerin ortaya çıkışını farklı temellere dayandıran kuramlardan bahsettikten sonra bu kavramların tanımlarını vermek uygun olacaktır. İngilizce “nation” sözcüğünün karşılığı olarak, bizim dilimize Arapçadan geçen millet kelimesi kullanılır.

---

[7] Umut Özkırımlı, *age.*, s.98.
[8] Umut Özkırımlı, *age.*, s.195-196.

*Kâmus-ı Türkî'*de millet kelimesinin tanımı şu şekildedir: "*1. Din, mezhep; millet-i İbrahim; din ve millet ikisi birdir, 2. Bir din ve mezhepte bulunan cemaat, millet-i İslâm, milel-i muhtelife rüesası. (Lisanımızda bu lügat sehven ümmet, ümmet lügati millet yerine kullanılıp, meselâ "milel-i İslâmiye" ve "Türk milleti" ve bilakis "ümmet-i İslâmiye" diyenler vardır. Hâlbuki doğrusu "millet-i İslâmiye" ve "ümem-i İslâmiye" ve "Türk ümmeti" demektir. Zira, millet-i İslâmiye bir, ve ümem-i İslâmiye yani din-i İslâm'a tâbi akvam ise çoktur.)*"[9] Şemseddin Sami, millet kelimesini asıl anlamında yani din ve mezhep anlamında, ikinci anlam olarak bir din ve mezhepte bulunan cemaat olarak (İslâm milleti gibi) kullanır. Ardından millet kelimesinin yanlış olarak ümmet yerine, ümmet kelimesinin de millet yerine kullanıldığını; zira millet kelimesinin din anlamında bir olduğunu, İslâm ümmetlerinin ise İslâm dinine tabi' kavimler anlamında birden çok olduğunu belirtir. Bu sebeple millet kelimesinin anlamının düzeltilmesi gerektiğini vurgular.

*Türkçe Sözlük'*te *"millet; çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus"* olarak belirtir.[10]

Ziya Gökalp'e göre "*millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafî, ne siyasî, ne de iradî bir zümre değildir. Millet; lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir."*[11] Yani millet, zorunlu olarak coğrafyaya bağlı bir topluluk değildir. Meselâ "İran" dediğimiz zaman bu ülkede yalnız İran milletinin bulunduğunu sanmamalıdır. Orada İran kavminden başka kavimler de yaşamaktadır. O hâlde hiç kimse ait olduğu ülkeye göre milliyetini tayin edemez. Millet, aynı şekilde, bir ırka ve bir kavme mensup olmak da (kavmiyet) değildir. Toplumlar tarih öncesi zamanlarda bile örf ve kavim olarak saf bir hâlde değildi. Tarih boyunca göç ve savaşlarla kavimler saflıklarını kaybetmişlerdir. Sosyal nitelikler, biyolojik kalıtımla yeni nesillere geçmez, terbiye vasıtasıyla nesilden nesile aktarılır. Bundan dolayı ırk milliyeti belirleyemez. Bir

[9] Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s.1400.
[10] *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.1683.
[11] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1968, s.20.

imparatorluk içinde ortak bir siyasî hayat yaşayan insanlar da bir millet teşkil etmez. Bundan dolayı Osmanlı tebaasına Osmanlı milleti denmesi yanlış bir adlandırmaydı. Aynı şekilde millet, bir adamın kendisini keyfine göre ve yararını düşünerek bağlı olduğunu düşündüğü bir topluluk da değildir. Görünüşte fert kendisini şu ya da bu topluma ait saymakta hür zanneder. Aslında ferdin böyle bir hürriyeti yoktur. İnsanlardaki ruh, duygularla fikirlerden oluşur, ancak duygu hayatımız asıldır, fikirlerimiz ise ona aşılanmıştır. Bundan dolayı fikirlerin duygulara uyması gerekir. Fikirleri duygularına uymayan bir insan ruhça hastadır. İnsanlar bir millete ancak hisleriyle bağlı olabilir. Kısaca millet ne coğrafî, ne ırkî, ne siyasî ne de idarî bir topluluk değildir. Millet, dili ortak olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan kültürel bir birliktir.[12]

Mehmet Kaplan; "Kültür, Millet ve Ordu" başlıklı yazısında *"Acaba milletleri millet yapan âmil nedir?"* diye sorar. *Çağımızın birçok ilim ve fikir adamı gibi Erich Rothacker de bu soruya "kültür" cevabını veriyor. Milletler, gelişigüzel insan yığınlarından ibaret değildir. İnsan yığınlarını "millet" hâline getiren "kültür"leridir. Aynı "dil"i konuşan insanlar başkalarından ayrı bir topluluk teşkil ediyor. Dilin yanı sıra din, örf ve âdet, yardımlaşma ve korunma teşkilâtları da önemli bir rol oynuyor. Sosyologlar, milletleri millet yapan maddî, manevî ortak değer ve müesseselerin hepsine "kültür" adını veriyorlar*."[13] cevabını verir.

Millet tanımlarını verdikten sonra milleti bir arada tutan kültürün tanımlarını vermek de uygun olacaktır.

Fransızca *"culture"* kelimesinden dilimize geçen kültür kelimesi sözlükte şu şekilde geçmektedir: *"Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddî manevî değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin."*[14]

---

[12] Daha geniş bilgi için bk.: Ziya Gökalp, "Millet Nedir?", *Küçük Mecmua*, S:28, 1923, s.1-6.
[13] Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s.24.
[14] *Türkçe Sözlük*, *age.*, s.1558.

*Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü'*nde de kültürle ilgili şu tanımlar yapılır: Kültür, E.B. Tylor'ın tanımıyla bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf ve âdeti ve insanın toplumun bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharet ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür. Kültür, insanın insana ve maddeye karşı tavır alışını belirleyen bir bütündür, kısaca yaşama tarzıdır.[15]

Muharrem Ergin'e göre kültür; *"bir topluluğu, bir cemiyeti, bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden farklı kılan hayat tezahürlerinin bütünüdür. Bu hayat tezahürleri her milletin kendisine has olan millî değerleridir. Aynı et ve kemikten yaratılan insan toplulukları bu farklı değerlere göre ayrı ayrı milletlere ayrılırlar."*[16]

Mümtaz Turhan'a göre kültür; *"bir cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumî atitüt, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar birlikte, o cemiyetlerden ayırt eden hususî bir hayat tarzı temin eder."* [17]

Emin Bilgiç'e göre *"kültür, bir millete şahsiyetini veren, diğer milletlerle arasındaki farkı tespite yarayan, tarihin seyri içerisinde teşekkül etmiş, kendine has maddî ve manevî varlık ve değerlerin ahenkli bütünüdür."*[18]

Erol Güngör'e göre; *"bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı bütün manevî unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir."*[19]

---

[15] Mustafa E. Erkal – Burhan Baloğlu – Filiz Baloğlu, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 1997, s.171.
[16] Muharrem Ergin, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri,* İkinci Baskı, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1975, s.6.
[17] Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.56.
[18] Emin Bilgiç, *Millî Kültür Davamız,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s.27.
[19] Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990, s.76.

Sadık Tural'a göre kültür; *"tarih bakımından mevcudiyeti kesin olarak bilinen bir toplumun, sosyal etkileşme yoluyla nesilden nesile aktardığı manevî ve maddî yaşayış tarzlarının temsil ve tecelli bakımından yüksek bir seviyedeki bir bileşiği olan, sebebi ve sonucu açısından ise, ferde ve topluma mensubiyet şuuru, özel bir kimlik kazandırma, bütünleşmiş kılma, yaşanan çevreyi ve şartları kendi hedefleri istikametinde değiştirme arzu ve iradesi veren, değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği bir sistemdir."*[20]

Ziya Gökalp'e göre millet; *"aynı harsta (kültürde) müşterek olan fertlerin heyet-i mecmuası idi."*[21] *"Hars ise, yalnız bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, muakalevî, bedîî, iktisadî ve fennî hayatlarının ahenkdar bir mecmuasıdır."*[22]

Her milletin kendine özgü bir kültürü ve bu kültürden hasıl olan özellikleri vardır. Bir milletin kendine özgü bu kültürüne de "millî kültür" adı verilir. *"Millî kültür, maddesi ve üslûbu ile millet hayatının bütününü ifade eder. Bir kültürü oluşturan sayısız maddî ve manevî unsur var olduğundan, bunların, farklı tarihî maceralar içinde, farklı terkip ve üslûplara kavuşması zorunlu olmaktadır. Yani, yaşamış her kültür zaruri olarak özgündür; kendine has bir kimliğe sahiptir."*[23] Kültürler, kavmî özelliklerini aşarak millî seviyede ortak paydalara sahip bir yaşama tarzının unsurları hâline geldikçe, millî kültüre mâl olurlar ve milletleşme süreci içinde yol alırlar. Milletleşme, tarihî, siyasî, kültürel ve ekonomik bir süreçtir. Milletleşmede biyolojik tasniflerden ziyâde kültürel özellikler aranır ve mensubiyet duygusu ön plâna çıkar. Milletleşme, her türlü etnik, mezhep, aşiret, boy, bölge taassubunun aşılarak millî seviyede kültürel ve manevî bir mutabakata ulaşılmasıdır. Yani; dar anlamdaki "biz" duygusunun, toplum seviyesindeki "biz" duygusuna taşınmasıdır.[24] İşte bu milletleşme bilinci ve millî kültür anlayışı bizi kimlik

[20] Sadık K. Tural, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.52.
[21] Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1968, s.94.
[22] Ziya Gökalp, *age.* s.27.
[23] Nevzat Kösoğlu, *Küreselleşme ve Millî Hayat,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s.136.
[24] Mustafa Erkal, "Milletleşme Süreci ve Önündeki Engeller", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S:37, 2008, s.66.

arayışına yönlendirir. Sadık Tural, kültür ile kimlik arasındaki bu bağlantıyı şöyle açıklar:

*"Kültür, bir toplumun tarih içinde oluşturduğu değer, norm ve sosyal kontrol sistemlerinin göstergesi olan maddî ve manevî unsurlarla bunların şekillendirdiği ilişkiler ağında, sınır koyma, (fonksiyon verme) aklîleştirme, (rasyonalize etme) ve model olanı gösterme (hedef modeli belirleme) suretiyle kimlik kazandırır, mensubiyet şuuru sahipliği bir insanı, bir taraftan geçmişteki insanlara (atalar), bir taraftan günümüzde beraber yaşadığı yahut çeşitli sebeplerle ayrı kaldığı insanlara, bir taraftan da gelecek nesillere bağlayan fonksiyonalizasyon, rasyonalizasyon ve modelizasyona bağlı tezahürlere yol açar."*[25] Diğer bir deyişle; bireylerin ve toplumların kimliklerini kültürleri belirler, kişiliklerini kültürleri oluşturur. Bir bakıma tersi de doğrudur: Bireyler ve toplumlar kişilik ve kimliklerinde kültürlerini yansıtırlar.[26]

Kimliği oluşturan kavramlardan ve merhalelerden söz ettikten sonra artık "Kimlik nedir?" sorusunun cevabına geçebiliriz. İngilizce "*identity"* sözcüğünün bizdeki karşılığı olan kimlik; *"toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünüdür."*[27]

*Bilim Terimleri Sözlüğü'*ne göre; kişinin toplum içindeki rolünü ve konumunu açık biçimde anlamasına imkân veren, başkalarınca tanınması ile kendini tanımlaması arasındaki ilişki sürecinde belirginleşen, toplumsal ve kültürel ilişkinliğini belirleyen tutunumun kaynağı olan toplumsal, ruhsal ve kültürel kavramdır.[28]

---

[25] Sadık Tural, *age.*, s.63.
[26] Suat İlhan, *Türk Olmak Zordur – Kimliğimizin Kaynakları, Türk Kültürü, Türk Tarihi, Türk Coğrafyası, Türk Devrimi,* Alfa Yayınları, İstanbul 2009, s.38.
[27] *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.1182.
[28] *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2011, s.720.

Kemal Karpat'a göre kimlik; *"kişinin içinde yaşadığı çeşitli gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplara olan ödev, hak ve bağlılık derecelerini tayin eder."*[29]

Bozkurt Güvenç'e göre en yalın tanımıyla kimlik, kişilerin, grupların, toplum ve toplulukların "kimsiniz, kimlerdensiniz?" sorusuna verdikleri cevap ya da cevaplardır. Bu cevaplarda bizi ötekilerden ayıran nitelik ve özelliklerden çok, bazılarıyla ortak olduğumuz değer ve ilişkilere yer ya da öncelik veririz.[30]

Zülfikâr Bayraktar'a göre "*çok yönlü ve birçok şekilde tanımlanması mümkün olan kimlik kavramı, bizim ne olduğumuz, kendimizi nasıl tanımladığımız, biraz da nasıl tanımlandığımızla alâkalı bir durumdur. Kimlik bizi ötekilerden ayıran ve bizi biz yapan değerler bütünüdür.*"[31]

Sadık Tural ise kimlik kavramı için, bir insanın başkalarına tanıtılmasına esas olan ana sorulara cevap teşkil eden bilgiler olduğunu ifade eder.[32]

Suavi Aydın'a göre kimlik, insana özgü bir kavramdır. Kimliğin iki temel bileşeni vardır. Bunlardan ilki tanımlama ve tanıma, ikincisi ise aidiyettir. Kendini tanımlama ve toplum içinde belli bir sıfatla, toplumsal olarak tanıma hem insana özgüdür hem de insanî bir ihtiyaçtır.[33] Bireyin kendisini tanımlamasında ve kimliğini belirlemesinde ise iki unsur etkilidir. Bunlardan birincisi genetik unsurdur. Genetik unsur, doğuştan getirilen bireysel nitelikleri ifade eder ve bu bireysel nitelikler, bireyin içinde bulunduğu toplumsal grubu oluşturan diğer bireylerden farklı tarafı gösterir. Cinsiyet, renk, sahip olunan potansiyel yetenekler bu unsurla ifade edilir. Kimliği kuran ikinci unsur ise genel olan bir unsurdur ve bu unsur bireyde, bireysel

---

[29] Kemal Karpat, "Kimlik Sorununun Türkiye'de Tarihî, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1995, s.23.
[30] Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.3.
[31] Zülfikâr Bayraktar, "Balkanlarda Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi*", Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S:36, 2013, s.229.
[32] Sadık Tural, *Bilgelerin Yolunda*, Yüce Erkek Yayınevi, Ankara 2006, s.234.
[33] Süleyman Yıldız, "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, S: 74, 2007, s.10.

bilincin dışında ortak bir bilinç oluşmasını sağlar. Bu bilinç en genel olarak toplumsal bilinçtir ki, bunu oluşturan da kültürdür. Kişi, kültürel unsur ile bireysel unsurun oluşturduğu manevî bir varlıktır. Bu manevî varlık, bireysel bilinç ile kendini başka bireylerden ayırır; kültürel bilinç ile de aynı kültür içerisinde olanlarla birliktelik bilincine ulaşır ama başka kültür insanlarından da ayrılır. Niçin bazı insanlar bazı insanlarla ortak hareket ediyor sorusunun cevabı, bu ortak kimlikte bulunur. Öyleyse kimlik, iki bilincin ortak bulunuşunun ürünüdür.[34] Buradaki ortak kimlik kavramı ile kastedilen millî kimlik anlayışıdır. Biz de konumuzla ilgili incelememizi yaparken bu ortak kimliği, yani millî kimliği esas alacağız.

Anthony Smith, millî kimliğin temel özelliklerini şu şekilde sıralar:

1. Tarihî bir toprak/ülke ya da yurt,
2. Ortak mitler ve tarihî bellek,
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü,
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli olarak yasal hak ve görevler,
5. Topluluk bireylerinin, ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi.[35]

*"Millî kimlik, millî kültürün ferdî ve içtimaî planda ortaya çıkan üslûbudur; kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer benzerlerinden ayıran özellikleridir. Bu farklılıklar en geniş ifadesi ile yaşama biçimindeki özellikler, kendine -kişiye ve topluma- mahsus oluşlardır."*[36]

Nevzat Kösoğlu'nun millî kimlik konusundaki görüşlerini ise şu şekilde özetleyebiliriz: Millî kimliğimizi oluşturan ve onun göstergesi olan sayısız kültürel unsur vardır. Dil bu millî unsurların bayrak olanıdır. İslâmiyet ve bu inancı hayata geçiren dinî kültürümüz ise diğer bir önemli kimlik unsurumuzdur. Buna Türk Müslümanlığı adı verilir. Türklerin mevlit gelenekleri, sünnete karşı hassasiyetleri

[34] Ali Osman Gündoğan, "Kimlik Sorunu ve Düşünce Dünyası" *Türk Kimliği - Ayvaz Gökdemir' e Armağan -2*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s.399.
[35] Anthony D. Smith, *Millî Kimlik,* İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.31-32.
[36] Nevzat Kösoğlu, *Millî Kültür ve Kimlik,* Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, s.21.

yahut türbe ziyaretleri, evlerde Kur'ân okunması, bizim manevî hayatımızı renklendiren ve bize kimlik veren özelliklerimizdendir. Yani bütünüyle yaşama üslûbumuzun her unsuru, kendi ölçeğinde, millî kimliğimizin bir alâmetidir. Bunların içinde, vatan, devlet, musikî, millî mimarî, yerleşme düzeni, ev düzeni gibi unsurlar önde gelir. Millî kimliğin bir başka cephesi de şu şekildedir.

Her toplumun bir kültürü yani kimliği vardır. Toplumun kendi kültürünü/kimliğini idraki, biraz da, başkalarını yani kendinden farklılarını görmekle mümkündür. Toplumun kendi kültürünü, farklılıklarını idrakine öznel kimlik adı verilir. Buna mensubiyet şuuru da denilebilir. İnsanlarda bu mensubiyet şuurunu yahut kimlik duygusunu yaratan şey, onun içinde yaşadığı kültürdür; yani nesnel kimlik unsurlarıdır. Fert, bu kültür unsurlarını ve bunların başkalarından olan farklılıklarını gördükçe, kendi kimliğini de idrak eder ve mensubiyet şuuruna kavuşur.[37]

Sadık Tural'a göre, kimliğimizi oluşturan beş ana kaynak vardır:

1. Tarih içinden süzülüp gelen, tabiî gelişmelerle şekillenen gelenek ve göreneklerimizin yol açtığı, değer, norm ve sosyal kontrol unsurları;
2. Dinî hayatımızın, inançlarımızın sebep olduğu değer, norm ve sosyal kontrol unsurları;
3. Alay edilme, gülünç düşme korkusunun doğurduğu, değer, norm ve sosyal kontrol unsurları;
4. Kanun, tüzük, yönetmeliklerin(yazılı hukukun) telkin ettiği değer, norm ve sosyal kontrol unsurları;
5. Kendi kültürümüzün dışından gelen, bazen iktibas ettiğimiz, bazen bünyemize uygun hâle getirmeyi belli bir oranda becerdiğimiz, değer, norm ve sosyal kontrol unsurları.

[37] Daha geniş bilgi için bk.: Nevzat Kösoğlu, *Küreselleşme ve Millî Hayat,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s.136-138.

Bu beş kaynaktan gelen ve bize Türk ve Müslüman kimliğini kazandıran değerler, normlar ve sosyal denetim mekanizmaları, kişiyi toplumla ahenkli hâle getirmeye çalışır. İşte kültürel kimlik, bu beş kaynağın doğurduğu ve yoğurduğu bir arayışlar toplamıdır.[38]

Bu ifadelerden yola çıkarak şöyle bir kimlik tanımı yapabiliriz. Ortak bir vatan toprağına, dile, dine, tarihe ve kültüre sahip olan kişilerin ötekilerden farklı olan özelliklerinin bütününe kimlik denir. Yani aynı dili, tarihi, kültürü ve dini paylaşan insanlar aynı millî kimliği paylaşıyorlar diyebiliriz. Millî kimlik, bizi biz yapan özelliklerin toplamından ibarettir. Türkçe, İslâmiyet ve ondan neşet eden dinî inanç ve ibadetlerimiz ortak tarih, gelenek ve görenekler, sözlü veya yazılı edebî mirasımız, maziden bugüne intikal etmiş, sonrasında da geleceğe aktarılacak olan millî kimlik öğelerimizdir.

## 1.1. Bulgaristan Türklüğü ve Kimlik Sorunları

### 1.1.1. Komünist Dönem Öncesi Bulgaristan Türklüğü ve Kimlik Sorunları

Bulgaristan topraklarına Türk kavim ve boyları, farklı iki dönemde ve farklı iki yönden akın eder. Birinci dönemde gelen Türkler Orta Asya'dan göç eden ve Karadeniz'in kuzeyinden Tuna boyu ve Balkanlara yerleşenlerdir. İkinci grup ise Anadolu'dan Bulgaristan'a göç eden Türklerdir. Birinci dönemde gelen Türk kavimleri içinde önceliği Hunlar alır. Hunlar IV. Yüzyılın sonunda Tuna Nehri'ni geçip Trakya'ya varırlar. VII. yüzyılın ortalarına doğru ise Avarlar, Karadeniz çevresinden batıya kayarlar. Peçenekler de ilk olarak 1020 yılında Tuna'yı geçerler. Peçeneklerin ardından XI. yüzyılda Oğuzlar, Balkanlara girer. Balkanlara gelen son Türk kavmi ise Kumanlar olur. Hattâ Kumanlar yerleştikleri pek çok yere adlarını verirler. Sofya'da Kumantsi, Nevrokop'ta Kumança, Vidin'de Kumani adası, Niğbolu'da Komana, Lofça'da Kumanitsa gibi yer ve köy adları Kumanlardan

[38] Sadık Tural, *age.,* s.238-239.

kalmadır. Daha sonra Kumanlar zamanla Hristiyan olarak millî varlıklarını kaybederler. İkinci göç ise Anadolu'dan olur. XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğu, Slavların ve Latinlerin güneye inmesini engellemek için Anadolu Türklerini Rumeli'ye yerleştirir. Anadolu beyliklerinin Rumeli'ye akınlarından sonra da pek çok Yörük-Türkmen bölgeye yerleştirilir.

Anadolu'dan gelen Türklerin Bulgaristan'a yerleşmesi Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethetme hareketleri ile yoğunluk kazanır. Osmanlılar, Bulgaristan'a yepyeni bir devlet düzeni getirip ele geçirdiği yerlerde sistemli bir iskân politikası uygularlar. 1371 yılında I. Murat'ın Çirmen Savaşı'nı kazanmasıyla Anadolu'dan getirilen göçmenlerle Türk nüfusu artırılır. I. Murat'ın ardından Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmet'in Rumeli iskân politikalarıyla asırlar boyu Anadolu'dan nakledilen Türk nüfusu, burada köklü değişiklikler yaparak yörenin ekonomik ve kültürel bünyesine Türk kültürünün damgasını vurmuştur. Ancak Osmanlı, bu iskân siyasetiyle hiçbir zaman bölgedeki Bulgar halka karşı sömürgeci bir politika izlemeyerek, aksine bölgenin kültürüne, diline ve dinî inançlarına hoşgörü ile yaklaşmıştır.

XIX. yüzyıla kadar Türk idaresinden şikâyetçi olmayan Bulgarlar, 1789 Fransız İhtilali'nin ardından yayılan milliyetçilik akımı ve Rusların panslavist politikası ile Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin kendilerini istismar etmesi sonucu Osmanlı yönetimine baş kaldırırlar. 1841-1876 yılları arasında pek çok isyan patlak verir ve bu isyanlar güçlükle bastırılır. Ancak 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile Rusya, Tuna Nehri'ni geçerek Bulgaristan topraklarına girer. Bulgar köylülerini silâhlandırarak onlar aracılığıyla cemiyetler oluşturup civardaki Türk köylerine baskın yapar, evleri yakar ve katliama başlarlar. Bu baskınlar esnasında işkence, ölüm ve yağma kol gezer.[39] Bulgar hükümetleri, 1878'den itibaren Bulgaristan'daki Türklerin sayısını azaltıp Bulgarları ekseriyet kılmak amacıyla, soydaşlarımızı Bulgarlaştırmaya gayret ederler. Bulgarlar, Türklerin

[39] Hüseyin Râci Efendi' nin Tarîhçe-i Vak'a-i Zağra adlı hatıratında, Bulgar ve Rus kuvvetlerinin Müslüman Türk halkına revâ gördükleri zulüm ve işkenceler ile onların millî ve dinî değerlerine olan acımasız tutum ve davranışları geniş bir şekilde anlatılmaktadır.

Bulgarlaşmaları için, öncelikle Müslümanlığı terke ve Hristiyanlığı kabule zorlar. Bu amaca uygun ilk adımlarını, camileri tahrip ederek veya kiliseye çevirerek atmaya başlarlar. Bunu, Türkleri vaftiz ederek Hristiyanlaştırmak takip eder. Kiliseye dönüştürülmüş camilerde, Hristiyan ayinlerine zorla tâbi tutmak ise üçüncü merhaledir. Ayrıca birçok yerde askerlerle komitacılar, genç kız ve kadınların yakınlarını öldürürler ve genç kızları baskı yoluyla Bulgarlarla evlendirerek Bulgarlaştırma yoluna giderler.[40]

"*Bulgar ihtilalciler, Rusların doğal müttefikiydiler. Geri çekilen Osmanlı askerlerini öldürüp, ikmal yollarını keserek, cephe gerisinde Osmanlılara karşı beşinci kol görevini yürüttüler. Ancak, Ruslara bahşettikleri ana hizmet, onlarla paylaştıkları ortak amaç olan Bulgaristan'dan Türklerin kökünü kazımak yolunda, Müslüman halkı yok etmek ve kaçırmaları oldu. Bu konuda, Bulgarların her zaman Ruslardan özel emir almalarına gerek yoktu. Rusların sadece Bulgarlara silah vermesi ve onların bu silahları nasıl kullandığını görmezlikten gelmesi yeterliydi. Ruslar istila ettikleri yerlerde asayiş temin etmemekle, Müslümanlara saldırılmasını ve onlara zulmedilmesini garanti altına almış oldular."*[41]

Bulgaristan'daki Türk nüfusu, Bulgarlardan fazla olmasına rağmen Bulgaristan'ın ırkçı tavrı ve Rusların da onları desteklemesi sonucu yüz binlerce Türk, Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kalır.

Son safhada Sofya, Kızanlık, Samakov ve Tırnova'yı ele geçiren Ruslar, Edirne'yi geçerek Çatalca'yı da işgal edince Osmanlı Devleti, ateşkes için Rusya'ya müracaat eder. 1878'de Edirne'de sağlanan ateşkes ile 9 ay 7 gün süren savaş sona erer. Ateşkesten bir ay sonra Osmanlı Devleti ve Rusya arasında Yeşilköy(Ayestefanos) Anlaşması imzalanır. Anlaşma sonucunda özerk bir Bulgar Prensliği kurulması kararı alınır. Ancak İngiltere ve Avusturya, Yeşilköy Anlaşması'nın Rusya lehine büyük bir üstünlük sağlaması üzerine anlaşmayı yeniden

[40] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi(1878-1989),* Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s.22-27.
[41] Bkz.: Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün-Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı(1821-1922),* çev.: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s.79.

gözden geçirmek amacıyla bir kongre toplanmasını talep ederler. Berlin Kongresi' nin toplanması ile 13 Temmuz 1878 günü Berlin Anlaşması imzalanır. Berlin Anlaşması'nın ilk on iki maddesi Bulgaristan Prensliği ile ilgilidir. Bu anlaşmaya göre; Bulgaristan, Yeşilköy Anlaşması'nda olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne vergi ile bağlı özerk bir prenslik hâline getirilir. Tuna Nehri'nden Balkan Dağları'na kadar olan kesim, özerk Bulgaristan Prensliği'ni oluşturur. Balkan Dağları'ndan Rodop Dağları'na kadar olan kesimin Osmanlı Devleti tarafından atanacak Hristiyan bir vali tarafından yönetilerek, yarı özerk bir statüye kavuşması kararı alınır. Makedonya ve Güney Trakya ise tekrar Osmanlı idaresine girer.

1800'lü yıllarda başlayan Bulgaristan milliyetçilik akımları ilerleme kaydeder ve Rusya 1878'de Bulgaristan'ın özerkliğe kavuşmasını sağlar. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir devlet olmasına rağmen bağımsız bir devlet gibi hareket eder. 1887 yılından itibaren de Bulgaristan'ın bağımsızlığı bir mesele olarak ele alınmaya başlanır ve Bulgar milliyetçileri bağımsızlık için en uygun zamanı bekler. 1908 yılına gelindiğinde ise Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin I. Meşrutiyet'i ilan etmesinden istifade ederek tam bağımsızlığını ilan eder. Bununla birlikte Bulgaristan'daki milliyetçilik hareketleri zirve noktasına ulaşır.

8 Ekim 1912'de Karacadağ'ın, Arnavutluk ve Yeni Pazar sancağına girmesiyle başlayan I. Balkan Savaşı'na, Bulgaristan'ın yanında Sırbistan, Yunanistan ve Romanya da katılır. Özellikle Bulgarlar bu savaşta önemli başarılar elde eder ve Çatalca'ya kadar Trakya'nın tamamına hâkim olurlar. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Anlaşması, Bulgaristan'la müttefiklerinin lehine, Osmanlı Devleti'nin aleyhine hükümler içerir. Anlaşmadan bir ay sonra, maddelerin yorumu ve ele geçirilen toprakların paylaşılması hususunda müttefik devletler anlaşamayınca II. Balkan Savaşı patlak verir. Müttefikleri Bulgaristan'ı büyük yenilgiye uğratır ve bunu fırsat bilen Osmanlı Devleti, Edirne'yi geri alır. Osmanlı Devleti, 1912–1913 Balkan Savaşları sonucunda Meriç Nehri'nin batısındaki bütün Balkan topraklarını kaybeder. Avrupa'daki topraklarının %83'ünü kaybeden Osmanlı Devleti, aynı zamanda bölgesel nüfus kaybına da uğrar. Yarım milyona yakın Müslüman-Türk, Rumeli'den göç eder. Yüzyıllardır süren Türk hâkimiyetinde

barış ve huzur içinde yaşayan Balkan halkları savaşlar sürecinde ve sonrasında büyük acılar çeker.

I. Dünya Savaşı'nda, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti müttefik olarak savaşır ve yenilirler. 1913–1915 yılları arasında Mustafa Kemal'in Sofya'da ataşemiliter olarak bulunması Bulgaristan-Türk dostluğu açısından oldukça önemlidir. 1914–1918 yıllarında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki komşuluk ilişkileri gelişir, iki devlet arasında sınırlar tespit edilir. Kurtuluş Savaşı'nın başladığı sırada ise Bulgaristan'ın başına Çiftçi Partisi geçer. Bulgaristan Türkleri, ilk kez Aleksandar Stamboliyski döneminde(1919–1923) biraz rahat nefes alır ve Bulgar Hükümeti, ülkesinde yaşayan Türklere karşı görevleri olduğunu kabul eder. 1923'ün Kasım ayında tecrübeli diplomat Simeon Radeff'in İstanbul-Bulgar maslahatgüzarı olarak Türkiye'ye gelmesiyle Bulgar-Türk görüşmeleri yeniden başlar. Bu görüşmeyi;

1. Göçmenlerin eski yerleşim bölgelerine dönmeleri ve onların emlâkı,
2. Bulgaristan ve Türkiye'deki azınlıkların hakları,
3. Azınlık okulları ve azınlıkların din işleri noktalarında toplamak mümkündür.

Bu görüşmeler Bulgaristan Türkleri açısından oldukça olumludur; ancak Stamboliyski Hükümeti 1923'te askerî bir darbeyle devrilir ve hükümetin Türk azınlığı konusundaki politikası bir deneme olarak kalır.

Yeni Bulgar kaynakları, 1923'ten sonra başa geçen Bulgar hükümetlerini "faşist" saymaktadır. Darbeden sonra başa gelen A. Tsankov hükümeti, önceki yönetimin köylülere dağıttığı toprağı eski sahiplerine iade eder ve siyasî partilerin kapatılmasını ister. Darbe sırasında tarafsız kalan komünistler ise bu yeni rejime karşı ayaklanma başlatır; ancak başarısızlığa uğrarlar. Hükümet, Komünist Parti ile ona bağlı kuruluşların kapatılmasını içeren Devlet Koruma Kanunu'nu meclisten geçirir. Bu olaylar yeni hükümeti yıpratırken, kendi içinde de önemli bir muhalefetin doğmasına neden olur. 1926'da muhalif liderlerden A. Lyapçev'in başkanlığında yeni bir hükümet kurulur. 1927'de çok partili siyasî hayat sürdürülürken komünistler

de İşçi Partisi adıyla yeniden yasal örgütlenmeye giderler. Lyapçev hükümetinden sonra, radikaller, liberaller ve çiftçilerden belirli grupları yanına alan Demokrat Parti lideri A. Malinov, "Ulusal Blok" adıyla bir muhalefet oluşturur ve 1931 seçimlerini kazanarak iktidar olur. Bu hükümet, kaybettiği toprakları geri alabilme umuduyla dış politikada İtalya ve Almanya'ya yakın durduğu için 1934'teki Balkan Paktı'na girmez. Bu sırada İşçi Partisi kapatılır, yerine Bulgar İşçi Partisi kurulur. 1934 yılında eski başbakanlardan Tsankov'un kurduğu Ulusal Sosyal Hareket Partisi, askerlerle yakın olan Zveno adlı bir grupla darbe yapar. K. Georgiev başkanlığındaki hükümet, bütün siyasî partilerin faaliyetlerini durdurur. 1940'a kadar ise sırasıyla P. Zlatev, A. Toşev ve G. Köseivanov hükümetleri yönetime geçer.

1940'taki seçimler sonucunda B. Filov başkanlığında kurulan hükümet, 1 Mart 1941'de "Üçlü İttifak" a (Almanya, İtalya, Japonya) katılır ve Alman askerleri Bulgaristan'a gelmeye başlarlar. Almanlar buradan Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırırken, Bulgar ordusu da Makedonya, Batı Trakya ve Sırbistan'a girer. Bu sırada Romanya'dan Güney Dobruca alınır. Ülkenin bu ittifakta yer almasına karşı olan ve Sovyetler tarafından desteklenen muhalefet ise 1942'de Bulgar İşçi Partisi'nin liderliğinde "Vatan Cephesi" ittifakını kurar. Komünistler ise Vatan Cephesi komiteleri üzerinde tam kontrol sağlar ve önlerinde tek engel olarak gördükleri çiftçileri bölerek zayıf düşürdükten sonra genel seçim çağrısı yaparlar. Daha sonra Rusların da destek ve yardımıyla yönetim değişir ve böylece Bulgaristan bambaşka bir döneme adım atar.[42]

[42] Ayrıntılı bilgi için bk.: *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004, s.15-116; *İslâm Ansiklopedisi,* C: 6, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s.390-400; Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s.51-174; *Türkler Ansiklopedisi,* C:20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.361-442.

### 1.1.2. Komünist Dönem Sonrası Bulgaristan Türklüğü ve Kimlik Sorunları

1944'te Rusların Bulgaristan'a girmesi sonucunda, Bulgaristan komünist yönetime geçer ve Ruslara bağlı hâle gelir. Bu sebeple 1944 sonrası dönem, Bulgaristan Komünist Dönemi olarak adlandırılır.

Eylül 1944'te Sovyetler Birliği Bulgaristan'a savaş ilan ederek askerlerini ülkeye sokar. K. Georgiev başkanlığındaki Vatan Cephesi Hükümeti de darbe ile iktidarı ele alır. Kızıl Ordu'nun Bulgaristan'a girmesinden sonra Bulgaristan, Almanya'ya savaş ilan eder ve ardından 28 Ekim 1944'te Sovyetler Birliği, Amerika ve İngiltere ile mütareke yapar. 8 Eylül 1946'da halk oylamasıyla cumhuriyet ilan edilir. 27 Ekim 1946'daki seçimleri yine Vatan Cephesi kazanır ve yıllarca Sovyetler Birliği'nde yüksek görevlerde bulunan, komünistlerin lideri G. Dimitroce başkanlığa getirilir. 4 Aralık 1947'de Yugoslavya ve Sovyetler Birliği örnek alınarak, Bulgar İşçi Partisi'nin yerine kurulan Komünist Parti'nin liderliğini kabul eden ve yönetimde ona rakip başka bir partiye yer vermeyen yeni anayasa kabul edilir. Aynı yıl içerisinde özerk Türk okulları kapatılır. Komünist Parti'nin 1948 kongresinde ise tarım işletmelerinin toprakları ve bütün sanayi işletmeleri devletleştirilir. Bulgaristan, bu atılımla sanayide önemli başarılar kazanır; ancak dış ticaret de dâhil olmak üzere her bakımdan Sovyetler Birliği'ne bağımlı olur.[43]

1947'den itibaren Bulgaristan-Türkiye ilişkileri bozulmaya başlar. 1948'de iki Türk uçağının düşürülmesi ve Türk askerî ataşesinin sınır dışı edilmesi ile Türkiye, Sofya'daki büyükelçiliğini kapatır ve Bulgar askerî ataşesini sınır dışı ederek Bulgaristan'a karşılık verir. Daha sonra Bulgarlar, Lâlâpaşa'daki bir sınır karakoluna ve Filibe Türk Konsolosluğu'na saldırı düzenler. 10 Ağustos 1950'de Bulgaristan, 250.000 göçmenin üç ay içinde Türkiye'ye gönderileceğini bildirir. 1951 yılına kadar da 156.000 göçmen Türkiye'ye gelir. Ancak Kasım 1951'de birdenbire göçün yasaklanması ile pek çok aile parçalanır. Bulgaristan'daki evini ve

[43] *İslâm Ansiklopedisi, age.,* s. 400.

malını satarak, pasaport ve göç vizesi alan birçok Türk aile yüzüstü kalır. Ayrıca 1959 yılından itibaren Türklerin kendi dilleriyle eğitim görmeleri tamamen yasaklanır. 1961'de ilişkiler daha da gerginleşir. Türkiye, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin azınlık haklarının korunmadığı gerekçesiyle Bulgaristan'a bir nota verir. 1968'de Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkov, Türkiye'yi ziyarete gelir ve iki ülke arasında "Yakın Akraba Göçü" anlaşması imzalanır. 1969'dan itibaren on yıl süresince gelen göçmenlerin sayısı 130.000'i bulur.[44]

1954 yılında, Sovyetlerin tam güvenine sahip olan Todor Jivkov, başbakanlık makamına getirilir. 1971'de anayasada yapılan değişikliklerle güçlü bir devlet başkanlığı (Devlet Konseyi Başkanlığı) kurulduktan sonra Jivkov, bu makama geçer ve parti birinci sekreteri olduğu için hükümeti çok yakından kontrol etme imkânına kavuşur. Başbakanlık makamına ise Stanko Todorov (1971–1981), Grişa Filipov (1981–1986) ve Georgi Atasanov (1986–1990) gibi kendisinin uygun gördüğü kişileri seçer. Jivkov'un, Sovyetlere bu derece bağlılığının nedeni; Bulgaristan'a ancak Sovyetlerin desteği ile hâkim olunabileceğini bilmesidir. Jivkov, bu sadakatine karşılık Sovyetlerden Bulgaristan'a bazı maddî yararlar sağlar. Kömür, petrol ve elektrik başta olmak üzere, dünya fiyatlarının çok altındaki bazı mal ve makineler sayesinde Bulgar ekonomisi kalkınır. Jivkov, ülke içindeki sorunlarını komünist ilke ve tezlerine fazla sadık kalmadan çözmektedir. Meselâ, toprakların kamulaştırılması sonucunda kurulan devlet çiftliklerinin neden olduğu tarımsal ürün azalmasının önüne geçmek için bu çiftliklerin ortadan kaldırılması yerine, çiftçilerin istedikleri gibi ekip biçebilecekleri özel toprakların çoğaltılması ve yüksek fiyat politikası uygulamasıyla tarımsal üretimi artırmaktadır.[45]

İç ve dış politika bağlamında ise Jivkov, yurtdışında bulunan rejim aleyhtarlarının tasfiyesi için düğmeye basar. Jivkov'un parti içerisinde de herhangi bir muhalefete göz yumması beklenemez ve iktidarı boyunca bir tür iskemle kapmaca oyunu oynatarak, fazlaca güçlenen bakanların ve üst düzey parti

---

[44] *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, age., s.117-118.*
[45] Ömer Engin Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989,* C.:I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s.29-30.

yetkililerinin görevlerini sürekli değiştirir.[46] Jivkov, kendisinden önce görev alan hükümetlerin kısa ömürlü olmalarından ders almış olacak ki; bu sebeple, iç ve dış siyasette yerini sağlamlaştırmaya çalışır ve böylece olabilecek herhangi bir darbe girişimini bertaraf eder.

Jivkov'un bir diğer özelliği de arka plâna itilen milliyetçi duygu ve düşüncelere tekrar değer vermeye başlamasıdır. Ancak bu fikirlere önem verirken, Sovyetlerin uyguladığı dış politika çizgisini bozmamaya da özen göstermektedir. Bu gizli olarak nitelendirilebilecek milliyetçilik, daha ziyade ülke içi uygulamalarda kendisini hissettirir. Meselâ 1970li yılların başında Pomakların, sonra da Çingenelerin isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi ve 1974'te Türklüğe ilişkin her türlü öğrenimin yasaklanması, milliyetçilik yaklaşımının en belirgin göstergesi olur.[47] 1983 yılına gelindiğinde ise Bulgaristan'daki Türk azınlığın adları değiştirilmeye başlanır.

Jivkov'un Türkleri Bulgarlaştırmak yoluyla parti içinde itibarını yükseltmeyi, böylelikle de koltuğunu sağlamlaştırmayı amaçladığı düşünülse de bunu bir saptırma olarak düşünmek daha doğru olur; zîrâ Jivkov'un durumu zaten çok sağlamdır ve parti içinde rakibi yoktur. Ayrıca rakip olma potansiyeli olanları da bir yolunu bulup tasfiye eder. Jivkov, Türkleri Bulgarlaştırmak yoluyla tarihe bir kahraman olarak geçmeyi düşünmüş olabilir. Bulgaristan'daki aşırı milliyetçi eğilimlerin varlığı dikkate alındığında bu olasılık güç kazanmaktadır.[48] Uzun yıllar Jivkov'un yardımcılığını yapmış olan Konstantin Çakırov'a göre ise Jivkov, birkaç sebepten etkilenerek bu kararı alır:

1. Türk nüfusun aşırı derecede artışı ve özellikle Türkiye sınırı olan bölgelerdeki nüfusun artması.

---

[46] R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi,* çev.: Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007, s.182-183.
[47] Ömer Engin Lütem, *age.,* s.30.
[48] Ömer Engin Lütem, "1984-89 Dönemi Türkiye' nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü"*, 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Balkan Medeniyeti Merkezi, İstanbul 2012, s.145.

2. Müslüman nüfusun artmasıyla İslâm kültürünün yaygınlaşması.

3. Ekonomik ve askerî açılardan gelişen kalabalık nüfuslu Türkiye ile komşu olmak.

4. 1974 Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Bulgaristan'a yönelik bir "Yeni Kıbrıs" meselesinin ortaya çıkma tehlikesi.[49]

1983 yılında Sofya'ya Türk Büyükelçisi olarak atanan Ömer Engin Lütem isim değiştirme politikası ile ilgili özetle şunları anlatır. 1984 yılı başlarında, Kırcaali'den bazı Türklerin adlarının Bulgar isimleriyle değiştirildiğine dair şikâyetler alınmaya başlanır; ancak bunların sayısı azdır ve çoğu Pomak kökenli oldukları için isimlerinin değiştirildiği anlaşılır. 1984 sonuna doğru yine Kırcaali'den bu kez yoğun bir şekilde isimlerin değiştirildiği haberleri gelmeye başlar. Ankara, konuyu en üst düzeyde ele almanın doğru olacağı düşüncesiyle, Cumhurbaşkanlığı genel Sekreteri Sedat Güneral'ın, Başkan Jivkov ile görüşmek üzere Sofya'ya gönderilmesine karar verir. 11 Ocak 1985 tarihinde yapılan bu uzun görüşmede Jivkov, isim değiştirme kampanyasını reddeder. Bazı kişilerin kendi kararlarıyla Bulgar adı aldıklarını söyler. Ardından, kapsamlı bir göç anlaşmasına razı olabileceklerini belirtir. Ancak, kampanya durmadığı gibi, Deliorman'da da uygulanmaya başlanır ve göç anlaşması önerilerimiz reddedilir. Dolayısıyla Jivkov'un, isim değiştirme sürecinin tamamlanması için bizi oyalama yoluna gittiği görülür.[50]

Bu görüşmeden bir hafta sonra 18 Ocak 1985 tarihindeki parti toplantısında Jivkov, Türk-Arap isimlerinin Bulgarca isimlerle değiştirilmesi konusunda, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye ile bağlantısının olmadığını ve bu insanların "beş yüzyıllık Türk köleliğinin sonucu" asimile olan Bulgarlar olduğunu savunur. Tarihî olarak bu olayın ispatlandığını belirterek, aslında 1912–1913 yıllarında isimleri Bulgarcaya çevrilen Müslümanların isimlerinin tekrar geri

---

[49] Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", *", 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Tükiye'ye Zorunlu Göç,* Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Balkan Medeniyeti Merkezi, İstanbul 2012, s.181.

[50] Ömer Engin Lütem, *agm.*,. s.142-143.

verilmesi kararıyla Bulgar Hükümeti'nin ihanet ettiğini ve hızla Türklerin nüfusunun arttığını iddia eder.[51]

Jivkov'un "Yeniden Canlanma" olarak adlandırdığı isim değiştirme uygulamasına maruz kalan Bulgaristan Türkleri, Aralık 1984 ile Şubat 1985 tarihleri arasında Türkçe isimleri değiştirilerek Bulgar-Slav isimlerini almaya zorlanır. Yazılan anılara ve parti genel merkezi sekreterlerinin konuşmalarına göre isim değiştirme her yerde aynı şekilde gerçekleşir. Askerler silâhlarla köylere gidip köyün bütün giriş ve çıkışlarını kontrol altına alarak, telefon bağlantılarını keserler, evlerden av tüfekleri toplatılır, radyo sinyalleri engellenir ve evler basılarak bütün köy halkının isimleri değiştirilir. Bulgaristan Türklerine, Bulgarca isimlerini gönüllü olarak aldıklarına dair bir dilekçe doldurularak imzalatılır. İsim değiştirme sırasında tepki gösterenler işlerinden olmakta, başka yere uzun süreli görevlendirilmekte veya hapishanelere gönderilmektedir.[52]

1944 yılından beri Todor Jivkov başkanlığındaki BKP,[53] azınlıkların ortadan kaldırılması ve asimile edilmesi yönünde bir politika gütmektedir. Azınlıklara ve özellikle Türklere karşı yapılan bütün girişimler, onların varlığını ortadan kaldırmaya yönelik olur. Türkler, hiçbir alanda söz sahibi olamayan, kendi gelenek ve kültürlerinin ortadan kaldırılmasına karşı çıkamayan bir konuma getirilir. Yıllar içinde aşırı milliyetçi parti mensupları, Türkleri kimliğinden uzaklaştırır ve kısa süre içinde isimleri değiştirme süreciyle bu politikayı tamamlamayı hedefler.[54] Asimilasyon denildiği zaman genellikle akıllara isim değiştirme politikası gelir; ancak Bulgaristan Türklerinin çektiği eziyet sadece isim değiştirme politikasıyla sınırlı kalmaz.

Bulgar eziyeti genel olarak üç kategoride yoğunlaşmaktadır. Bunlar;

---

[51] Nermin Ersoy Hacısalihoğlu, *agm.,* s.182-183.
[52] *agm.,* s.188.
[53] Bulgaristan Komünist Partisi.
[54] *agm.,* s.184.

1. Kültürel Soykırım

Bu kültürel soykırım içerisinde Türkçe ile ilgili yasaklar, isim değişikliği ve Türk gelenek-görenekleriyle ilgili yasakları sayabiliriz:

- 1984 yılında Bulgar otoriteleri, Türk-İslâm azınlığın adlarını değiştirmek için merhametsiz ve istikrarlı bir politika başlatır.
- Bulgaristan'da Türkçe konuşmak yasaklanır ve bütün Türkçe öğrenim yapan okullar kapatılır. Durumu protesto eden şairler ve yazarlar ise hapsedilir ya da çeşitli yerlere sürgüne gönderilir.
- Helsinki Watch Komitesi tarafından rapor edildiği gibi, 1986'dan beri Bulgaristan'da Türkçe bir tek kelimenin bile basılması yasaklanır ve daha önce iki dilde basılan gazeteler artık sadece Bulgarca basılır.
- Bulgaristan'daki Türkçe radyo yayınları sona erdirilir.
- Halk arasında Türkçe konuşmak suç hâline getirilir. Türkçe konuşanlara dükkânlarda hizmet verilmez.
- Bulgar isimleri taşıyan kişiler dışında kimseye nüfus kâğıdı veya evlilik cüzdanı verilmez. Aynı durum emekli maaşları için de geçerlidir.
- Türk tarzı giyim-kuşam yasaklanır. Bulgar kuvvetleri Türk evlerini basıp Türk kıyafetleri ve Türk kimliğini yansıtan her türlü şeyi zapt ederler.

Zorla eritilmeye karşı koyanları çoğu tutuklanır, hakaret görür, dövülür hattâ öldürülür. 1986'da Uluslar arası Af Örgütü, Türk-İslâm azınlıktan yeni kimliklerini kabul etmeyen 250'nin üzerinde kişinin tutuklandığını rapor eder; ancak şüphesiz ki, bu rakamlar gerçeğin çok altındadır.

2. Dinî Baskı

Bulgaristan Hükümeti'nin Bulgaristan'daki Türk-İslâm azınlığın dinî haklarını bastırmak için, sistematik bir kampanya uyguladığına dair hiçbir şüphe yoktur ve bu kampanyalar Müslümanların ibadetlerini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır. Meselâ:

- Erkek çocukların sünnet edilmesine ceza verilir. Türk azınlığın üyelerine, oğullarını sünnet ettirdikleri takdirde yargılanacaklarını bildiren belgeler zorla imzalatılır.
- Bulgar yetkilileri, sünnetin sadece tıp mesleğinin dışından kimseler tarafından yapıldığında yasalara karşı olduğunu iddia eder. Ancak gerçek şu ki; sünnetçilik için ehliyet almaya çalışan Türkler engellenir ve çocuklarını sünnet ettiren aileler, 3 ile 5 yıl arasında hapis cezasına çarptırılır.
- Müslümanlarda âdet olduğu üzere ölünün naşının defnedilmeden önce yıkanması, Bulgarlar tarafından yasaklanır.
- Müslüman din adamları, adlarını değiştirmeye zorlanır ve değiştirenlerin maaşına zam yapılır.
- Camiler "resmî" ve "gayri resmi" olarak ikiye bölünür. Resmî olan camiler yerel imamın ad değiştirme kampanyasında otoritelerle işbirliği yapmış olanlardır. Diğer kategorideki camiler gayri resmidir ve bu yüzden sayısız camii kapatılır.
- Dinî eğitim sona erer. Bulgaristan'daki beş İslâm din okulu 1969'dan önce kapatılır. Kur'ân'ı yayımlamak hattâ Bulgaristan'a ithâl etmek bile yasaklanır.
- Mekke'ye hacca gitmek yasaklanır ve Ramazan'da oruç tutanlar hapsedilmekle tehdit edilir.
- Müslüman cenazeleri ve diğer dinî merasimler "sağlık nedenleri" ile yasaklanır.
- Birçok büyük camii "restore edilmek" üzere kapatılır. Daha sonra bunlar "Kültür Anıtları" olarak ilân edilip, ateizm müzelerine veya başka amaçlar için kullanılan yerlere çevrilir. Türklerin isim değiştirmeye karşı koydukları bölgelerdeki camiler ise yıkılır.

3. Göç Hakkı Tanınmaması

Göç konusunda ise, dönemin başbakanı Turgut Özal, 1985'de Bulgar etnik Türklerine sığınak temin etme teklifinde bulunur; ama önemli Bulgar politikacıları daha baştan bu konuda işbirliği yapmayacaklarını belli ederler. Bulgaristan'ın liderlerinden Stanko Todorov, Türkiye'ye göç olmayacağını açıklar. Dahası, kendi şehir ve köylerinde yaşamak istemeyenleri derhâl Bulgaristan'daki diğer bölgelere yerleştirme(veya sürme) ile tehdit eder. Türkiye, göç etmelerine izin verilecek her etnik Türk'ü kabul etmeyi teklif ederken, Bulgarlar ülkelerinde hiç etnik Türk bulunmadığını bildirir. Türk otoriteleri bir ailenin bir araya gelmesi için aldıkları bir müracaatı Bulgarlara ilettiklerinde, Bulgaristan'da böyle kişilerin yaşamadıkları cevabını alırlar. Çünkü artık o Türk adı ile bilinen ve resmen kayıtlı olan kimse bulunmaz. Bulgaristan, seyahat özgürlüğü hakkı da tanımaz. Onlara göre bu, daha çok devletin bahşettiği bir ayrıcalıktır. Bulgarlar bu konuda anayasalarını değil, 1969 Seyahat İçin Pasaport anlaşmasının 7. ve 8. Maddelerini göz önünde bulundururlar. Bu anlaşma, çeşitli suçlardan hüküm giymiş ve ya yurtdışına çıkması "devletin güvenliğini tehlikeye sokan" veya kısaca uluslar arası hava gereğince "uygunsuz" olan kimselere pasaport verilmesini reddetme imkânı verir. Böyle standartlar nedeniyle, göç veya aile fertlerini geçici olarak ziyaret etmek için yurtdışına çıkmak isteyenlerin bile izin alma işlemi, otoriteler tarafından karmaşık ve keyfî hâle getirilir.[55]

Görüldüğü üzere, Bulgaristan Türkleri sadece isimlerini kaybetmez; isimleriyle birlikte millî, manevî, dinî bütün değerlerini, bütün hukukî haklarını yitirirler. Bulgar Hükümeti, azınlıklara karşı "salam politikası" izler. Önce Bulgaristan'daki Türk-Müslüman topluluğunu, Türk, Pomak, Çingene, Tatar, Alevî, Arnavut diye dilimlere ayırır, sonra teker teker yutmaya başlar. "Parçala-yut" taktiğine önce Pomaklarla başlanır, sonra sırayla Çingeneler, Tatarlar, Alevîler, Arnavutlar ve sonunda Bulgaristan Türkleri yutulmaya çalışılır.

[55]Jerome J. Shestack, "Bulgaristan'ın Türk-İslâm Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlâli" çev.: Zeynep Azizoğlu, *Bulgaristan'da Türk İslâm Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu,* İstanbul Barosu, İstanbul 1988, s.91-99.

Bulgarların gerçek niyeti ortaya çıkınca Türk kamuoyundan tepkiler gelmeye ve geç de olsa Türk basını olayların üstüne gitmeye başlar. Yürüyüşler, protestolar, mitingler, konferanslar yapılır. Olaylar karşısında Türk Hükümeti'nin tutumu şu şekilde olur:

14 Şubat günü Başbakan Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'le görüştükten sonra, meseleyle yakından ilgili olduklarını, Türkiye'nin makûl bir şekilde meseleyi çözmek için her türlü yaklaşımı yapacağını söyler. 18 Şubat'ta Sofya Büyükelçisi Ömer E. Lütem Ankara'ya çağırılır ve Kenan Evren durumla ilgili bilgileri alır. 20 Şubat'ta TBMM gizli bir oturumla Bulgaristan'daki soydaşlarımızın durumunu görüşür. 22 Şubat'ta Bulgaristan'a birinci Türk notası verilir. Türk Hükümeti, Türk azınlığı sorununa müzakere yoluyla çözüm bulunmasını ister ve geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapılabileceğini Bulgar Hükümeti'ne bildirir. 28 Şubat'ta Bulgaristan, Türk tekliflerini reddeder. 4 Mart'ta Bulgaristan'a ikinci Türk notası verilir. 22 Mart'ta Bulgaristan, ikinci notaya da olumsuz cevap verir ve Türkiye'nin, Bulgaristan'ın içişlerine müdahale ettiğini ifade ederek, göç anlaşması ya da dışişleri düzeyinde bir toplantı olmayacağını belirtir. 10 Nisan'da Türkiye, Bulgaristan'daki soydaşlarımızla ilgili üçüncü notayı verir ve bundan sonra Türkiye, Bulgaristan Türkleri sorununu çeşitli uluslar arası forumlara götürür. 24 Ağustos'ta dördüncü nota verilir. Ancak Bulgaristan'dan, bütün bu müzakere isteklerine cevap gelmez.[56] Ömer E. Lütem Aralık ayında, Başbakan Özal ile görüşerek uygulanan tedbirlerin yetersiz olduğunu ve Bulgar yönetimine karşı baskılarını artırmaları gerektiğini bildirir. Buna müteakip 21 Aralık'ta bir "eylem planı" hazırlanır. Bu plana göre; batılı ülkelerden Bulgaristan ile temasları sırasında bu konuya değinmeleri istenir. Ayrıca sorunun Sosyalist ve Balkan ülkeleri nezdinde ele alınması ve uluslararası forumlarda sistemli bir şekilde takip edilmesi, İslâm Konferansı Örgütü'ne bağlı kuruluşlardan uygun olanların müdahale etmeleri istenir. Bu konunun, Türkiye'nin ikili meselesi olmayıp bütün uygar âlemi ilgilendiren bir sorun olduğu, dolayısıyla çeşitli örgüt ve konferansların bu konuya önem

[56] Bilâl N. Şimşir, *age.,* 353-363.

göstermeleri öngörülür. Bunun yanı sıra ekonomik alanda Bulgaristan'dan yapılan ithalatın tahsisli bölümünün iptal edilmesi, Bulgaristan'dan elektrik alımının durdurulması ve ticarî anlaşmaların iptal edilmesi kararlaştırılır. Fiilen dondurulmuş olan kültür ve spor protokolleri de iptal edilir.[57]

Asimilasyon sürecinde pek çok Bulgaristan Türk'ü de yaşananlara direniş gösterir. Ancak özellikle 1987 yılının ikinci yarısında, bu gizli mücadele yoğunlaşır ve giderek bilinçli bir hâl alır. Bulgaristan Türkleri, kurdukları millî örgütler ve derneklerle birlik olurlar. 1988 yılının Ocak ve Şubat aylarında Sofya'ya, Türklerin yaşadıkları bütün bölgelerden istihbarat raporları iletilir. Bunlara göre artık Türk halkında bir uyanma hissedilir. 16 Ocak 1988 tarihi, Bulgaristan'da yaşayan bütün vatandaşlar için önem taşımaktadır. Çünkü totaliter sisteme karşı çıkan bir Bulgar grubu, "Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği" adlı ilk legal oluşumunu kurar ve Bulgaristan vatandaşlarının hepsinin haklarını koruyacaklarını çeşitli yayın kuruluşlarıyla duyurur. Bulgaristan Türkleri de bu dernek sayesinde seslerini Batı medyasına duyurmaya ve haklarını korumaya çalışırlar. Bunun yanı sıra Bulgar aydınlar tarafından oluşturulan bazı legal dernek ve sivil toplum örgütleri, Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların hakları konusunda kamuoyu oluşturmaya başlar. "Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği Türk Şubesi" temsilcilerinin yürüttüğü mücadele ile bölgedeki Türkler korkularını yener ve Bulgaristan'dan göç etmek istediklerini devlet kurumlarına iletirler. Hattâ cezaevlerinde bulunan mahkûmlar bile yurtdışına göndermek üzere bildiriler hazırlar. Bulgar yetkilileri bu durumdan oldukça rahatsız olur ve derneğin faaliyetlerini durdurmak için üyeleri ve ailelerini sürgün eder. Ancak onlar sınır dışı ettikçe, derneğe yeni Türk üyeler katılır ve Bulgaristan'ın yasadışı uygulamalarına karşı yasal yollardan haklarını savunurlar. Nisan 1989'da Türklerin morali iyiden iyiye düzelir. Artık çekinmeden Türkçe konuşurlar, namaza daha rahat katılırlar ve geleneklerine uygun davranırlar. Ramazan bayramının ilk günü olan 6 Mayıs'ta ise büyük bir cemaat Şumen'deki Tombul Camii'nde bayram namazı kılar. Aynı gün derneğin Türk şubesi tarafından

[57] Ömer E. Lütem, *age.,* s.414-417

başlatılan ve sonra bütün Bulgaristan Türklerinin katıldığı nöbetli açlık grevleri, barışçıl yürüyüş ve mitinglere dönüşür.[58]

1985 yılında Sovyetlerin başına Mihayil Gorbaçov geçer. Gorbaçov yönetime geldiğinde, her bir Doğu Avrupa partisini ve devletini kendi iç işlerini yönetmede serbest bırakır. 23 Nisan 1989'da Jivkov ve Gorbaçov'un yaptığı görüşme de bunu kanıtlar niteliktedir. Gorbaçov, olan olaylara dair yapılabilecekler hakkında akıl hocalığı yapmasa da uygulamaları engelleyici bir adım da atmaz. Jivkov yönetiminin başından beri en büyük destekçisi olan Sovyetlerin, son dönemlerde Bulgaristan'a maddî ya da siyasî destek olmamasının en büyük sebebi ise Sovyetlerin çöküş sürecinde olmasıdır. Dolayısıyla Jivkov iktidarı büyük tehdit altında kalır. Mayıs ayının sonlarında, Paris'te düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'ndan kısa bir süre önce, bazı önde gelen Türkler açlık grevine başlar. Jivkov, 28 Mayıs 1989'da Politbüro'yu toplantıya çağırarak Türklerin faaliyetlerinden son derece endişe duyduğunu belirtir. 29 Mayıs 1989'da Todor Jivkov, televizyona çıkarak "*…Türkiye'yi Bulgaristan'da yaşayan ve Türkiye'ye dönmek isteyen bütün Müslümanlara sınırlarını açmaya davet ediyorum…"* açıklamasını yapar. Haziran ayından itibaren Bulgaristan Türkleri, insan haklarına ve devletlerarası hukuka aykırı bir şekilde bütün mal varlıklarına el konularak sınır dışı edilmeye başlanır.[59] Haziran ayından, vize uygulamasına geçildiği Ağustos ayına kadar 369.839 Bulgaristan Türkü, Türkiye'ye göç eder.[60]

Bu büyük göçün ardından Moskova, Bulgaristan'ın ulusal meselelerine karışmak istemediğini belirtir. Böylece Sofya, uluslararası arenada yalnız kalır. Bu arada Jivkov iç işlerinde de yalnız bırakılır. "Yeniden Doğuş" asimilasyonunun, Bulgaristan'ın dışarıdaki imajını ne kadar zedelediğini herkesten iyi bilen Dışişleri

---

[58] Zeynep Zafer, "Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi" *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Tükiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Balkan Medeniyeti Merkezi, İstanbul 2012, s.212-225.

[59] Ayrıntılı bilgi için bk.: *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü,* Editörler: Hüseyin Mevsim-Muzaffer Kutlay, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.167-168; R.J.Crampton, *age.,* s.194; İlker Alp, *age.,* s.232.

[60] Zeynep Zafer, *agm.,* s.229.

Bakanı ve Politbüro üyesi Peter Mladenov liderliğinde, Jivkov'un görevden uzaklaştırılması için bir plân yapılır. 26 Ekim'de polisin, yabancı gazetecilerin önünde, çevreci eylemcilere şiddet kullanarak müdahale etmesiyle eli güçlenen Mladenov, Moskova'ya gidip Gorbaçov ile görüşür. Ülkeye döndüğünde ise düğmeye basar ve 10 Kasım'da yani Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bir gün sonra Jivkov istifa etmeye zorlanır. Jivkov'un iktidardan düşmesiyle BKP'nin yeni lideri olan Mladenov, 11–13 Aralık 1989'da Merkez Komitesi Plenumu'nu toplayarak geçmişte yapılan hatalardan doğan pişmanlıklarını dile getirir. 29 Aralık 1989'da kabul edilen bir yasa ile de asimilasyon kampanyasına resmen son verilir.[61]

Ocak 1989'da BKP'nin on dördüncü kongresi toplanır ve parti köklü bir şekilde yeniden yapılandırılır. Politbüro ve Merkez Komitesi feshedilerek, yerlerine parti organları kurulur. Mladenov, konuşmasında eski rejimin sadece halk üzerinde değil, parti üzerinde de diktatörlük kurduğunu belirtir ve Jivkov'un zimmetine para geçirmek, yetkilerini kötüye kullanmak ve ırkçılığı teşvik etmek gibi suçlamalar yüzünden tutuklanacağını açıklar. 1992 yılının eylül ayında Jivkov yedi yıl hapse mahkûm edilir. Böylece Doğu Avrupa'da yargılanıp mahkûm edilen ilk eski lider Jivkov olur.[62]

[61] R.J. Crampton, *age.*, s.195-196.
[62] *age.*, s.198- 204.

# İKİNCİ BÖLÜM

## 2. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN HAYATI

### 2.1. Doğumu – Ailesi - Çocukluğu

Ömer Osman Erendoruk, 12 Şubat 1934 yılında Bulgaristan'ın Kırcaali (Kardzali) ili, Koşukavak (Krumovgrat) kasabasına bağlı Karakuz Köyü'nde doğar. Karakuz köyü, Ellezdağ'ın eteklerinde kurulmuş bir köydür.

Dedeleri savaş gazisi olan yazarın aslı, baba tarafından Kosova'nın Priştine kasabasına uzanır. Ömrünün çoğunu Priştine'de geçiren büyük dedesi Hüseyin Ağa ile kardeşi Mehmet, geçen yüzyılın başlarında Karakuz köyüne yerleşirler. Ömer Osman Erendoruk'un babası o zaman yedi sekiz yaşlarındadır. Yazar, Plevne'de Osman Paşa ile Ruslara karşı savaşırken esir düşen, babasının Hüseyin dedesi ve Trablusgarp'ta yedi sene askerlik yapan Mahmut dedesi ile her zaman gurur duymaktadır.

Ömer Osman Erendoruk'un Hüseyin, Ayşe, Fatma ve İsmail isimlerinde dört kardeşi vardır.

Yazar, çocukluğuna dair anılarını şöyle anlatır:

*"Ne zaman kendimle baş başa kalma imkânı bulsam hemen hâtıralar bohçamın başına geçer, gözlerimi kaparım. O saniye karşıma çıkan çocukluğumun gözleriyle görmeye, kulaklarıyla işitmeye koyulur, çevreyi algılamaya başlarım. İlk gördüğüm kişiler aile bireylerimdir. Onlardan anam her zaman ön plândadır. Arkadan dedem çıkar gelir kar beyaz saçı sakalıyla; babam belirir bir yerlerden elinde av tüfeğiyle; sonra ablam Ayşe ve ağabeyim Hüseyin, kızkardeşim Fatma… daha sonra en yakın komşularımın çocukları ve hep böyle, komşuların yaşlısı, genci, kadını, erkeği, çoluğu çocuğu…*

*İşte anam! Benim canım anacığım, orada, Koşukavak kasabasının batısında bulunan köyümüz Karakuz'daki evimizin kelevetinde (salonunda) yoğurt yayığının başında, elindeki tokmağı sallamayı bir an durdurup beni uyandırmak için yumuşacık sesiyle çağırıyor,*

*'Kalk, oğlum Ömer, kalk. Kalk da koyunları otlat. Birazdan eve gelince uyursun. Kalk bakayım.'*

*Anamın bu çağırışı, benden beş yaş büyük ablama da olabilir, ağabeyim Hüseyin'e de.*

*Babam erkenden kalkıp gitmiştir. Bu gidiş ilkbaharsa çift sürmeye, yaz aylarıysa tütün tarlasına, sonbahar ya da kış mevsimi ise ava olabilir. Cuma günüyse Koşukavak pazarına, cumaya…*

*Eğer mevsimlerden ilkbaharsa, yazsa, Mahmut dedem Elbasan çayı boyundaki sebze ve meyve bahçemize çoktan gitmiştir ve oralarda kendine yapılacak iş bulmaktadır. Yok eğer kışsa tavanlı dediğimiz odada yanan sobanın başında sağ elindeki kahvesini yudumlamaktadır, sol elinde ise muhakkak kendi doladığı sigara vardır.*

*Kış mevsiminde anam ille de dokuma tezgâhında döşeklik, abalık ya da erkek kuşağı türünden bir şey dokumakta, ablam aş odasında yemek hazırlamakta, ağabeyim de ahırdaki koşum öküzlerimizi, ineği doyurmakla meşguldür."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller,* s.15-16)

Hatıralarında da gördüğümüz gibi Erendoruk'un ailesi; tarım, hayvancılık ve bahçecilik yaparak geçinir. Maddî durumları çok iyi değildir. Annesi bu duruma öyle çok üzülür ki, bir bayram günü, evlâtlarına yeni kıyafet alamadığı için ağlar. Ömer Osman Erendoruk, annesine niçin ağladığını sorduğunda annesi, yamalı gömleğini göstererek:

*"Yoksulluk, yavrum, yoksulluk. Baksana…"* der.

(*Bir Başkadır Bizim Eller, s*.34)

Bütün bu yoksulluğa rağmen yazarın, çocukluk günlerini daima sevgi ve özlemle andığını hatıralarından ve şiirlerinden anlamak mümkündür.

Öğretmen okulunda iken tanıştığı Hayriye Hanım'la evlenen Ömer Osman Erendoruk'un, Gülşen ve Gülseren adında iki kızı vardır.

## 2.2. Eğitim Hayatı

Yazarın doğduğu Karakuz Köyü'nde okul yoktur. Ömer Osman, köyün mescidinde Kur'ân dersleri alır ve ikinci yılın sonunda Kur'ân'ı hatmeder. Kur'ân eğitiminin ardından aynı mescitte yeni alfabe ile okuyup yazmayı öğrenir.

Erendoruk, 1945 yılında on bir yaşındayken Koşukavak'taki Türk okuluna başlar. Yazarın boyunun diğer çocuklardan uzun olduğu ve okuma-yazma bildiği görülünce, okul müdürü onu bir sınava tâbi tutarak birinci sınıfı okumadan ikinci sınıfa kaydını yapar. Burada altı yıl okuduktan sonra mezun olur.

Yazar, eğitimine Kırcaali Pedagoji Okulu'nda devam eder. İlk şiirlerini burada yazmaya başlayan Erendoruk, Hayriye Hanım'la da burada tanışır ve 1955 yılında evlenirler.

## 2.3. Çalışma ve Sanat Hayatı

Kırcaali Pedagoji Okulu'ndan mezun olan Erendoruk ve eşi Hayriye Hanım, Yunusköy'de çalışmaya başlarlar. Genç şair, ülke genelinde ilân edilen şiir ve hikâye yarışmalarına katılır. Hiçbirinden ödül alamasa da şiir yazma tutkusundan vazgeçmez. Bir defa "İshak Hakkı" takma adıyla bir yarışmaya katılır ve o yarışmada dereceye girer. O yıllarda yazdığı şiirler ve hikâyeler *Rodop Mücadelesi*, *Yeni Işık, Halk Gençliği, Filiz, Yeni Hayat* dergilerinde ve il gazetelerinin Türkçe sayfalarında yayımlanır.

Ömer Osman Erendoruk, şiire olan ilgisinin nasıl başladığını şöyle anlatır:

*"Şiire merakım, küçük yaşta, rahmetli annemden dinlediğim halk türkülerine dayanır. Nur içinde yatsın, annem çok türkü biliyordu. Uzun kış gecelerinde tütün pastallarken kısık bir sesle türkü söylüyor, biz ablam, ağabeyim ben dinliyorduk. Beni türkülerin makamı olduğu kadar, son kelimelerin birbirine uygunluğu(yani kafiyeleri) kulağıma hoş geliyordu. Bu yüzden bazı türküleri anneme tekrar tekrar söyletiyordum."*[63]

Annesinden dinlediği türkülerle şiire merak salan şair, okula başladığında Türkçe kitaplardaki şiirlerde halk türkülerine olan benzerliği görür ve şiir okumaya olan hevesi gittikçe artar. Daha sonraki yıllarda şiir denemeleri yapmaya başlar. Şiir yazmaya başladığında etkilendiği şairleri şöyle sıralar:

*"Hangi şairlerden etkilendiğime gelince, bir tek isim söylemem doğru olmaz, çünkü her şairden bir şeyler öğrendim, bir şeyler aldım. Cumhuriyet devrinin bütün şairlerine saygım tamdır. Ancak F.Nafiz Çamlıbel, Orhan S.Orhon, N.Fazıl Kısakürek, A.Nihat Asya, Y.Kemal Beyatlı, Y.Nabi Nayır, N.Yıldırım Gençosmanoğlu gibi hece vezniyle yazanlara sevgimin üstünlüğünü belirtmek isterim."*[64]

Bulgaristan Komünist Partisi, 1944'te iktidara geldiğinde başlattığı "kooperatifleşme hareketi" ne karşı gelecek tepkileri azaltmak için 1950li yıllarda Türkiye'ye göç edilmesine izin verir. Ancak yönetim, göç etmek isteyen büyük bir çoğunlukla karşılaşınca devletin siyasî duruşunu korumak için göçleri durdurur. Erendoruk da öğretmenliğe yeni başladığı bu dönemde (1956) Türkiye'ye göç etmek için Türk elçiliğine dilekçe gönderir. Ancak gönderdiği dilekçenin ele geçmesi sonucunda Bulgaristan yönetimi tarafından, kendi deyimiyle "kimliğine kara bir nokta" konur.

1958 yılında Sofya'da askerliğe başlayan yazar, babası ve ağabeyi gibi askerliğini "emek eri" olarak yapar. Askerler, tüfekli ya da kürekli olarak görev alır. Tüfekli; sıra askeri, yani Bulgar Silâhlı Kuvvetleri'nde asker, kürekli ise "trudovak"

---

[63] Mehmet Türker, *Kalem Kılıçlaşınca,* Ufukötesi Yayınları, İstanbul 2004, s.25.
[64] Mehmet Türker, *age.,* s.27.

yani “emek eri” dir. Bulgaristan Türk erkekleri tüfekli askerlikte görevlendirilmez, hepsi “emek eri” olarak askerlik görevini yapar. Erendoruk, “emek eri” nin askerlikteki görevlerini şöyle açıklar:

*“Emek eri sabah beşte ayaktadır. Mevsim ne olursa olsun, havanın nasıl olduğu da önemsiz, yarı çıplak sabah jimnastiğine çıkar. Oradan yıkanmaya ve giyinmeye, yatak düzeltmeye koşar. Bu, hem sabah yoklaması, hem iş taksimidir. Çalıştırıldığı yerler, Bulgaristan’ın en ağır, en pis işleridir: Kanal kazmaktır, inşaattır, beton dökmektir.*

*Emek eri bunun dışında komutanın çizmelerini boyar, evini temizler, her işini bitirir. Günlük işi sabah gösterilir, akşamsı bitirememişse, gece çalıştırılır. Gösterilen işi tamamlamamak, askerî emre tâbi olmamak gibi algılanıp mahkûm edilebilir. Akşam işten dönünce, ertesi günü için yemeklik patates, soğan soyar, biber, domates doğrar, bulaşık yıkar, su taşır… Yorgun argın uyuyanları korumak için dışarıda ve içerde nöbet verir.”*

(*Bir Başkadır Bizim Eller,* s.216-217)

Erendoruk, askerden terhis olduktan sonra öğretmenlik mesleğine ve yazmaya devam eder. 1965 yılında *Yaralı Güvercin* ve 1967 yılında *Bırak Kocamı* adlı hikâye kitapları yayımlanır ve böylece yazar, Bulgaristan Türk edebiyatçıları arasındaki yerini alır. *Bırak Kocamı* kitabı dört bin adet basılır ve kısa zamanda tükenir. Özgün hikâyeler barındıran *Yaralı Güvercin* ise Bulgaristan’daki Türk okuyucularının takdirini kazanır.

Erendoruk, 1973 yılında Kırcaali’de *Nov Jivot* gazetesinin Türkçe bölümünde işe başlar; ancak parti politikasını destekler nitelikte işler yapmadığı için Komünist Parti yetkilileri tarafından işine son verilir.

Bu sırada Bulgaristan yönetiminin Türk halkı üzerindeki baskısı iyiden iyiye kendini hissettirir. Yazar, uygulanmaya başlayan politikalara karşı koyması gerektiğinin farkındadır. Öğrenci ve öğretmen arkadaşları ile birlikte Türklerin haklarını korumaya yönelik gizli bir örgüt kurmayı planlarlar; ancak bu planı

uygulamaya koyamazlar. Halk arasında herhangi bir faaliyet yürütmek imkânsızdır; çünkü her üç kişiden biri DS'nin[65] adamıdır. Nitekim öğretmen arkadaşları "Sıçan" lakaplı Ali Mehmet'in DS'nin adamı olduğunu öğrenirler ve örgüt kurma fikrinden tamamen vazgeçerler. Böylece Erendoruk, mücadelesini tek başına yürütme kararı alır. Kalemiyle savaşır ve sürekli yazar. Şiirle bu savaşın sürmeyeceğini anlayan şair, eritilmekte olduklarını anlatan öykü ve romanlar yazma kararı alır.

Yetmişli yıllardan itibaren roman yazmaya başlayan yazar, ilk olarak *Garip Milyon*'u ardından 1975'te onun ikincisi *Uçurum*'u kaleme alır. Romanlardan sonra *Bebek* adlı bir piyes yazar. Piyesi 1979'da *Buruk Acı* romanı takip eder. Aralıklarla yirmi civarında öyküsünü *Fısıltı ve Haykırış* adı altında toplar.

1978/79 yıllarında Gazi köyünde öğretmenliğe devam eden yazarın, bu yılların sonuna kadar elinde dört roman, bir piyes, bir öykü kitabı ve yüzlerce şiiri vardır. Bu eserleri daktilo ile iki adet yazıp, birer tanelerini Koşukavak'taki evinin bodrumuna gömer, diğerlerini ise güvenilir sandığı edebiyatseverlere okunmaları için gizlice verir. Yazarın, bu eserlerini okunması için vermesinin amacı; eritilmekte olduklarını fark ettirmek, okuyanları bilinçlendirmek ve direnmeye hazırlamaktır.

## 2.4. Hapis ve Sürgün Yılları

Ömer Osman Erendoruk mimlendiği için, Bulgar yönetimi onun görev yaptığı okulda peşine hafiye takar, onun fikirlerini ve yazdıklarını öğrenmeye çalışır. Kendisine yakın duran, fikirlerini ve yazdıklarını öğrenmeye çalışan bu hafiye, öğretmen arkadaşı Komna Pantova'dır. 1980 yılına birkaç gün kala Pantova birdenbire Gazi köyünü terk eder. Yazar, Koşukavak'a tayini çıktığını öğrendiği öğretmenin, asıl görevi olan fişleme işini tamamlayıp raporunu Bulgar yönetimine ulaştırdığını düşünür:

[65] Dırjavna sigornost: Devlet Güvenlik Teşkilâtı.

*"Ne yazmış olacağını çok iyi tasavvur edebiliyorum: Bulgar düşmanı, komünist düşmanı, tehlikeli bir Türk… vs."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* s.65)

Ömer Osman Erendoruk, 28 Ocak 1980'de Gazi köyünde derste iken Koşukavak'a bir toplantıya çağrılır. Dışarıda bekleyen aracın içinde köyün muhtarı Mehmet Çıtak'ı görür. Yazar, ne olduğunu sorduğunda, Türkçe eğitim ile ilgili olduğunu söylerler. Koşukavak'a doğru yol alırken aracı aniden itfaiye garajında durduran görevliler Erendoruk'u başka bir araca bindirirler ve başına bir bez geçirirler. Emniyet dairesine götürülen yazar, üzeri arandıktan sonra sorguya alınır. Emniyet teşkilâtından Kosta Dimov, yazdığı eserlerin adlarını sorar. Erendoruk, böylece el yazısı hâlinde olan eserlerden haberleri olduğunu anlar.

Yazarın ön sorgusunun ardından, on beş-yirmi kişilik bir ekip evini aramaya gider. Eşi ve küçük kızı Gülseren'in okulda olduğu sırada eve giren polisler, yazarın bütün eserlerini bir çuvala doldurup Kırcaali'ye getirirler. Eserler Bulgarcaya çevrilerek okunur. Sorgulama tamamlanır ve 17 Nisan'daki mahkeme, Türk halkına gözdağı olması düşüncesiyle Kırcaali şehir parkındaki sinema salonunda kurulur. Yazar, kendisini savunması için bir avukat istemez. Sorgulama ve mahkeme sürecinde onu en çok yaralayan, kendisi aleyhinde ifade veren bir arkadaşı ve eserlerin bulunup okunmasında Bulgar polisine yardım eden tanıdıkları olur. Mahkeme sonucunda Erendoruk'un, Bulgar Ceza Kanunu'nun 108. maddesince 5 yıl hapsine karar verilir.

18 Nisan 1980'de Eski Zağra Cezaevi'ne giren yazar, 22 Nisan'da cezaevi yanındaki mobilya işletmesinde işbaşı yapar. 107 numaralı hücrede kalan yazar, mahkûmlara yapılan sessiz işkenceler nedeniyle Eski Zağra Cezaevi'ni "Istırap Evi" olarak adlandırır. Bulgar görevliler, mahkûmların kendi aralarında Türkçe konuşmalarını yasaklarlar. Ayrıca Türk mahkûmların, ailelerine yazdıkları mektupların Bulgarca olma zorunluluğu vardır; çünkü yazılan bütün mektuplar okunur ve uygunsuz bulunanlar alınır. Mahkûmların görüş günlerinde aileleriyle

Bulgarca konuşma zorunluluğu da vardır. Erendoruk, bunu haksızlık olarak görür ve bununla ilgili bir anısını şöyle dile getirir:

*"En alçakça yapılan bir haksızlık da, biz Türkleri görüşmelerde yakınlarımızla, Bulgarca bilmeyen ana babalarımızla Bulgarca konuşturma zorunluluğu idi. Her iki taraftan birinin ağzından çıkan Türkçe kelime, görüşmeyi yarıda bırakmaya yeterli idi. Yüzlerce kilometre uzaktan, oğlunu görmeye gelen onlarca yaşlı ana, oğluna tek kelime söylemeden, nasılsın dahi diyemeden eve dönüp gitmişlerdir. Böyle bir ananın gözyaşları kurur mu, içi ferahlar mı dersiniz? Hiç unutmam. Bir görüşmede annem geldi. Yalnız değildi tabi. Diğerleri ile konuştuk, anneciğim kırk dakika süre hep ağladı. O ağlar da ben durur muyum? Ben de ona bakıp bakıp ağladım."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* s.103)

Mahkûmların herhangi bir şey yazmaları da yasaklanır. Ancak akla yazmayı yasaklayamazlar. Şair, çalışırken ya da hücresindeyken aklına birçok şiir yazar ve yazdığı şiirleri ezberleyerek tahliye olur:

*"22 Nisan 1983'te cezaevinden çıkarken polis, ceketimin dikintilerini dahi yokluyordu. Ben ona gülüyor, aradıklarının başımda, beynimde, belleğimin kıvrımlarında gömülü olduğunu, ne kadar ararsa arasın, bulmanın mümkün olmadığını, insan iradesini kırmanın, imkânsızlığını fısıldıyordum."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* s.109)

Tahliye olduktan sonra Koşukavak'a gelen yazarın, öğretmenlik yapması yasaklanır. Başka bir mesleği olmadığı için kasabadaki ayakkabı fabrikasında işe başlar. Erendoruk, 1984 yılının Eylül ayında böbreklerinde taş olması sebebiyle rahatsızlanır. Kırcaali'de böbrek ameliyatı geçirir. Ancak böbreğindeki taşın alınması yerine, sağlıklı olan diğer böbreği alınır.

Yine 1984 yılının sonbaharında Koşukavak köylerinde Türklerin isimleri değiştirilmeye başlanır. Yazarın adı da 7 Ocak 1985'te Bulgar adıyla değiştirilir. İsim

değiştirmeye direnenlerin yanı sıra yıllar önce DS tarafından mimlenen kişilerin Belene Ölüm Kampı'na götürüldüğü haberlerini alan yazar, sıranın kendisine geleceğini bilir. Nitekim 7 Mart 1985'te Ömer Osman Erendoruk da tutuklanarak Belene Ölüm Kampı'na gönderilir. Ancak geçirdiği ameliyatın yaraları kapanmadığı için 1985'in yaz aylarında diğer hasta ve yaşlılarla serbest bırakılır.

1986'nın ilkbaharında polis şefi Kosta Dimov, Erendoruk'un Belene Kampı'ndan dönmesiyle onu ve ailesini Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunan Roman kasabasına sürgün eder. Yazar, Roman'da sol böbreğinden ameliyat olur. Raporlu olduğu sürede iki kez kalp krizi geçirir. Mezdra ve Sofya'da hastanede yatar. Bu sırada babasını kaybeden yazar, Roman ve Koşukavak arası uzak olduğu için cenazeye yetişemez. Sürgünde geçen yirmi ayın ardından Erendoruk ve ailesi Koşukavak'a döner.

Erendoruk, 1989 yılının ilkbaharında küçük kızı Gülseren'i evlendirir. Akrabaların katıldığı sade bir düğün töreni yapılır. Gülseren Hanım'ın yasaklar nedeniyle cenaze töreni gibi geçen düğünü, içinde derin bir üzüntü olarak yer eder.

## 2.5. Türkiye'ye Gelişi

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan'dan sınır dışı edilecekler listesinde yer alır. Bir akşam emniyet görevlilerinden biri kapılarını çalar ve yurtdışına çıkmak için hazırlanmalarını söyler. Akşam yemekleri masada kalan aile apar topar hazırlanır.

10 Haziran 1989 günü Ömer Osman Erendoruk ve ailesi Kapıkule Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yaparlar. Yazar, bu göç anını şöyle anlatır:

*"Gözlerim karşıda, Türkiye topraklarında gururla, işveyle, hazla, öylesine asil dalgalanan Ay Yıldızlı Türk bayrağına ilişiyor. Elimdeki çantayı usulca bırakıyorum yere, gözlerimi kırpmadan bir süre bakıyorum; içimde olgunluğun son aşamasına erişmiş SEVGİM kıpır kıpır; kıpır da kıpır…*

*Sonra Türk toprağına ilk adım atışım, Türk bayrağını eğilip haz duya duya öpüşüm sevgimi göynütüyor… gözlerim yaşlı. Yüzüm ıpıslak. İçimde zaptedemediğim SEVGİM sağanak yağmura dönüşüyor."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* s.114)

Erendoruk, bu çileli zamanların ardından ilk rahat gecesini Edirne İmam Hatip Okulu'nda geçirir. Selimiye Camii'nde kıldığı ikindi namazında şükür duaları eder.

İlk olarak İstanbul'un Bakırköy ilçesinde bir akrabalarının yanında kalan Erendoruk ailesi, 1 Ekim 1989'da Yenibosna'daki kendi evlerine taşınır. Erendoruk, 4 Aralık'ta öğretmenlik yapmak için sözleşme imzalar ve 19 Aralık'ta öğrencilerine ana diliyle "Günaydın" diyebildiği Kurtdereli Mehmet İlköğretim Okulu'nda öğretmenlik görevine başlar.

Türkiye'ye geldikten sonra yazarın eserleri, *Balkan Türklerinin Sesi*, *Balkanlar'dan Esinti*, *Tuna*, *Balkanlar'da Türk Kültürü*, *Yesevi*, *Sandal*, *Türk Edebiyatı* dergileri ile *Türkiye* ve *Ortadoğu* gazetelerinde yayımlanır.

Türkiye'deki ilk kitabı *S.O.S. veya Üçüncü Mezar* 14 Ekim 1989'da yayımlanır. İstanbul'daki edebiyat çevreleri Erendoruk'u bu ilk kitabıyla tanırlar. Kitabın yayımlanmasının ardından *Türkiye* gazetesinde yazan Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu eserle ilgili bir yazı kaleme alır:

*"Kitaba şöyle bir göz gezdirdiğiniz vakit, Ömer Osman'ın usta bir şair, Türkçe'ye hâkim bir kalem olduğunu hemen anlıyorsunuz.*

*Bulgaristan'da doğup büyümüş, bin bir baskı altında hayatını sürdürmüş bir insanın, Türkçe'mizi bu kadar güzel kullanması ve yazması, şiir tekniğimize bu kadar vukufiyet… 'Bulgaristan'da Türk yok' diyen alçaklara cevap olarak tek başına yeter."*[66]

[66] Mehmet Türker, *Hazanda Son Yolculuk,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, s.36.

Yazarın ikinci şiir kitabı *Ölmeden Ölmek* 1991'de yayımlanır. Ancak umduğu ilgiyi göremez. Yazar, eserlerine ve Bulgaristan Türklerine karşı olan bu ilgisizlikten yakınır; ancak yazmaktan hiçbir zaman vazgeçmez ve öğretmenliğe devam ettiği süre içerisinde müsadere edilen eserlerini tekrar kaleme almaya başlar. Müsadere edilen eserlerin yanı sıra yenileri de doğar.

1992'de *Sabır Duası*, 1994'te *Dilim Dilim Yürek*, 1995'te *Uçurum*, 1997'de *Buram Buram Yalnızlık, Buruk Acı*'nın ikinci baskısı ve Ağlatmayın *Çocukları,* 1998'de *İzmir Sokakları* ve *Bir Başkadır Bizim Eller*, 1999'da *Istıraphaneden Mektuplar*, 2000'de *Taşlaşan Çocuk*, 2001'de *Son Gece*, 2002 yılında *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* ve 2004'te *İçimizdeki İnci Taneciği* yayımlanır. Yazarın, *Uçurum* eseriyle hemen hemen aynı dönemde yeniden kaleme aldığı *Bebek* piyesi ise yayımlanmamıştır; ancak TGRT televizyon kanalı tarafında filmi çekilmiştir. Erendoruk, son yıllarda yazdığı eserlerinin bir kısmını, Koşukavak kasabasını ziyarete gittiği zaman oradaki evinde kaleme alır.

## 2.6. Son Yılları ve Vefatı

Sürgündeyken geçirdiği iki kalp krizinin ardından üçüncüsünü geçiren yazarın böbreğindeki taş da yine rahatsızlık vermeye başlar. İlk yıllarda böbreğindeki taş kırdırılır; ancak yazar, yine de çok sağlıklı durumda değildir.

Erendoruk, Haziran 2005 yılında Koşukavak'ta iken rahatsızlanır. Kalp yetmezliği sonucu nefes darlığı teşhisi konularak tedavi edilir. Yazar, tedavinin ardından İstanbul'a döner. 5 Şubat 2006'da yeniden nefes darlığı şikâyeti ile hastaneye kaldırılır ve bir hafta sonra taburcu edilir. 4 Mart 2006'da Çağrı Yayınları'nın toplantısı esnasında tekrar rahatsızlanır. 14 Nisan'da zatürree hastalığına yakalanır.

Arka arkaya gelen bu rahatsızlıklardan sonra evden çıkmamaya özen gösterir. Ancak eylül ayının başlarında yine bir kriz geçirerek hastaneye kaldırılır. Doktorlar, Erendoruk'a artık kalbinin %28 kapasite ile çalıştığını, kalbinin büyüdüğünü ve krizlerinin bu kadar sık olmasının sebebinin bu sağlık durumu olduğunu söylerler. Yazara kalp pilinin takılması uygun görülür. Kalp pili takıldıktan sonra taburcu edilir. Ancak bu tedavi sonuç vermez. Durumu gittikçe ağırlaşan Ömer Osman Erendoruk, 19 Ekim 2006'da vefat eder. Kayabaşı mezarlığına defnedilen yazarın mezar taşında şu dörtlük yazılıdır:

*"Milletime doğuştan bağlıyım bin düğümle*
*Korudum şerefini, şanını adım gibi*
*Aynı yolda yürüdük el ele büyüğümle*
*Küçüğünü bağrıma bastım evladım gibi"*[67]

[67] Ayrıntılı bilgi için bk.: Ömer Osman Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2006; Ömer Osman Erendoruk *Bir Başkadır Bizim Eller,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007; Mehmet Türker, *age.*; Mehmet Türker, *age.*; İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi,* C:1, Elvan Yayınları, Ankara 2004, s.693-694.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# 3. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN ROMANLARI

## 3.1. Romanlar

### 3.1.1. Toprağa Kan Düştü[68]

Ömer Osman Erendoruk'un 2005 yılında İstanbul ve Koşukavak'ta kaleme aldığı roman Çağrı Yayınları tarafından 2005 yılında yayımlanır. Yüz elli sekiz sayfa olan roman on sekiz bölümden oluşmaktadır. İlk sayfada yazarın şu notu vardır:

*"Balkan Savaşları esnasında şehit düşenlerin aziz ruhlarına armağan niyetiyle…*

*Ö.O.E."*

#### 3.1.1.1. Konu

Romanda, komünizme ilgi duyan Murat adlı bir gencin, komünist bir ülke olan Bulgaristan'dan gelen akrabası Orhan Amca ile yaptığı müzakereler ve tecrübe ettiği Bulgaristan gezisi sonunda fikirlerinden vazgeçmesi konu edilir.

#### 3.1.1.2. Olay Örgüsü

Bulgaristan'daki zulme bizzat şahit olan Orhan Amca Türkiye'ye yeni göç etmiştir. Orhan Amca'nın uzak akrabası olan Murat ise komünizmi savunan, örgütle bağlantılı bir gençtir. Murat Orhan Amca'ya komünizm gibi bir nimete sahip olan Bulgaristan'ı terk etmesinden dolayı kızgındır. Ancak bir gün Murat rüyasında

[68] Ömer Osman Erendoruk, *Toprağa Kan Düştü,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2006. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

aksakallı bir dede görür. Dede ona içindeki düşmandan kurtulmasını salık verir. Murat bunu Orhan Amca'ya yorumlatır. Orhan Amca da ona insanın içindeki düşmanın kendi fikirleri, düşünceleri olduğunu söyler. Bu yorumdan sonra ikisi sık sık bir araya gelip siyasî fikirler hakkında konuşmaya başlarlar ve Murat kendi fikirlerini sorgular hâle gelir. Bir gün Orhan Amca Bulgaristan'daki evini satmak için gideceğini söyler ve Murat'ı "o güzelim komünist ülke"yi görmeye davet eder.

Sirkeci'den trene binerler ve siyasî sohbetleri yol boyu devam eder. Orhan Amca, Murat'ı inatla savunduğu fikirlerinden vazgeçiremese de, en azından kendisini sorgulatmayı başarmıştır. Ertesi gün Koşukavak'a varırlar. Dolaşmaya çıktıkları vakit Karatepe'ye varınca Orhan Amca, Murat'a Karatepe Katliamı'nı anlatmaya başlar. Orhan Amca ve ailesi, Balkan Devletlerinin Osmanlı'ya saldıracağını duyup göç etmek için Karatepe'den geçerlerken Bulgar çetesi tarafından soyguna uğrar ve bütün ailesi orada katledilir. Çete, Orhan Amca'yı da öldü zannedip bırakır. Ancak o, bir sonraki kafilede bulunan dayısına ulaşır ve onların yanında büyür.

Karatepe'deki gezintilerinden sonra Murat ve Orhan Amca baraja bomba koydukları iddiasıyla tutuklanır ve işkence görürler. Ancak içinde bomba kanıtlarının olduğu çantanın onlara ait olmadığı anlaşılınca serbest kalırlar. Üç ay kalmayı plânladıkları Bulgaristan'dan on beş günün sonunda ayrılma kararı alırlar. Trene bindiklerinde Orhan Amca akrabalarının ve dedelerinin yaşadıkları mezalimi de anlattıktan sonra Murat'ın fikirleri tamamen değişir. Ülkeye döndükten sonra Murat örgütle olan bağını koparır. Örgütteki sevgilisi Şefika'dan da haber alamaz. Örgütün ülkede sebep olduğu olaylar sonucu üniversiteler kapanır ve olaylar hızını kaybedinceye Murat Edirne'deki teyzesinde kalır. Askerî darbeden sonra İstanbul'a gelen Murat, Orhan Amca'yı kaybeder. Okulunu bitirir ve lisede edebiyat öğretmeni olarak işe başlar. Bir öğretmen arkadaşıyla evlenir, biri erkek biri kız iki çocuğu olur.

Bir gün oğluyla yolda giderken dizlerinden aşağısı olmayan bir dilenciye para verirler. Dilenci, Murat'ın arkasından seslenir, Murat dikkatle baktığında Şefika'yı tanır. Şefika başından geçenleri Murat'a anlatmaya başlar. Örgütteki arkadaşı

Mehmet Ali tarafından tecavüze uğradığını, hamile kaldığını söyler. Onun hamile olduğunu öğrenen Mehmet Ali, bir baskın sırasında, Şefika'nın içinde bulunduğu arabaya el bombası atarak onu öldürmeye çalışır. Hastanede hem çocuğunu hem de bacaklarını kaybeden Şefika, kimsesi olmadığı için dilenmeye başlamıştır. Başına gelenleri anlattıktan sonra Murat'a teşekkür eder ve pişmanlık içinde onunla vedalaşır.

### 3.1.2. İçimizdeki İnci Taneciği[69]

Ömer Osman Erendoruk'un 2002 yılında İstanbul'da yazmaya başladığı roman 2003 yılında Bulgaristan'ın Koşukavak kasabasında tamamlanır. İlk olarak Samanyolu Yayınları tarafından 2004'te yayımlanır.[70] Yüz kırk bir sayfa roman, yirmi üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümden önce şöyle bir açıklama vardır:

*"1980 yılı ortalarında Güneydoğu kasabalarından birine takviye olarak gönderilen kızıl bereli komando erlerinden biri ortalıktan kayboldu. 27 yaşlarındaki komando er kaldığı odada bulunmayınca kafalar karıştı. Beyinlere hücum eden sorular birbirine girdi. Sorumlu emniyet güçlerinin gözleri birbirlerine sessiz sorular soruyor, içlerine düşen kırıntılarından silkinmeye çalışıyorlardı."*

#### 3.1.2.1. Konu

Romanda ikiz bebeklerinden birini doğumda kaybettiğini zanneden Emine Teyze'nin, yıllar sonra gerçeği öğrenerek evlâdına kavuşması ve ailenin bir araya gelme mücadelesi konu edilir.

---

[69] Ömer Osman Erendoruk, *İçimizdeki İnci Taneciği,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.
[70] Mehmet Türker, *age*. s.76.

### 3.1.2.2 Olay Örgüsü

Kahraman-anlatıcı, insanlığın yaşadığı savaşlar, insanların bencillikleri, fesatlıkları, zulümleri, birbirlerini ben ve öteki diye ayırmalarına sitem dolu bir giriş yaptıktan sonra Bulgaristan'da Türk azınlığın maruz kaldığı muameleleri, yaşanan sosyal ve siyasî olayları acı bir şekilde gözler önüne serer. Kahraman-anlatıcı, bu fikrî girişi, kurgunun giriş kısmıyla harmanlayarak olay örgüsünü anlatır.

Emine Teyze, kocası hapisteyken hamiledir ve iki erkek çocuk dünyaya getirir. Doğumdan sonra çocuklarından birinin öldüğü söylenir. Yanında olan çocuğuna Ferhat adını veren Emine Teyze, öldüğü söylenen çocuğunun aslında kaçırıldığını daha sonra öğrenir. Ancak Bulgar milislerinin korkusundan çocuğunun izini süremez. Fakat ona yine de bir isim koyması lazım geldiğini düşünür ve Serhat adını verir. Yıllar geçer ve yanındaki oğlu Ferhat yirmi yaşında evlenir, Selçuk adında bir oğlu olur.

Emine teyze oğlu Ferhat'ın yirmi beşinci yaş günü için torunuyla hediye almaya çıktığında bir Bulgar komandosuyla karşılaşır. Komandonun yüzüne baktığında oğlu Ferhat'ın burnunun yanındaki gibi morumsu beni görünce sarsılır. Dikkatle bakınca komandonun oğlu Ferhat'la benzerliği onu allak bullak eder. Ayrıca doğum gününün de aynı gün olduğu ortaya çıkar. O akşam Emine teyze oğlu Ferhat ve gelini Seniha ile karşılaştıkları komandonun Ferhat'ın kayıp ikizi olma ihtimali üzerinde konuşurlar. Ancak bu mevzudan kimseye bahsetmeme kararı alırlar. Çünkü o dönemde askerler Türk düşmanı olarak yetiştirilmektedir ve bu durum duyulursa olayların onların aleyhine gelişeceklerini bilirler.

Bir gün Ferhat kamyonuyla babasının adına yaptırdıkları hayrat çeşmesinde mola verir ve komando ile karşılaşırlar. Benzerlikleri hakkında bir-iki söz ettikten sonra ayaklarını yıkarlarken Ferhat, komandonun ayak parmaklıklarındaki benzerliği de görür. Onun, ikizi Serhat olduğuna iyice emin olsa da sesini çıkarmaz. Onu bir

akşam evlerine davet eder. Komando bunun tehlikeli olduğunu bilmesine rağmen içi aile hasretiyle yandığı için Ferhat'ın teklifini kabul eder.

Bir gece yarısı kimseye görünmeden eve gelir. Biraz sohbet ettikten sonra Emine teyze ona bütün olanları anlatır ve Ferhat ile kardeş olduklarını söyler. Bunca yıl sonra bir ailesi olduğunu öğrenen Serhat, onlarla yaşamanın yollarını aramaya başlar. Öncelikle görevli olarak gittiği Alvanlar köyünde bir öğretmenden gizlice Türkçe öğrenir. Daha sonra bir gün kontrol için kamyonları durdurdukları sırada Ferhat'ın yanına usulca gelip bir süre ortalarda görünmeyeceğini söyler ve kardeşiyle vedalaşır. 1987'nin temmuz ayında ortadan kaybolur. Serhat'ı ararlar, ancak baraj kenarındaki üniformalarından başka bir ize rastlayamazlar. Serhat, Miron adlı bir arkadaşının yardımıyla Türkiye'ye kaçar ve annesinin akrabalarına ulaşır. İki yıl boyunca Serhat'tan bir haber bekleyen Emine Teyze ve Ferhat umutlarını yitirmeye başlarlar.

1989 yılındaki göç ile Emine Teyze ve ailesi de Türkiye'ye gelir. Sınırda onları Emine Teyze'nin ağabeyi karşılar. Daha sonra kalabalığın arasından Serhat görünür ve sarmaş dolaş hasret giderirler. Türkiye Cumhuriyeti topraklarında, Türk bayrağı altında artık gönül rahatlığıyla beraberdirler.

### 3.1.3. Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür[71]

Ömer Osman Erendoruk, bu romanı Nisan 2000-Kasım 2001 yılları arasında, yaz aylarını geçirdiği Koşukavak'taki evinde kaleme alır. Eser, 2002 yılında İstanbul'da yayımlanır.[72] İki yüz on yedi sayfa olan romanda giriş ve sonuç bölümleri haricinde dokuz bölüm mevcuttur. İlk sayfada yazarın ithafı vardır:

*"Bulgaristan Türklüğü'nün ayakta kalması mücadelesinde ömrünün yirmi üç yılını Bulgar zindanlarında çürüten NURİ TURGUT ADALI Ağabey'e ithafımdır."*

[71] Ömer Osman Erendoruk, *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.
[72] Mehmet Türker, *age.,* s.66.

### 3.1.3.1. Konu

Romanda, hem Türkiye hem de Bulgaristan'daki emniyet güçleri tarafından casus diye suçlanan ve oradan oraya savrulan Cemil Hoca'nın yaşadığı eziyet dolu günler ve yapılan hiçbir kötülüğün cezasız kalmaması konu edilir.

### 3.1.3.2. Olay Örgüsü

Kahraman-anlatıcı, 1989 büyük göçü için Mustafapaşa garında tren beklerken Cemil Hoca ile tanışır. Cemil Hoca hasta ve zor durumdadır ve kahraman-anlatıcı onu Edirne'ye varınca hastaneye yatırır. Cemil Hoca ona bavulunu verir. İçinde okuması gereken şeyler olduğunu söyler. Kahraman-anlatıcı bavuldaki kâğıtları sıraya dizerek okumaya başlar. Böylece Cemil Hoca'nın hikâyesi anlatılmaya başlanır.

Cemil Hoca Kuşalan Köyü'nde imam olarak görev yaptığı sırada bir Bulgar çetesine yardım etmek zorunda kalır. Çete lideri Çavdar, Bulgaristan'da Komünist Partisi iktidara gelince partinin lideri olur. Çavdar, Cemil Hoca'nın zoraki yardımları sonrasında ona bir miktar para verir, onun imamlığı bırakmasını ister ve kendi taraflarına çekmeye çalışır. Cemil Hoca bunu kabul etmez ve Çavdar'ın verdiği para ile de köye çeşme yaptırır.

Birkaç yıl sonra Bulgar yönetiminin Türkler üzerindeki siyasî ve sosyal baskıları baş göstermeye başlar. Cemil Hoca durumun farkına varınca Çavdar'dan yardım ister. Çavdar onun yardımlarını karşılıksız bırakmayacağını söyler. Cemil Hoca ve ailesi, Çavdar'ın yardımıyla Türkiye'ye, amcasının evine gelir. Burada bir arada yaşarlar. Oğlu Nihat lise öğrenimine başlar. Cemil Hoca da bir camide imamlık yapar. Üç yıl sonra Cemil Hoca'nın amcası ve karısı vefat eder. Oğlu İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanır. Cemil Hoca eski okul

arkadaşı Kuşalanlı Mustafa'nın ihbarı ile sorgulanır ve casusluk suçlamasıyla sınır dışı edilir.

Bulgaristan'daki köyüne gelen Cemil Hoca, burada da Bulgar polisi tarafından gözaltına alınıp Türk casusu olması ihtimaliyle sorgulanır. Aylarca hücrede hapis olur ve ara sıra itiraf etmesi için zorlarlar. Polisler, Cemil Hoca'dan hiçbir şey öğrenemeyince onun ağzından lâf almak için Rayko isimli bir Bulgar'ı hücresine koyarlar. Rayko, Cemil Hoca'dan İslâmiyet'e dair bilgiler alır, namaz kılmayı, dua etmeyi öğrenir. Hattâ bir gün kelime-i şahadet getirerek Müslüman olur ve adını Ramazan olarak değiştirir.

Dokuz aylık hücre cezasından sonra, Rayko'nun "düşmana yalan söylenebilir" telkiniyle, Cemil Hoca casus olduğu yalanını söyler. Çünkü Cemil Hoca, bu yalanı söylerse idam cezasından kurtulacağını düşünmektedir. Mahkeme kurulur ve Rayko, Bulgar yönetiminin Cemil Hoca aleyhindeki suçlama yazısını okur. Kendisini de Cemil Hoca'nın ona İslâm ile ilgili her şeyi öğrettiğini, adını bile değiştirdiğini ve sonuç olarak onun Türkiye Millî İstihbarat Teşkilatı tarafından gönderilen azılı bir casus olduğunu söyler. Cemil Hoca, kendisine kurulan tuzağı anlayıp bu ağır ithamların sonunun ipe gittiğini fark edince, Rayko'nun kendi isteğiyle Müslüman olduğunu, kendisinin herhangi bir zorlamasının olmadığını ifade eder. İdam cezasından kurtulmak için de casus olmadığını tekrar eder. Ancak yargıç, onu daha fazla dinlemeyerek idama mahkûm eder ve Eski Zağra Cezaevi'ne gönderir. Cezaevinde dışarısı ile tek bağlantısı yeğeni Necip'ten aldığı haberler sayesinde olur. Cemil Hoca cezaevinde yedi yılı doldurduktan sonra idam cezası yirmi yıla çevrilir. Günleri hücreye ara sıra gelen kader arkadaşlarıyla birlikte acı içinde geçen Cemil Hoca, bir gün aldığı bir haberle yığılıp kalır. Yeğeni Necip, mektubunda Cemil Hoca'nın oğlu Nihat'ın, evinin önünde pusuya düşürülüp öldürüldüğünü haber vermektedir. Bu satırları okuyan Cemil Hoca'nın dünyası yıkılır, saçları bembeyaz olur.

Yirmi yıllık hapis hayatının ardından Cemil Hoca serbest bırakılır. Serbest kaldığı tarih 1980 sonrasıdır ve Bulgaristan'ın Türkler üzerindeki baskı ve şiddeti

gittikçe artmıştır. Türk köylerine yapılan baskınlara, ölümlere, zulümlere ve isim değiştirme politikalarına direnişte Cemil Hoca ve akrabaları da yer alır. Bu direniş sebebiyle pek çok kişi gözaltına alınıp Belene Kampı'na gönderilir ve Cemil Hoca da bu gönderilenlerin arasındadır. Belene'de sekiz ay kaldıktan sonra Vidin'e sürgün edilir.

Vidin'de belediye başkanının ve çevredekilerin desteğiyle hayatını idame ettirir. Bir gün belediye başkanı, Cemil Hoca'nın yaşadıklarının ailesinden birinin işlediği günahın cezası olup olamayacağını sorar. Bu soru üzerine Cemil Hoca düşüncelere dalar ve aklına yedi yaşındayken ninesinin ona hasta yatağında anlattığı sır gelir. Dedesi gençken yedi-sekiz yaşlarında Ahmet isimli bir çocuk, dedesinin hayvanlarını güder, onların yanında çalışır. Çocuk bir gün dere kenarında altın bulur. Dedesi altınların yerini göstermesini isteyip, olanları kimseye anlatmaması için onu bir kuyuya kapatır ve çocuğun ölümüne sebep olur. On iki yıl bu sırrı saklayıp refah içinde yaşarlar. Ancak daha sonra acılar, ölümler, sıkıntılar peşlerini bırakmaz ve şimdi Cemil Hoca da yaşadıklarının bu kötü olayın cezası olduğunu düşünür.

Vidin'deki sürgünde Cemil Hoca hayatını ve yaşadıklarını kaleme alır. Fakat bunları saklamakta zorluk çeker. Hoca'ya yardımlarını esirgemeyen belediye başkanı onu bir marangozla tanıştırır. Cemil Hoca, marangoz Ayvaz'dan gizli bölmesi olan bir bavul yapmasını rica eder. Yazdıklarının hepsini bavulun gizli bölmesine yerleştiren Cemil Hoca, Türkiye'ye işte bu bavulla gelir.

Kahraman-anlatıcı, yazılanlarının hepsini okuduktan sonra hastaneye Cemil Hoca'yı ziyarete gelir. Ziyareti esnasında Cemil Hoca'ya yeğeni Necip'in ölüm haberini verir. Daha sonra Cemil Hoca'nın yazdıklarını çok beğendiğini ve bunun bir roman hâline getirilebileceğini ifade eder. Cemil Hoca içinse yazdıklarını bir kişinin bile okuması kâfidir.

Cemil Hoca, kahraman-anlatıcının ziyaretinden üç gün sonra hayata gözlerini yumar.

### 3.1.4. Buruk Acı[73]

1970-1980 yılları arasında kaleme alınan bu eser, yazarın 1980 yılında tutuklanması sonucu müsadere edilen kitapları arasındadır. Ömer Osman Erendoruk, Türkiye'ye geldikten sonra 1991 yılında eserini tekrar kaleme alır. Kitap ilk olarak 1995 yılında Bulgaristan'da yayımlanır. İkinci baskısı ise Türkiye'de 2006 yılında Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yapılır. İki yüz kırk sekiz sayfa olan kitap, üç bölümden müteşekkildir ve ilk sayfasında bir ithaf yazısı vardır:

*"Doksan üç savaşından bu güne süregelen zulmün aldığı şehitlere ve direniş gösterenlere…"*

#### 3.1.4.1 Konu

Romanda, Cem Amca'nın oğlu Türker'in Bulgar emniyet güçlerine katılarak Türklere yaptığı mezalim ve sonunda ettiklerinin cezasını bulması konu edilir.

#### 3.1.4.2. Olay Örgüsü

Kahraman-anlatıcı konumundaki kişi, Cem Amca'nın mezarı başına gelerek ruhuna dua okur ve Cem Amca'nın hikâyesini anlatmaya başlar.

Cem Amca, Doğu Rodoplar'da doğmuş, Şumnu Nüvvab Okulu'nu bitirmiş, manevî yönü kuvvetli, ahlâk ve iman sahibi, dürüst, örf-adetlerine bağlı bir Müslüman Türk öğretmendir. Cem Amca'nın dört çocuğu vardır. En küçük oğlu Murat gölette boğulmuş, büyük kızı Reyhan yıldırım çarpması sebebiyle ölmüş, küçük kızı Ceylan ise trafik kazası sonucu kör olmuştur. Türker adlı oğlu Öğretmen Enstitüsü mezunudur ancak Bulgar milisleri tarafından Rusya'ya gönderilir ve orada Rusların siyasî, dinî, sosyal kurallarına göre yetiştirilmeye başlanır.

---

[73] Ömer Osman Erendoruk, *Buruk Acı,* Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Cem Amca bu kadar sıkıntılar yaşamasına rağmen en büyük acıyı oğlu Türker yüzünden yaşar. Çünkü oğlu Rusya'da Komünist Parti üyesi olup benliğini, Türklüğünü yitirmenin yanı sıra dinî duygularını da kaybederek ateist olmuştur. Cem Amca'nın karısı Emine yaşadıkları acılara daha fazla dayanamayarak vefat eder. Türker, annesinin Müslüman inancı gereği gömülmesini istemez, dileği yerine gelmeyince de cenazeyi terk eder. Cem Amca'nın bütün uyarılarına rağmen tam bir Bulgar askeri olur. Türklere yapılan her türlü baskı ve zulümde Bulgarlarla birlikte hareket eder. Kütüphanelere girip Türkçe kitapları yakmaya başladıklarında Cem Amca, kendi evine de geleceğini düşünerek onu bekler. Türker eve kitapları yakmak için geldiğinde kafasına vurup onu bayıltan Cem Amca, oğlunun parmaklarını keserek bir torbaya koyar. Oğlunu sırtladığı gibi köpeği Çakal ile birlikte yola koyulur. Aralık ayının soğuğunda oğlunun maddî ve manevî yüküyle hem yürür hem düşüncelere dalar. Yaşananları, oğlunun düştüğü bu durumu ve siyasî fikirlerini zihninden geçirir. Soğuk ve yorgunluk sebebiyle hayli bitap düşen Cem Amca, sonunda Uzuncalar Köyü Sağlık Ocağı'na ulaşır. Oğlu Türker'i ve onun parmaklarının olduğu torbayı sağlık ocağında bırakıp oğlunun göğsüne bir not iliştirerek dönüş yoluna koyulur.

Türker'i ilk gören sağlık ocağına gelen hizmetli kadın olur. Diğer görevlilerle birlikte onu içeri alıp göğsündeki notu okurlar. Cem Amca notta oğlunun parmaklarını kendisinin kestiğini yazmıştır. Sağlık görevlileri hemen emniyet güçlerine haber verir. Emniyet güçleri geldikleri anda köyde şüphelendikleri herkesi gözaltına alırlar.

Dönüş yolunda iyiden iyiye dermanı kesilen Cem Amca bir ağacın dibine yığılıp kalır. Şapkasını köpeği Çakal'a verip onu köye yollar. Titreyerek soğuk terler döken yaşlı adam, ağacın dibinde hayatını kaybeder. Çakal köye ulaşıp şapkayı Ceylan'a verirler. Ceylan durumu anlayarak komşulardan yardım ister. Birkaç köylü Çakal'ın peşinden giderek Cem Amca'nın cansız bedenini bulur. Bu sırada polisler de olay yerine gelerek köylüleri tutuklarlar.

İşkenceleri ile ünlü polis şefi, Cem Amca'nın yaşayıp yaşamadığını ayna ile kontrol eder ve öldüğüne emin olamaz. Sonra doktoru çağırıp onu canlandırmak için ellerinden geleni yapmalarını söyler. Amacı, Cem Amca'ya işkence yaparak onu sorgulamaktır. Üç gün boyunca Cem Amca'yı sağaltmaya, ayağa kaldırmaya çalışırlar. İğne yaparlar, serum verirler, elektrik şoku uygularlar. Yapılanların bir sonucu olmadığını görünce Cem Amca'nın öldüğüne dair tutanak hazırlayıp cenazesini köyüne yollarlar. Cenaze gece yıkanır ve duası okunup hemen defnetmeye hazırlanır. Ancak Türker gibi komünist olan Mıstık Mehmet adında biri, cenazeye gelir ve Cem Amca'ya takım elbise giydirip kapaklı bir tabuta koydurur. Cem Amca'nın kızı Ceylan buna karşı çıkar ve köylüler bir fırsatını bulup tabutun kapağını kırarlar, Cem Amca'yı tekrar kefenleyerek defnederler.

Türker, eli sargılı bir şekilde gözlerini Koşukavak Hastanesi'nde açar. Ziyaretine gelen emniyet şefi, Türker'i suçlar, onun görevden alındığını ve üyeliğinin de bittiğini bildirir. Hastaneden taburcu olan Türker, evine geldiği zaman yaşadıklarının hepsini, babasının söylediklerini, partinin ve arkadaşlarının nasıl da hemen sırt çevirdiğini düşünür. Hastaneden geldiğinden beri eşi ve çocuklarıyla hiç konuşmayan Türker, çocuklarını da benliklerinden koparıp kimliklerinden sıyırmak için elinden geleni yaptığı için vicdan azabı duymaya başlar.

Bir gün tüfeğini alıp Değirmendere kıyısında dolaşmaya çıkan Türker, kardeşi Murat'ın boğulduğu yere gider. Avlanırken vurduğu keklik, buzun üstüne düşer. Türker onu almak için buzun üstüne çıktığı esnada buz kırılır ve suyun içine düşerek gözden kaybolur.

Aileden geriye bir tek Ceylan kalır. Yakınlarının tesellisi ve yüreğinde bulduğu kuvvetle Ceylan tekrar hayata bağlanır. Kahraman-anlatıcı, Ceylan ve Türker ile ilgili haberleri verdikten sonra iyi dileklerini sunarak romana son verir.

### 3.1.5. Uçurum[74]

Ömer Osman Erendoruk, bu romanını ilk olarak 1976 yılında Koşukavak'ta yazar. Ancak 1980 yılında Bulgar polisi tarafından tutuklanınca eser müsadere edilir. Türkiye'ye geldikten sonra yazarın ilk işi müsadere edilen eserlerini yeniden kaleme almak olur. Erendoruk, müsadere edilen *Uçurum*'u 1993-1994 yıllarında aslına bağlı kalmak suretiyle ve ayrıca iki bölüm ekleyerek yeniden yazar. Alt başlığı "Ölüme Mahkûm Edilmiş Roman" olan eser, dört yüz yirmi beş sayfadır ve dört kısımdan müteşekkildir. Birinci kısım; on altı bölümden, ikinci kısım; on beş bölümden, üçüncü kısım; iki bölümden, dördüncü kısım; dört bölümden oluşur.

#### 3.1.5.1. Konu

Bulgar mezalimine şiirleri, hikâyeleri, romanları ve direniş grubuyla karşı duran Mehmed'in, kimliklerine karşı yapılan baskılar artınca, çocuklarının benliklerini korumak için ailesiyle Türkiye'ye gelmesi ve Türkiye'de gördüğü ilgisizlik karşısında yaşadığı hayal kırıklığı konu edilir.

#### 3.1.5.2. Olay Örgüsü

Soğukpınar Köyü'nde yaşayan Mehmed on iki-on üç yaşlarında hem öksüz hem yetim kalır. Dayısı Topal Yusuf'un himayesinde yetişen Mehmed, Sofya Devlet Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olur ve Soğukpınar'da Türkçe öğretmeni olarak çalışmaya başlar.

Kara Bayram'ın oğlu Haşim ile Mehmet çocukluk arkadaşıdırlar. Ancak Haşim, Mehmed'i okuduğu ve saygı gördüğü için kıskanır. Haşim de böyle saygın olmak için kendine yollar arar ve bir gün Topal Yusuf ile Kaptan Murat'ın konuşmalarına şahit olur: Topal Yusuf, Türkiye'ye göçmek için Filibe Türk Konsolosluğu'na bir dilekçe yazacak ve Kaptan Murat, Topal Yusuf' u Arda

[74] Ömer Osman Erendoruk, *Uçurum,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Nehri'nden geçirip kaçıracaktır. Bu gizli anlaşmayı duyan Haşim, Bulgarlara yaranmak için derhâl Dikenbaş lâkaplı Vılko'ya olanları anlatır. Dikenbaş, Topal Yusuf ve Kaptan Murat'ı suçüstü yakalar ve bir yolunu bulup Haşim'e Kaptan Murat'ı öldürtür. Haşim, Dikenbaş'a yardımları sayesinde mektebin ambarcısı olur ve yarım bıraktığı okula da devam etme imkânı bulur. Topal Yusuf'un kızıyla da evlenince hayatını yoluna koymaya başlar.

Dikenbaş, Bulgar yönetimine karşı olduğunu bildiği Mehmed'i de saf dışı bırakmak ister. Köyde Ümmühan adlı dul bir kadının iftirası ile Mehmed'i okuldan attırır. Okuldan ayrılan Mehmed çiftçilik yapmaya başlar. Bir süre sonra Çimen Ayşe ile evlenir. Bulut ve Umut adlı ikiz bebekleri olur. Mehmed'in aile hayatı mutluluk içinde sürer.

Haşim ise yine köklerinden uzak ve istikrarsız bir seyir içindedir. Bir Bulgar kadınıyla münasebet kurarak aile hayatını perişan eder. Ayrıca evde Türkçe konuşan ailesine de kızmaya başlar. Babası Kara Bayram, oğlunun katil olduğunu da öğrenince onu doğru yola sevk etmek için çok çabalar, ancak başarısız olur. Kara Bayram, daha sonra değirmene dönerek yapımına başladığı çeşmeyi bitirir ve üzerine şu yazıyı yazar:

Suyumdan kana kana
İçebilir susuzlar
Bir tek damlacığını
İçemez namussuzlar

Kara Bayram, çeşmeyi sadece kendisinin bildiği bir düzende yapmıştır. Bir gün Ümmühan gelip çeşmeden su içeceği sırada su kesilir ve Ümmühan korkusundan Mehmed'e attığı iftirayı ve günahlarını itiraf eder. Kara Bayram, Mehmed'i çağırarak Ümmühan'ın anlattıklarını dinletir ve Ümmühan, Mehmed'den özür dileyip tövbe eder. Düzeneği ayarlayan Kara Bayram, Ümmühan tövbe edince suyu açar. Yaşananlardan sonra dersini alan Ümmühan, düzgün bir hayat yaşamaya başlar.

Bir gün Haşim de çeşmeye gelip su içmek ister, su kesilince kızıp gider. Kara Bayram'ı devlet görevlisine hakaretten içeri alırlar. Kara Bayram içerden çıktıktan sonra çeşmenin yerle bir olduğunu görüp çok üzülür. Bu süre zarfında eşini de kaybeder. Kimsesi kalmadığını düşünen Kara Bayram, değirmene gidip çeşmeyi tamir eder ve çeşmenin yanındaki ağaca kendini asar.

Olan bunca şeyi umursamayan Haşim ise eşinden ayrılarak çocukları yanına alıp gider. Mehmed'e olan kini hâlâ bitmemiştir. Mehmed'in neler planladığını öğrenmek için Şapatak ve Destan isimli iki kişiyi Mehmed ve arkadaşları Halim ile Ahmet'in arasına casus olarak gönderir.

Halim, Ahmet ve Mehmed, Bulgaristan yönetiminin baskılarına karşı koymak ve halkı birlik, beraberlik içinde tutmak için baş harflerinden oluşan "HAM" adında bir direniş grubu kurar. Mehmed, Ahmet ve Halim şiirler, romanlar, hikâyeler kaleme alırlar. Bulgar yönetiminin yaptıklarını edebî metinlerle aksettirirler. Türkçe yayın yapmak yasaklanınca Halim ve Ahmet biraz geri çekilip yazmaya ara verirler. Okullarda Türkçe dersleri de yasaklandığı zaman Mehmed çocukları için kimliklerini yitirecekleri endişesini duyar. Bu sebeple eşi Çimen Ayşe ile düşünüp Türkiye'ye göç etme kararı alırlar. Fakat yönetim, Mehmed'in devlete karşı tutumunu bildiği için sadece Ayşe ile çocuklardan birinin gitmesine izin verir. Mehmed ve Ayşe, aile olarak bölünmemek için bu girişimlerini erteleme kararı alır. Bunlar yaşanırken Şapatak da iyiden iyiye Mehmed'in güvenini kazanır, onun fikirlerini öğrenmeye başlar, yazdığı romanları, hikâyeleri, şiirleri okur.

Mehmed, Uçurum adlı romanını bitirdikten sonra bir gün baskına uğrar. İhbar üzerine tutuklanır ve yazıp gömdüğü bütün eserleri bulunur. Kitapları okunduktan sonra Mehmed'e beş yıl hapis vererek Eski Zağra Cezaevi'ne götürürler. Mehmed tutukluluğu esnasında yeğeni Güzel Ayşe'nin başına gelenleri öğrenip çok üzülür. Haşim'in çocukları ihmal ettiği bir gün çocuklar evden ayrılıp annelerine giderler. Annelerini evde bulamazlar, çünkü Ayşe de onları görmek için Haşim'in evine gitmiştir. Ancak onları bulamayınca köye gittiklerini düşünerek eve dönmek için hemen yola koyulur. Çocuklar saklı anahtarı alıp eve girerler. Yol boyunca

yoruldukları için ikisi de uykuya dalar. O sırada sevgilisiyle beraber gezen Haşim, yolda bir bidon benzin alarak köye gelir. Evde kimsenin olmadığı düşüncesiyle benzini döküp evi ateşe verir. İki çocuğu da bu yangında hayatını kaybeder. Ayşe de olanları öğrenince aklını yitirir. Kısa bir süre sonra da Haşim'in arabasıyla Madenköy Köprüsü'nden uçup yanarak öldüğü ortaya çıkar.

Mehmed cezaevinden çıkar. O çıktıktan bir süre sonra yeğeni Güzel Ayşe yaşadıklarına daha fazla dayanamayarak vefat eder. Bulgar yönetimi isim değiştirme politikalarını hayata geçirmeye başlayınca Mehmed, karısı ve oğlu Umut'u Türkiye'ye göndermeye karar verir. Beş yıl sonra da kendisi ve oğlu Bulut sınır dışı edilince, aile Bursa'da bir araya gelir. Mehmed Türkiye'ye gelince bir daktilo edinerek şiirlerini tekrar yazar. Yayımlamak isteyince birçok yerden ret cevabı alır. En sonunda Azerbaycanlı bir yayınevi sahibiyle tanışır ve arkadaşından aldığı borçla ilk şiir kitabını bastırır. Mehmed, geri kalan zamanını da yine romanlarını tekrar kaleme alarak harcar, lâkin imkânsızlıklar sebebiyle onları da bastıramayınca umutları tükenir. Bulgaristan'da baskı yüzünden Türkiye'de ise ilgisizlik ve imkânsızlıklar yüzünden isteklerine ulaşamayan Mehmed çok üzülür. Derneklere katılarak kendisi ile aynı durumda olan arkadaşlarıyla bu sorunları paylaşır.

Mehmed, bir yandan çevrenin ilgisizliği diğer yandan komünizmin çökmüş olmasına rağmen Türkler arasında hâlâ süren komünizm hayranlığı yüzünden derin elem duyar. Eve gelir, yatağına uzanır ve bir daha uyanmaz. Yatağında biraz ıslaklıktan başka bir şey bulamazlar.

## 3.2. Romanlarda Kimlik

Silâh zoruyla din ve milliyet değiştirmek ilk olarak 17. yüzyılda Rus Çarlığı'nın işgal ettiği yerlerdeki Türklerin dinini ve milliyetini değiştirmesiyle başlar. Bulgarlar, 93 Harbi ile birlikte aynı uygulamayı Türkler üzerinde tatbik ederler. 1968-1972 yıllarında ise bu soykırım Pomak Türklerine Slav-Bulgar isimleri verilmesiyle ve dinlerine müdahale edilmesiyle sürdürülür. Tatar, Gagavuz gibi

soydaşlarımız, Hint-Yörük asıllılar, Arnavutlar ve diğer Müslüman topluluklar ile Türk ve Müslüman olmayan topluluklar da Bulgarlaşmaya zorlanır.

Bulgaristan, 1877 yılından 1972 yılına kadar uyguladığı Türkleri Bulgarlaştırma politikasında istediği sonucu alamayınca 1984-1985 yıllarında Türkler üzerindeki baskılarını arttırır. Bu yıllarda Bulgar hükümeti Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeleri yasak bölge ilân eder ve sınırlarını dünya basınına kapatarak tam bir demirperde ülkesi hâline gelir. Bulgaristan hükümetlerinin Türklere karşı sürdürdüğü asimilasyon uygulamaları, devletlerarası hukuk kurallarına ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uymadığı gibi kendi anayasalarına da aykırıdır.

Özellikle 1984 yılından sonra Müslüman Türkleri Bulgarlaştırmak için çok çeşitli faaliyetler yürütülür. Türklerin isimleri zorla değiştirilir, karşı koyanlar çeşitli cezalara çarptırılır ve öldürülür. Bu uygulamalar sonucunda öldürülen Türklerin sayısı binlerle ifade edilmektedir. 1946 yılında devletleştirilen Türk okulları 1959 yılında tamamen kapatılır ve Türkçe dersleri müfredattan kaldırılır. Ailelerin kendi aralarında dahi Türkçe konuşmaları yasaklanır. Yollarda devriye gezen Bulgar milisleri Türkçe konuşanlara 5-20 leva arasında para cezası uygularlar. Konuşmaya devam edenler dövülür, işkence görür, hapsedilir hattâ öldürülür. Türk gençlerinin birbirleriyle evlenmelerini önlemeye çalışırlar. Müslüman Türkleri, yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden Türklerin daha az olduğu bölgelere tehcir ederler. Özellikle nüfusun %70 ve %75'ini Türklerin oluşturduğu Güney, Güneydoğu ve Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayanlar ülkenin Kuzeybatısına iskân ettirilir. Müslüman Türklerin dinî vecibelerini yerine getirmelerine, âdet ve geleneklerini tatbik etmelerine engel olunur. Türklerin evlenme, sünnet ve cenaze törenlerindeki uygulamalarına çeşitli yasaklar getirilir, hattâ cenazelerin Ortodoks usûllerine göre gömülmeleri konusunda baskı yapılır. Kur'ân-ı Kerîm'in ithali ve Müslüman Türk evlerinde bulundurulması yasaklanır. Türk-İslâm kültürüne ait mimarî eserler olan camiler, medreseler hattâ mezar taşları ve çeşmeler tahrip edilir. Güney Bulgaristan'daki Türkler tarım işlerinde, Kuzey Bulgaristan'daki Türkler ağır sanayi işletmelerinde işçi olarak çalıştırılır ve maden işçiliği, demiryolu, karayolu, inşaat gibi en ağır işler Türklere

verilir. Bu uygulamayla Türklere ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılır. Aynı mesleği yapan Bulgar, mevki olarak yükselirken Türklerin yükselmesi önlenir. Türklere serbest seyahat izni verilmez ve yaşananların dünya kamuoyundan gizlenmesi için Bulgaristan'a giriş çıkışlar tamamen yasaklanır. Türklerin iletişim hakkı engellenir. Telefon ve mektup yasağının yanı sıra Türk radyo ve televizyonlarının yayınları yasaklanır.

Bulgaristan'da uzun yıllar süren asimilasyon politikalarının 1984 yılından sonra bütün ülkede şiddetli bir şekilde artması Bulgaristan yönetiminin kısa sürede hedeflerine ulaşmak istemesiyle ilişkilidir.[75]

Ömer Osman Erendoruk romanlarında Bulgaristan yönetiminin Bulgaristan Türkleri üzerindeki bu baskılarını, onlara uyguladığı asimilasyon politikalarını, mezalimi ve göç olgusunu işler. İlk bölümde geniş bir şekilde açıkladığımız kimlik konusu, Erendoruk'un romanlarında sıklıkla karşımıza çıkar. Kimlik konusunun geçtiği noktalara değinerek alt başlıklara ayırdığımız kimlik sorunlarının, romanlarda nasıl geçtiğini ve nasıl değerlendirildiğini inceleyeceğiz.

Kendi nüfuslarının gittikçe azaldığını bilen Bulgar yönetimi, Türkleri Bulgarlaştırma yoluna gider. Bu Bulgarlaştırma uygulamaları esnasında başta silâhlı kuvvetler olmak üzere her türlü gücünü kullanan Bulgaristan, tam anlamıyla terör estirir. *İçimizdeki İnci Taneciği* romanında Bulgarların Türkleri asimile ederken yaptığı mezalim şöyle dile getirilir:

*"Gözü dönmüş bencil Bulgar komünistlerin hızla azalmakta olan kendi nüfusunu Türkler'i Bulgarlaştırarak çoğaltmak amacıyla, iki buçuk milyon savunmasız Türk nüfusun üzerine aç kurtlar gibi geceli gündüzlü hücuma geçmiş, insanların dağlara, ormanlara, inlere saklanışı fayda etmemişti. Silahlar patladı, ölenler, yaralananlar oldu. Birkaç ayda istediklerini elde ettiklerini zannettiler. Arkada boynu bükük, ezik, kırık, gücenik, gözü yaşlı iki buçuk milyon Türk kalmıştı."*

[75] İlker Alp, *age.,* s.225-231.

(*İçimizdeki İnci Taneciği,* s.6-7)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanındaki Emine Teyze'nin oğulları Serhat ve Ferhat millî şuura sahip çocuklardır. Ferhat, asimilasyon politikasına daima karşı olan babasının fikirleriyle yetişir. Serhat ise komünist eğitimine göre yetişmesine rağmen kanında var olan millî özellikleri muhafaza eder ve onun benliğini kaybetmediği şu sözlerle anlatılır:

*"Emine Teyzenin ikizleri haksızlıklara, zulme, Türkleri eritme politikasına açıkça isyan eden bir babanın oğluydular. Ferhat'ın kanında var olan millî şuuru o geliştirmişti. Serhat'ının kanında var olan millî şuuru bütün çabalara rağmen yok edilememişti. Dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, Türk'ü bir numaralı düşman belletme çabaları boşa gitmişti. Öyle olmasaydı, Serhat, bir Türk kadını ana, bir Türk genci kardeş kabul eder miydi? Kesinlikle etmezdi…"*

(*İçimizdeki İnci Taneciği,* s.87)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Cemil Hoca, çocukları hedef alan asimilasyon politikaları doğrultusunda yapılan dinî ve millî saldırıları genel itibariyle dile getirir. Okulları kapatılan, dinini öğrenemeyen, mabetleri yıkılan ve göç hakları engellenen Bulgaristan Türkleri için elinden bir şey gelmemesi yüzünden duyduğu üzüntüyü anlatır:

*"Okulum yok. Çocuğuma Allah'ını, Peygamberini, dinini öğreten hocası yok. Orada burada şimdilik ayakta kalan camilerinin minarelerinde ezan okuyanı yok. Türklüğün tarihini anlatan öğretmeni yok. Saydıklarımın tamamı var olan ana vatanıma (açılan kapının kapanışı ile) kavuşma imkânı yok. Balkanlar'da Osmanlı'nın izlerini silmeye kalkışanları durduracak gücüm yok."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür,* s.39)

*Buruk Acı* romanında Cem Amca, Bulgaristan milislerine katılan oğlu İlker'i sırtında sağlık ocağına taşırken düşüncelere dalar. Oğlunun tutsağı olduğu gücün

bütün yaptırımlarına rağmen kendi benliğini korumayı başardığı için mutlu olduğunu belirtir:

*"Çünkü sana rağmen, senin tutsağın olduğun gücün gaddarlığına rağmen benliğimden, kişiliğimden, dürüstlüğümden, anlayış ve görüşlerimden, dinimden, milletimden, Allahımdan, peygamberimden, tarihimden bir milimetre dahi ayrılmış, uzaklaşmış değilim. Bu mutluluk değil de ne sence?"*

(*Buruk Acı,* s.126-127)

*Uçurum* romanında Mehmed, Bulgaristan'da yaşanan soykırıma daha fazla dayanamayarak Türkiye'ye göç etme kararı alır. Filibe Türk Konsolosluğu'na bir göç dilekçesi yazar. Bu dilekçede Bulgaristan Türklerinin kimliklerine yapılan saldırıları anlatır ve gereğinin yapılmasını rica eder:

*"... Bulgar komünistlerinin biz Bulgaristan Türklerini hızla dinsizleştirip milliyetsizleştirmek sonra da Bulgarlaştırmak üzere her çareye, her baskıya ve zulme başvurduklarını, böylece bize benliğimizi unutturmak istediklerini bildirir, ya buna bir karşı tedbir alınmasını önerir, ya da şahsımın Anavatanım Türkiye'ye göç etmesine müsaade buyurmanızı şiddetle arzular, gereğinin yapılmasını arz ederek saygılar sunarım."*

(*Uçurum,* s.40)

Topal Yusuf, Mehmed ile dertleştiği bir bölümde kimliğini yitirerek yabancılaşmanın kendisine ne kadar acı verdiğini anlatır. Bulgaristan'ın asimile etme politikalarının farkında olarak bu durumu yadırgayanların sayısının azlığından duyduğu endişeyi ifade eder:

*"Bazen ağır ağır, kimi hızlı hızlı benliğimizden, Müslümanlığımızdan Türklüğümüzden kopup uzaklaşmak, elimize verilen kalıplara sokulup yabancılaşmak...*

*...*

*Oysa aramızda bu durumu görüp yadırgayanlar parmakla sayılacak kadar az kişi vardır. Dediğim gibi, acı bu, Mehmed, acı!... Ve bu acı beni tâ can evimden vuruyor."*

(*Uçurum,* s.134)

Mehmed, çevresinde yaşanan zulmü gözlemleyerek Bulgar yönetiminin uygulamalarına karşı mücadele etme kararı alır. Bulgaristan Türk kimliğini unutturmamak için çevresini bilinçlendirecek ve Bulgar yönetimine karşı insanca yöntemlerle karşı koyacaktır. En yakınlarından başlayarak soykırıma karşı bir direniş oluşturmak niyetinde olan Mehmed'in, bu konuda elinden geleni yapacağını şu sözlerinden anlarız:

*"Savaşımızın, direnişimizin muhakkak kılıçla, bombayla, silâhla olacağını sanmayın. Bizim mücadelemiz insancıl, barışçıl yollarla olacak. Nasıl mı? Konuşa konuşa, danışa danışa. Gerçekleri insanların anlayacağı bir dille, yavaşaraktan, inandıraraktan açıklayacağız milletimize. Komünistlerin bizi bizden koparmaya, bizi bize yabancılaştırmaya, dinimizi, dilimizi, geleneklerimizi unutturmaya çalıştıklarını uygun bulduğumuz yerde, iyi tanıdığımız kişilere anlatacağız, onların gözünü açacağız, direnişe davet edeceğiz, hazırlayacağız."*

(*Uçurum,* s.222-223)

Bu direnişi oluşturma sırasında Mehmed'in zaman zaman umutsuzluğa kapıldığını da görürüz. Yine böyle umutsuz olduğu bir anda medet umduğu Türkiye'ye seslenir. Yaşadıkları mezalimi görmeyen Türkiye'ye "ana" diye hitap ederek ondan anne şefkati görmeyi ister. Öksüz kaldıklarını iliklerine kadar hisseden Mehmed'in tek umudu, Türkiye'nin ve dünya kamuoyunun onların çığlıklarını duymasıdır. Bu umudu daima taşıyarak Türklüğüne ve Müslümanlığına sarılan Mehmed, gelecek aydınlık günlerin hayali ile yaşar:

*"Ey biz evlâtlarını, kendi öz evlâtlarını terk edip giden anam! Öksüz kalan ruhumuz tıklım tıklım dolu gam! Vaktiyle silâh tutan elimiz kelepçeli; başucumuzda uğul uğul bir zulüm yeli! Benliğimizi azın azın dondurdu da buz; solgun güz*

*yaprakları gibi dökülüyoruz! Umudumuz tek sensin, sen ve de Allah'ımız; dileğim tüm dünyadan işitilsin ahımız! Türk'üm ve Müslümanım, lâilâhe illallah; elbet bizim için de açılır bir gün sabah."*

(*Uçurum,* s.287)

Kimlik sorununa dair bu genel tespit ve değerlendirmeden sonra aynı konunun ayrıntılarına geçmek istiyoruz.

### 3.2.1. İsim Değiştirme

Türk kimliğinin ana unsuru Müslüman-Türk isimleridir. Bu unsurun ortadan kaldırılması, Türk kimliğinin ortadan kaldırılması demektir. Bulgaristan yönetimi, Türklerin isimlerini Bulgar isimleri ile değiştirerek onları Bulgarlaştırma yoluna gider.

Bu politika önce Müslüman olan Pomaklara uygulanır. Pomakların isimleri 1968-1972 yılları arasında değiştirilmeye başlanır.[76] Türk ve dünya basınından herhangi bir tepki görmeyen ve bir yaptırımla karşılaşmayan Bulgar yönetimi, daha sonra bu politikayı Bulgaristan Türklerinin hepsine uygulama kararı alır. 1984 yılının Şubat ayında BKP Merkez Komitesi toplantısında alınan bu karar, Kasım ayında uygulanmaya başlanır. Öncelikle Güney Bulgaristan'daki Türkler Bulgarlaştırılır. Kuzey Trakya'da Hasköy, Kırcaali, Mestanlı, Eğridere, Koşukavak, Ortaköy, Darıdere, Paşmaklı, Filibe, Eskizağra, Yanbolu, İslimiye gibi yerleşim yerlerine ve köylerine geceleri silâhlı baskınlar yapılarak isim değiştirme politikası uygulanır. 9-10 Kasım'da Koşukavak'a, 11-12 Kasım'da Kırcaali ve civarına, 26-28 Aralık'ta Hasköy'e düzenlenen baskınlarda Türkler kurt köpeklerine parçalatılarak, makineli tüfeklerle taranarak, tanklarla ezilerek öldürülür. Bunların yanı sıra pek çok soydaşımız dövülür, tutuklanır, toplama kamplarına ve hapishanelere götürülür. 1984

[76] İlker Alp, *age.,* s.225.

yılının sonlarında Güney ve Güneydoğu Bulgaristan'da bir milyondan fazla Türk'ün ismi değiştirilir ve Bulgarlaştırma politikası tamamlanır.[77]

Silâhlı kuvvetlerle Bulgar adı almaya zorlanan her Türk'ün üç göbek soy-sop adı Slav-Bulgar adlarıyla değiştirilir. Sadece kendi öz adı değil anne, baba, dede ve nine adları da kütüklerden silinir. Yerlerine Slav-Bulgar adlarının yazılı olduğu nüfus cüzdanları verilerek eski cüzdanları yok edilir. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç eden veya yıllar önce ölen anne, baba, dede ve ninelerinin adları da değiştirilir. Aynı anne-babanın çocuklarına ayrı ayrı soyadları verilerek Türk aileleri parçalanmaya çalışılır.[78] Parçalanan ailelerin arasında birlik olmayacağı düşüncesiyle Bulgarlaştırma sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanacağı düşünülür. Böylece böl-parçala-yut siyaseti bölgedeki bütün Müslüman-Türk azınlığa uygulanır.

Ömer Osman Erendoruk romanlarında bu konuya sık sık değinir, Pomakların, Bulgaristan Türklerinin isim değiştirme sürecinde yaşadığı sıkıntıları işler.

*Toprağa Kan Düştü* romanında Orhan Amca, Murat'a, 1968-1972 yıllarında Pomak Türklerinden[79] başlayarak 1984 yılında Bulgaristan Türklerine uzanan isim değiştirme sürecini anlatır. Pomakların tarihte de pek çok defa isimlerinin değiştirildiğini ve Bulgarlaştırma politikasına karşı gelen Pomakların hapis cezası ile

---

[77] *age.*, s.226.

[78] Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, "Bulgaristan Türkleri Sayısı", *Türk Kültürü Dergisi,* S: 263, Yıl:XXIII, Ankara Mart 1985, s.129.

[79] Pomak Türkleri Orta Asya'dan kuzey göç yolunu (Hazar Denizi ve Karadeniz'in kuzeyini) takip ederek Ukrayna ile Besarabya'ya giden, buradan 11. Yüzyılda Balkanlar'a gelen ve Peçeneklerin yardımıyla 1034'ten itibaren Rodoplar, Pirin ve Vardar Makedonyası ve Batı Trakya'yı hâkimiyetleri altına alan Kıpçakların veya Avrupalıların Kuman adını verdikleri kabilelerin torunlarıdır. Onlar 1091'de Kuman-Peçenek Türk Federasyonu'nun yıkılmasından sonra Rodoplar, Trakya, Makedonya, Kosova ile Sancak'ta kalan ve Osmanlı döneminde Anadolu'dan gelen soydaşlarıyla kaynaşan Türklerdir. Pomak, Balkanlar'da "Pomakça" konuşan ve kendilerini Müslüman Türk olarak hissedenlere verilen isimdir. Pomak adının, Pomakların Türk ordularına yardım etmelerinden dolayı Slavlar tarafından verilen ve Slavca pomaçi "yardım etmek" fiilinden türeyen pomagaçi "yardımcı" isminden geldiği ilim çevreleri tarafından kabul görmektedir. Pomak Türkleri, en ağır baskılara direnerek Bulgarlaştırılma ve Yunanlaştırılmaya karşı koymuşlardır. Balkan devletlerinin insanlık dışı bütün uygulamalarına karşı millî benliklerini korumak için mücadele etmişlerdir.
Ayrıntılı bilgi için bkz.:İlker Alp, *Pomak Türkleri(Kumanlar-Kıpçaklar)* Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne 2012, s.5-30. ; Ahmet Günşen "Balkanlarda İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar" *Türk Yurdu Dergisi,* S: 303, Kasım 2012, s.176-184.

cezalandırıldığına, hattâ öldürüldüğüne değinen Orhan Amca, aynı akıbete Bulgaristan Türklerinin de uğrayacağını düşünür:

*" 'Bulgarlaşmaya karşı gelenleri cezaevlerine tıkarlar. Gene direnirlerse öldürürler. Pomak Türkleri'nin adlarını değiştirirken öyle yaptıklarına göre…'*

*Benim bir şey anlamamış gibi baktığımı görünce açıkladı:*

*Ülkenin dağlık bölgelerine yayılmış Pomak Türkleri beş altı yüz bin dolayındadır. Müslüman'dırlar. Müslüman Türk adı taşırlar. Doksan üç Türk Rus Harbin'den bu yana dört defadır adları Bulgar adları ile değiştirilmiş. En kanlısı yetmişli yıllardakidir. Yüzlercesi katledildi. Dış ülkelerin hiçbirinden tepki gelmedi onlarcası hâlâ ceza evlerindedir."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.68)

*Uçurum* romanının kahramanlarından Mehmed, öncelikle Pomaklara uygulanan isim değiştirme politikasını ve bu politikanın sonuçlarını aktarır. Bölgelere göre Pomak nüfusunun yoğun olduğu yerlerdeki isim değiştirme sürecini anlatan Mehmed, bu politikaya karşı gelenlerin mezalimle karşılaşarak cezaevlerine ve sürgüne gönderildiğini, pek çoğunun öldürüldüğünü, kaçanların üstüne helikopterlerden zehirli gaz atıldığını söyler:

*"…hızlı adımlarla yol alan bu kültür soykırımı, pek uzak olmayan bir gelecekte fiziksel soykırımına dönüşeceğinden emin olun. Örnekse, bizim Pomak Türkleri'ne Rodoplar'da, Pirin Makedonyası'nda ve Pomak Türkleri'nin yaşadığı bütün bölgelerde uygulanan korkunç zulüm gösterilebilir. Adı geçen bölgelerde Bulgar olmayı kabul etmeyenler öldürülmüş, onlarcası cezaevine, onlarcası da sürgüne gönderilmiştir. Kızanlık şehrinde yaşayan bir Pomak Türk'ü ile konuştum. Blagoevgrat dolayındaki dağlarda yaşayan ve Bulgar zulmüne karşı topluca direnen, bu amaçla topluca dağlara kaçan Pomak Türkleri'nin üzerine helikopterlerden zehirli gaz serpilmiş. Ne kadar ölü olduğunu Allah bilir."*

(*Uçurum*, s.310)

Bulgar resmî kaynakları Pomakların, Osmanlı döneminde zorla Müslüman yapıldıklarını iddia eder. Bulgar yönetimi de bunu dayanak göstererek onların isimlerini değiştirmeye başlar. 1960-1976 yılları arasında yaklaşık 200.000 Müslüman Pomak, isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmeye zorlanır. Ayrıca Pomakların yoğun olduğu bölgelerde dinî okul ve camiler kapatılır. Oruç tutma ve sünnet gibi İslâmî kuralların uygulanması yasaklanır. Pomakların ardından 1981-1983 yılları arasında Çingenelerin de isimleri değiştirilir. 1984 yılına gelindiğinde ise sıra Bulgaristan Türklerine gelir.[80] Bulgaristan Türklerinin, tarihte Müslüman olan Bulgarlar oldukları iddia edilerek isimleri değiştirilmeye başlanır.

Mehmed, Pomakların ardından Bulgaristan Türklerine uygulanan isim değiştirme politikası sürecinde köylere yapılan baskınları karısı Çimen Ayşe'ye anlatır. Bulgar yönetiminin Türk köylerinde yaşayan nüfusun aslında Pomak olduğunu gerekçe göstererek Türklerin isimlerini değiştirdiğini söyler:

*"Konu, Bulgar komünistlerinin son aylarda yaptığı zulüm eylemleri idi. Kavaklı kasabası dolayındaki uzak köylere sivil üniformalı polisler gece gece baskınlar düzenleyip, sözde Pomak karışıklığı olduğu iddiası ile Türk ailelerin adlarını Bulgar adları ile değiştiriyorlardı. Direnenler gaddarca dövülüyor, daha da olmazsa öldürülüyordu."*

(*Uçurum*, s.369)

Bulgaristan, "gönüllü isim değiştirme" adını verdiği bu uygulamayı önce Pomaklara uygular. Sıra Bulgaristan Türklerine geldiğinde ise Türkiye ve dünyadan tepki görmeyince çaresiz kalan Türk milletine daha çok saldırarak onlara tam bir soykırım uygular. *Buruk Acı* romanında bu soykırım ile ilgili şu satırlar geçer:

*"Gönüllü süsü vererek Türklüğe dair ne varsa birer birer aldınız elimizden. Elimizde olup olacağı tek adlarımız kaldı kala kala. Onları da almaya başladınız yavaş yavaş, alıştıra alıştıra. Siftahı, Pomak adı verdiğiniz Türklerden yaptınız.*

[80] Birgül Demirtaş-Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s.23.

*Yaptınız ve beklediniz bir yerlerden ses, gürültü, tepki çıkacak mı gibilerden. Türkiye de dahil, dünyanın hiçbir yerinden tepki işaretine benzer kımıltı görülmeyince astınız, kestiniz, yıktınız, vurdunuz, kırdınız, dağıttınız biçare milleti."*

(*Buruk Acı*, s.175)

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Pomak Türkleri ile başlayan isim değiştirme süreci, 70lerde tekrar uygulanır. Herhangi bir tepkiyle karşılaşmayan Bulgaristan hükümeti 1980 yılında Çingenelerin de adlarını değiştirir. 1984 yılında ise isim değiştirme politikası en şiddetli hâlini alır. Bu tarihten itibaren Bulgaristan Türklerinin isimleri değiştirilir ve 1985 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da Türk adı taşıyan kimse kalmaz. Uygulamalar esnasında direniş gösterenler Belene Kampı'na gönderilir. *Toprağa Kan Düştü* romanında Murat, Bulgaristan'daki isim değiştirme politikası ile ilgili haberleri duyarak şöyle aktarır:

*"1984'ün son aylarında Bulgaristan'dan kötü haberler gelmeye başladı. Bulgar polisi, ordusu, silâhlı sivilleri geceleri Türk köylerine baskınlar düzenleyip silâh zoruyla Türk adlarını Bulgar adlarıyla değiştiriyormuş. Direnenler ya dayaktan geçiriliyor, ya da öldürülüyormuş.*

*1985'in ilk aylarında Bulgaristan'da Türk adı taşıyan kimse kalmamıştı. Binlerce direnişçi Türk, Romanya ile hudut durumundaki Tuna nehri üzerinde bulunan Belen Adası'na toplanmış."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.145)

İsim değiştirme ile ilgili olaylar, *İçimizdeki İnci Taneciği* adlı romanda da *Toprağa Kan Düştü* romanında olduğu gibi kronolojik sırayla verilir:

*"1970'lerde Pomak Türkleri'nin adları değiştirilmiş, onlarca kişi öldürülmüş, onlarcası hapislere tıkılmıştı.*

*1980 başlarında Çingeneler'in adları Bulgarlaştırılmıştı.*

*1983'ün başından itibaren aralıklarla Türkler'in adları Bulgarca adlar ile değiştirilmeye başlanmıştı.1984'te değişme hızlanarak devam etmişti. 1985'in ilk*

*aylarında artık Bulgaristan denen kızıl cehennemde Türk adı taşıyan tek kişi kalmamıştı. En küçük mukavemet gösterenler Belene Ölüm Kampı'na gönderilmişti."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.6)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanının kahramanlarından Emine Teyze kendisinin ve oğlunun isimlerini değiştirmeye gelen milislere karşı direnç gösterir; ancak, askerlerin kaba kuvvetiyle karşılaşır:

*"Türk adlarını Bulgar adlarıyla değiştirme esnasında Ferhat'ı bir volkan gibi kükremekten tembihlerle ve yakarışlarla güç bela koruyabilmiş, buna rağmen kaç kere dayak yemişti."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.87)

12 Ocak 1985 sabahı, Bulgar milisleri, Bulgaristan'ın Sakar Balkanı eteklerinde bulunan Yablonova Alvanlar köyüne gelirler, halktan zorla isim değiştirmeleri isterler. Halk kabul etmeyince otuz kişiyi hemen kurşuna dizerler, daha sonra evlerini dinamitle havaya uçururlar. Makineli tüfeklerle her ev taranır ve pek çok Türk öldürülür. Bu uygulamalar Bulgaristan'ın Rusçuk, Razgrad, Şumnu Eski Cuma, Silistre, Deliorman ve Gerlova bölgelerinde de aynı şiddetle sürdürülür.[81] Bulgaristan Türkleri isim değiştirme uygulamalarına karşı büyük bir direnç gösterirler. Milislere karşı birleşerek onları kimi zaman geri döndürmeyi başarırlar. Ancak, Bulgar milisleri, kimliklerini kaybetmemek için direnen Türklere karşı ellerindeki bütün askerî gücü kullanırlar. Yaşanan bu olaylar *İçimizdeki İnci Taneciği* romanında şu şekilde dile getirilir:

*"Alvanlar köyü, Doğu Balkan eteklerinde oldukça büyük bir Türk köyü idi. 1985 yılı başında, köye ad değiştirmek üzere girmek isteyen motorize Bulgar polis ve ordusunu, kadın, erkek, genç, ihtiyar topyekün birleşerek karşı koymuş, geri püskürtmüştü. Bu mukavemet üç gün devam etmiş, ancak ondan sonra havadan helikopterlerle girmişlerdi."*

[81] Refik Korkud, *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası,* Türkiye Fikir Ajansı, Ankara 1986, s.31.

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.100)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Cemil Hoca, Bulgaristan hükümetinin isim değiştirme politikasını hangi ilçe, kasaba ve köylerde yürüttüğünü ve bu sürecin gece baskınlarıyla güç kullanarak nasıl işlediğini ifade eder:

*"Darıdere, Eğridere, Madan, Kırcaali, Mestanlı, Cebel, Koşukavak, Haskova, Harmanıl* [Harmanlı] *bölgelerindeki köylere zamansız gece baskınları düzenleniyor, ailede Pomak karışıklığı olduğu bahanesiyle güç kullanarak Müslüman Türk adları Bulgar adlarıyla değiştiriliyormuş."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.176)

1983 yılından sonra köylere yapılan baskınların sıklaştığı, köylerin ablukaya alındığı ve evlere girilerek "gönüllü isim değiştirme" işleminin gerçekleştirildiği belirtilir. Bu uygulamalar esnasında Türklerin yaşadığı mezalim kan donduran cinstendir. Kızların ve genç gelinlerin ırzına geçerek değerli eşyalarını gasp eden Bulgar askerleri, bu mezalime karşı gelenleri darp eder. Bulgaristan yönetimi 1984 yılının sonuna doğru yollara nöbetçi polisler diker ve bu polisler geçen araçları durdurarak isim değiştirme sürecinde gözden kaçanları kayda alır:

*"83'ün ikinci yarısında köylere yapılan gece baskınları sıklaştı. Gece köy silahlı polis ve sivillerce ablukaya alınıyor, teker teker evlere girilip Türk adları Bulgar adlarıyla "gönüllü" değiştiriliyordu. Bu değiştirme esnasında genç gelin ve kızlara tecavüz ediliyor, kimileri de evlerdeki yükte hafif eşyaları aşırıyorlardı. Direnenler sıra dayağından geçiriliyordu.*

*...*

*84'ün ikinci yarısından sonra şehirler ve köyler arası karayolları üzerine birkaç kişilik polis kontrol noktaları kuruldu. Onlar, gece gündüz yoldan geçen bütün araçları durduruyor, sürücü ve yolcuların adları değiştirilip kimlikleri alınıyor, ellerine yeni adlar yazılı birer kâğıt tutuşturuluyordu. Biçare Müslüman Türk kardeşlerimiz oralarda ne dayaklar yedi, ne gözyaşları döktü."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.177)

1984 yılının sonu ile 1985 yılının başında olaylar doruk noktasına ulaşır. Yönetim, Bulgar ordusu ve polisinin birlikte çalışmasına karar verir ve Güney Bulgaristan'daki pek çok yörede mezalim son haddine çıkar. Bulgaristan Türklerinin bu kararlar sonucu yaşadıkları olaylar, *Uçurum* romanında şu şekilde ele alınır:

*"1984'ün son ve 1985'in ilk aylarında Bulgar Ordusu, Bulgar Polisi seferber ilan edildi. Ordu ve polis otomatik silâhı, topu, tankı, helikopteri ile önce Güney Bulgaristan'daki, sonra da bütün Bulgaristan'daki Türkler'le meskûn bölgelere hücum edip zor kullanarak adlarını değiştirdi, direnenleri dövdü, gene olmazsa öldürdü."*

(*Uçurum*, s.379)

Türk olduklarını haykıran ve Bulgar hükümetinin bu uygulamalarına direnen Türkler, parti sekreterinin onların Bulgar olduklarını iddia etmesiyle daha da sinirlenirler. Bulgar askerleri onları panzerlerle geri püskürtmeye çalışırlar:

*" 'Biz Türk'üz! Türk kalacağız! Türk öleceğiz!...' diye yükselen sesler sokakları çınlattı. Parti sekreterinin, 'Siz Bulgarsınız ve hepinizin adları değiştirilecek.' Demesi zaten gergin olan sinirlere benzin serpti. Parti sekreteri yuhalandı. Tanklar, itfaiye arabaları, panzerler üstümüze sürüldü."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.179)

Cemil Hoca, isim değiştirme politikasının üstünkörü bir değişim olduğunu ve değişimin Türkleri etkilemeyeceğini ifade eder. Yüzyıllardır Türk ve Müslüman olarak Balkan topraklarında yaşayan insanları böylesi zorlamalarla köklerinden koparmak kolay değildir. Hoca, Hıristiyan adı verilen Türklerin dinlerinden vazgeçip Hıristiyan dinini kabul etmeyeceklerini söyleyerek bu konudaki fikirlerini şu şekilde açıklar ve bu politikayı sorgular:

*"Evet, Bulgar komünistlerinin Müslüman Türk adları yerine Hıristiyan adları verişi, kaskaba, üstünkörü, bir değişimdi. Komünistler bu zoraki takıştırdıkları*

*Hıristiyan adlarını hiçbir şekilde içe işlemeyeceğini, imanı, inancı, anlayışı, görüşü etkilemeyeceğini bilmeyecek kadar aptal olamazlardı. Onlar dil ve din unsurlarını ön plana almışlardı. Dinî inançları hiçe sayan, komünistler, Hıristiyan adı verdikleri iki buçuk milyon Türk'e yeni din mi öğreteceklerdi?"*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.184)

İsim değiştirme politikası ve bu politikaya karşı koyan Pomak Türkleri, Bulgaristan Türkleri ve diğer azınlıklar Ömer Osman Erendoruk'un romanlarında geniş yer bulur. Öncelikle Pomakların isim değiştirme sürecini ele alan yazar, onların yaşadığı sorunlara değinir. Bulgarlaştırmaya karşı çıkan Pomakların cezaevlerine gönderildiğini, direnmeye devam edenlerin öldürüldüğünü belirtir. Bu politikaların Bulgaristan Türklerini üzerinde de uygulanacağını düşünür ve aynı akıbete onlar da uğrar. Gönüllü süsü verilerek isimleri değiştirilen Türklerin elinde hiçbir şey kalmadığını ifade eden Erendoruk, dünya kamuoyunun yaşananlara tepki göstermemesinden yakınır. Bu süreçte köylere yapılan baskınları *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında canlı bir anlatım tarzıyla kaleme alır. *İçimizdeki İnci Taneciği*'nde, Emine Teyze'nin oğlunu korumak için milislerin önünde dağ gibi duruşu tasvir edilir. Bulgar ordusuna direnen bir köyün mukavemetinin helikopterlerle kırıldığını okuduğumuzda kimliklerinden vazgeçmeyen Türklerin ne derece kararlı oldukları gözler önüne serilir. Baskınlar sırasında tecavüze uğrayan gelinlerin acısı yüreklerde hissedilir. Dayak, cezaevi ve ölümle sonlanan bu olaylar Erendoruk'u derinden yaralar ve her romanda canlı bir şekilde işlenir.

### 3.2.2. Türkçenin Yasaklanması

Kimlik konusunda yaşanan sıkıntılardan bir diğeri Türkçenin yasaklanmasıdır. Bulgaristan Türklüğünün bugüne kadar var olmasının ana sebeplerinden biri, Türklerin ana dillerine olan bağlılıklarıdır. Bunun farkında olan Bulgar yönetimi Türkçenin yasaklanmasını politika hâline getirir. Çünkü ana dillerini unutan milletlerin yok oldukları, kimliklerini kaybettikleri aşikârdır. Yazar, bu konudaki *"Bir millet bağımsızlığını kaybedebilir; vatanını kaybedebilir, eğer diline*

*sahipse bunları tekrar kazanır."*(*Bir Başkadır Bizim Eller,* s.146) görüşünü Yahya Kemal'den esinlenerek belirtir. Bu yüzden Ömer Osman Erendoruk, ana diline çok önem verir ve roman kahramanları aracılığı ile Türkçenin yasaklanması politikasını eserlerinde pek çok şekilde işler ve Bulgaristan Türklerinin bu yasaklar sonucu yaşadıklarını anlatır.

Bulgaristan'da anadil özgürlüğü yoktur. Dil sorunu siyasete bağlıdır ve parti çıkarlarına âlet edilmektedir. Bulgar yönetimi Türk-Müslüman azınlığın kitle hâlinde eritilmesini sağlamak için dil asimilasyonuna yönelir.

Bu anlamda Bulgaristan okullarında önce dört saate indirilen Türkçe dersleri, daha sonra tamamen kaldırılır. Türkçe eserler yayınlayan "Narodna Prosveta" adlı yayınevinin bu faaliyetine son verilir. Türkçe gazete ve dergilerin neşredilmesi yasaklanır. Türkçe eserler kütüphanelerden toplatılır. Şehir ve köylerde Türklere zorunlu olarak Bulgarca öğretme kursları açılır. Yazar ve şairlerin Türkçe kitap yayımlamaları yasaklanır. Taşıtlarda, dükkânlarda ve sokaklarda Türkçe konuşmak yasaklanır.[82]

Türklerin yaşadığı bölgelerdeki dükkân ve restoranlarda "bu iş yerinde Bulgarca dışındaki bir dilde konuşmak yasaktır" ve "Bulgar vatandaşları arasında yalnızca Bulgarca konuşulacaktır" şeklinde levhalar asılır. Türkçe konuştukları tespit edilen kişiler "toplum huzurunu bozdukları gerekçesiyle" 5 ile 20 leva arasında değişen para cezalarına çarptırılır. Bu yasağı etkin hâle getirmek için cezalar zamanla 50 ile 100 levaya kadar arttırılır. Suçun tekrarı hâlinde bir aylık maaş kesintisi uygulanır ve bu yaptırımı işten uzaklaştırmalar izler. Kimi durumlarda iki yıla kadar hapis veya sürgün cezaları uygulanır.[83]

---

[82] Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu" *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.19.

[83] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk Azınlığı ve Müslüman Azınlığı,* İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.297-298.

1959-60'ta Türk ve Bulgar okullarının birleştirilmesinden sonra 1970'lere doğru Türkler, çocuklarının Türk dili derslerini almalarını istediklerini beyân eden dilekçeler doldurmak zorunda bırakılır. Bu uygulama başladıktan sonra pek çok aile yönetim tarafından mimlenmekten ve çocuklarının ayrımcılığa maruz bırakılmasından korktuğu için Türkçe derslerini istemediklerini belirtir. 1970lerde ise haftada dört saat olarak verilen Türkçe dersleri tamamen kaldırılır.

Türk azınlık basını 1919 yılında Neuilly(Nöyyi) Anlaşması ile önemli bir ivme kazanır. Bu anlaşmanın sonucunda Bulgaristan hükümeti bütün azınlıklara her türlü eşitlik hakkı tanır. Antlaşmanın 53. maddesinde "Bulgaristan'da her türlü basın-yayında her türlü dil serbest olacaktır." denilmektedir. Dolayısıyla Sofya'da "Rehber", "Ümit", "Nüvvab" ve "Deliorman"; Güney Bulgaristan'ın kültür merkezi Plovdiv (Filibe)'de "Emniyet", "Koca Balkan", "Tefeyyüz" ve "Zarafet"; Şumen'de "İntibah" ve "Terakki" basımevleri kurulur. Bunlardan "Nüvvab" ve "Tefeyyüz" basımevleri 1944 yılına kadar varlığını sürdürür.

Bu basımevleri, Krallık dönemi Türkçe basın ve edebiyatının parlak bir gelişme çağına girmesini sağlar. Bu dönemde Türk okullarında gereken hemen bütün ders kitapları basılır. Türkçe 77 gazete ve 13 dergi yayınlanır. 1934'te Bulgaristan'da askerî müdahaleden sonra gelen diktatör rejim Türkçe gazeteler üzerinde baskıyı giderek artırır. Türk azınlığa karşı baskıların arttığı bu dönemde, ilk olarak on Türkçe gazete kapatılır. *Ahali, Deliorman, Karadeniz, Rehber, Halk Sesi, Çiftçi Bilgisi, Sada-i İslâm* gibi eğitici özellikte önemli gazeteler kapatılanlar arasındadır. Bu gazetelerin sahipleri ve editörleri kovuşturulur ve baskı altına alınırlar. Söz konusu kimselerin bir bölümü hapse atılırken, bazıları da Türkiye'ye sığınmak zorunda kalır.

On yıl süren baskı rejimi 1944'te sona ererken Türkçe basın-yayın organı kalmaz. 9 Eylül 1944'te komünistlerin ülke idaresini ele alması sırasında yeni rejim, başlangıçta kendisini Türk azınlığın dostu olarak gösterir. Bu dönemde Sofya'da *Işık (Yeni Işık)*, *Halk Gençliği*, *Eylülcü Çocuk* gazeteleri, *Piyoner* ve *Yeni Hayat* dergileri, Türklerin yaşadığı bölgelerde on kadar yerel gazete yayımlanır. Bunların hepsi komünist rejimin sözcüsü olsa da Türkçe çıktıkları için dil bakımından faydaları sebebiyle kabul görürler. Fakat partinin 1969'da yayınladığı "Priobştavane" (Birleşip

kaynaşma) kararından sonra Türkçe gazeteler durdurulur.[84] Bulgaristan tarihi boyunca Türk basın-yayını pek çok yara alır. Gazete ve dergiler defalarca kapatılarak Türkçenin yaygınlaşması ve öğrenilmesi engellenmeye çalışılır. Bu baskı ortamı 1980'lere doğru tekrar arttığı için Türk basın-yayınına tekrar darbe vurulur.

1980'e gelindiğinde Türkçe yayın yapan pek çok kurum ya Bulgarca yazılara da yer vererek Türkçe kısımları azaltır ya da tamamen Bulgarca basıma geçer. Az da olsa basılan bu dergi ve gazeteler 1985 yılında tamamen yasaklanarak kapatılır.[85] Son kalan Türkçe gazetenin son sayısı 29 Ocak 1985 tarihini taşır.[86]

Bulgar yönetimi, Türkleri asimile etmek amacıyla onlara anadillerini unutturmaya çalışır. Bulgaristan'da uygulanan bütün bu politikalar Ömer Osman Erendoruk'un romanlarında geniş yer bulmaktadır.

*Toprağa Kan Düştü* romanında, Murat, Orhan Amca ile Bulgaristan'a yapacakları seyahate çıkmadan önce yakınlarına hediye almak ister. Fakat Orhan Amca, Türk müziklerinin olduğu kaset ve plaklarına, Türkçe dergi ve kitaplara Bulgar gümrükçüler tarafından el konulacağı hususunda onu uyarır ve Türkçenin yasaklanması ile ilgili aralarında şu konuşma geçer:

*"Ben, plâk, kaset almayı teklif edince Orhan Amcam, al almasına da, Bulgar gümrükçüleri hiç birini geçirtmez. Bilesin dedi. Buna rağmen ben aldım. Aklımda birkaç kitap almak vardı. Amcam,*

*'Sakın ha! Yanılıp da çantana kitap dergi, gazete falan koyayım deme. Yakarlar canını' diye uyardı.*

*...*

*Benim, bunlar neden yasak olabilir, amca? soruma, 'Türkçe olduğundan, evlât. Türkçe olduğundan' cevabını verdi."*

---

[84] Bulgaristan Azınlık Raporu, (http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html) (15.03.2015)
[85] Nesrin Ersoy McMeekin, "Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü", *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü,* Editörler: Hüseyin Mevsim-Muzaffer Kutlay, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.112.
[86] Aynı rapor.

(*Toprağa Kan Düştü*, s.49)

Bulgaristan'da Türkçe yayın yapan radyoları dinlemek, televizyon yayınlarını izlemek ve Türkçe bir gazete parçası dahi bulundurmak yasaktır. Nitekim Bulgaristan'a vardıklarında hediyelerini sardıkları Türkçe gazete parçaları bile gümrükten geçerken ellerinden alınır:

"*Amcama, gümrük memurunun, gazete parçalarını niçin aldığını sordum. Biraz düşününce anlatmaya başladı:*

*...*

*Senin çantandaki gazete parçaları kapitalist, yani düşman bir ülkede basılmış gazete parçalarıydı. Sosyalist bir ülkeye kapitalist ülkede basılmış, isterse parça olsun, gazete, dergi, kitap, broşür sokulamaz."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.58-59.)

Ayrıca sadece dışarıdan getirilen kitap ve gazeteler sorun teşkil etmez. Bulgarlar için asıl, ülke içinde basılanlar birer tehdit unsuru olarak görülür. Bu yüzden basılacak olan ve yayımlanan her şey kelime kelime sansürden geçer ve Bulgaristan yönetimi aleyhinde olan her şey kitaplardan çıkartılır. Orhan Amca, bu durumu şu şekilde dile getirir:

*"Ülkede basılan gazeteler, dergiler, kitaplar, yayınevleri, matbaalar, yöneticilerince kelime kelime, cümle cümle sansürden geçirilir, aykırı bir kelime, bir cümle, bir fikir varsa hemen ayıklanır, öyle dünya görür. Görevini titizlikle yapamayanlar ciddi şekilde cezalandırılır. Söylediklerim sinema, tiyatro için de geçerlidir."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.59)

Orhan Amca, Türkçe herhangi bir kâğıt parçası bulunduranların ve Türkçe bir broşür okuyanların cezaevine gönderildiklerini anlatır:

*"Ağacından koparılan söğüt dalının bir süre yeşil kaldıktan sonra kuruyacağının çok az kişi farkına varmış. Onlar da teker teker ayıklanıp cezaevine tıkılıyor. Türkiye'den gönderilmiş bir broşürü okudukları için birkaç kişinin dörder yıl hapse mahkûm edilişi bunun açık örneği."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.120)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanında, milleti millet yapan unsurun "anadil" olduğunu belirten anlatıcı, Türkçe konuşmanın, yazmanın, dinlemenin, sevinmenin, çalışmanın ve hattâ kendi adını Türkçe söylemenin dahi yasak olduğunu, sürgünde bir şairin fısıltısı olarak tanımladığı şiiriyle dizelere döker:

*"Türkçe söylemek yasak, Türkçe yürümek yaya,*
*Türkçe işitmek yasak, Türkçe bakmak dünyaya,*
*Türkçe sevinmeyecek, Türkçe gülmeyeceksin,*
*Alnından akan teri Türkçe silmeyeceksin.*

*Türkçe dinlemek yasak, Türkçe oturup yatmak,*
*Türkçe çalışmak yasak, Türkçe bir şey yaratmak,*
*Kendi adını bile Türkçe bilmeyeceksin,*
*Gözlerinin yaşını Türkçe silmeyeceksin.*

*Türkçe bağlamak yasak ayakkabı bağını,*
*Türkçe ayırmak yasak solunu sağını,*
*Sofrada ekmeği Türkçe dilmeyeceksin,*
*Türkçe yaşamayacaksın, Türkçe ölmeyeceksin."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.7)

Ömer Osman Erendoruk'un bu şiiri Türkçe yasağı konusunda bir özet mahiyetindedir. Bu yasak, en küçük çocuktan en yaşlı insana kadar herkese uygulanır. Yaşı yetmişe gelen ve Bulgarca bilmeyen Türkler, Bulgarca konuşmaya zorlanır ve ana dili Türkçe olan küçük çocukların annelerine Türkçe seslenmeleri dahi suç sayılır:

*"Yetmişlik, seksenlik tek kelime bilmeyen ihtiyarlar Bulgarca konuşmaya mecbur ediliyordu.*

*...*

*Bir kadının kucağındaki küçük çocuğun Türkçe olarak 'Ana' demesi bile suçtu. Anne para cezasına çarptırılıyor, çocuk tokatlanıyordu."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.8)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanının kahramanı Emine Teyze de Türkçe konuşma yasağından ve yasağa riayet etmeyenlere uygulanan cezalardan yakınır. Bu zulmün devam etmesi hâlinde çocukların Türkçeyi ve Türklüklerini unutacakları konusundaki endişelerini dile getirir:

*"Parka doğru yürürken torunuyla Türkçe konuşmalarını işiten var mı gibilerden sağına soluna bakınıyordu.*

*Cadde boş gibiydi. Bir iki tanıdık kadına rastladı. Başka vakitlerde olsaydı ayaküstü birkaç laf ederlerdi. Oysa şimdi… Durup konuşmadan başlarıyla selamlaşıp geçtiler. Emine Teyze içinden 'Ya Rabbi, bu zulüm böyle sürüp giderse şu çocuklar Türkçe'yi de, Türklüğü de unuturlar. Vallah billah unuturlar…' "*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.10)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında ise Cemil Hoca'nın yeğeni Necip, Türklere eğitim verilen bir okulda Bulgarca ders anlatmaktan duyduğu üzüntüyü ifade eder. Bulgarca ders anlatma konusunda ne kadar isteksiz olduğunu ve bu durumun onu tiksindirdiğini söyler. Türk çocuklarına Türkçe ders anlatamadığı için istifa etmeyi defalarca aklından geçirir:

*"Okulda, Türk öğretmen Türk çocuklarına Bulgarca ders anlatıyor. İsteksiz, tatsız, tuzsuz, hatta insanı tiksindirici bir durum. İnek, buzağısına tatlı tatlı böğüreceği yerde at gibi kişnerse buzağı ne anlar? Benim öğretmenliğim de ona benziyor. Kaç kere istifamı vermeyi düşündüm. Hatta dilekçemi yazmıştım bile. Bir*

*Türk öğretmen olarak, Türk çocuklarına ana dilleri Türkçe'yi unutturmak istemediğimden ötürü öğretmenlikten istifa ediyorum."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.106)

Cemil Hoca, yeğeni Necip'ten üzücü bir haber daha alır. Türkçe konuşmanın yasaklanmasının ardından 1968 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin aldığı bir karar doğrultusunda Bulgaristan'da Türkçe kitap basmak yasaklanır:

*"Yeğenim Necip, bir görüşmede, yanılmıyorsam 1968'in sonbaharıydı. Bulgaristan Türklüğü'nün aleyhine alınan parti kararlarından birini daha uygulamaya soktukları haberini verdi. Çok üzgündü. Bulgaristan'da artık Türkçe kitap basılmayacakmış!"*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.155)

Türkçe kitap basan yayınevlerinin bir bir kapatılması, *Uçurum* romanının başkahramanı Mehmed'in kitap ihtiyacını günden güne artırır:

*"Türkçe kitap yayınlayan tek yayınevinin yayınladığı üç beş kitap, gittikçe büyüyen kitap ihtiyacını gidermek şöyle dursun, susuzluğunu daha da artırıyordu. Mehmed'in, Çalıkuşu'nu üç kere okuyuşu bu susuzluğun açık bir göstergesiydi."*

(*Uçurum*, s. 140)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Necip hapishanede olan Cemil Hoca'yı ziyarete geldiğinde sohbet esnasında Bulgaristan için "Kızıl Cehennem" tabirini kullanır. Gardiyan bu kelimeyi tercüme etmesini istediğinde, Necip yeterince Bulgarca bilmediğini söyler ve tartışırlar. Diğer gardiyanın da tartışmaya katılmasıyla olay büyür ve Necip'in Cemil Hoca ile olan görüşmesi sonlandırılır. Necip ve Cemil Hoca'nın hapishanede gördükleri bu muamele Bulgar zulmünün başka bir şeklidir:

*"Benim iki yanımda oturan gardiyanlardan biri, Necip'in 'Kızıl Cehennem' kelimelerini Türkçe söylemesine kızdı ve tercüme etmesini istedi.*

*Necip de kızmıştı:*

*'Bulgarca'yı o kadar iyi bilmiyorum. Tercüme edemem.' dedi.*

*Tartışma, diğer gardiyanın da karışmasıyla büyüdü. Nöbetçi subay geldi ve görüşmemizi iptal etti."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.168)

Cemil Hoca ve Necip'e yapılan bu muamele hapishanede aralarında Türkçe konuşan mahkûmlara da uygulanır. Mahkûmlar Bulgarca konuşmaya zorlanır ve Türkçe konuşmaya devam edenler hücrelere konulur.

Bulgar yönetimi, din ile ilgili yasaklardan ziyâde Türkçe ile ilgili yasaklara ağırlık verir. Belli bir yaşın üstündeki kesim Türkçeyi çok iyi bildiği için kimliklerini yitirmeleri imkânsız olacaktır. Ancak Türkçeyi yeni yeni öğrenen ve öğrenme sürecinde olan genç neslin bu yasaklar sebebiyle kimliklerini kaybetmeleri daha kolay olacaktır. Bu yüzden Bulgar yönetimi bu yasaklarla en çok çocukları hedef alır. Anadillerini öğrenemeyen yeni nesil, Bulgarlaşarak yönetimin asıl emelini gerçekleştirmiş olacaktır:

*"Komünistler, zaten az kişinin ziyaret ettiği camileri ikinci plana bırakıp dile aşırı önem verdiler. Türkçe konuşulmayacak. Konuşan önce para cezasına çarptırılacak, olmazsa işkenceye tabi tutulacaktı. Ölüme kadar gidebilirlerdi.*

*Yirmi yirmi beş yaşını aşmış olanlar dil yasağından ya az, ya da hiç etkilenmeyecek. Ancak ondan aşağı yaştakiler, bilhassa çocuklar ana dillerini tamamen unutacaklardı."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.184)

*Buruk Acı* romanında ise din derslerinin müfredatlardan kaldırıldığından ve Türkçenin "yabancı dil öğrenimi" kapsamına alındığından bahsedilir. Türkçe eğitim ve öğretimin yetersizliği yüzünden Türk öğrenciler anadillerini unutmaya başlar. Sadece eğitim-öğretimle değil, basın-yayın aracılığı ile de Türk diline Bulgarca kelimeler sokularak anadil unutturulmaya çalışılır. Haftada dört saat Türkçe eğitim alan öğrenciler, diğer dersleri Bulgarca görür ve maksatlı yapılan bu uygulama ile

Türk öğrencilerin gelişmesi ve Türk diline olan ilgileri engellenir. Türkçe kelimelerin karşılığını bilmeyen öğrenciler, Bulgarca karşılıklarını söyler ve anadillerini yavaş yavaş unutmaya başlarlar:

*"Çok geçmeden din dersleri okul programlarından atılmış, daha sonra da Türkçe dersler 'yabancı dil öğrenimi' durumuna sokulmuştu. Öğrencilerin, dolayısıyla, bütün Türk halkının ana dili olan Türkçe gittikçe cılızlaşıyor, zayıflıyor, kısırlaşıyordu. Basın yayın aracılığı ile bir yandan, ortamın etkisiyle öbür yandan dilimize bir sürü Bulgarca kelime sokuluyordu. Öyle olması kaçınılmazdı, çünkü haftada sadece dört ders Türkçe hiç mi hiç yeterli değildi. Diğer derslerin eğitiminin Bulgarca oluşu, öğrencilerin Türkçe kelime dağarcığının zenginleşmesini kısıtlıyor, engelliyordu. Öğrenciler bir sürü kelimenin Türkçe karşılığını bilmedikleri için Bulgarcasını söylüyorlardı."*

(*Buruk Acı*, s. 24)

Bulgar yönetimi Türkçenin unutturulması için o kadar kararlı davranır ki, okullarda tek bir Türkçe harf bile bulunmasını istemez. Okullarda Türk alfabesini bulunduran müdürler yönetim tarafından baskı altında tutulur. Bu yasağa karşı geleceklerini düşündükleri müdürlere İl Maarif şubesi tarafından zorla istifa dilekçesi yazdırılır. Hattâ daha da ileri gidilerek evlerinde arama yapılan okul müdürlerinin kitaplıklarında Türkçe kitap bulunması hâlinde onları hapse mahkûm ederler:

*"Vay sen misin o Türkçe harfleri tâ bin dokuz yüz yetmiş üç yılından bu yana yakmayan okul müdürü! Adamı öyle kalaylamış, öyle azarlamış ki, sözüm yok. Sonra harfleri dışarı çıkartıp okul müdürüne kendi eliyle yaktırmış. Kibriti çakarken de adamın yüzüne bakmış sürekli ikirciklenecek mi diye. Müdür ikirciklenmiş olacak ki, ertesi günü İl Maarif Şubesine çağrılmış ve istifa ettirilmiş. İki gün sonra evinde yapılan âni araştırmada, kitaplığında Türkiye'de basılmış kitap bulundu diye dört yıl ağır hapse mahkûm edilmiş."*

(*Buruk Acı*, s.214)

Bu arama uygulamasından sadece okul müdürleri etkilenmez. Bulgar yönetimi şüphelendikleri her kişinin evine girerek arama yapar ve buldukları Türkçe kitapları toplayıp yakarlar. *Buruk Acı* romanında Cem Amca'nın oğlu Bulgar milislerine katıldığı için bu yasakları uygulayanlardan olur. Bir gün eve gelerek babasının bütün kitaplarını bir çuvala toplar ve hepsini yakar. Cem Amca'nın kızı Ceylan ağabeyine engel olmaya çalışsa da başarılı olamaz. Ceylan, babası eve geldikten sonra yaşananlar ona anlatır:

*"Abim geldi, kitaplıktan kitap aldı. Nasıl kitap alıyorsun dedim, Türkçe kitapları, dedi neşeli neşeli. Babamın eski harflerle yazılmış kitaplarını. Dokunma onlara. O kitaplar çok, çok değerli kitaplar, dedim. Yanına varmıştım. Önündeki kitapları buldum el yordamıyla. Almak istedim, eliyle itti beni. Direndim, bir daha itti, sırtüstü düştüm. Başımı bir yerlere çarptım, kanadı. Abim kitapları hızlı hızlı çuvallara doldurdu, alıp gitti. Az sonra buralara dumanla birlikte gelen kâğıt kokusundan, kitapları yaktığı sonucuna vardım."*

(*Buruk Acı*, s.109)

Cem Amca'nın oğlu gibi kimliğini kaybederek Bulgar milislerine katılan başka Türkler de mevcuttur ve bu kişiler Bulgar politikalarına hiçbir zorlama olmadan kendiliğinden uyarlar:

*"Cemil, her nedense, konuşma diline, hiç gereği olmadığı halde, birçok Bulgarca kelime sokuyordu. Hatta bazı cümleleri bütünüyle Bulgarca söylüyordu."*

(*Uçurum*, s. 110)

*Uçurum* romanında Halim ile Mehmed, bir araya geldikçe Bulgaristan Türklerinin durumunu konuşurlar. Komünist yönetimin başa geldiği ilk zamanlarda Türklere verdiği hakları teker teker geri aldığını, Türk okulları ile Bulgar okullarının birleştirildiğini, okullarda Türkçe derslerinin yok denecek kadar azaltıldığını, çocuklara anadillerini öğretme amacındaki Türkçe gazetelerin yayımlarının durdurulduğunu ve öğretmen yetiştiren enstitülerin kapatıldığını konuşurlar.

Yaşananların Bulgaristan Türkleri açısından hiç de iç açıcı olmadığı sonucuna vararak bu yasakların devamının geleceğini ifade ederler:

*"Öğretmenlik dediğin genel bir kavram, Mehmed. Biz şunun Türkçe adını deyelim de öyle konuşalım. Bulgaristan Türklüğü diyorum ben onun adına. Yani Bulgaristan Türklüğünün durumu. Komünistler bize ilk anlarda verdiklerini birer birer geri alıyorlar. Türk okulları ile Bulgar okulları birleştirildi. Okullarda Türkçe dersleri azaltıldı. Liselerden Türkçe'ler atıldı. Tek çocuk gazetesini durdurdu, tek çocuk dergisini de. Türk dili öğretmeni yetiştiren enstitüler kapandı. Şimdilik bu kadar. Ama bunun arkası var muhakkak. Bir memlekette bir kere yasaklar başladı mı, daha sonra sağnak yağmur hâline döner."*

(*Uçurum*, s.219)

Türkçe her yerde yasaklanırken, devlet yayınevi olan "Narodna Prosveta" Türkçe kitap yayımlamaya başlar. Çimen Ayşe bunun sebebini merak eder ve Ahmed şöyle açıklar:

*"Şimdi aylardan şubat. Şubat havasının nasıl olacağı genelde malûm: Yağış, sis, duman, soğuk, kar, rüzgâr, çamur, sıvışkanlık… Buna rağmen, simsiyah bulutların arasından kısa bir zaman için güneş parladığını gördüğün vardır sanırım.*

*Var tabii.*

*Ha. O güneşin hiç kimseyi, hiçbir şeyi ısıtmadığını; o güneşin ışınlarının bir çiçeği, bir tomurcuğu canlandıramayacağını da bilirsin tabii.*

*Evet.*

*İşte senin sorunun cevabı. Komünist Bulgarlar, Bulgaristan Türklüğünü yok etmek amacı ile uygulamaya koydukları yasakların önemsenmemesi, hattâ görülmemesi için, Türkler'in en duygusal, en alıngan, en atılgan aydınları olan edebiyatçıları, sözüm ona, okşuyor, sıvazlıyor, böylece susmalarını garantilemek istiyor."*

(*Uçurum*, s.220-221)

Türk aydınları susturmak ve göz boyamak için yapılan bu uygulama daha sonra Bulgar yöneticiler tarafından durdurulur. 1968 yılında alınan bir kararla "Narodna Prosveta" nın da Türkçe kitap yayımlaması yasaklanır:

*"Sayın şefim, Türkçe kitap yayınlayan o 'Narodna Prosveta' yayınevinin yöneticisi uyarılsın diye kaçtır teklif verdik, mektuplar yazdık. Niye hâlâ devam ediyorlar?*

*Geçenlerde Sofya'da iken, İçişleri Bakanlığı'ndaki bir şubede bu sorun tartışıldı. Sonuç: 1968'den itibaren o yayınevi artık Türkçe kitap yayınlamayacak."*

(*Uçurum*, s.238)

*Uçurum* romanının kahramanlarından Dikenbaş, Mehmed'in Türkçe kitap yayımlamasını istemeyerek Haşim'i görevlendirir ve ondan bu durumu engellemesini ister:

*"Senin o hınzır kayınpederinin yeğeni olacak Mehmed, nasıl olur da kitap yayınlar? Ve de o kitap Türkçe olur?"*

(*Uçurum*, s.239)

Bulgar yönetiminin uşağı hâline gelen Haşim, benliğini o derece kaybeder ki kendi çocukları Türkçe konuştuğu zaman onları azarlar ve Bulgarca konuşmaları konusunda uyarır:

*"Haşim yalnız kalınca, yazıhanesindeki buzdolabından bir bira alıp içti. Bira yarıya gelmemişti ki, telefon zırladı.*

*'Alo, ben binbaşı Haşim Bayramoğlu. Buyurun.' 'Baba, benim Rahmi.'*

*'Sus! Sana benimle Bulgarca konuşacaksın demedim mi?'*

*Rahmi telefonu kapattı."*

(*Uçurum*, s.242)

*Uçurum* romanında Mehmed, Türk okulları kapatıldığı ve Türkçe yasaklandığı zaman büyük üzüntü duyar. Duyduğu bu üzüntüyü, Mehmet Emin

Yurdakul'un bir şiirini bu duruma uyarlayarak ifade eder. Alfabesi ve dili yasaklanan bir şairin nasıl şiir yazacağını sorgular. Bütün bu yasakların ardından okullardan Türkçe derslerinin de kaldırıldığını duyunca üzüntüden uyuyamaz:

*"Bırak beni haykırayım susarsam sen matem et;*
*Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet*
*Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.*

*Mısralarını söylüyordu. Bazen, ikinci mısradaki 'şairleri haykırmayan' kelimeleri yerine "alfabesi yasaklanan" kelimelerini söyleyerek okuyordu. Bu, 1973'te Türk çocuklarına Türkçe dersleri okutulması yasağı getirildikten sonra bu biçime giriyordu.*

*Unutma ki alfabesi yasaklanan bir millet*

*Mehmed, okullarda Türkçe okunmayacağını işittiği gün fenalıklar geçirdi. O gece hiç uyumadı."*

(*Uçurum*, s.286)

Mehmed, Türkçe derslerinin ne türlü sahtekârlıklarla kaldırıldığını daha sonra öğrenir. Bulgarlar, öğrencilerin Bulgarca öğrenmelerini Türkçeyi yasaklayarak değil, okullarda dilekçe dağıtarak sağlamaya çalışırlar. Bulgarca ders görmek isteyip istemediklerini sorarak, isteyenlerin dilekçeleri velilerine imzalatmalarını söylerler. Ancak bu dilekçeler Bulgarca öğrenmek istediklerine dair değil, Türkçe derslerinin yasaklanması içindir. Ömer Osman Erendoruk, resmî dili Bulgarca olan bir devlette yaşadıkları için devletin resmî dilinin öğrenilmesi hususunda yönetimle hemfikirdir. Ancak anadillerini bilme ve öğrenme hakkı oldukları konusunda yönetimle tamamen ters düşer ve fikirlerini roman kahramanı Mehmed aracılığı ile aktarır:

*"Komünist yöneticiler bu kez yasaklama yerine kandırma, aldatma ve hileye başvuruyorlardı. Velilere ve öğrencilere diyorlarmış ki: "Siz okulda Bulgarca'da okumak istiyorsanız, sıralara dağıttığımız kâğıtlara adlarınızı yazıp imzalayın."*

*Bulgaristan'da yaşayan bir kişinin elbette ki Bulgarca bilmesi gerekiyordu. Bilmesi için de o dili okullarda öğrenmeliydi. Veliler de, öğrenciler de meseleye bu*

*açıdan baktıkları için önlerine konulan dilekçeleri imzalıyorlardı. Aslında dilekçeler Türkçe derslerinin okutulmaması içindi."*[87]

(*Uçurum*, s.289)

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan yönetiminin anadillerine yönelik uyguladığı bütün politikalara ısrarla karşı durarak kararlı bir tavır sergiler. Bu konuda kendi milletini uyarmayı, uyandırmayı ve dillerini korumayı kendine görev addeder. Çeşitli hilelerle ve mezalimle tatbik edilen bu uygulamalar yazarın yüreğinde derin yaralar açar. Anadolu'dan Rumeli'ye göçen bu insanlar yüzyıllardır Türkçe okuyup yazarak Türkçe konuşurlar. Ancak tarih boyunca Bulgarların mezalimiyle karşılaşarak dillerinden vazgeçmeye zorlanırlar. Bu kadar yasağın olduğu bir ülkede anadilini korumanın ne derece zor olduğu yazarın anlattığı olaylar ışığında apaçık ortadadır. Fakat roman kahramanları tarih boyunca yapılan mezalime rağmen kimliklerinin en önemli unsurlarından olan dillerini korumayı başarmışlardır.

### 3.2.3. Eğitim Kurumlarının Kapatılması

Bulgaristan yönetimi, asimilasyon uygulamasının başarıya ulaşmasında en önemli unsurlardan birinin eğitim kurumları olduğunu bilmektedir. Bu sebeple süreç içerisinde Türk okullarına yönelik çeşitli politikalar güder. 1934'e kadar olan dönemde Türk okulları varlıklarını kısmen korusa da, bu tarihten sonra yüzlercesi kapatılır ve 1944'e kadar olan dönemde Türk çocuklarının %75'i okula gidemez. Kısmen özerk kalan Türk okullarının hepsi 1946'da kamulaştırılır.[88] 1959'da ise Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirilir. Bu tarihten sonra Türk çocukları ile Bulgar çocuklarıyla aynı okullarda okurlar.

Gelecek nesillerin sağlam zihniyetli ve millî karakterde yetişmelerinde, millî kültür, fikrî ve manevî temeli oluşturur. Eğitim ise millî kadroyu hazırlayarak daimî

[87] Bu yaşanan olaylardan üzüntü duyan roman kahramanı Mehmed, etkileyici bir hikâye kaleme alır. "Uçurum" romanında yer alan bu hikâye Bulgaristan Türklüğünün nasıl eriyip yok olduğunu sembolik olarak anlatır. s.296-303.

[88] Birgül Demirtaş, "Bulgaristan'da Asimilasyon Kampanyası: Geçmişle Yüzleşmek ya da Yüzleşememek", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler,* S:1, Eylül-Ekim-Kasım 2012, s.166.

surette takibe ve fikren beslenmeye devam eder.[89] Dolayısıyla bir milletin eğitim kurumlarına müdahale edilmesi, o milleti temelinden sarsmaya yeterlidir.

Bulgaristan'da komünizm sürecinin 1989 yılında sona ermesinin ardından demokratik döneme geçişle birlikte 1991 yılında resmîleşen anayasada Türkçe, anayasal güvenceye kavuşur. Anayasanın 36. maddesinde; "Ana dilleri Bulgarca olmayan vatandaşların, Bulgarcayı zorunlu olarak öğrenmelerinin yanı sıra, kendi ana dilini de öğrenme ve kullanma hakları vardır." ifadesi yer alır. Yürürlükteki bu maddeye göre Türkçe dersi seçmeli ders olur. Ana dili dersleri müfredata dâhil edilmeyerek ders saatleri, okul saatinin dışındaki saatlere yerleştirilir. 1993 yılında Bilim ve Eğitim Bakanlığı bir ders programı hazırlayarak Türkçenin komünizm döneminde okullarda öğretilmemesinden kaynaklanan sorunlar olduğunu dile getirir. Dolayısıyla bakanlık, 1994 yılı eğitim-öğretim yılından itibaren Türkçenin 1-8. sınıflar arasında öğrenilebileceğine ilişkin yeni bir kararnâme hazırlar.[90]

Kimlik kazanımı çocuklukta başlayan ve ilerleyen yaşlarda gelişerek devam eden bir süreçtir. Ailede verilen eğitim ile eğitim kurumlarında öğrenilen dil ve tarih dersleriyle ana dillerini ve tarihlerini öğrenen bireyler, kimliklerini kazanmaya başlarlar. Bulgar Devleti, söz konusu okullar kapatılır ve Müslüman-Türk çocukları Bulgar çocuklarıyla eğitim görürse, kendi kimliklerini kazanamayacağını ve Bulgarlaştırma sürecine geçileceğini öngörür. Sonuç olarak, Bulgar yönetiminin nihâî amacı ortaya çıkmış olur. Ömer Osman Erendoruk da eserlerinde Bulgar yönetiminin bu amacını roman kahramanları aracılığıyla açıklar.

*Buruk Acı* romanında Osmanlı-Rus Harbi zamanında okulların çeşitli bahanelerle kapatıldığı anlatılır. Kahramana göre okul kapatmak mezalimin en kötüsüdür; çünkü okul kapatmak bir milletin kimliğine yapılan en büyük darbelerdendir. Bir milleti yok etmenin en kolay yollarından olan okul kapatmak, Bulgar yönetimi tarafından "sözde" okulların devletleştirilmesi olarak gösterilir.

---

[89] Emin Bilgiç, *age., s.38.*
[90] Kadir Yalınkılıç, "Kırcaali Örneğinden Hareketle Bulgaristan'da Türkçenin Etnikdilsel Canlılığı", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* S:70, Yaz 2014, s.261.

Ancak Bulgarların asıl amacı Türklerin, Türkiye'ye ve kimliklerine olan bağlılıklarını ortadan kaldırmaktır:

*"Doksanüç Savaşı'ndan komünistlerin iktidarı işgal edişine kadar geçen yıllar içinde (1878-1944) hüküm süren Bulgar yöneticileri çeşitli bahaneler uydurup onlarca, yüzlerce Türk okulunu kapatmışlardı. Zulmün iyisi olmaz ya, okul kapatmak gene de zulümlerin en pisidir, çünkü okul kapatmanın sonucu, bir milletin benliğine, yüreğine, canevine saplanmış oktur, mermidir, şarapneldir, bombadır; üç beş kişiyi yok etme amacı ile değil, bir milleti toptan yok etmeye yöneliktir. Komünistler Türk okullarını kapatma işini toptan bir çırpıda yapıvermişlerdi sözüm ona devletleştirerek. Bu durumu, devlet her çeşit okul masraflarını karşılayacak diye çoğumuz hiç mi hiç yadırgamadık. Amaçlarının Türk çocuklarının öğretim ve eğitiminin Türklük, Müslümanlık, Türkiye'ye bağlılık rayından kaydırılıp, Bulgarlık ve komünistlik rayına oturtulması olduğunun geç farkına varmıştık."*

(*Buruk Acı*, s.23-24)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında da II. Dünya Savaşı sonrasında eğitim kurumlarının kapatılması konusunda bazı çıkarımlar yapılır. Bulgar yönetiminin o tarihlerde uyguladığı bu politikanın amacının Türk azınlığı cahilleştirmek olduğu kanısına varılır:

*"Türk okullarının sayısı gittikçe azaltılıyordu. Bilhassa kırsal kesimde yoksulluk gün gün artmaktaydı. Savaş esnasında açlıktan ölenleri gözlerimle görmüştüm. Nazizm-faşizmi benimseyen Bulgar yöneticileri Türk azınlığı cahillikle yok etme gayreti içindeydi. Okuma yazma oranı çok düşüktü."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.11)

*Toprağa Kan Düştü* romanında Murat, ilkokul seviyesindeki bazı Türk çocuklarının Türkçe okuma-yazma bilmediklerini ifade eder. Türk eğitim kurumlarının 1959'da kapatılarak Türk çocukları Bulgar çocukları ile okumak zorunda bırakılır. Son olarak 1973'te Türkçe derslerinin de yasaklanması ile çocukların eğitim hayatına büyük bir darbe vurulur:

*"Bir akrabanın, ikinci ve dördüncü sınıflarda okuyan öğrenci çocuklarından hiçbiri Türkçe okuma, yazma bilmiyorlardı. Çünkü beş altı yıldan beri okullarda Türkçe dersi okutulmuyormuş, 1959'da Türk okulları kapatılmış. Türk çocukları Bulgar çocuklarıyla beraber Bulgar okullarında okuyorlarmış. 1973'te Türkçe dersler, çeşitli hilelerle, tamamen yasaklanmış."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.86)

Murat, daha sonra bu kurumların neden kapatıldığını anlar. Bulgaristan ülkedeki iki buçuk milyon Türk'ü kendi gelecekleri açısından tehdit olarak görür ve Türkçe dersleri yasaklayarak, Türk okullarını kapatarak onları Bulgarlaştırmak ister:

*"Bulgaristan, sanırım buna bütün diğer sosyalist ülkeler de dahil, elektrikli teller içine sıkı sıkı kapatılmış, ne içeri, ne dışarı kuş uçurtulmayan açık birer hapishaneden başka bir şey değil. Ülkede iki milyon Türk bulunuşu komünist kodamanlarını diken üstünde tutmaya bir sebep. Türk okullarının kapatılıp anadilinin okutulmasının yasaklanışı Türk nüfusu Bulgarlaştırmanın ilk adımlarını atılışının göstergesiydi."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.120)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanında da eğitim kurumlarının kapatılmasına değinilir. Komünist dönem öncesinde de okulların kapatılarak Türk aydınlarının yetişmesinin engellendiği belirtilir. Komünist dönem sonrasında da özel statüdeki Türk okulları devletleştirilerek din dersleri müfredattan kaldırılır. Ve 1959'da Türk okulları tamamen kapatılır:

*"Komünist dönemi öncesi iktidarlar, Türk okullarını akıl almaz bahanelerle kapatıyorlar, böylece aydın kişilerin yetişmesini engelliyorlardı.*

*...*

*Eylül 1944'te komünistler iktidarı ele geçirince özel statüdeki Türk okullarına el koyup alelacele devletleştirmişlerdi. Aradan birkaç yıl geçince okullardan din dersleri kaldırılmıştı.*

*...*

*1959'da Bulgar komünistleri Türk okullarını kapatmıştı."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.20-21)

Sonuç olarak ise, bu uygulamalara karşı gelenler, romanın kahramanı Emine Teyze'nin kocası gibi hapse mahkûm olurlar.

Kimliği oluşturan dil, tarih, kültür, ırk ve coğrafya gibi ortak unsurların en önemlilerinden biri de dindir. İlk dönemlerden itibaren insanın çeşitli şekillerde ilişki kurduğu kurumlardan biri olan din, toplumsal yapının şekillenmesinde etkin bir rol oynar. Bu durum, dinin, toplumun hemen hemen bütün etkinlik ve hayat alanlarını kuşatarak kültürün şekillenmesinde derin bir etkisi olmasından kaynaklanır. O hâlde din, millî kimliğin oluşumunda ve millî beraberlik temininde önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Her toplum din algısını kendi kültür çevresinde şekillendirir ve onunla algıları ve diğer kazanımları etrafında kendine özgü bir kimlik dünyası inşa eder. Toplumsal kimliği ifade eden sosyo-kültürel ve dinî yapıda, hemen bütün sosyal kurumlarla etkileşim yaşayan dinin derin motiflerinin bulunması kaçınılmazdır. Millî ayrımın en belirgin özelliklerinden biri olan kültürün şekillenmesinde dinin önemli bir yeri vardır. Bu sebeple, bir milletin özgün kimliğinde önemli yer tutan edebiyat, sanat, hukuk, felsefe, ahlâk, duyuş ve değer yargıları gibi toplumsal unsurların hemen hepsinde dinin izleri vardır.[91] Bir milletin toplumsal unsurlarında dinin izlerinin olması için o milletin dinini en iyi şekilde öğrenmesi ve ibadetlerini özgürce yerine getirmesi gerekir. Ancak bu durum Bulgaristan'da mümkün değildir. Dinini öğrenmek ve milletine faydalı olmak için dinî okullarında eğitim almak isteyen Müslüman Türklerin hepsi engellenir. Bulgar yönetimi Türk okullarının yanı sıra dinî eğitim veren kurumları da kapatır:

[91] Şahin Gürsoy-İhsan Çapcıoğlu, "Din-Kimlik İlişkisi Üzerine", *Toplum Bilimleri Dergisi*, C:1-3 Ocak-Haziran 2006-2009, s.116.

"*Şumnu'daki Medresetü'n-Nüvvab*[92] *da kapatılmıştı. Artık Bulgaristan Türkleri'nin çocuklarını eğitecek din hocası yetiştirilmiyordu."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.21)

Daha sonraki yıllarda vukua gelen eğitim ile ilgili yasaklar kronolojik sıra ile dile getirilir ve Türk yönetiminin bu duruma sessiz kalmasına sitem edilir:

"*1946'ya kadar özel statüsü olan Türk okulları kapatılıp devletleştirildi. Türkiye yöneticilerinden çıt çıkmadı; 1951'lerde okullardan Kuran dersleri atıldı, Türkiye yöneticilerinden çıt çıkmadı; 1959'da Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirildi. Türkiye yöneticileri sustu; Türk çocukları Bulgar okullarında uygulanan programa göre ders görmeye zorlandı. Türkiye yöneticileri hâlâ ses çıkarmıyorlardı."*

(*Buruk Acı*, s. 154)

Bulgaristan Türkleri yıllardan beri baskı altında yaşar. 93 Harbi'nin ardından yaşanan acılar, 1944 yılında yönetime komünistlerin gelmesi ile yeniden hissedilmeye başlanır. Bulgar yönetimi, bu tarihten itibaren Türkler üzerinde çeşitli yaptırımlar uygular. Bu yaptırımları gizlilikle de olsa rahatlıkla uygulayabilmelerinin sebebi, Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin Bulgaristan Türklerine karşı ilgisiz bir tutum sergilemesinden kaynaklanmaktadır. İsimleri değiştirilen, anadilleri yasaklanan, camileri yıkılan, dinlerine saldırılan ve yasakların uygulanması

[92] Bulgaristan'ın 1908 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkede yaşayan Türkler öğretmen ve din adamı yetiştirmek amacıyla İstanbul'a öğrenci gönderemezler. Bundan dolayı 29.09.1913 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan ile bir anlaşma imzalayarak bir okulun açılmasına karar verirler. İki ülke arasında yapılan bu anlaşma gereği 1923 yılında Bulgaristan'ın Şumen şehrinde "Nüvvâb" ya da "Medresetü'n-Nüvvâb" (nâip yetiştiren medrese) adında dünya da ikinci bir örneği olmayan bir okul açılır. Açılan bu Nüvvâb Okulu ya da Medresetü'n-Nüvvâb dinî bir okul hüviyeti taşısa da eski anlamda bir medrese olarak kabul edilemez. Nüvvâb'ın Medrese-i Âlîye kısmında imam, hatip ve müftü; lise kısmında da pedagoji dersleri verilerek öğretmen yetiştirilir. Nüvvâb'ın Âlî kısmında on üç ders, Tâlî kısmında ise otuz bir ders okutulur. Medresetü'n-Nüvvâb'ın açılmasından sonra Bulgaristan'da dinî eğitim veren yirmi dolayındaki medresenin çoğu kapanır, geri kalanları da Nüvvab'ın Âli kısmına öğrenci yetiştiren okul konumuna gelirler. Medresetü'n-Nüvvâb günümüzde İmam Hatip Lisesi olarak eğitim hayatına devam etmektedir. Bulgaristan Türklerinin eğitim hayatında büyük faydaları görülen okuldan Osman Kılıç, Embiya Çavuş, Ahmet Davutoğlu gibi birçok önemli siyaset, sanat ve din adamı yetişir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Erhan Vatansever-Zerrin Balkaç, "Bulgaristan'da Örnek Bir Eğitim Kurumu Medresetü'n-Nüvvâb", 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi, Edirne 16-18 Ekim 2014.

esnasında mezalime uğrayan Bulgaristan Türkleri yalnız bırakılır. Ömer Osman Erendoruk "ana" diye seslendiği vatanının onu böyle sahipsiz bırakmasına çok üzülmektedir.

Bulgaristan 1983-85 yılları arasında baskının şiddetini artırınca olaylar dünyada duyulmaya başlar. Dünya basınının yaşananlara tepki göstermesi üzerine Türk basını da konuya ilgi gösterir. Yapılan haberler gündeme oturunca Türkiye Cumhuriyeti duruma el koyar. 1989 göçüne kadar Bulgaristan-Türkiye arasında çeşitli görüşmeler yapılır. İki ülke birbirine notalar verir. Bu görüşmeler sonucunda da Bulgaristan Türklerinin göçü gündeme gelir.

*Uçurum* romanında Mehmed, Topal Yusuf'a Türk okullarının kapatılması hakkındaki fikrini sorar. Topal Yusuf, Türk okullarının devletleştirilmesini kendi varlıklarına yapılan bir saldırı olarak niteler. Bulgar yönetimine göre, okulların devletleştirilmesi ve kapatılması sonucu Türkler benliklerini yitirmeye başlayacak, daha sonra Türk ve Müslüman kimliklerinden tamamen soyutlanacaktır:

"*Topal'a göre Türk okullarının özel statüsünü kaldırmak demek Bulgaristan'da Türklüğe, Türk varlığına indirilen bir darbeydi. Bu, tıpkı yüksekten, örneğin Damlıdağ'ın doruğundan aşağıya salınan bir taştı ki, arkasından bir sürü taşı da sürükleyecekti. Aşağıya, uçuruma doğru inen her taş, Türklükten ve Müslümanlıktan koparılacak bir parça olacaktı."*

(*Uçurum*, s.202)

Ömer Osman Erendoruk'un eserlerinde değindiği bir diğer kimlik sorunu da eğitim kurumlarının kapatılmasıdır. Bir okul kapatmanın birkaç kişiyi yok etmek değil, bir milleti yok etmek olduğunu ifade eden yazar, Türk çocuklarının eğitim haklarının kısıtlanmasının onları anavatanlarından koparmak amacıyla uygulandığını söyler. Türk azınlığını cahilleştirmek isteyen Bulgar yönetiminin amacına ulaşmaya başladığını görerek üzülür. Türkçe okuma-yazma bilmeyen çocukların çoğalması Türklerin geleceği konusunda onu endişeye düşürür. Millî ve dinî eğitim kurumlarının kapatılması sonucu yaşanan sorunlara Türk yöneticilerin tepki

göstermemesinden ve benliklerini kaybetmelerine seyirci kalınmasından acı duyar. Türklüğe vurulan bu darbenin onları yok etmeye başladığını her romanda dile getirir.

### 3.2.4. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması

Bulgaristan'daki Türklere ve diğer azınlıklara karşı izlenen sistemli Hristiyanlaştırarak Bulgarlaştırma asimilasyon politika ve baskıları, son yıllarda ortaya çıkmış değildir. 93 Harbi ve Balkan Savaşları döneminde de bu baskılar görülür. Bu din baskısı sonucu, camiler yıkılır, minareler kırılıp dökülür. Türkleri inançlarından ayırırlarsa kolayca Bulgarlaştıracaklarını sanan Bulgarlar, bu görüşle, Türkleri Müslümanlıktan vazgeçirmeye çalışırlar. Camilerin içindeki ayetleri badanayla örterek, minberleri yıkarak, masalar üstüne İsa ve Meryem tasvirleri koyarak, duvarlara haçlar asarak, çan kuleleri dikerek bütün camileri kiliseye çevirirler. Bir tek Bulgar'ın olmadığı Türk köylerine papazlar göndererek, kiliseye döndürdükleri camilerde Müslüman Türklere zorla Hristiyan ayini yaptırırlar. Ayrıca Balkan Savaşları döneminde demiryolu istasyonlarında yakaladıkları Müslüman Türkleri zorla kiliseye götürüp vaftiz ederler.[93]

Oysa krallık döneminde Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın din özgürlüğü öncelikle 1909 tarihli İstanbul Protokolü ile 1913 tarihli İstanbul Barış Anlaşması'nda güvence altına alınmıştır. Buna göre, 1909 Protokolü'nün ikinci, 1913 Anlaşması'nın sekizinci maddelerinde Bulgar vatandaşı olan Müslümanların hepsinin din, vicdan, ibadet ve ayin özgürlüklerine sahip olacakları ve ayinlerini alenen gerçekleştirebilecekleri ifade edilmiştir. 1919 Neuilly Barış Anlaşması'nın 50/2. maddesinde ise, Bulgaristan'da yaşayan herkesin kamu düzeni ve genel ahlâkla ters düşmedikçe din ve inançlarını, özel veya alenî olarak yerine getirme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır.[94]

---

[93] M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 72-73.
[94] Ali Dayıoğlu, *age.,* s.263-264.

Söz konusu uluslar arası anlaşmaların yanı sıra, azınlığın din özgürlüğü 1947 ve 1971 anayasalarında da güvenceye alınır. 1947 anayasasının 78. maddesinde herkesin din, vicdan ve ibadet özgürlüğüne sahip olduğu vurgulanır. 1971 anayasasının 53/1. maddesinde de aynı doğrultuda bir düzenleme olmasının yanı sıra, din aleyhinde propagandanın yapılabileceği de belirtilir. 1971 anayasasındaki bu düzenleme Bulgaristan yönetiminin İslâm dinine ve geleneklerine yönelik baskılarının yasal dayanağı olur.

Bulgaristan'daki camiler "resmî" ve "resmî olmayan" camiler şeklinde iki gruba ayrılır. Resmî camilerin faaliyet göstermelerine izin verilmekle birlikte, müezzinlerin minarede ezan okumalarına izin verilmez. Ayrıca camilerde düzenlenen Kur'ân kursları yasaklanır. Ramazan ayında mevlit ve teravih, Ramazan ve Kurban Bayramlarında da bayram namazlarının kılınması yasaklanır. Evlerde Kur'ân-ı Kerîm bulundurulmasına izin verilmeyerek yapılan aramalarda toplatılır. Bulgar yönetimi Müslümanların hacca gitmelerini yasaklar.

Müslümanların Ramazan ayında oruç tutmaları engellenir. Yapılan açıklamalarda modernleşmenin gereklerine aykırı bir uygulama olarak değerlendirilen oruç tutmanın yıkıcı ve boş bir inanç olduğu, bağışıklık sistemini zayıflatarak insan sağlığını tehdit ettiği ve iş verimini düşürdüğü için ülkeye ekonomik zarar verdiği ifade edilir.[95]

Bu uygulamalar, Ömer Osman Erendoruk'un romanlarındaki kahramanlar tarafından irdelenir ve uygulamaların sebepleri anlaşılmaya çalışılır.

*Toprağa Kan Düştü* romanında dinî inanç bağlamındaki yasaklardan ezan ile ilgili olanı Murat anlatır. Balkanlarda altı yüz yıldır okunan ezan sesi, dinî propaganda olarak görüldüğü için Bulgarlar tarafından yasaklanır. Hâlbuki kilise çanları çalmaya devam eder ve dinî propaganda olarak görülmez. Bu çelişkiyi roman kahramanı Murat şöyle ifade eder:

[95] Ali Dayıoğlu, *age.,* s.348-354.

*"Sabah namazına beni Orhan Amca uyandırdı. Ne köylerde, ne de kasabalarda açık, herkesin işitebileceği şekilde ezan okunuyordu. Ezanlar dini propagandadır gerekçesiyle komünist yöneticilerce yasaklanmıştı. Böylece komünist Bulgarlar Balkanlar'ın dağlarında, yamaçlarında altıyüz yıldır akseden Ezan-ı Muhammediye'yi*[Muhammediyye] *susturmuşlardı. Oysa kilise çanları dört beş kilometre uzaktaki köylerden bile duyuluyor, ama dini propaganda sayılmıyordu."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.85.)

Ezanın dinî propaganda sayılarak yasaklanması konusunu, *Uçurum* romanının kahramanı Mehmed de dile getirir. Ezanın yasaklanırken, çan seslerinin her yerden duyulduğunu ve bunun tezat olduğunu ifade eder. Ancak çan seslerinin propaganda sayılmadığını, elini belindeki tabancasına götürerek söyleyen Bulgar yetkiliyle karşı karşıya kalır:

*"Sesle ezan okumak dini propaganda imiş. Dinin propagandası yapılmamalıymış?! Sanki Kavaklı kasabanın etrafında, açıklığa göre on kilometre mesafeden duyulan kilise çanının sesi dini propaganda değil de ne ki? Ama herifçioğlu bunu söylerken elini tabancasının üzerinde tutuyor, bununla, kuvvetin, gücün kendinde olduğunu hatırlatıyordu."*

(*Uçurum*, s.164)

Din görevlilerine işlerini terk etmeleri salık verilir. *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Cemil Hoca ile Çavdar adlı kahramanların arasında geçen görüşme de bunu kanıtlar niteliktedir:

*"Temmuz ayı ortalarında Çavdar'ın kabinesinde uzunca bir görüşmemiz oldu. Bu görüşmede Çavdar bana üç teklifte bulundu: Bir, köyü, dolayısıyla imamlığı terk edip kasabaya taşınmamı; iki, kasabada uygun bir işe başlamamı; üç, Komünist partisine üye olmamı…"*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.14)

İmamlığı terk edenlere ve Komünist partisine üye olanlara iyi maaşlar vaat edilir. Bunları kabul etmek demek; benliğini, tarihini, mensup olduğu milleti ve dini inkâr etmek demektir.

Bulgarların yaptığı dinî uygulamaların hepsinin hedefinde İslâm dini vardır. İlçe, kasaba ve köylerde yasaklanan din dersleri ve dinin halklara afyon olduğu fikri ile iman sahibi olan Bulgaristan Türkleri dinsizleştirmek istenir:

*"Bu propaganda yağmuru şüphesiz dinimizi, İslam dinini hedefliyordu. Köyümdeki okulda artık din dersleri okutulmadığını, ortaokul kitaplarında dinin insanları aldatmak için afyon olduğu, şiir ve hikâyelerde açıkça belirtiliyordu."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.15)

Cemil Hoca, bu propagandaların Bulgaristan Türklerini etkilemeye başladığını gördükçe umutsuzluğa kapılır. Dinî inançların yozlaşmaya başladığı bu dönemin kendilerine zarar vereceğini ifade eder:

*"Başlattıkları başkalaşım Müslüman Türkler arasına sızmaktaydı. İleri doğru daha da yaygınlaşacağı besbelliydi. Önceleri muntazam olarak camiye namaza gelen cemaatten daha gencerek olanlar artık gelmiyordu. Kendilerine şöyle veya böyle ufak tefek maaş verilenler namazı, orucu terk etmişlerdi. Bunun sonu nereye varacağı bilinmezdi. Ama kötü olacağa benziyordu."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.21)

Cemil Hoca, uygulamaların dozu arttıkça oğlu ve gelecek nesil için endişelenmeye başlar. Anne-baba olarak oğullarına dinî bilgilerini aktarır; ancak, her çocuğun evinde bir din hocası olmadığı için onların kimliklerini kaybedeceğinden korkar:

*"Oğlum artık on yaşına gitmişti. Okuduğu köy mektebinde din dersi okutulmuyordu. Onun din dersi öğretmeni bendim. Ve de annesi. Peki ama, her hanede bir din dersi öğretmeni yoktu ki."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.21)

Cemil Hoca endişelenmekte de haklıdır. Çünkü bir gün okuldan gelen oğlu ona "Afyon nedir?" diye sorar. Cemil Hoca, oğluna afyonun bir çeşit uyuşturucu olduğunu açıkladıktan sonra, bunu neden merak ettiğini öğrenmeye çalışır. Çocuk:

*"Tabiat bilgisi öğretmenimiz Tevfik Hoca, 'Din halklara afyondur.' dedi de ondan, baba. "* der.

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.22)

Bulgaristan'da yaşayan Türklere yapılan dinî baskılar, Marksizmin Tanrı tanımazlık doktrinine dayanmaktadır. Ama bu işin görünen kısmıdır. Dinsizlik, komünist yönetimlerin değişmez propagandasıdır. Marksizm, dinin afyon olduğunu söylerken onun, yoksul halkın iniltisi olduğunu vurgular. Bu sebeple, bu iniltilerin yoksulluktan kurtulmaya yetmeyeceği gerekçesiyle dini afyon olarak tanımlar.[96]

Cemil Hoca, basın-yayının din konusundaki amacını da açıklar. Ona göre yayınlar Türk gençlerini dinlerinden uzaklaştırmak için yapılır. Çünkü bir milleti ortadan kaldırmanın en kolay yollarından biri onları dinsizleştirmekten geçer:

*"Gazetelerin, yayının bir diğer amacı da Türk gençlerini dinden uzaklaştırmaktı. Zaman zaman bu gizli oltaya yakalananların yazılarına gazete ve dergilerde yer veriliyordu. Komünistler, bir milleti milliyet olarak yok etmenin ancak dinsizleştirilerek mümkün olduğunu iyi biliyorlardı."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.46)

*Buruk Acı* romanında Cem Amca ile parti sekreteri arasında geçen konuşmada dinî inanç ve ibadetlerin nasıl engellenmeye çalışıldığını görürüz:

*"Sekreter: Cuma namazına gidecek misin?*

[96] Refik Korkud, *age.*, s.33.

*Sen: Allah'a çok şükür Müslümanım ve Cuma namazına gitmemin kimseye zararı dokunmayacağını sanıyorum.*

*Sekreter: Sanıyor ve yanılıyorsun.*

*Sen: Niçin?*

*Sekreter: Öğretmen olduğun için."*

(*Buruk Acı*, s.15-16)

*Uçurum* romanının kahramanı Mehmed, dinî baskı ve yasaklamaların sebeplerini açıklar. Ona göre dinî inancı olmayan insanların utanma, arlanma gibi duyguları yok olur ve yozlaşan bu toplum ile sosyal denge bozulur. Bu sebeple Bulgar yöneticileri İslâm dinini ortadan kaldırma çabasına girerler:

*"Allah korkusunun olmadığı bir toplumda utanıp sıkılma, arlanma gibi duygular ölüp gidecek, gitti mi, insanlar ve toplumlar arasındaki tabii denge bozulacaktı. Bulgar komünistler bu yüzden önce dini, yani İslâm dinini ortadan kaldırma çabasındaydılar."*

(*Uçurum*, s.36)

Mehmed'e göre Bulgarların, dini ortadan kaldırmak için güç kullanacakları çok açıktır. Ancak öncelikle ufak adımlarla başlarlar. Meselâ köylerdeki mescitlere namaz kılmaya gidenler engellenir:

*"Müslüman Türklerle meskûn köylerdeki mescitlerde namaz kılmayı yasaklamaları dinsizleştirme süreci adlı zincirin ilk halkalarından biriydi."*

(*Uçurum*, s.36)

Bulgar yönetimi, Müslüman Türklerin tek dayanaklarının Allah olduğunu iyi bilerek bu inançlarını ortadan kaldırmak için elinden geleni yapar:

*"Köylü amcanın tek avuntusu Allah idi. Bunu gören ve bilen Bulgar komünistleri Müslüman Türk olan amcamıza Allah'ını ve peygamberini unutturma, yavaş yavaş içinden söküp atma çabasındaydılar."*

(*Uçurum*, s.47)

Erol Güngör'e göre, *"Tanrı, ebedî hayat, insanın bütün yaratılmışlara üstün olması gibi inançlar, isbatı yahut çürütülmesi imkânsız şeylerdir. Materyalist bir devrimciyi ve ateisti hayrete düşüren nokta da budur. İnsanlar niçin elle tutulup gözle görülemeyen şeylere inanıyorlar, hattâ bu uğurda kan ve can veriyorlar?*

*Dinin sosyal bakımdan en önemli fonksiyonu ve belki devamlı varlığının en büyük sebebi, materyalist devrimcinin akıl erdiremediği bu noktada bulunmaktadır. İnsanları bir arada tutan şey, bazı manevî normlara, yani ahlâk standartlarına ortak olarak inanmalarıdır. Bu manevî inançlar olmadan cemiyet hayatı olmaz. Halbuki ahlâk normları elle tutulup gözle görülmeyen, sadece inanılan şeylerdir. Meselâ tabiatta eşitlik yoktur, eşitlik insanlara ait bir idealdir, bir sosyal ahlâk ölçüsüdür. İşte bu ahlâk ölçülerinin, kaidelerinin en büyük kaynağı dindir. Cemiyette böyle bir nizam olmasaydı o zaman devrimcilerin en yüksek kanun dedikleri «doğa kanunu» hüküm sürerdi, yani kuvvetli olan zayıf olanı ezip giderdi. Bu hakikat göz önünde tutulunca diktatörlerin dinden ve dindarlardan niçin hoşlanmadıkları daha iyi anlaşılır. Dine inananlar kendilerinin üstünde Tanrı'dan başka kuvvet görmezler, kendilerini Tanrılaştırmaya kalkanların karşısına ilk çıkacak olan dindir."*[97]

Bulgaristan Türklerinin büyük bölümü dinlerine bağlı kalsa da Bulgar yönetimi, bir kısım Türk'ün dinî kimliklerini yok etmeyi başarır. Onları kendi saflarına çekip benliklerini unutturur:

*"Haşim, 'Allah bilir' diyecekti, vazgeçti. Çünkü Allah kelimesini konuşma dilinden, hattâ kafasından söküp atması gerekmiş."*

(*Uçurum*, s.102)

Ömer Osman Erendoruk, dinî inançların yasaklanması sorununu geniş bir şekilde ele alır ve en çok *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında değinir. Bulgar

[97] Erol Güngör, *age.*, s.177-178.

yönetiminin Müslümanların dinî inanç ve ibadetlerini yasaklayarak onları yozlaştırmayı, dinî gerekleri doğrultusunda sahip oldukları ahlâk anlayışlarının yok olmasını istediğini ifade eder. Yazara göre Bulgaristan Türklerinin İslâm dinine bağlılıkları onları rahatsız eder. Çünkü Türkler mensup oldukları din ve dinin büyük etkisinin olduğu kültürleriyle varlıklarını devam ettirirler. Cemaatle kılınan vakit ve bayram namazlarıyla, tutulan oruçlarla, bayram sonrası kurulan sofralarla birlik ve beraberlik içinde yaşarlar. Erendoruk, Bulgaristan yönetiminin tek amacının tehdit olarak gördükleri Müslüman Türklerin birliğini bozmak olduğunu belirtir ve bu birliği kaybetmemek adına eserlerinde ısrarla bu konudaki yasakları ve yasakların sonuçlarını işler. Ezan okumak dinî propaganda sayılarak engellendiği için ezan sesine duyduğu özlemi dile getirir. Din derslerinin yasaklanması sonucu yeni neslin İslâm'a olan ilgilerinin azaldığını görerek üzülür. Türklerin İslâm'a olan inançlarının en büyük dayanakları olduğunu belirten Erendoruk, kutsal bir emanet olarak dinlerini korumanın gerekliliğini bütün romanlarında dile getirir.

### 3.2.5. Ateizm Fikrinin Aşılanması

Felsefî tartışmaların yanı sıra ateizm,[98] bazen ideolojik biçimlere sokulur ve bazı sosyalist yönetimlerin resmî politikası hâline getirilir. Bilindiği gibi Marx, Lenin ve Engels'in fikirlerinden hareketle sosyalist ülkelerde bilinçli bir din karşıtlığı politikası izlenir. Ateizmi ilke edinen ideolojiler dogmatik, statik ve dayatmacı tavırlar sergileyerek dinle ilgili eleştirilerinde karşı tarafa cevap verme ya da yanlış anlamayı düzeltme şansı vermezler.[99]

Bulgaristan yönetimi de ateizmi ideoloji olarak benimser ve bunu politika hâline getirir. Dolayısıyla Bulgaristan Türklerine de benimsetmeye gayret gösterir.

---

[98] Felsefî bir kavram olan ateizm, Tanrı inancı karşısında tepkisel bir düşünceyi dile getiren dünya görüşünün ismidir. Ateizm kelimesi Yunanca'da Tanrı anlamına gelen "Theos" tan türemiştir. Bu kelimeden "Tanrı inancına sahip olmak", "Tanrı'ya inanmak" anlamına gelen "theism" ortaya çıkmış ve bunun karşıtı olan "tanrıtanımazlık" anlayışını ifade etmek için bu kelimenin başına, olumsuzluk bildiren "a" ön takısının eklenmesiyle türetilmiştir.

[99] *Ateizm,* (https://kurul.diyanet.gov.tr/SoruSor/DiniKavramlarSozlugu.aspx#.VM9td52sXIs), (02.02.2015), s.3.

*Buruk Acı* romanında ise ateizm fikrinin demirperde ülkelerinin resmî politikası olduğu ifade edilir. Bu ülkelerde devlet ve parti görevinde bulunan herkesin bu fikri benimsemesi istenir. Çocuklara kreşlerden başlayarak ateizm fikri öğretilir. Basın-yayın yoluyla herkes dinsizleştirilmeye çalışılır:

*"Ateizm, demirperde ardı komünist ülkelerin resmî devlet siyaseti hâline dönüştürülmüştü. Büyüklü küçüklü âmir, memur kısmı, parti mensupları, dolayısıyla herkes zorunlu olarak zındıklığın yolundan yürümeliydi. Çocuklar, kreşlerden başlayıp, ana okullarında, okulların ilk orta, lise kısmında, daha sonra da üniversitelerde birer ateist olarak eğitiliyorlardı. Gazeteler, dergiler, kitaplar, radyolar, televizyon, özel olarak tertiplenen toplantılar, konferanslar bağıra bağıra Allahsızlığın, dinsizliğin, yani ateizmin tellâllığını yapıyorlardı."*

(*Buruk Acı*, s.12-13)

Ateizm fikrinin aşılanması, bahsettiğimiz gibi sadece Bulgaristan'ın değil, komünist yönetim anlayışını benimseyen her ülkenin temel politikalarındandır. Kreşlerden itibaren okulların her kademesinde benimsetilmeye çalışan ateizm fikri ile dinî duyguları tam mânâsıyla gelişmeyen çocuklar hedef alınır:

*Komünist ideolojisinin hakim olduğu ülkelerde kreşlerden başlayıp okulların bütün merhalelerinde, üniversitelerde, basında, yayında çocuklara ateist eğitimi verilir. Bu yüzden ibadetin her çeşidi resmen yasaktır. Bir devlet memurunun, bir parti üyesinin camiye veya kiliseye gitmesi işinden olmasına yeterlidir."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.31.)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanında ateizm fikrinin derslerde öğrencilere aşılanması öğretmenleri vasıtasıyla olur. Ateizm fikri ile yetişen öğretmenler, öğrencilerini de bu fikirle yetiştirmeye gayret ederler:

*"Türk öğretmeni hazırlayıp Türk çocuklarına eğitim verecek olanlara, imkansızlık dersi, Allah'sızlık eğitimi verilmesi manidardı. Komünist ideolojisinin*

*devlet siyasetinin amacı haline getirdiği ateizmi, öğretmenler aracılığı ile İslâm dinine karşı kullanmaktı."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s. 29-30)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Cemil Hoca, Bulgaristan'daki ateist kulüpleri ilgili fikirlerini söyler. Orada görevli olan sözde aydınların ateizm ile ilgili hazırladıkları yazıları köylerde okuyarak genç dimağları zehirlemeye çalıştıklarını ifade eder:

*"Türkler'le meskûn il şehirlerinde Ateistler Kulübü adı altındaki şer ocaklarında 'Din halklar için afyondur.' Yazısı sırıtıyordu. Oralarda çalışan sözde aydınlar parmaklarını eme eme hazırladıkları raporları köy köy dolaşıp gençlere okuyorlardı."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.46)

Ayrıca Bulgarların Türkler için açtıkları okulların, amaçlarına ulaşmak için birer basamak olduğunu, o okullardan mezun olanların imanlarında gözle görülür bir azalma olduğunu Cemil Hoca'nın şu sözlerinden anlarız:

*"Kuşalan ve komşu köylerden on, onbeş kadar genç Kırcaali, Öğretmen Okulu'ndan mezun olup çalışmaya başladılar. Bu iyi. İyi de, camilere, mescidlere giden yolları unutup, meyhanelere giden yolların yolcusu oldular. Terazinin, ateist kefesi ağırlaşınca iman kefesi gün geçtikçe az daha yukarı doğru kalkıyordu."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.46-47)

Cem Amca'nın parti sekreteri ile yaptığı konuşmada ise komünist ve ateist olmayan öğretmenin, öğrencilerine bu eğitimi veremeyeceği için öğretmenlik mesleğini icra edemeyeceğini öğreniriz:

*"Sekreter: Sen dinine bağlı bir kişisin. Yani dindar öğretmensin. Oysa öğretmen öğrencileri komünist ruhta…*

*Sen: Bir saniye! Siz komünistler ruh denen nesneyi inkâr ediyorsunuz. Nasıl komünist ruhu imiş o?*

*Sekreter: Sözümü kesme. Komünist olarak eğitmelidir diyecektim. Komünist terbiyesini ancak komünist verebilir. Çünkü ateisttir. Ateist olmadığına göre sen öğretmen olamazsın.*

*Sen: Bu söylediklerini benim azlime yazacak mısınız?*

*Sekreter: Hayır. Sen öğretmenlikten vazgeçtiğine dair dilekçe yazacaksın. Emirnâmeye 'kendi isteği üzere' yazılacak."*

(*Buruk Acı*, s.17-18)

Erendoruk dinî inançların yasaklanmasının yanı sıra Müslümanlara uygulanan ateizm politikasını da romanlarında ele alır. Bu politikanın komünizm idaresinde olan bütün ülkelerin devlet siyaseti olduğunu ifade eder. Bunun amacının, bütün Müslüman kesimi dinlerinden uzaklaştırmak ve Allahsızlaştırmak olduğunu sık sık söyler. Bu politikanın uygulanmasında hedef kitlenin çocuklar olduğunu görerek üzülür. Kreşlerden itibaren verilen ateizm eğitimi ile İslâm'dan uzaklaşmaya başlayan Müslüman-Türk çocukların geleceğini düşünerek endişeye kapılır. Bulgar yönetiminin yetişkinlere uyguladığı dinî baskıların istenilen sonucu vermediğini gördüğü için genç nesillere yöneldiğini söyleyen yazar, İslâm'a bağlanan bu körpe zihinleri zehirlemeye çalıştıklarını belirtir. Bu uygulamaların amacının bilincinde olarak romanlarında bu konuya sık sık değinir.

### 3.2.6. İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşları ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi

Bulgaristan şehirlerinde Osmanlı mirasının tasfiyesi çalışmaları, 93 Harbi esnasında Rus orduları ve gönüllü Bulgarlar tarafından başlatılır. Cami, mescit, medrese, mezarlık vb. eserler Rus ve Bulgarların hedefi olur.[100]

[100] Aşkın Koyuncu, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),* S:20, Güz 2006, s. 212.

Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra da Bulgaristan Türklerinin inşa ettiği bütün maddî kültür eserleri tahrip edilmeye veya yıkılmaya devam eder. Bulgaristan Türklerinin meskûn olduğu yerlerde camiler ve mescitler kapatılır, dinî ibadetlerin yapılması engellenir. 1980li yılların başında Bulgaristan'da açık olan cami sayısı önemli ölçüde azaltılır. Bazıları ise müze, giyim evi, dükkân ve restorana dönüştürülür.[101] Türkçe isimlerin yazılı olduğu mezar taşları tahrip edilir. Osmanlı mimarisinden miras kalan veya üzerinde Türkçe yazı bulunan çeşmeler de yerle bir edilir. Bu uygulamalar, Bulgaristan Türklerinin tarihini, dinini ve benliklerini unutturmaya yöneliktir ve romanlarda kahramanlar tarafından çeşitli yollarla dile getirilir.

*Uçurum* romanında Mehmed, ibadethanelerin kapatıldığını şu şekilde ifade eder:

*"Köylerdeki mescitler kapatılmıştı. Oysa eskiden mescitlerde yaz, kış imam görevdeydi."*

(*Uçurum*, s.327)

Yine *Uçurum* romanında mescitlerin bakımsız kalmasının sebebi ise şu şekilde belirtilir:

*"Mescit hâlâ yerindeydi, ancak bakımsızdı. Çünkü komünistler mescitlerde imam bulundurmayı, dolayısıyla, namaz kılmayı yasaklamışlardı."*

(*Uçurum*, s.82)

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanının kahramanı Ferhat, çeşme taşının neden tahrip edildiğini kardeşi Serhat'a şöyle açıklar:

"*Bu çeşmeyi anamla ben merhum babamın azizi hatırasına yaptırdık. O mermerde babamın Türk adı ve dua yazılıydı. Devlet güçleri, bölgede bütün çeşmelerdeki, mezar taşlarındaki Türk adlarını sildirtti veya kazıttı."*

[101] Ali Eminov, "Bulgaristan'daki Türkler", *Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi*, S:47, 2003, s.13.

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.48.)

*Uçurum* romanında, Kara Bayram'ın inşa ettiği çeşmeyi Bulgar milisleri yıkar ve Kara Bayram bu olay karşısında şunları söyler:

*"Kafaları yumruğunun emrinde olanlar bir çeşmeyi nasıl yıkabiliyorlarsa, bir insanın ruhi dünyasını bütün faziletleriyle beraber öylece kolaylıkla mahvedebiliyorlar. Bunların anlayış ve görüşlerinin kaynağı olan komünist ideolojisi insanlarımızdaki Müslüman inancını, imanını, millî duyguları tıpkı bu çeşmeyi bombaladıkları gibi bombalıyorlar."*

(*Uçurum*, s. 269)

Erendoruk, romanlarında mescitlerin ve çeşmelerin harap hâline de değinir. Köyünde ve kasabasında bakımsız kalan mescitleri görünce üzüntü duyar. Bulgaristan yönetiminin Türklerin yoğun olduğu bölgelerde dinî ibadetlerini yerine getirmemeleri için cami ve mescitlere saldırdıklarını söyler. Ayrıca roman kahramanlarının inşa ettiği çeşmelerin üzerinde Türkçe yazılar olduğu için kırıldığını ifade eder ve Bulgarların bu mimarî eserlere saldırmalarının tek amacının Müslüman Türkleri dinî ve millî kimliklerinden uzaklaştırmak olduğunu vurgular.

### 3.2.7. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması

Kendi kültürünü başka milletlere zorla benimsetip hâkim kılarak, onlarınkini yok etmek ve sonuç olarak o milletleri manevî esareti altına alabilme hedefini gütmeye kültür emperyalizmi denir.[102] Bulgaristan yönetiminin de Bulgaristan Türklerine karşı yapmaya çalıştığı tam olarak budur. Onlara benliklerini unutturmanın en tutarlı ve sağlam yolu kendi kültürlerini benimsetmektir.

Türk milleti gibi vatanı, dili ve kültürü ile insanlığa hizmet eden milletleri "esir" etmek, yani onları ulvî vazifelerinden mahrum bırakmak veya toplumların

[102] Emin Bilgiç, *age.,* s.36.

yükselmesine engel olan çalışmalarla onları kayıt altına almak, insanî gayeye aykırı, insanlık dışı bir tutumdur.[103]

Gelenek ve göreneklerin yasaklanması konusunda kadın ve erkeklerin giydiği, Türk geleneklerini yansıtan kıyafetlerin yasaklanması, sünnetin yasaklanması, türkülerin yasaklanması, düğün ve cenaze ile ilgili dinî geleneklerin yasaklanmasını sayabiliriz.

Bulgaristan yönetimini Türk kadınlarının giydiği şalvarı millî ve dinî bir giysi olarak değerlendirir ve şalvarın kadının erkeğe boyun eğmesi anlamını içerdiği savunularak yasaklanmasına karar verilir. 3 Ağustos 1984'te yayımlanan genelge ile sokaklarda ve kamu kurumlarında geleneksel kıyafetlerin giyilmesi yasaklanır. Şalvar giyenlere dükkânlarda hizmet verilmemesi istenir. Bu yasağı uygulatmak konusunda 20 Eylül 1985'te Kırcaali Belediye Başkanı bölge sakinlerine bir mektup gönderir. Bu mektupta Halk Konseyi'nin geleneksel Bulgar kıyafetleri arasında bulunmayan şalvar, peçe ve yaşmak gibi giysilerin giyilmesinin yasaklandığı ifade edilir. 7 Ekim 1985'ten itibaren yasağa uymayanlara yaptırım uygulanacağı bildirilir.[104]

Kıyafet yasağının yanı sıra Müslüman çocukların sünnet edilmesi de yasaklanır. Yapılan çeşitli yayınlarda sünnetin insanlık dışı ve barbarca bir uygulama olduğu belirtilir. BKP Kırcaali Bölge Komitesi Birinci Sekreteri Georgi Tanev 15 Mayıs 1985'te yaptığı konuşmada, sünnet uygulamasının tamamen kaldırılması, bu uygulamayı yapan herkese ve buna izin veren ailelere karşı önlemler alınması gerektiğini ifade eder. Bu yasağa uyulup uyulmadığını anlamak için sünnet çağındaki çocuklar belirli aralıkla kontrol edilir. Çocuklarını sünnet ettiren ailelere haklarında dava açılacağına dair belgeler imzalatılır. Söz konusu belgelerde çocuklarını sünnet ettirmeleri hâlinde ailelerin ceza yasasının 20/2. maddesi ile bağlantılı olarak 324/2. maddesi gereğince cezalandırılacakları belirtilir. Bu yasaların ilki cinayete teşvik,

---

[103] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri,* Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966, s.167.
[104] Ali Dayıoğlu, *age.,* s.355-356.

ikincisi ehliyeti olmadan ve izin almadan kamu sağlığı ile ilgili bir mesleği icra edenlerle ilgilidir. Yapılan denetimler sonucu çocuklarını sünnet ettirenlere 3 ile 5 yıl arasında hapis ve 1000 levaya kadar para cezası uygulanır.[105]

Bu asimilasyon uygulamalarından din ve vicdan özgürlüğünü ihlâl eden bir diğer uygulama ise cenazelerin İslâmi usullere göre gömülmesinin yasaklanmasıdır. Bulgaristan yönetimi tarafından alınan kararlarda cenazelerin İslâmî usullerle gömülmesinin sosyalist pratiğe uygun olmadığı belirtilerek bu konudaki esaslar belirlenir. Cenazelerin gömülmeden önce yıkanması usulü yasaklanır. Yasakların uygulanıp uygulanmadığı Bulgar görevliler tarafından denetlenir.[106] Bu yasaklara uymayan Müslüman Türklere çeşitli para ve hapis cezaları uygulanır.

Kıyafet ile ilgili yasaklar, *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında ele alınır. Türk insanının kendi geleneklerini yansıtan kıyafetler giymesi yasaklanır. Yıllarca kendi geleneklerini sürdürerek giyinen kadın ve erkeklerin bu geleneklerinden vazgeçmeleri sağlanır. Bulgar görevliler tarlada çalışan kadınların şalvarlarını kesmeye yeltenirler. Bu duruma karşı çıkan kadın ve erkekler hapse mahkûm edilir:

*"Müslüman Türk kadınlarının Bulgar kadınlarından farklı giyim kuşam tarzı, komünistlerin gözüne battı. Yeniliği çarçabuk kabul ettirmek bahanesiyle yoğun baskıya başvurdular. Ömrünün sonuna yaklaşmış, Türk kadınlarının sadece sokakta, tarlada değil, evinde dahi fistan giymesi istendi. Tarlada orak biçen kadınların şalvarlarını yırtmaya, kesmeye yeltenen görevliler oldu. Bu yüzden kavgalar, dövüşler çıktı. Komşu köyde bir kadın, tarlada, şalvarını kesmeye saldıran komünist görevliyi elindeki orakla yaraladı, mahkûm edildi. Evinde tütün dizen bir kadının şalvarını yırtmaya yeltenen görevli, kadının oğlu tarafından dövüldü, oğlu mahkûm edildi."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.52)

---

[105] *age.*, s.353.
[106] *age.*, s.356-357.

*Uçurum* romanında Mehmed'in dayısı Topal Yusuf, kıyafet geleneğinin yasaklanması ile ilgili fikirlerini beyân eder. Ona göre bu uygulamanın amacı Türkleri geleneklerinden uzaklaştırarak onlara kimliklerini unutturmaktır:

*"Kadınlarımıza şalvar ve feraceyi giymeyi yasaklamak ve bunu muhakkak yapabilmek için her çareye başvurmak demek, onları benliğinden uzaklaştırmaktan gayrı bir şey değildir."*

(*Uçurum*, s. 134)

*Uçurum* romanının kahramanlarından Mehmed, Halim ve Halim'in babası, Bulgaristan Türklerinin yaşadığı sorunları konuşurlar. Söz fistan giydirme zorunluluğuna gelince Halim'in babası yaşanan şu hazin olayı anlatır:

*"Yazın orak zamanında, bilmem hangi köyde parti sekreteri tarlaya gitmiş ve orakçı kadınların şalvarlarını çıkartmak istemiş. Hiç tarlada güpegündüz, yabancı erkeğin önünde şalvar çıkarılır mı? Parti sekreteri bir genç kadının şalvarını yırtmak istemiş. Kadın kaçtıysa da erkek ona yetişmiş. Nihayet canına geçen kadın elindeki orağı savurmasıyla parti sekreterinin şah damarını kesmiş. Sekreter dört saat sonra hastaneye iletilebilmiş, ancak kan kaybından ölmüş. Kadın, on beş yıl ağır hapis cezasına çarptırılmış."*

(*Uçurum*, s.146)

Bulgaristan, komünist anlayış doğrultusunda Türklerin kültürlerini yansıtan geleneklerini yasaklar. Kadınların başörtüsü takmalarını, ferace giymelerini engeller. Bu yasaklara karşı koyanları hapse mahkûm ederler. *Uçurum* romanında Kara Bayram, Bulgaristan Türklerinin giyim-kuşam geleneklerine yapılan bu saldırıları düşünür ve üzülür:

*"Ellili yıllar, Bulgaristan Türk'ünün dini ve millî geleneklerine yoğun komünist hücumları, saldırıları ile geçti. Giyim, kuşam, baş örtüsü, ferace yasağı getirildi. Buna ulaşabilmek için, tepki gösterenlerden cezaevlerine sokulanlar oldu. Hattâ ayrı ayrı yerlerde ölüm olayları vuku bulmuştu."*

(*Uçurum*, s.202-203)

*Yine Uçurum* romanında Mehmed, Türklerin yasaklar sonucu giyim-kuşamının değiştiğini, aba ve potur gibi giyim eşyalarının yerini Avrupa tarzı ceket ve pantolonların aldığını söyler:

*"Eskiden erkekler üst elbise olarak aba ve potur giyiyorlardı. Abacılık ve kaytancılık gelirli bir zanaattı. Artık aba potur taşıyan kalmadı. Avrupalılar'ın ceket ve pantolonu abanın poturun yerini aldı."*

(*Uçurum*, s. 326)

Cem Amca'nın, gençken taktığı beyaz sarıklı fesi de Bulgar milislerin gözüne batar. Yolda Bulgar milislerle karşılaşan Cem Amca geri dönemez ve başındaki sarıklı fesinden olur. Onun fesini başından alan milis yere atarak üstüne basar:

*"Yaşın otüz üç sularıydı. Tam köprüye girdiğin sırada, karşı yönden sana doğru beş altı Bulgar askerinin geldiğini gördün. Köprüde, sokakta rastladıkları hemen her Türk'ü dövdüklerini işitmiştin, fakat artık geri dönemezdin. Bulgar askerlerini görmüyormuş gibi sessizce yürüyüp dururken, içlerinden bir tanesi sana doğru yöneldi, önünde durdu, başından beyaz sarıklı fesi alıp yere, su birikintilerinin içine attı, üstüne basıp öfkeli öfkeli çiğnedi."*

(*Buruk Acı*, s. 84)

*Buruk Acı* romanında komünistlerin tarafına geçen Cem Amca'nın oğlu Türker, köy düğünlerinde gezerek çalınan müzikleri dinler ve sakıncalı görürse çalanlara engel olur:

*"Mehterlerin ne çaldığını dinliyordu. Bir kına gecesinde, mehterlerin, klârnetle Gazi Osman Paşa Marşı'nı söylediğini işitmiş, mehterleri emniyet dairesine çağırtmıştı. Mehterlerin, yedikleri dayaktan başka ellerinden klârnetleri de alınmıştı."*

(*Buruk Acı*, s.50)[107]

Evlerde ve düğünlerde Türkçe türkü dinlenmesi yasaklanır ve bu yasak Bulgar milisleri tarafından denetlenir. Yasağa uymayanlar dövülür ve tutuklanır:

*"Türker'in, Canavarlar köyünde bir eve girip Türkçe türkü söyleyen radyoyu kavradığı gibi pencereden dışarı fırlattığını, kendisine karşı koymak isteyen ev sahibinin oğlunu bir güzel dayaktan geçirdiğini anlattı."*

(*Buruk Acı*, s.104)

Dinî inançları ve gelenekleri gereği çocuklarını sünnet ettirmek isteyenler de engellenir. Bulgar görevliler çocukların sünnet edilmesinin onları sakat etmekten başka bir şey olmadığını savunurlar:

*"Bulgar komünist yöneticileri sünnete karşı açıkça cephe almışlardı. Gazeteler, dergiler, erkek çocukların sünnet edilmesini "Ömür boyu sakat edilme" biçiminde yorumluyorlardı. Parti üyelerinden, memurlardan, öğretmenlerden, dolayısıyla herkesten erkek çocuklarını sünnet ettirmemeleri isteniyordu."*

(*Buruk Acı*, s.56-57)

Bulgaristan'da sünnet ile ilgili baskılar 1989'a kadar devam eder. Bulgaristan Türklerinden Yusuf Türkoğlu bu konuda yaşadıklarını anlatır. Çocuklarını sünnet edemediklerini, sünnet eden veya ettirenin para cezasına veya hapis cezasına çarptırıldığını ifade eden Türkoğlu, bir arkadaşının durumunu şöyle ifade eder:

*"Yıllar sonra, köyümüzden Yusuf Hasan, bu işi bilmediği halde çocuğunu sünnet etmek zorunda kaldığını, büyük bir riske girdiğini, başka çaresi olmadığından her şeyi göze aldığını anlatıyordu. Eğer yaptığı ortaya çıksaydı, onun da akıbeti karakol ve cezaevi olacaktı. Amaç zaten dinî ibadetlerimizi, gelenek ve*

[107] Mehter: Bulgaristan Türklerinin düğünlerinde müzik icra eden çalgı takımına verilen isimdir.

*göreneklerimizi ortadan kaldırmak, gelecek nesillerimizi Türk-İslâm geleneğinden uzaklaştırmaktı."*[108]

Sünnet geleneğinin yasaklanması ile ilgili *Uçurum* romanında Ayşe'nin oğlunu sünnet ettirmek için kasaba hastanesine gitmesinden bahsedilir. Hastanede Ayşe'nin Haşim'in karısı olduğu öğrenilince ona çocuğun hasta olmadığı ve sünnet edilmeyeceği söylenir:

*"Ayşe, geçen yaz tatilinde Rahmi'yi Kavaklı Kasaba Hastanesi'nin cerrah bölümünde çalışan doktora götürmüştü de, kimin karısı olduğunu sormuşlardı. Haşim'in karısı olduğunu anlayınca,*

*Biz burada sadece hastaları ameliyat ediyoruz. Sizin çocuğunuz hasta değil."*

*Demişlerdi. Anlamıştı ki, bu cevap, Haşim'in tenbihi, hattâ ısrarı ile veriliyordu."*

(*Uçurum*, s.232)

Cenazelerin, Bulgaristan Türklerinin dinî inanç ve geleneklerine göre gömülmeleri dahi yasaklandığı için defin işi, usûle uygun olsun diye, gece vakti gizlice yapılır. *Buruk Acı* romanında Bulgar milislerine katılan Türker, annesi ölünce onu Hıristiyan adetlerine göre gömülmesini ister. Annesinin naşının yıkanmadan, kıyafet giydirilerek tahta bir sandığa konulması emrini verir:

*"Türker'e anasının öldüğüne dair özel haber gönderilmemişti. Ancak köyde onun bir sürü yalakası vardı. Beraberinde getirdiği kadınlar Emine yengeyi imamsız, yeni, komünist yani Allahsız usulüne göre defnetmeye hazırlayacaklardı. Köy kadınları Emine yengeyi yıkamaya hazırlarken, Türker bağırdı: "Yıkama mıkama yok. Bu kadınlar annemi gömmek için hazırlayacaklar. Siz çekilin. Anlaşıldı mı?*

*...*

*Az sonra bir kamyon, Emine yengeyi Hıristiyan usulünce içine yatırmak üzere sandık getirdi. Sandık hemen içeriye alındı. Kadınlar Emine yengeye yepyeni bir*

[108] Yusuf Türkoğlu, *Susmanın Bedeli,* Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Mevsim-Muzaffer Kutlay, Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.16.

*elbise giydiriyorlardı. Giydirdikleri, inadına alacalı fistandı. Ömründe hiç fistan giymemiş bir kadını, kabre, Allah'ın huzuruna sandık içinde fistanla çıkarmak günahtı sence, saçmalıktı."*

(*Buruk Acı*, s.90-91)

Gelenek göreneklerin bir örneği olan mevlit okutmak da yasaklanır. Romanın kahramanı Türker, babasının ruhuna mevlit okutmak isteyen kardeşini engeller ve Mevlit okuyacakları tutuklayarak emniyete götürür. Türker'in kardeşi Ceylan ise onun bu yaptığına kızar:

*"Daha iki ay olmadı, ölen babacığımın ruhuna bir mevlit okutalım dedik. Hazırlığımızı yaptık. Nasıl da işitmiş sülük deyyusu bilmem. Mevlit okuyacak olanları birer birer tutuklayıp götürmüş emniyet dairesine."*

(*Buruk Acı*, s.194)

Cem Amca öldüğünde de onu Hristiyan adetlerine göre defnetmek isterler. Takım elbise giydirerek onu gömmeye hazırlarlar:

*"Emirlerinin tümü İslâm geleneklerini engellemeye yönelikti. İlk iş olarak, senin üstünden kefeni atıp sırtına yeni takım elbise giydirmek oldu."*

(*Buruk Acı*, s. 206)

Ölenlerin ardından yakınlarının Kur'ân okutması da yasaklanır. Bulgarların yanında yer alan Sivrisinek, Cem Amca öldüğünde evde Kur'ân okuyan imamı tehditler savurarak evden kovar:

*"Sivrisinek, Ceylân'la tartışmadan vazgeçip kütüphane odasının kapısını açtı ve orada hafif bir sesle Kur'an okuyan imama bağırdı. "Hey, sen, hemen pılını pırtını topla ve git, defol. Zira senden önceki imamın yanına gidersin!"*

(*Buruk Acı*, s. 208)

*Uçurum* romanında Dikenbaş'ın nefretle söylediği sözler, tam anlamıyla Bulgar yönetiminin amaçlarını yansıtır. Bulgarlar, Türkleri geleneklerinden koparark bağlı bulundukları milletten soyutlamak amacını güderler. Milletlerinden soyutlanan Türklerin kimliklerini yok etmek için onlara büyük bir nefretle saldırırlar:

*"Gelenek ve görenekler doğrultusunda ha! Gelenek, görenek… Göstereceğim ben sana geleneğini de göreneğini de! Koparacağım seni bağlı olduğun bu milletten. Çatır çatır koparıp alacağım. Hem öyle koparacağım ki, senden nefret edecek milletin. İğrenecek. Namus meselesinin bütün faziletlerin üstünde tutan milletin, senin "namus düşmanı" olduğunu anlayınca seni bir anda defterinden silecek. Silip atacak. Sana taze usare sağlayanlardan koptun mu, kuruyacaksın. Kuruyup yıkılacaksın. Yıkılıp ezileceksin."*

(*Uçurum*, s.139)

Mehmed, gelenek ve göreneklerin yasaklanmasının toplumu nasıl etkilediğini de açıklar. Tahribat ve bozgun kelimeleriyle nitelediği bu manevî değişimin onları benliklerinden kopardığını ifade eder. Kendi kimliklerine yabancı kalan milletler tabiatıyla baskın olan milletin kültürüne yakınlaşırlar. Yani Müslüman Türkler kendi geleneklerini terk ederek Bulgar-Hıristiyan tarzı yaşama alışmaya başlarlar:

*Bir de manevi değişim vardı ki, adına tahribat ya da bozgun demek daha doğru olurdu. Bu manevi değişim, Türk halkını kökünden, kökeninden uzaklaştırıyor, kendine, benliğine yabancılaştırıyordu. Bir yerden uzaklaşma, bir başka yere yakınlaşma demekti. Ve bu yakınlaşılan şey, Bulgar kültürü idi. Bulgar, yani Hıristiyan usulü yaşama tarzıydı; içkiydi, iskambildi, kumardı, küfürdü… Kısacası, Müslüman Türk gelenek, görenek, örf ve âdetlerini terk edip Bulgar Hıristiyan âdetlerini yavaş yavaş kabullenmekti. Örneğin domuz eti, salyangoz, kaplumbağa eti yemekti; namazdan, oruçtan, zekâttan uzak kalmaktı, kelime tevhidi ağzına almamaktı. Ahlâk sıfıra inmek üzereydi."*

(*Uçurum*, s.326)

Erendoruk, romanlarında gelenek-göreneklerin yasaklanması konusunu geniş bir şekilde ele alır. Türk geleneklerini yansıtan kıyafetlerin yasaklandığını roman kahramanlarının yaşadığı olaylar üzerinden irdeleyen yazar, kültürleri doğrultusunda geleneklerini yaşatmaya çalışan kadınların acılarına ortak olur. Tarlada çalışan kadınların, kıyafetlerini yırtmaya çalışan Bulgarlara karşı verdiği mücadele sonucu mahkûm edilmelerini *Uçurum* romanında işler. Sadece kadınların değil, erkeklerin de geleneksel kıyafetlerinin yasaklandığını anlatır. Yazarı en çok etkileyen gelenek-görenek yasaklarından biri ise türkülerin yasaklanması olur. Şiir yazmaya annesinden dinlediği türkülerden esinlenerek başlayan Erendoruk, onlara olan özlemini sık sık dile getirir. Dinî geleneklerden olan sünnetin yasaklanması ve cenazelerin defnedilmesi sorununa en çok *Buruk Acı* romanında değinir. Cenazelerin Hıristiyan âdetlerine göre gömülmelerinin ve ruhuna ne kadar ağır geldiğini ifade eder. Yazara göre, Bulgarlar, dinî ve millî gelenekleri yasaklayarak Türkleri köklerinden uzaklaştırmaya çalışırlar. Çünkü gelenek ve görenekler bir milletin kültürünün en önemli göstergesidir. Gelenek-göreneklerini sürdürmeyen milletler benliklerini unutmaya mahkûm olurlar. Bulgar yöneticiler, bir milletin birlik ve beraberliğini bozmanın onları geleneklerinden soyutlamakla mümkün olacağını bilerek Bulgaristan Türklerinin kültür öğelerine saldırırlar. Bu amaçların bilincinde olan yazar, bu yasaklara ve sonuçlarına bütün romanlarında değinmektedir.

### 3.2.8. Tarihini Unutturmak

Mustafa Kemal Atatürk, *"Millî benliğini bulmayan milletler, başka milletlerin şikârıdır."*[109] der. Bir millet, tarihini öğrenerek millî benliğini kazanır. Kendi tarihini bilmeyen milletler başka milletlerin avı olurlar.

1984'te Bulgaristan'da tarih kitaplarının bütün içeriği gözden geçirilerek kitap ve makalelerde Türklerden bahseden bütün bölümler çıkarılır. Esasen birçok önemli Bulgar araştırmacı, kitap ve makalelerini Osmanlılar dışında Türklerden söz eden bölümlerin hepsini atacak şekilde yeniden yazmaya zorlanırlar. Bulgar

[109] *Atatürk' ün Söylev ve Demeçleri I-III* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s.306.

hükümeti sanki emirle bütün bir geçmişi silebilirmiş gibi ülkede Türklere kendi etnik kimliklerini anımsatacak her şeyi tamamen ortadan kaldırmaya karar verir.[110]

*Toprağa Kan Düştü* romanında Orhan Amca, Murat'a geçmişi bilmenin önemini anlatır. Ona göre insanlar hangi millete mensupsa o milletin tarihi ile birbirine bağlanır ve varlıklarını sürdürürler. Tarihlerini bilmeyen insanlar kimliklerini kaybetmeye mahkûmdurlar:

*"Evlât, hangi millete mensup olursa olsun, insan denen yaratık hayata, geçmişi, bugünü ve yarını ile sımsıkı bağlıdır. Bu üçünden geçmişine önem vermiyip sadece günü ile yaşamaya çalışırsa hatalı yaşıyor sayılır…"*

(*Toprağa Kan Düştü,* s.56)

Orhan Amca ve Murat arasında geçen konuşmada Bulgarların, Balkanlar'a uzun yıllar hükmeden Osmanlı Devleti'nin izlerini silmeye çalıştığını öğreniriz:

*"Sana Dimitrov'u anlatmamın sebebi şu: Partinin beşinci kurultayında okuduğu uzun raporda biz Türkleri çok yakından ilgilendiren bir cümle vardı: Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş zamanın izlerini tamamen silmeliyiz."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.66)

Her millet, kendine mahsus maddî ve manevî millî değerlere sahiptir. Millî kültür dediğimiz bu değerler onun varlığının, bekâsının temeli; korumaya, yaymaya, geliştirmeye mecbur olduğu; hayatının zevkini, hazzını, heyecanını onlarda bulduğu, birlik şuurunu onlarda tattığı müşterek kıymetlerdir. Kendi milletinin ruh, fikir ve duygu yapısı istikametinde doğup gelişen bu değerler o milletin tarihi ile boy ölçüşecek kadar eski ve köklüdür. Bu sözle, milletlerin tarih ve kültür akışı beraberliğine, bir milletin millî tarih ve kültürünün zaman içerisinde birlikte yoğrulduğuna işaret etmiş oluruz. Millî kültürler zaman içerisinde millîleşir ve ait

[110] Kemal Karpat, *Balkanlar' da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik,* Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.272.

oldukları milletlere mâl olurlar. Yani kültür, ait olduğu milletin kafasında ve ruhunda geliştiği şekilde, o millî tarihin kucağında büyümüş ve serpilmiş olmak durumundadır. Dolayısıyla tarih ve kültür birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve tarihsiz bir millî kültür ve kültürü olmayan bir millî tarih söz konusu olamaz.[111] Bulgaristan yönetiminin, geçmişin izlerini yok etmeye yönelik yürüttüğü bu politikanın amacı; tarihle birlikte Bulgaristan Türklerinin kültür ve kimliklerini yok etmektir.

*Toprağa Kan Düştü'*nün kahramanı Orhan Amca, Osmanlı'dan kalan bu canlı-cansız izlerin neler olduğunu ve nasıl silineceğini şöyle açıklar:

*" 'Önce Osmanlı'nın Balkanlar'da bıraktığı izlerin neler olduğunu düşünelim. Bunları canlı ve cansız diye ikiye ayırabiliriz. Cansız olanları saymaya başla bakayım'. Dedi.*

*Aklıma ilk gelenleri korka korka saymaya başladım:*

*'Camiler, okullar, türbeler, köprüler, hamamlar, kervansaraylar…'*

*Ben adlarını söyledikçe amcam 'evet' diyordu. Ben durunca kendisi devam etti.*

*'Köy, kasaba, şehir, yer, nehir, dağ, dere, göl, ova, vs. adları da bunlara dahil.'*

*'Doğru.'*

*'Bir de canlı izlerin ne olduğunu düşün evlât.'*

*'İnsanlar.' dedim.*

*'Evet insanlar. Hem de bazı edebiyatçıların 'Kılıç artığı' dediği Müslüman Türk adını taşıyan insanlar.'*

*'Evet, amca.'*

*'Cansız izler yakıp yıkarak, tahrip edilerek silinecek. Ya canlılar nasıl silinecek?'*

*…*

[111] Emin Bilgiç, *age.,* s.170-171.

*Orhan amcanın sorusunun cevabı kalbimde, beynimde şekillenip dilimin ucuna kadar geliyor, bir türlü dışarı çıkamıyordu. Çünkü kelime 'öldürerek' idi. Ya da Bulgarlaştırarak…"*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.66-67)

Geçmişin izleri, yakıp yıkarak unutturulur. Osmanlı döneminden kalan eserler tahrip edilerek camiler kiliselere çevrilir. Böylece Müslüman Türk nüfus, nereden geldiğini, ne olduğunu, tarihini ve aslını unutacaktır.

Aynı konu *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında da dile getirilir. Bu defa Cemil Hoca, Çavdar'ın verdiği bir broşür üzerine düşünür:

*"G. Dimitrov'un komünist partisi beşinci kongresinde okuduğu raporu içeren broşürden gözüme ilişen, bu yüzden altını çizdiğim cümleyi tekrar okudum: 'Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş izlerini tamamen silmeliyiz.'*

*Cümleyi tekrar tekrar okuyup derinleştikten sonra Balkanlar'daki, Osmanlı'dan kalma iki iz mevcuttu: Bir; cansız izler, yani kültür izleri. Bunlar camiler, konaklar, köprüler, vakıflar, özel Türk okulları… iki; canlı izler, yani sayısı bir milyonu aşan Bulgaristan Türkleri, bizler yani kılıç artıkları…"*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.24)

*Buruk Acı* romanında Cem Amca, Bulgar yönetiminin uygulamaya çalıştığı politikadan bahseder. Dinine, milliyetine, millî duygularına, onuruna, gururuna, tarihine ve atalarına büyük saygısı olan Cem Amca, sahip olduğu bu kimlik değerlerini unutturmak isteyen bir yönetimin altında ezildiğini ifade eder:

*"Bir yanda dinimiz var, millet, milliyet var, milli duygularım, millî gururum, millî ve insancıl onurum, geçmişime, tarihime, uzak yakın Türk ve Müslüman ecdatlarıma sevgim, saygım var, mecburiyetim var. Öbür yanda da bana onları unutturmak, tamamını başımdan silip attırmak, ayak altına almak, gömmek isteyen birileri var."*

(*Buruk Acı*, s. 113-114)

*Uçurum* romanında Esat Ağa ise milletlerin kendi geçmişlerine sahip çıkmalarının ne derece önemli olduğunu söyler. Ve eğer bu değerlere sahip çıkılmazsa insanların kendi benliklerinden uzaklaşacağını, Müslüman Türklerin bu değerleri korumasıyla bir ve bütün kalabileceğini ifade eder:

*"Hatırlamak iyidir, oğul. İnsan dediğin mahlûk, geçmişini, dününü, dedelerini, atalarını dönüp dönüp hatırlamalı, onlara rahmet okumalı, hayır dua etmeli. Bana sorarsan, insan geçmişini, geçmişinin yakınını uzağını, geçmişindeki iyileri, kötüleri hep hatırlarsa insan kalır. Yoksa kendinden, benliğinden uzaklaşır, yozlaşır gider. Biz Müslüman Türk olarak ancak böyle yaparsak kalabiliriz."*

(*Uçurum,* s.118)

Milletlerinin tarihini bilmeyen nesiller, içlerinde milletlerine karşı canlı bir ilgi ve sorumluluk duygusu hissetmezler. Böyle kişilerin yabancı tesirlere kapılması ve yabancılara köle olması kolay olur.[112] *Uçurum* romanında geçmişine ve tarihine sahip çıkan Mehmed, geçmişini unutanlara sitem dolu sözler sarf eder:

*"Bu kaba ve çirkin gücün yanında yer alan binlerce Türk aydını Türk olduğunu unutmuştu. Mehmed'in onlara Türk demeye bile dili varmıyordu. Kimilerine göre dünya değişiyordu, insanlar yeniyi kabulleniyordu. Oysa değişen bir şey yoktu, sadece unutma vardı, unutarak benliğinden kopma, uzaklaşma vardı, kendine yabancılaşma vardı. Unutulan şey, geçmişimizdi, dünümüzdü, tarihimizdi, şanımızdı, şerefimizdi. Dedelerimizin kahramanlıklarını unutup zaferlerle dolu tarihimizden kopmak, giderek kendimizden, benliğimizden uzaklaşmak, yabancılaşmak vardı."*

(*Uçurum*, s. 159-160)

Ömer Osman Erendoruk'un üzerinde durduğu konulardan biri de tarih bilincidir. Romanlarında Türk kimliğinin en önemli öğelerinden birinin tarih

[112] Mehmet Kaplan, *age.*, s.54.

olduğunu belirten yazar, insanların geçmişleriyle birbirlerine bağlanarak millet şuuruna erdiklerini vurgular. Roman kahramanları vasıtasıyla Balkanlardaki canlı-cansız Türk izlerinin nasıl silinmeye çalışıldığını acı bir şekilde anlatır. Tarihine son derece saygı duyan Erendoruk, atalarıyla daima gurur duyduğunu bütün romanlarında dile getirir. Yazara göre, Bulgaristan yönetiminin Türklerin tarihlerini silmek istemesinin sebebi tarihlerini öğrenen Türklerin kendilerinde daha çok kuvvet bulmalarını önleyerek onları kimliklerinden uzaklaştırmaktır. Bulgarlar bu amaçla sahte tarihçilere Türk tarihini tekrar yazdırırlar. Yalanlarla dolu tarih kitaplarının ortaya çıkması ile Bulgaristan Türklerinin tarihlerini yanlış öğrenmeleri sağlanmaya çalışılır. Yazar, Bulgarların bu amacına ulaşmalarında onlara yardım eden "sözde" Türk aydınlarına ateş püskürür. Kimliklerini bu derece kaybedenlere Türk demeye utanır.

### 3.2.9. Komünizm Fikrinin Aşılanması

Komünizm, ortak mülkiyete ve servetin gereksinimine göre bölüştürülmesine dayalı toplumsal düzen ya da siyasal sistemdir. Ayrıca komünizm, bu tür bir toplumsal düzen kurmayı amaçlayan Marksist-Leninist ilkelerden esinlenmiş siyasî program ve hareketleri kullanmak için de kullanılır.[113] Esasında, sınıfsız ve eşit bir toplum anlayışını temel alır. Ancak Bulgaristan yönetimi tarafından bu sistemin siyasete uygulanması aslına uygun şekilde olmamıştır. Tam tersi ülkesindeki azınlıkları kendisine tehdit olarak gören Bulgaristan, onları eritmek için her yolu dener.

Komünizm kültür değerlerini iki sebeple yıkmak ister. Bunlardan birincisi, o değerlerin yerine kendi değerlerini koymaktır. İkincisi, o değerlere bağlı olarak kurulmuş olan millî birlik ve beraberliği çözmektir. Sonuç olarak, sosyal yapı ve millî birlik bozulur ve cemiyet, sürü tiplerinin yer aldığı bir yığın hâline gelir. Bu yığındaki insanları komünizm kolaylıkla avucuna alır. Vatanperverlikten, millî birlik ruhundan, manevî değerlerden soyunmuş insan ve cemiyet komünizmin en verimli

[113] *Komünizm*, (http://www.e-notlar.net/komunizm/), (31.01.2015), s.3.

tarlasıdır.[114] Bu sebeple Bulgaristan yönetimi komünizm fikrini Bulgaristan Türklerinin her ferdine benimsetmeye çalışır.

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Cemil Hoca, Bulgaristan'daki gazetelerin komünist fikirleri halka benimsetmek amacıyla yayımlandığını söyler. Ona göre Bulgaristan Türklerini anavatana düşman etmek istemeleri zavallı bir hayalden ibarettir:

*"Gazeteler mi? Onların tek amacı Türkler'e komünist idelerini benimsetmek, böylece sözüm yabana "burjuva Türkiyesi" nden koparmak dolayısıyla, ana vatanı düşman belletmekti. Bunu başaracaklarına inananlar acınacak zavallı hayalperestlerdi."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.46)

Cemil Hoca, Bulgarların Türklerle ilgili yaptıkları iyi görünen her şeyin altında başka maksatların olduğunu bilir ve bu maksatları açıklar. Bulgar yönetimi Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde okullar açar, öğretmenler yetiştirir ve tiyatro toplulukları oluşturur. İlk bakışta Türklerin faydasına ve masum görünen bu hareketler aslında onlara komünist fikirleri aşılamak amacıyla yapılmaktadır:

*"Türkler'le meskûn köylere okul açılışı, öğretmen yetiştirme çabaları, üniversitelerde Türkler'e ait bölümler oluşturuluşu, devlet tiyatro toplulukları hep komünist ruhunda insan yetiştirmek maksadına hizmet ediyordu."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.46)

Komünizm fikrine karşı en iyi koruyucu millî kültürdür. Millî kültür sağlamlılığı temin eder. Çünkü millî kültür komünizmin yıkmak istediği müesseseleri ve değerleri ayakta tutar. Aynı zamanda insanı şahsiyetli ve haysiyetli yaparak komünizm için gerekli olan robot ve sürü tipinin oluşmasına engel olur. Değerler yıkılmadıkça ve sürü tipi insan oluşmadıkça komünizmin topluma nüfuz

[114] Muharrem Ergin, *age.*, s. 151-152.

etmesine imkân yoktur.[115] Bulgar yönetimi komünizm fikrini nüfuz ettiremeyince de başka çareler bulur:

*"Komünistler iktidara gelince komünizm idelerini kabul etmeyenleri, tarım kooperatiflerine girmek istemeyenleri, özel mülkiyetin kaldırılmasına karşı çıkanlara akıl almaz işkencelerle, mahkemesiz yargısız yok etmişlerdi. Belene adasında, başka kamplarda cesetleri domuzlara yedirilenlerin sayısı oldukça kabarık. Daha sonra alelacele kurulan "halk mahkemelerinin" idama mahkûm ettikleri ayrı."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.203)

*Uçurum* romanında Mehmed, komünizmin kültürleri ve kimlikleri yok edici fikri ile ilgili şunları söyler:

*"Beni benden edip yabancılaştırmaya çalışan bir ideolojinin kılıçları altında kıvranırken, benden iyimserlik beklediğinizi sanmıyorum."*

(*Uçurum*, s.218)

Komünizm, sanat eserine sanat gözü ile bakmaz. Sanat eserlerini onunla pek alâkası olmayan bir ideolojinin arkasından görür. Sanat eserine ancak kendi prensiplerine uyduğu, işine geldiği nispette yer verir. İçtimaî ve fikrî sahada hürriyeti ortadan kaldırdığı gibi, sanat sahasında da ortadan kaldırır.[116] Roman kahramanı Mehmed de yayımladığı şiir kitabının komünizm fikrini ve yandaşlarını desteklemediği için eleştirileceğini bilir:

*"Mehmed, yayınladığı şiir kitabının DS memurlarınca yakın takibe alındığından habersizdi. Rahattı, çünkü suçlamalarında somut adres göstermiyordu. Mehmed'in haykırışı bir nevi boşluğa, umuma, cümleye, dünyaya idi. Mehmed, kendisine eleştirmenlerden gelebilecek eleştirinin ne olabileceğini tahmin ediyordu. Şiirlerinin hiçbirinde Komünizm Partisi'ni anmıyordu. Bu yüzden, eleştirmenin ne yazacağını aklından geçiriyordu. 'Mehmed şiirlerinde parti yöneticilerini övmüyor,*

[115] Muharrem Ergin, *age.*, s.151.
[116] Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s.95.

*hiçbir şekilde onların adlarını dahi anmıyor; bu yüzden Mehmed'in şiiri apolitiktir, apolitik olduğu için kurudur, bedii değeri düşüktür, okuyucuya zevk vermez, heyecanlandırmaz…' falan filân diyecekti."*

(*Uçurum*, s.255)

Komünizmin saf doktrinlerinde ve temelinde aileye yer yoktur. Çocuk cemiyetin malı olarak görülür.[117] Dolayısıyla çocuğunu komünist ideolojiler doğrultusunda yetiştirmeyen ailelere müdahale edilir. Bulgar yöneticiler, Haşim'in aile hayatına müdahale ederek, Ayşe'yi çocuklarını komünizm fikrine uygun şekilde yetiştirmediği için suçlar. Sonuç olarak; mahkeme Ayşe ile Haşim'in boşanmalarına ve çocukların Haşim'in velâyetine verilmesine karar verir:

*" 'Müvekkilim Haşim Bayramov, karısı Ayşe Yusufova'nın yarı cahil olduğunu, bu yüzden görgü eksiklikleri nedeniyle çocuklarını yanlış terbiye ettiğini söylüyor. Ayşe Yusufova'nın duruşmaya baş örtüsüyle gelişi müvekkilimin dediklerine iyi bir delildir. Ayşe'den Haşim'e eş ve çocuklarına eğitimci olamaz.' Dedi. Sonra da Sosyalist Bulgaristan'da Emniyet Görevlisi mevkiine yükselmiş bir kişinin çocuklarının ateist, komünist, vatansever olarak yetiştirilip eğitilmesinden dem vurdu. Ek olarak da, koyu dindar ve azılı bir Bulgar düşmanı babanın kızı olan Ayşe, Haşim'in çocuklarını Türk Milliyetçisi olarak eğittiğini vurguladı ve duruşma heyetinden hemen boşanmasını ve çocuklarını babaya bırakmasını talep etti. Mahkeme boşanma sorununu halletti ve çocukların babaya bırakıldığını açıkladı."*

(*Uçurum*, s.276)

Erendoruk, komünizm fikrinin aşılanması konusunu ve bunun sebeplerini romanlarında ele alır. Bulgaristan'da yayımlanan gazetelerin Türklere komünizm fikrini benimsetmek olduğunu ifade eden yazar, bunun sebebinin Türkleri anavatanlarından uzaklaştırmak olduğunu söyler. Kültürel faaliyetlerin tamamının bu amaca hizmet ettiğini belirtir. Bu fikirleri benimsemeyenlerin devlet işlerinde görev alamadığını hattâ pek çoğunun sürgün edildiğini ve öldürüldüğünü anlatır. Roman

[117] Necip Fazıl Kısakürek, *Çepçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2012, s.75.

kahramanları, komünizm fikrinin onları benliklerinden uzaklaştırmak ve millî kimliklerini yok etmek için aşılanmaya çalışıldığını söylerler. Ayrıca kaleme aldıkları eserleri yayımlamak isteyen kahramanlar, komünizm fikrini desteklemediği için pek çok sorunla karşılaşırlar ve onları yayımlayamazlar.

Yazar, Bulgaristan yönetiminin bu fikirleri benimsetmek için öncelikle çocukları hedef aldığını vurgular. Onları komünist ideolojinin gereklerine göre yetiştirmeyi istediklerini söyler ve Türk ailelerinin bu politikalardan zarar gördüğünü yaşanan olaylar ışığında anlatır. Komünist fikirlere sahip olan Türklerin millî ve manevî duygularından arınacağını ve Bulgarlaşacağını düşünerek bu politikayı uygulamaya koyan Bulgarların, mevki sahibi olmak isteyenlerin haricindeki Türklere bu fikirleri benimsetemediğini söyler.

### 3.2.10. Göçe Zorlama

Bulgaristan'daki Türk nüfusunun hızlı artışı ve etnik Bulgarlar arasında 1950 yılından bu yana nüfus artışının neredeyse durma noktasına gelmiş olması, hükümeti Türk toplumuna karşı Bulgarlaştırma politikası izlemeye iten en önemli etkenlerdir. Bulgaristan'daki Müslüman sayısı yıllara göre şu şekildedir:

| | |
|---|---|
| 1892 | 1,212,986 |
| 1900 | 1,182,956 |
| 1910 | 1,107,644 |
| 1926 | 1,430,329 |
| 1934 | 1,439,566 |
| 1941 | 1,471,000 |
| 1960 | 1,600,000 |
| 1970 | 2,080,000 |
| 1980 | 2,624,000 |
| 1985 | 3,017,000 |

Çoğu Türk olan Müslümanların bu artan nüfusları Bulgaristan'ı korkutur. Bulgaristan, Türkleri ülkede istemez; fakat onlarsız da yapamaz. Çünkü Türkler olmadan Bulgaristan'ın tarım ve hizmet sektörü çökebilir. Dolayısıyla bu durum, Bulgaristan hükümetinin kendi etnik azınlıklarının göçlerine karşı çelişkili politikalarını açıklar niteliktedir. Bulgaristan, 1951-1952 yıllarında 152,000 kadar Türk'ü sürgün eder; fakat 1960'dan itibaren tek bir Türk'ün bile göçüne izin vermezler. 1984'ten sonra ise nüfusu hızla artan Bulgaristan Türklerini eritmeye yönelik politikaları benimserler. Ancak bu eylemlerine dışarıdan gelen tepkiler artınca ve Rusya'nın desteğini kaybedince 20 Ağustos 1989 tarihi itibariyle 310,000 kadar Bulgaristan Türkü'nün göç etmesine izin verir.

Bulgar hükümeti, bu göçün "gönüllü" olduğunu ve Türklerin isterlerse Bulgaristan'daki evlerine dönebileceklerini iddia eder. Ancak yurda dönüş hakkına malî cezalar getirilir. Üç ay içinde yurda dönmeyen Türkler, ağır para cezaları ödemek zorunda kalır. Türkiye'de altı ay kalanların maaş almaları ve diğer hakları engellenir.

Bulgar hükümeti, Türklerin sürülüp çıkarılmasının iki taraflı bir yarar getireceğini hesaplar. Sürülenler Türkiye'de kalırsa bu Bulgaristan'daki Türk nüfusun azalacağı, Türklerin varlıklarının hükümetin malı hâline geleceği ve birikmiş bulunan maaş ve diğer ödemelerin yapılmak zorunda kalınmayacağı anlamına gelmektedir. Türklerin bazılarının Bulgaristan'a geri dönmeleri durumunda ise bunlar, Türkiye'deki kötü hayat şartları ve yerli Türklerin göçmenlere karşı ayrımcı davranışları anlatılarak, ülkede kalan Türklerin Bulgarlaştırılmalarını hızlandırmak için propaganda malzemesi olarak kullanabilecektir.[118]

Bulgaristan, göç politikasıyla, uyguladığı her politikada olduğu gibi, Türklerin kimliklerini yok etmek niyetindedir; fakat Bulgaristan Türkleri, ne olursa olsun bunu bir kaçış, kurtuluş olarak görürler.

[118] Kemal Karpat, *age.*, s. 278-290.

*Toprağa Kan Düştü* romanında Orhan Amca'nın oğlu Şerif, Murat'a Bulgaristan'dan göç etmenin keyfî olmadığını, onlar için bir kurtuluş olduğunu söyler:

"*Bizimki göç değil, aslında bir kaçıştı. Bir kurtuluş. Benliğimizi, dinimizi, Türklüğümüzü, her şeyimizi yitirmekten kaçış…"*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.17)

Bulgaristan Türkleri için bu kaçış kimliklerini korumaya çalıştıkları bir kaçıştır. Yıllar sonra Murat da bu göçü ve göçün sebebini anlatır:

*"… bu mücadele sadece varlığını sürdürebilme, bir başka deyişle, ayakta kalma çabası değil, aynı zamanda Müslüman Türk olarak kalabilme mücadelesiydi. Can sıkılmadan Hızır yetişmez derler, bunu başaramayacaklarını anlayınca akraba göçü başlamış, kendilerini anavatana zor atmışlardı."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.29)

Orhan Amca ile Bulgaristan'a gittikleri sırada Murat, Bulgaristan'daki Türklerin işleri, evleri, paraları olduğu hâlde niçin göç etmeyi bu kadar istediklerini anlamaya çalışır ve cevabı yine Orhan Amca verir:

*"İnsanlar için maddi dünya kadar manevi dünya da önemlidir. Manevi dünya ne midir? Kitaptır, dergidir, gazetedir, tiyatrodur, sinemadır, gelenekler, görenekler, örf ve âdetlerdir. Saydıklarımın, haklı olarak, herkes kendi anadilinde olmasını ister. Türk kardeşlerimiz bunların tümünden mahrum edilmiştir."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s. 84)

Orhan Amca yine Murat'la arasında geçen bir konuşmasında akraba göçünün sebeplerini anlatır. Alfabesi yasaklanan bir milletin, millet olarak var olamayacağını ifade eden Orhan Amca, anadilleri ve âdetlerinin unutturulmaya çalışıldığı o "cehennem"den kaçmaktan başka çare bulamadıklarını ifade eder:

"*Saygıdeğer yeğenim. Hâlâ devam eden akraba göçünde ben ve onbinlerce Türk'ün yurdunu, yuvasını terk etmesinin önemli bir sebebi elbette vardır. Alfabesi yasaklanan bir millet millet olarak var olamayacaktı. Ana dilimiz unutuluyordu. Gelecek ve göreneklerimiz keza yasaktı."*

(*Toprağa Kan Düştü*, s.86)

Orhan Amca evlâtlarını Bulgarlaştırmaktan kurtarır; ancak geride kalanları da unutmaz. Onların kimliklerinden yoksun yetişmelerine gönlü razı gelmez.

*İçimizdeki İnci Taneciği* romanında Türklerin, yapılan zulme sessiz kalmadıkları, gösteriler ve yürüyüşler düzenledikleri anlatılır. Bu gösterilerin büyümesinden korkan Bulgar hükümeti ise çareyi onları göç ettirmekte bulur:

*"Bu gösteri ve yürüyüşlere Bulgar halkının da katılabileceği korkusu komünist yöneticileri Türkleri Bulgaristan'dan kovma kararı almaya zorladı."*

(*İçimizdeki İnci Taneciği*, s.123)

*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür* romanında Cemil Hoca da göç konusuna değinerek, Bulgar yönetiminin ülkelerini Türklerden temizlemek amacıyla onları göçe zorladıklarını ifade eder:

*"Bulgar komünistleri, tıpkı Bulgar faşistleri gibi, açıkça olmasa da üstü kapalı, 'Bulgaristan Bulgarlarındır.' sloganını tekrarlayıp dururlar. Bulgaristan'ı Türkler'den temizlemek amacıyla defolup gitmelerini amaç edinmişlerdir."*

(*Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür*, s.66)

Romanlarda göç olgusuna değinen yazar, göçün onlar için bir kaçış, kurtuluş olduğunu söyler. Kimliklerini korumak adına yurt edindikleri toprakları terk eden Türklerin yaşadıkları sıkıntıları ele alır. Roman kahramanlarının dilinden, Türklerin varlıklarını ve millî kimliklerini korumak adına göç etmeyi istediklerini belirtir. Erendoruk, uygulanan politikalara ve baskıya mukavemet gösteren Türklerin yasal

yollardan haklarını aramaya başlaması üzerine, Bulgarların bu durumdan endişe duyduğunu ve onları göçe zorladığını anlatır.

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

# 4. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN HİKÂYELERİ

## 4.1. Hikâyeler

### 4.1.1. Yaralı Güvercin[119]

Ömer Osman Erendoruk'un ilk hikâye kitabı olan *Yaralı Güvercin* 1965 yılında Sofya'da Narodna Prosveta Devlet Neşriyatevi'nden yayımlanır. Eser, doksan beş sayfa olup, on dokuz hikâyeden müteşekkildir. *"Bu hikâyelerde ekseriyetle dini fanatizmin yerel Türk halkı üzerindeki etkisi, küçük çıkarları için on beş yaşında kızlarını satan babalar, ayrılan ailelerin perişan olan çocukları, yöre insanlarının yeni hayata intibakı, çok temiz insan sevgisi ve insanlığın ölmediğini gösteren konular yer almış."*[120]

#### 4.1.1.1. Konu

##### 4.1.1.1.1. Yaralı Güvercin

Makbule'nin kocasının sakat kalması üzerine, genç yaşında ömrünü böyle biriyle geçirip geçiremeyeceği fikri arasında bocalaması ve arkadaşlarının öğütleriyle kocasından ayrılmaması hikâye edilir.

##### 4.1.1.1.2. Kurtarın Beni

On beş yaşında okumayı seven Emine'nin evlendirilince solan umutları ve başarısız olan kurtuluş çabası hikâye edilir.

---

[119] Ömer Osman Erendoruk, *Yaralı Güvercin,* Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya 1965. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.
[120] Mehmet Türker, *age.,* s.83.

#### 4.1.1.1.3. Ders

Karısını ve çocuğunu bir başkası için terk etmek isteyen adamın yaşadığı ibretlik bir olayla bu isteğinden vazgeçmesi ve evine dönmesi hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.4. Çocuklu Gelin

Habibe ve İsmet'in öksüz kalan komşu oğlu Gürsel'i evlât edinmeleri hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.5. On Birinci

On çocuklu İrabişçe'nin, öksüz kalan Hatçe bebeği evlât edinmesi hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.6. Şimdi Nereye

Annesi ve ona kötü davranan üvey babasıyla yaşayan Gündüz, bir gün kötü bir arkadaşına uyarak elma çalar ve üvey babası tarafından evden kovulur. Babası ve üvey annesinin yanına giden Gündüz, üvey annesinin de onu istemediğini duyar. Hikâyede Gündüz'ün bu iki aile arasında kimsesiz kalışı anlatılır.

#### 4.1.1.1.7. İntikam

Hakkı ile nişanlı olan Vildan, köyün öğretmeni Davut'a kaçar. Bunu öğrenen Hakkı, intikam almak için gider ancak evin önünde yaralanır. Vildan ve Davut'un her şeye rağmen Hakkı'ya yardım etmesi, Hakkı'nın içindeki intikam ateşini söndürür. İyi muamelenin insanlar üzerindeki derin etkisi hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.8. Vicdanın Sesi

Evine sarhoş gelen bir adamın karısı ve karnındaki yavrusunun ölümüne sebep olması ile yaşadığı pişmanlık duygusu hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.9. Hatırlıyor Musun?

Mahmure'nin yanlış eş seçimi sonucu yaşadığı pişmanlık hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.10. Çekirge

Yıldız hemşirenin, çapkın bir adam olan Munis'in ahlâksız davranışına verdiği yerinde tepki hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.11. Sevaptır Kızım

Gülbiye'nin hastalığı ahlâksız bir üfürükçüden medet ummaları ve Gülbiye ile ailesinin cahilliği hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.12. Günah Mı Ana?

Ölen kızı Zehra'yı sahte hocaların muskalarından medet umarak iyileştirmeye çalışan Emeti Gelin'in, oğlu Remzi'yi aynı kadere kurban etmeyip bir doktora tedavi ettirmesi hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.13. Korku

Bilâl'in sahte hoca muskalarına, büyülerine itibar ederek hayatını zehir etmesi ve karısı Leyla ile köy doktorunun telkinleriyle kendine gelmesi hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.14. Yaman Ali

Yaman Ali'nin Gülnaz'a kavuşmak için, Gülnaz'ın babasının kötü planlarına alet olması ve yaşadığı pişmanlık hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.15. Peri Hacısı

Hacı Raşit Ağa'nın köylüleri kendine muhtaç etmek için çevirdiği cin-peri oyununun Pehlivan Abdullah sayesinde gün yüzüne çıkması hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.16. Kuyruklu Yalan

Yaver Hoca'nın ferace yerine fistan giyen gelinlerini ve köy kadınlarını bu davranışlarından vazgeçirmek için uydurduğu hikâye ile kimseyi inandıramaması hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.17. Acı Tebessüm

Torun hasretiyle yanan Gülsüm Nine'nin hayırsız oğlu Tahsin'i ziyareti ve hoş karşılanmayarak yaşadığı hayal kırıklığı hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.18. Olmaz Baba

Hayırsız bir babanın hayırlı evlâdı olan Yaşar'ın verdiği insanlık dersi hikâye edilir.

#### 4.1.1.1.19. İlk veya Son Gece

Murat'ın, sürgün edilmiş adama yardım etmesi nedeniyle başına gelenler hikâye edilir.

### 4.1.2. Son Gece[121]

Yazarın, 1965-1984 yılları arasında kaleme aldığı hikâyeler, Türkiye'de 2001 yılında yayımlanır. Eser, yüz yetmiş sayfa olup, yirmi bir hikâyeden müteşekkildir. Hikâyelerin bazıları yöre halkının da bildiği gerçek olaylara dayanmaktadır.[122]

#### 4.1.2.1. Konu

##### 4.1.2.1.1. Son Gece

Sarıkız lakâplı Ayşe Nine'nin hastalığından dolayı çektiği ağrıları ve anılarının acısı ile sabahı zor ettiği bir gecesi hikâye edilir.

##### 4.1.2.1.2. Menekşe

Bayram'ın, oğulları Ayhan ile Orhan'ın ölümünden sonra Akmandoruk ve Gökmendoruk adını verdiği iki büyükbaş hayvan ile ilgilenmesi ve onlarla kurduğu bağ hikâye edilir.

##### 4.1.2.1.3. Hey Gidi Dünya

Arnavut'un av anıları ve beraber ava çıktığı arkadaşlarına olan özlemi hikâye edilir.

##### 4.1.2.1.4. Anılar Sokağı

Yazarın, eskiden sevdiği güzel ve saf bir kadın olan "K" nın eskisinden eser kalmayan süslü, boyalı hâline bakarak geçmişi anması ve özlemesi hikâye edilir.

---

[121] Ömer Osman Erendoruk, *Son Gece,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2008. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.
[122] Mehmet Türker, *age.,* s.86.

#### 4.1.2.1.5. Beyaz Yağmur

Bir önceki hikâye ile bağlantılı olarak yazılan bu hikâyede, aynı yazarın bu kez bambaşka bir kadın hâline gelen "K" ile hesaplaşması konu edilir.

#### 4.1.2.1.6. Falso

Genç bir adamın, kartal burunlu olarak nitelendirdiği Todor Jivkov'a ve onunla birlikte gelen tehlikenin farkına varmayan insanlara tepkisi hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.7. Anan Uyuyor Muydu?

Bulgaristan yönetiminin Türklerin kimliklerini yok etme ve onları eritme politikası sembolik olarak hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.8. Hâlâ Serviler De Ağlıyorlar Mı?

Ellez Nazmi'nin ikiz oğulları Seyhan ve Ceyhan'ın, Reyhan'a aşık olmaları ve ard arda gelen talihsiz olaylar hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.9. Bendeki Ben

Yazarın kendi benliğinden yarattığı bir başka ben/sağduyu ile sohbeti sembolik bir şekilde hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.10. Deli Ali

Yazarın Deli Ali'ye yaptığı şakanın sonucunda olan talihsiz olaylardan duyduğu pişmanlık hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.11. Yara Tazeyken

Dünyadaki iyiliği, doğruluğu temsil eden kuşun ölümü ile her yeri kötülük, iftira ve yalan sarsa da yazarın o kuşun ölmediğine, geri döneceğine dair umudu sembolik bir şekilde hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.12. Anıların Peşinde

Babasının işten eve erzakla dönmesini bekleyen yoksul bir çocuğun, koyun otlatarak geçirdiği bir günü hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.13. Özlemin Oyunu

Koca Hasan'ın, hemşire olmasını dilediği kızı Hafize ile ilgili gerçeğe dönüşemeyen hayalleri hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.14. Anıların Coşkusu

Hikâyede aşk duygusu; anılar, hayaller, şiirler ve özlemle yoğrularak anlatılır.

#### 4.1.2.1.15. Avuntu Masalı

On sekiz yaşındaki bir kızın hayalleri, duygu ve düşünceleri hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.16. Yenilginin Direnci

Bir adamın dünyadaki ve insanlardaki kötülük duygusu hakkında bir meşe ağacı ile olan sohbeti sembolik olarak hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.17. Yitiklik

Babası, Deli Todre adında bir adam tarafından öldürülen bir adamın Bulgar yönetimine olan kin ve nefreti hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.18. Soğumuş Küllerden Duyulan Sesler

Bir kadının bir adama attığı iftiradan dolayı duyduğu pişmanlık hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.19. Avant Ali

Cimri bir adam olan Ali'nin ailesine yaşattıkları hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.20. Izdırap

Kendisini zengin ve saygın bir ağa gibi göstermeye çalışan Şerif'in yalnızlığı ve yaşadıkları hikâye edilir.

#### 4.1.2.1.21. İftira

Köşkün hanımının, on altı yaşındaki Mümincik'i hırsızlıkla suçlaması ve gerçeği öğrendiğinde duyduğu pişmanlık hikâye edilir.

### 4.1.3. Bırak Kocamı[123]

Ömer Osman Erendoruk'un 1964'te yazdığı bu eser 1967 yılında Narodna Prosveta Neşriyatevi tarafından yayımlanır. Eser iki uzun hikâyeden müteşekkildir.

[123] Ömer Osman Erendoruk, *Bırak Kocamı,* Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya 1967. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

*"Ömer Osman'ın bu iki uzun hikâyesi gelecek yıllarda yazacak olduğu başarılı romanlarının müjdecisidir."*[124]

### 4.1.3.1. Konu

#### 4.1.3.1.1. İlk Sevgi ve Sonrası

Mesrure öğrenciyken, evli olduğunu bilmediği Sabri'ye aşık olur. Sabri'nin eşi Hatçe'den bir mektup alınca aldatıldığını anlar. Hatçe mektupta Mesrure'ye Sabri ile ayrılmaları için yalvarır. Bu ayrılığı kendisi için değil çocukları için istediğini söyler. Mesrure uzun bir süre bocalar, yaşadıklarına inanamaz. Bu olanların ardından bir de hamile olduğunu öğrenince ne yapacağını şaşırır. Sabri'den de hiçbir haber alamaz. Bütün bu yaşananları öğrenen Mesrure'nin ilk sevgilisi Macid ise Mesrure'yi karnındaki çocuğuyla bağrına basar. Mesrure yalan bir sevgiden sıyrılır ve kendini gerçek, içini ısıtan bir sevginin kollarına bırakır.

#### 4.1.3.1.2. Kurtarın Beni

Kurnaz Cambaz, oğlu Ali'ye Alacalarlı Recep Ağa'nın kızı Feride'yi ölen öküzünün borcunu kapatmak için alır. Kurnaz Cambaz öldükten sonra lakabı oğlu Ali'ye geçer. Cambaz Ali ile Feride'nin Emine adlı bir kızları olur. Cambaz Ali kumarbaz ve ayyaş bir adam olur. Babasının kurnazlıkla yaptığı hayvan alıp satma işini de yürütemez olunca içki parasını çıkarmak için on beş yaşındaki kızı Emine'yi zorla evlendirmek ister. Emine okumak istediğini, yaşının küçük olduğunu söylese de Cambaz Ali aldırış etmez ve kızını odasına kilitler. Emine içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak ister. Evden kaçmak için pencereden atlar. Emine'yi görenler hemen yetişip onu apar topar hastaneye götürürler. Cambaz Ali yaptıklarından pişman olarak kızına koşar, ancak pişmanlığının faydası yoktur. Kızı gözlerini açamaz. Cambaz Ali ise gencecik kızına kıyan bir cellât olur.

---

[124] Mehmet Türker, *age.*, s.86.

## 4.2. Hikâyelerde Kimlik

Ömer Osman Erendoruk'un hikâyelerinde kimlik konusu öncelikle genel hâliyle ele alınır. Yazar, hikâyelerinde kimliklerinin yok olduğundan bahseder ve sembolik bir anlatım tarzı benimser.

*Yaralı Güvercin* adlı eserdeki hikâyelerde; eğitim sevgisi, erken yaşta evlilik, merhamet, evlât edinme, pişmanlık, doğru-yanlış seçimler, ağa eziyeti, vefasız-hayırsız evlât, hayal kırıklığı, hayırlı evlât ve ağırlıklı olarak da sahte hocalar ve ahlâksız üfürükçüler konu edilir.

Bu eserde, bir tek "İlk veya Son Gece" adlı hikâyede sürgün edilmiş bir adamdan bahsedilir; ancak sürgünün sebebi verilmez. Murat, bu adamı görür ve annesine şöyle anlatır:

*"Ana, demişti Murat. Bir adam gördüm bugün. Elbasan boyunda, söğütlükte. Yatmış, uzanmış oraya. Açmış adamcağız. Ekmek verdim. Yidi. Uzaktanmış. Ta Tuna boyundan. Koşukavakta sürgünmüş. Hiç paracığı yokmuş. İş de vermezlermiş. Günlerce aç kaldığı olurmuş."*

(*Yaralı Güvercin*, s.91)

Kimlik sorunlarına değinirken, Bulgar yönetiminin eritme politikalarına karşı gelenlerin ülke içinde veya dışında çeşitli yerlere sürgün edildiğini söylemiştik. Hikâyede, Murat'ın karşılaştığı kişinin bu eritme politikalarına karşı koymasından dolayı sürgün edildiği düşünebilir.

*Son Gece* adlı hikâye kitabında geçmişe duyulan özlem, hayvan sevgisi, arkadaşa duyulan özlem, aşk, pişmanlık, çocuk sevgisi, cimrilik, kibir, iftira ve Bulgar yönetimine duyulan nefret ile kimlik konuları işlenir.

Kimlik konusunun işlendiği "Falso" hikâyesi, Todor Jivkov'un ismi verilmeden, kişiliğinin sembolik olarak işlendiği ve yaptıklarının anlatıldığı bir hikâyedir. Burada kartal burunlu olarak bahsedilen kişi Todor Jivkov'dur:

"*Kartalkayaların oradaki özel villâsının verandasından dürbinle kartalları gözeten adamın burnunun kartal gagasına benzediğini gördü. Eh, olur a, niye benzemesindi? Şaşılacak olan şey bu değil, kartal burunlu adamın kendisini kartal sanışıydı. Kartallar gibi uçmak, yükselmek, bulutlardan yukarılara çıkmak istiyordu. Hem öyle balon, uçak falanla değil, öylece, kollarını kanat gibi kullanarak uçmak, güneşi avuçlarına alıp aşağıya, Kartalkayalar tepesindeki karların başına indirmek ve onları bir çırpıda eritmek isteğiyle yanıyordu."*

(*Son Gece*, s.55-56)

Jivkov, Bulgaristan Türklüğünün erimesini, onların kimliklerine dair hiçbir iz kalmamasını ister. Yazar, bu fikri hikâyede verebilmek için Jivkov'un adını anmadan, benliklerinin yok oluşunu karların erimesine benzeterek sembolik bir anlatım tarzı benimser. Bu eserin Bulgaristan'da yayımlandığını göz önünde bulundurursak, yazarın ne sebeple böyle sembolik bir anlatım tarzıyla yazdığını anlamış oluruz. Erendoruk, yazarların her bir satırının sansürden geçtiği bu dönemde ihtiyatlı olmak zorundadır. Açık açık Jivkov yönetimini eleştiremeyeceği için de bu sembolik anlatım tarzına başvurmuştur.

Hikâyedeki genç adam çalar saatin kendisini vaktinde uyandırmayışına içerler ve Jivkov'un Türkleri asimile etmek için söylediği sözleri duymaya dayanamaz:

*"İçinin bir yerlerinde hâlâ çalar saatin kendisini vaktinde uyandırmayışına hayıflanan genç adam, kartal burunlunun falso ıslığını işitmemek için kulaklarını tıkamaya çalışıyordu."*

(*Son Gece*, s. 56)

Genç adamın asıl hayıflandığı şey ise Bulgar yönetiminin, Bulgaristan Türkleri hakkındaki asıl amacının geç anlaşılmış olmasıdır:

*"Kartal burunlunun Kartalkayalar tepesindeki karları eritme niyeti her dakka büyüyordu. Villâsının verandasındaki yaylı ve yumuşak koltuğa gömülmüş, yukarıda beyazıran, doğal aynalarıyla ışınları kıran, parlatan karlara bakıyordu. Onları nasıl, nice eritmeliydi. Azın azın eritip aşağıya, tortulu sulara gittikçe azalan, bir gün tamamen kuruyacağı apaçık belli olan havuza akıtmalıydı. Havuz suları buharlaşarak, kolsuz yen gibi boş kalmış, toprağı çatlak çatlak olmuş bir hâlde görmek onun için ölümden beterdi."*

(*Son Gece*, s. 56-57)

Burada havuz ile kastedilen Jivkov'un kurumakta olan komünist iktidarının havuzudur. Bulgar yönetimi başka hiçbir azınlığın ülkelerinde bulunmasını istemez ve dolayısıyla hepsine karşı bir eritme politikası güder:

*"Uçtu, uçtu… vardı avuçladı. Güneş'i Kartalkayalar'ın tepesindeki karların ta başucuna getirip bıraktı. Karlar sancılı cızırtılar çıkararak, yavaş yavaş, azın azın, ağır ağır ama durmamacasına eriyorlardı. Eriyorlar ve derelerden, ırmaklardan akıp havuza, onun havuzuna doluyorlardı."*

(*Son Gece*, s. 57)

Yazar burada uygulanan politikalarla kimliklerinin yavaş yavaş eridiğini hissetmeye başlar.

"Falso" hikâyesinde Bulgaristan Türklüğünün sembolik bir şekilde kar gibi eridiğinden bahsedilir. Bu hikâyede de öğretmen bizzat kendisinin eridiğini hisseder. Elinden, ayağından suların aktığı bir hayal içindedir:

*"Nereye bassam, hangi yöne gitsem bastığım yer ıslanıyordu. Öğrencilerimin benim, tıpkı bir kar gibice eridiğimi anlamalarını istemiyordum. Bu yüzden dersin kalanını masanın bir kenarında durup yerimden kıpırdamadan geçirdim. Zil çaldığı zaman ayakkabılarımdan sızan suyun etrafı iyice ıslattığını gördüm."*

(*Son Gece*, s. 60-61)

Eridiğini, eritildiğini gören öğretmeni asıl üzen şey ise, iki milyon soydaşının asimile edildiklerini fark edememesidir:

*"Beni yavaş yavaş eriyerek yok olmaya mahkûm eden Bulgar Komünistlerine, Bulgar Polisine, Bulgar Ordusuna, Kızıl Ordu'ya, hatta Varşova Paktı Ordularına karşı tek başıma direnebilmem imkânsızdı.*

*...*

*Eridiğim, yok olmaya doğru hızla ilerlediğim, tarihî bir gerçekti. Beni çileden çıkaran ve müthiş üzen şey, iki milyon soydaşımın tıpkı benim gibi eridiğinin, yok olmanın eşiğinde bulunuşunun farkında olmayışıydı."*

(*Son Gece*, s. 64)

O günlerde Bulgaristan Türklerinin Türk millî şuuru o kadar zayıflar ki, benliklerinin eridiğini anlayanların sayısı üç beş kişiyi geçmez.[125]

"Yitiklik" hikâyesinde Deli Todre diye bahsedilen kişi yine Todor Jivkov'dur ve Jivkov'un yaptıkları yine sembolik olaylarla anlatılır. Yazar, bu hikâyede içindeki bütün nefret duygularını haykırır. Yaptığı son benzetme ile Deli Todre'nin herkesin ağzını nasıl kapadığı anlatılır. Deli Todre yolda bir köpekle karşılaşır. Ona havlayan köpeği susturmaya çalışır. Köpek susmayınca çantasından bir şeyler çıkarır:

*"Nedir onlar? Anladım: Kuyruk. Uzunca, yağlı, kalın etli koyun kuyrukları. Bir tanesini, nasıl beğendin mi, verirsem susar mısın der gibilerinden elinde tutuyorsun göstererek ve köpekteki yumuşaklığı, yalpaklığı, evet dercesine kıvrılan kuyruğu görünce fırlatıyorsun, köpek o Dakka dişliyor kuyruğu. Havlamaktan, saldırmaktan geçiyor. Yüzünde, gözlerinde, kıvır kıvır kuyruk sallayışında saldırı hareketinde bulunmuşluktan pişmanlık duyma anlamı var gibi. Susuyor yani, susuyor. Ve sen darlak sokakça rahat rahat yürüyüp gidiyorsun. İtliğin yüzüne haykırılmıyor artık. Kötü niyetliliğini, çürüklüğünü, leşliğini yüzüne söyleyen yok.*

[125] Mehmet Türker, *age.*, s.94.

*Çakal gibi susuyor. Şu anda aklından neler geçtiğinin farkındayım. Ölüler suskandır, diyorsun, suskanlar da diyorsun, diri ölüdür. Şimdi, diyorsun, şu sokakta önüme başka köpekler çıksa onları da, diyorsun kolayca susturabilirim. Kesem, diyorsun, kuyrukla dolu çünkü. Hav diyene, diyorsun al bir tane ve tut dilini. Duyacak, görecek, anlayacak, hissedecek amma, diyorsun, haykırmayacak, söylemeyecek, fısıldamayacak, diyorsun değil mi?"*

(*Son Gece*, s.136)

Kahraman-anlatıcı burada, Bulgar yönetimine kölelik eden, benliklerini kaybederek onlara tâbi olanlardan bahseder. Kahraman-anlatıcı, Bulgaristan Türklerinin eritilme politikasına ses çıkarmayan, bir iki kuruş fazladan maaş veyahut mevki için kimliğinden vazgeçenleri, Jivkov'un önünde el pençe divan duran köpeklere benzetir.

*Bırak Kocamı* adlı eserdeki hikâyelerde ise aşk ve erken yaşta evlilik konuları işlenir. Kimlik konusuna değinilmez.

Yazarın hikâyelerini romanlarıyla karşılaştırdığımızda kimlik konusunun daha az işlendiğini görürüz. Bunun sebebi hikâyelerin kaleme alındığı dönemde sansürün üst seviyede olmasıdır. Romanlarda kimlik konusunun daha geniş ele alınmasının sebebi ise, yazarın romanlarını Türkiye'ye göç ettikten sonra kaleme almasıdır. Erendoruk, Bulgaristan'da dile getiremediği kimlik sorunlarını Türkiye'ye geldikten sonra hür iradesiyle anlatma imkânı bulur.

### 4.2.1. Türkçenin Yasaklanması

Ömer Osman Erendoruk, Türkçenin yasaklanması sorununa hikâyelerinde sadece bir yerde değinir.

Erendoruk'un "Anan Uyuyor Muydu?" başlıklı hikâyesi *Uçurum* romanının içerisinde de yer almaktadır. *Uçurum* romanında, Mehmed'in yazdığı hikâyelerden

biri olarak konunun akışına uygun şekilde verilen hikâye, bu eserde müşterek bir şekilde karşımıza çıkar. Bir öğretmenin, benliğinin eridiğini hissettiği bu hikâyede, kimlik konusuna değinilir ve Türkçenin yasaklanması şu şekilde dile getirilir:

*"Öğrencilerimle ana dilimi konuşmamın yasaklığı, başucumda sarkan bir Demokles Kılıcı'ndan*[126] *farksızdı. Yasaklığa rağmen dudaklarımın arasında sıvsıvışık bir 'eyvah!' sözü çıkıverdi. Sözümün Türkçe oluşunu işitenler olur korkusu içimde kıpır kıpırdı."*

(*Son Gece*, s.60)

Ömer Osman Erendoruk, hikâyelerinde Bulgarların uyguladığı politikalara pek fazla yer vermez. O dönemlerde yazılanlar Bulgar görevliler tarafından sansürden geçtiği için yazar, hikâyelerini sembolik bir anlatım tarzı ile kaleme alır.

### 4.2.2. Tarihini Unutturmak

Tarihini unutturma politikası yazarın hikâyelerinde yine bir yerde karşımıza çıkmaktadır.

"Falso" hikâyesindeki öğretmen, Türklerin kimliklerinin erimesine tek başına karşı koyamayacağının, karşısında çok fazla kuvvet olduğunun farkındadır. Ancak bu asimilasyon sürecinde sadece Bulgar yönetimine karşı değil, Türk soyundan gelmesine rağmen kimliğini kaybeden kişilere karşı da durması gerektiğinin bilincindedir. Çünkü Bulgar yönetimi eğilip bükülenleri kendi istekleri doğrultusunda bir şekle sokar:

---

[126] Sicilya'da Syrakusa zorbası Dionysios, mutluluğunu öven Demokles'e mutluluğundan kendisine de pay vereceğini bildirmiş ve onu armağanlara boğmuş, ama başının üstünde keskin bir kılıç sallandırılmasını da buyurmuş. Bir kılla tavana bağlı olup her an başına düşecek durumda bulunan bu kılıç Demokles'e bütün varlıklarını zehir etmiş. Demokles'in kılıcı deyimi hep tehdit ve tehlike altında bulunan maddesel varlığı dile getirir. Bk.: Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.87.

"*Çocukluk arkadaşım otomobilini gazladı, benim inmemi bekledi ve çekip gitti. Onun, Bulgar Komünist Partisi denen zulüm makinesinin bir vidası, bir somunu, ne bileyim bir çivisi olduğunu biliyordum. Makinenin daha iyi çalışması için adamı eğmişler, bükmüşler, eğelemişler, törpülemişler, yontmuşlar ve benliğinden uzaklaştırmışlar. Artık herifçioğlunun gözleri geçmişimizi göremiyor; artık adamın kulakları tarih sayfalarındaki şanlı akıncılarımızın doru atlarının dörtnal koşarken çıkardığı şarkı seslerini işitemiyordu. Artık adamın gözlerinde, herhangi bir soydaşına yaptığı kötülükten ötürü şefinin memnun memnun gülümseyişini görüyor, kulakları şefinin 'Aferin!' deyişini ve paranın tıngırtısını işitiyordu."*

(*Son Gece*, s.65-66)

Erendoruk, bütün eserlerinde mevki makam sahibi olmak ve daha fazla para elde etmek için benliğini kaybeden soydaşlarına hayıflanır. Yapılan her türlü mezalime rağmen kimliklerini yitirmemek için direnen onurlu soydaşlarının dışında bu şekilde onursuz ve gurursuzca hareket eden, kendi atalarını ve şanlı tarihlerini unutarak Bulgarların uşağı hâline gelenleri görmekten büyük üzüntü duymaktadır.

# BEŞİNCİ BÖLÜM

# 5. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN ŞİİRLERİ

## 5.1. Şiirler

### 5.1.1. S.O.S. veya Üçüncü Mezar[127]

Alt başlığı "Bulgaristan Cehenneminde Yazılmış Kanlı Dizeler" olan eser, Ömer Osman Erendoruk'un Türkiye'de yayımlanan ilk şiir kitabıdır ve 1989 yılında Erenler Matbaası tarafından basılır. Eser, seksen sayfadan oluşmaktadır ve yazarın Koşukavak, Belene Kampı ve Roman kasabasında sürgünde olduğu sürede yazdığı şiirlerinden oluşur. Şiirlerin altında yazıldığı yer ve tarihleri verilmiştir. Eserin ilk sayfasında, Ömer Osman Erendoruk'un şiirlerini Türkiye'ye getiren dostları için yazdığı bir teşekkür yazısı mevcuttur:

*"YÖ'ye ve M. Çolak'a,*

*Bu şiirleri Türklüğe özgü bir cesaretle demir perde ardı bir ülke olan Bulgaristan'dan kaçırıp Türkiye'ye, dolayısıyla insanlığa bağışlamayı başardıkları için, sonsuz şükran duygularımla…"*

Eserdeki şiirlerin nazım birimi genel itibariyle dörtlüktür, ancak serbest şiir özelliği gösteren şiirler de mevcuttur. Kitaba adını veren "S.O.S. veya Üçüncü Mezar" şiirinin nazım biçimi destandır. Yazarın, Roman sürgünü esnasında yazdığı bu destan 41 bölümdür. Her bölümde bir şiir mevcuttur. Destandaki şiirler genel olarak dörtlükler hâlinde ve 14lü hece ölçüsü ile yazılır; ancak bazı bölümlerde serbest şiirin özelliklerini barından şiirler de vardır. Yazarın, yine Roman sürgünü esnasında yazdığı bir diğer destan özelliği gösteren şiiri de "Elif Nine" dir. Bu destan Cahit Sıtkı Tarancı'nın bir dörtlüğü ile başlar. Nazım birimi olarak dörtlük ve beyit

[127] Ömer Osman Erendoruk, *S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, Erenler Matbaası, İstanbul 1989. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

kullanılır. Dörtlükle yazılan bölümlerde 14lü hece ölçüsü kullanılır. Yazarın bu şiirleri daha sonra yayımlanan *Son Yaprak* kitabında da karşımıza çıkacaktır.

#### 5.1.1.1. Belli Başlı Temler

Ömer Osman Erendoruk, eserin önsözünde şiirle ilgili şu fikirlerini aktarır:

*"Şiir, yaşanmışı başkaları ile paylaşmak için ak kâğıt üzerine dökülmüş duyulardan oluşur dediler, ben de döktüm ak kâğıt üzerine duyularımı. Bu duyular ıstıraptır, acıdır, üzüntüdür, derttir, gamdır; bu duyular bir umudur, bir yakarıştır, bir dilektir, bir duadır."*

Şairin bu şiirleri, Bulgar mezaliminin en çok dile getirildiği şiirlerdir. Bu sebeple şiirlere acı ve ıstırap hâkimdir. Tem olarak en çok Bulgar yönetimine duyulan öfke, kimlik, umutsuzluk, ölüm ve çaresizlik işlenir. Bu temlerin haricinde ise; geçmişe özlem, eziyet, işkence, vatan-millet sevgisi (millî duygular), dinî duygular, geleneklere bağlılık, yasaklar, sitem, yakarış, hasret, hüzün, esaret, zorbalık, hayal kırıklığı, sabır, ihanet (benliğini kaybedenler), tarih bilinci, aile sevgisi ve Türkçe sevgisi konu edilir.

### 5.1.2. Ölmeden Ölmek[128]

*Ölmeden Ölmek*, Ömer Osman Erendoruk'un Türkiye'de yayımlanan ikinci şiir kitabıdır. Eser, Damla Ofset tarafından 1991 yılında İstanbul'da basılır. Buradaki şiirler, şairin Mart 1986 – Mayıs 1988 yıllarında Roman kasabasında sürgünde iken yazdığı şiirlerdir. Altmış iki sayfadan müteşekkildir ve ilk sayfada Balkanoloji (Balkan Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Derneği) Genel Başkanı, işadamı Rahim Recep Akdora'nın maddî ve manevî katkılarıyla bastırıldığı belirtilir. Ömer

[128] Ömer Osman Erendoruk, *Ölmeden Ölmek,* Damla Ofset, İstanbul 1991. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Osman Erendoruk'un kendi şiirleriyle alakalı açıklamasından sonra şair, kızları Gülşen ve Gülseren'e bu şiirleri Bulgar polisinden korudukları için teşekkür eder.

Eserdeki şiirlerin nazım birimi genel itibariyle dörtlük ve üçlüklerdir. Şiirler genel olarak 14lü hece ölçüsüyle yazılmıştır. Nazım şekli olarak ise sone ve terza-rima kullanılır. Soneler 4+4+3+3, terza-rimalar 3+1 şeklinde yazılmıştır.

#### 5.1.2.1. Belli Başlı Temler

Bu eser, şairin Roman kasabasında sürgünde iken yazdığı şiirlerinden oluştuğu için, şiirlerde tem olarak en çok yalnızlık ve özlem işlenir. Bu temlerin haricinde; kimlik, ayrılık, acı, ölüm, keder, anne özlemi, nefret, umutsuzluk, yakarış, sabır, bezginlik, mutsuzluk ve sitem işlenir. Ancak ara sıra karşımıza umut ve iyimserlik dolu şiirler de çıkar.

### 5.1.3. Sabır Duası[129]

*Sabır Duası*, Ömer Osman Erendoruk'un üçüncü şiir kitabıdır. Kurtiş Matbaası tarafından 1992 yılında İstanbul'da yayımlanır. Kitabın alt başlığı "Sürgünlük Şiirleri" dir. Bu eser altmış üç sayfa olup şairin Roman kasabasındaki sürgünü esnasında yazdığı şiirlerden oluşmaktadır. İlk sayfasında şairin, şiirlerini Bulgar polisinden koruyan yeğeni Mustafa'ya bir teşekkür yazısı mevcuttur.

Bu eser, nazım birimi ve nazım şekli açısından oldukça çeşitlidir. Şiirlerde nazım birimi olarak 3lük, 4lük ve 5li 6lı bentler kullanılır. Nazım şekli olarak ise sone, terza-rima ve serbest nazım kullanılmıştır. Şair bir birime ya da bir nazım şekline bağlı kalmadan çeşitli şekillerde şiirler vücuda getirmiştir.

---

[129] Ömer Osman Erendoruk, *Sabır Duası,* Kurtiş Matbaası, İstanbul 1992. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

### 5.1.3.1. Belli Başlı Temler

Bu eser de şairin sürgünde iken yazılan şiirlerinden oluştuğu için en çok ıstırap, acı, sürgünlük, nefret, umutsuzluk, ölüm ve kimlik temleri işlenir. Bu temlerin haricinde; yalnızlık, çaresizlik, yakarış, ayrılık, özlem, zulüm, memleket hasreti, müzik sevgisi, yaşama sevgisi ve millî duygular şiirlere konu edilir.

## 5.1.4. Dilim Dilim Yürek

*Dilim Dilim Yürek*, Ömer Osman Erendoruk'un Beka Yayınları tarafından 1994 yılında İstanbul'da yayımlanan dördüncü şiir kitabıdır. Eser, seksen sayfadan müteşekkildir. Kitabın alt başlığı "Kelepçeli Elle Yazılmış Şiirler" dir. Şair, bu şiirleri 1980-1985 yılları arasında kaldığı Eski Zağra Cezaevi'nde iken zihinden söyleyip ezberler, cezaevinden çıktıktan sonra da kaleme döker. Girişte şairin annesine olan hasretini anlattığı bir dörtlük vardır. Daha sonra okuyuculara hitaben bir karşılama dörtlüğü gelir:

*"Hoş geldiniz safalar getirdiniz buyurun*
*Boş çeviremem sizi bomboş olsa da elim*
*Acıyı mısra mısra kalbinize duyurun*
*Buyurun yüreğimden birer ikişer dilim"*

(*Dilim Dilim Yürek*, s.6)

Şiirlerde nazım birimi olarak 3lük, 4lük ile 5li ve 6lı bentler kullanılır. Nazım biçimi olarak, serbest nazım özelliği gösteren şiirlere rastlanır. 4'lüklerle yazılan şiirlerde genel olarak 11li ve 14lü hece ölçüsü kullanılmıştır.

### 5.1.4.1. Belli Başlı Temler

Bu eser, şairin Eski Zağra Cezaevi'nde aklında tutarak daha sonra kaleme aldığı şiirlerden oluştuğu için, şiirlerde tem itibariyle genel olarak acı, ıstırap, özlem,

esaret, yalnızlık, umutsuzluk işlenir. Bu temlerin yanı sıra; anne özlemi, aşk, zulüm, özgürlük, sabır, ölüm, hayal kırıklığı, doğa özlemi, dürüstlük, aile hasreti, umut, nefret, Türkçe sevgisi ve dostluk temleri işlenir.

### 5.1.5. Buram Buram Yalnızlık[130]

*Buram Buram Yalnızlık*, Ömer Osman Erendoruk'un Beka Yayınları tarafından 1997 yılında İstanbul'da yayımlanan beşinci şiir kitabıdır ve yüz yirmi dört sayfadan müteşekkildir. Eserde, şairin 1960-1997 yılları arasında yazdığı şiirler mevcuttur. Şair, ilk sayfada Plevne, Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda savaşan dedelerinin ruhuna dua eder.

Şiirlerde nazım birimi olarak dörtlük ve bentler kullanılır. Dörtlük ile yazılan şiirlerde 11li ve 14lü hece ölçüsü uygulanır. Nazım biçimi olarak sone, terza-rima ve serbest nazım kullanılmıştır. Eserin sonuna doğru ise şairin rubai şeklinde kaleme aldığı şiirleri vardır.

#### 5.1.5.1. Belli Başlı Temler

*Buram Buram Yalnızlık*, şairin 1960-1997 yılları arasında yazdığı şiirlerinden oluşur. Genel olarak karşımıza çıkan temler; umutsuzluk, keder, hayal kırıklığı, yalnızlık ve ölümdür. Bu temlerin haricinde; nefret, sitem, acı, çaresizlik, özlem, dostluk, sevgi, gençlik, güven, dürüstlük, doğa sevgisi, tarih bilinci, insan sevgisi, kitap sevgisi, çocukluğa duyulan özlem, köye duyulan özlem adaletsizlik, tarihî zaferler, bayrak ve vatan sevgisi işlenir.

### 5.1.6. Ağlatmayın Çocukları[131]

[130] Ömer Osman Erendoruk, *Buram Buram Yalnızlık,* Beka Yayınları, İstanbul 1997. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.
[131] Ömer Osman Erendoruk, *Ağlatmayın Çocukları,* 1997. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

İncelediğimiz bu eserin üzerinde, eserin hangi yayınevi tarafından, hangi yıl basıldığına dair bir bilgi yoktur. Ancak Mehmet Türker'in yazar üzerine yazdığı inceleme eserinde, bu kitabın 1997'de yayımlandığı belirtilir.[132] Çocuk şiirlerinden oluşan eser yetmiş dokuz sayfadır. Şair, eserini torunu Ömer'e ithaf eder.

Şiirlerde nazım birimi olarak ikilik, üçlük ve dörtlük; hece ölçüsü olarak da genel olarak 7li ve 8li ölçü kullanılır.

#### 5.1.6.1. Belli Başlı Temler

Çocuk şiirlerinde oluşan bu eserde genel olarak işlenen temler; hayvan sevgisi, tarih bilinci ve doğa sevgisidir. Bunların haricinde; Türkçe sevgisi, Atatürk sevgisi, kitap sevgisi, dil bilgisi, çocuk sevgisi, aile sevgisi, öğretmen sevgisi, insan sevgisi, çocuk terbiyesi, saygı, başarı, barış, özgürlük ile vatan, millet ve bayrak sevgisi işlenir. Eserin sonuna doğru, umutsuzluğu, yalnızlığı, hüznü, ayrılığı, ölümü ve zulmü işleyen şiirlere de rastlanır. Kimlik konusu ise sadece birkaç şiirde alegorik olarak işlenir. Şiirlerin tamamında görülen en önemli özellik didaktik oluşlarıdır. Şair, her şiirinde çocuklara bir şeyler öğretmeyi amaç edinir.

### 5.1.7. İzmir Sokakları[133]

*İzmir Sokakları*, Ömer Osman Erendoruk'un yedinci şiir kitabıdır ve Selmat Baskı tarafından 1998'de İstanbul'da yayımlanır. Eserin alt başlığı "Bir Aşkın Şiirleri" dir ve eser, şairin 1965-1998 yılları arasında yazdığı aşk şiirlerinden oluşur.
İlk sayfada, şiirlere giriş mahiyetinde şöyle bir dörtlük vardır:

*"Bunaldığım oldu hâtıralar selinde*
*Küle döndüm aşkından göze alıp ölümü.*
*Kalmak için bir lâhza zülfünün bir telinde*

[132] Mehmet Türker, *age.*, s.10.
[133] Ömer Osman Erendoruk, *İzmir Sokakları,* Turan Yayıncılık, İstanbul 1998. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

*Hasretinin rüzgârı savuruyor külümü"*

İlk sayfadaki karşılama dörtlüğünün ardından şairin aşk şiirleri sıralanır ve son sayfada da bir veda dörtlüğü karşımıza çıkar:

*"Hâlâ bir gül gibisin kirpiğimin ucunda*
*Ben hasretten acıdan soldum gülüm solmadı.*
*Çırağ olup yandım da ayrılıklar burcunda*
*Savrulacak bir avuç dahi külüm kalmadı"*

Şiirlerin yapısına gelince nazım birimi olarak beyit, üçlük, dörtlük ve bentler kullanılır. Dörtlüklerle yazılan şiirlerde, hece ölçüsü olarak 7li, 11li ve 14lü ölçülere rastlarız; ancak genel itibariyle 14lü hece ölçüsünün kullanıldığını görürüz. Şair, nazım şekli olarak genellikle serbest nazım kullanmış ve Garip akımının özelliklerini gösteren şiirler kaleme almıştır.

#### 5.1.7.1. Belli Başlı Temler

Eser, şairin 1965 yılından itibaren yazdığı şiirlerinden oluşur. Bu şiirlerde en çok işlenen tem aşktır. Bu temin yanı sıra yalnızlık, hasret, sevgi, yakarış, sitem, ıstırap, hüzün, hayal kırıklığı ve ayrılık temleri işlenir.

### 5.1.8. Son Yaprak[134]

Son Yaprak, Ömer Osman Erendoruk'un basılan son şiir kitabıdır. Önsöz Basım Yayıncılık tarafından 2005'te İstanbul'da yayımlanan eser, yetmiş yedi sayfadan müteşekkildir ve şairin destan biçiminde yazdığı şiirlerinin derlenmesiyle oluşmuştur.

[134] Ömer Osman Erendoruk, *Son Yaprak,* Önsöz Basım Yayıncılık, İstanbul 2005. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Nazım birimi olarak beyit, üçlük ve dörtlükler kullanılır. Dörtlüklerle yazılan şiirlerinde genel olarak 11li ve 14lü hece ölçüsüne rastlanır. Serbest nazım özelliği gösteren şiirleri de mevcuttur.

#### 5.1.8.1. Belli Başlı Temler

Şairin destan şeklinde kaleme aldığı bu şiirlerinde en çok karşılaştığımız temler; Bulgaristan yönetimine duyulan nefret, ıstırap ve zulümdür. Bu temlerin yanı sıra yalnızlık, ayrılık, memleket hasreti, yasaklar, esaret, zorbalık, çocukluğa duyulan özlem, hayal kırıklığı, umutsuzluk, acı, hüzün, geleneklere bağlılık, dinî duygular, sabır, çaresizlik, anne özlemi, Türkçe sevgisi, ihanet ve ölüm işlenir.

## 5.2. Şiirlerde Kimlik

Ömer Osman Erendoruk, şiirlerinde de Bulgaristan Türklerinin yaşadığı kimlik sorunlarına değinir. Burada ele alacağımız şiirlerde, hem genel olarak Bulgaristan yönetiminin tavrı, hem de kimlik konularına göre ayrılan başlıklarda özel olarak Türklerin yaşadığı sorunlar işlenir. Öncelikle kimlik konusunun genel olarak ele alındığı şiirleri inceleyeceğiz.

Şair, "Kanlı Dizeler" şiirinde Bulgar yönetiminin zulmünü haykırarak medet bekler. Umduğu yardımı bulamayan şair, Bulgaristan'ın kanlı ayakları altında ezildiklerini söyleyerek onlara beddualar okur:

"…
*Zorbalığın kamçısı şırak şırak başımda*
*Bıraktığı izlerde boncuk boncuk kanımız*
*İmdat haykırışları olsa da gözyaşımızda*
*Ne bir soranımız var ne de arayanımız*

*Kanlı kızıl terörün kan bulalı ayağı*

*Çiğniyor ulusumun namusunu arını*
*Sen Hakkın hakikatin sarsılmayan dayağı*
*Ey yüce Tanrım tez ver tez ver cezalarını!"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.21)

"Kanlı Dizeler-II" de ise Bulgar yönetimi tarafından benliğine yapılan saldırıdan bahseder. Burada şair, Bulgar yönetimini Türklere gaddarca saldıran bir canavar olarak tasvir eder:

"…
*Gözlerimi oyuyor terörün kanlı eli*
*Hançeri yüreğimi parçalar bir biçimde*
*Korkunç gaddarlığının taşan kudurgun seli*
*Benliğimi öldüren bir canavar içimde*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.22)

Bir başka şiirde, Türklüğünü gururla taşıyan Erendoruk'un sitem, yakarış ve millî his dolu dizelerini görürüz. Bulgaristan'ın kanlı elinin Türklüğünü boğduğunu ve bundan duyduğu acı ile yaşama sevincini yitirdiğini söyleyen şair, yine bir umutla yardım çığlıklarını duyurmaya çalışır:

"…
*Bulutlardan akan sel yüreğimi oyarak*
*Türklüğümü hunharca boğuyor yavaş yavaş*
*Benim acılarımdan doğuyor yavaş yavaş*
*Acıyı yüreğimin tâ içinde duyarak*
*Sevilerim soğuyor soğuyor yavaş yavaş*
*…*
*Medet diye inleye inleye ölüyorum*
*Dipdiri Türklüğümle sele gömülüyorum"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.23)

"Sen" şiirinde yine Bulgar yönetimine seslenen şair, Bulgaristan Türklerine yaşattıklarının kendi sonlarını hazırlayacağını söyler. Erendoruk, benliklerine uzanan ellerin ölüm koktuğunu, fakat asıl kendi sonlarının ölüm olacağı ve Türkler için kazdıkları mezarın kendi mezarları olacağını ifade eder:

*"…*
*Sen anandan doğalı hunharlığa kölesin*
*Benliğime uzanan elin ölüm kokuyor*
*Kaderin başucunda kefenini dokuyor*
*Kazdığın mezarından işitiliyor sesin"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar,* s.24)

Şair, "Elif Nine" destanında yine genel bağlamda kimlik sorunlarından bahseder. Kimliklerini kaybeden soydaşlarının konu edildiği şiirde Erendoruk, benliklerini kaybettikleri yetmiyormuşçasına kendi milletine de benliğini unutturmaya çalışanları belâ olarak adlandırır:

"…
*Unuttu Allahını, dilini, tarihini;*
*Unutturmaya kalktı bütün soydaşlarına.*
*Bir püsküllü belâdır kesildi başlarına,*
*Türklüğü yok etmeye yönelikti tüm kini.*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar,* s.42)

"Anlat Hemşeri" şiirinde ise Türk olduğunu haykıran bir gelinin ortadan kaybolduğu, nerede olduğunun bilinmediği anlatılır. Kimliklerini korumaya çalışanların nasıl cezalandırıldığı ve akıbetleri bazen meçhûl olur:

"…
*Anlat doğan oğlunu boğan gelini anlat*

*Hani "Ben Türküm!" sesi yükselmiş perde perde*
*Hapiste mi sürgün mü sağ mı ölü mü nerde?*
*İstersen hikâyene azıcık da yalan kat*
*Sen bana o gelinin cesaretini anlat*
*..."*

(*Sabır Duası*, s.25)

Şair, Bulgaristan'ı cehenneme benzettiği şiirinde Türklerin ezildiğini, yaşananlardan dolayı yönetime öfke duyduğunu ve esaret altında inlediklerini dizelere döker:

*"...*
*Her nereden olursan ol bir Türk'sün ezik*
*Nefret gördüm gözlerine biriken nemde*
*Mahvediyor varlığını demir bilezik*
*Bulgaristan denen korkunç cehennemde!"*

(*Sabır Duası*, s.35)

Millî duyguların yoğun olarak işlendiği "S.O.S." şiirinde şair; Bulgar yönetiminin eritme politikasına karşı dik bir duruş sergiler. Bulgaristan Türklerine seslenen Erendoruk, müsterih olmalarını, Türklüklerinin eritilemeyeceğini, tarihin her sayfasında adlarının var olduğunu söyler. Bulgar yönetiminin isim değiştirme politikası ile onların din, dil ve törelerini unutturamayacağını ısrarla dile getirir:

*"Korkma kardeş Türklüğün erimez sonsuza dek*
*Tarihin her sayfası ölümsüzlüğüne ek*
*El uzatıyor sana elli milyon gözüpek*
*Sen Türk'sün damarında dolaşan pak kanınla*
*Konuştuğun dilinle dininle imanınla*
*Varlığını Bulgar'ın zulmü silemeyecek*

*Başucunda bir kılıç gibi sarktıkça çile*

*Körelen nefretini keskin taşlarda bile*
*Zalim Bulgar bilsin ki işkence zulüm ile*
*İsim değiştirilmez ne din ne dil ne töre*
*Bu herkesin bildiği basit gerçeğe göre*
*Zorbalıklar baskılar zulümler hep nafile*
*...”*

(*Sabır Duası*, s.39)

Bulgar yönetimi, benliklerini korumaya ve milletini uyandırmaya çalışan Bulgaristan Türklerinin aydın, yazar ve öğretmen kesimini hapsederek, cezalandırarak yıldırmaya çalışır. Eski Zağra Cezaevi'nde hapis edilenler arasında olan şair, durumunu şu satırlarla anlatır:

*“Hapishanenin demir kapıları şak şırak*
*Şıraklıyor vurarak kırarak benliğimi*
*Benliğim fırtınalı denizlerde külufak*
*Parçalanmış bir gemi*
*...”*

(*Dilim Dilim Yürek*, s.21)

Çocuk şiirlerinin bulunduğu *Ağlatmayın Çocukları* kitabında şair, alegorik olarak Jivkov'dan ve Bulgaristan Türklerinden bahseder. Haset olarak nitelenen kişinin yüzlerce yıllık tarihi olan bir çınarı devirmeye çalıştığını anlatır:

“...
*‘Aha!’ demiş Haset günün birinde,*
*‘Anladım ne yapmak gerek bunları.’*
*Böyle deyip gelmiş balta elinde,*
*Yerlere devirmiş koca çınarı.*
*...”*

(*Ağlatmayın Çocukları*, s.68)

Burada şairin, "Haset" olarak nitelediği kişi T. Jivkov'dur. "Çınar" olarak nitelenen ise Bulgaristan Türklüğüdür. Ömer Osman Erendoruk, yazılanların yönetim tarafından denetimden geçtiği ve sansürlendiği dönemde eserlerini yazarken alegorik bir anlatım tarzını benimser ve Bulgaristan Türklerini bu şekilde yazdığı eserleriyle bilinçlendirmeye çalışır.

Şiirlerde genel olarak incelediğimiz kimlik konusunun ardından özel olarak işlenen kimlik konularını şu şekilde sıralayabiliriz.

### 5.2.1. İsim Değiştirme

Erendoruk'un şiirlerde isim değiştirme politikası, genellikle yaşanan olaylardan yola çıkılarak işlenir. Şair, bu süreçte türlü mezalim gören insanları şiirlerine konu eder. Onların hikâyelerini ölümsüzleştirir.

"Elif Nine" adlı destanda, oğlunun Bulgarlarla birlik olup isim değiştirme uygulamasına yardım ettiğini duyan Elif Nine çok üzülür:

"…
*Geçen gün komşusundan duydu korkunç bir haber:*
*On yıl daha kocadı içinden gelen ahla.*
*Memed'i omzunda otomatik silâhla*
*Ad değiştiriyormuş Bulgarlarla beraber.*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.42)

Elif Nine'nin oğlu ve Bulgar milisleri kapıya dayanır. Elif Nine oğlunu görür, ancak Bulgar milis önce davranır ve silâh zoruyla onun "yeni adını" söylemesini ister:

"…

*Üç adım ilerledi Memedin arkadaşı,*
*Tüfeğin namlusuyla dürteledi kadını.*
*«Kurnazlık geçmez, dedi, söyle yeni adını,*
*Paramparça ederim yoksa ağarmış başı.»*
*…”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.44)

Elif Nine, Bulgar milislerin çıkmasını ister ve oğluyla yalnız kalır. Memed'i dizine yatırır ve ona çocukluğunu, benliğini hatırlatır. Oğlu yaptıklarından pişman olur, ancak milislerden kurtuluşları olmadığını bildikleri için ikisi de zehir içerek canlarına kıyarlar.

"S.O.S veya Üçüncü Mezar" destanında, şairin dedesinin hayali gözlerinde canlanır, mezar taşında adı değiştirildiği için dedesinin kemiklerinin sızladığını duyumsar:

"…
*Yavaşça fısıldadı ıslak beyaz sakalı,*
*Kemikleri sızlamış Bulgar olunca adı.*
*Böyle hal görülmemiş dünya dünya olalı,*
*Toprak rengi eliyle saçlarımı okşadı.*

*Ağladık çocukluğum, ben dedemin dizinde,*
*Issızlaşan evimiz bizi dinledi kırık.*
*Bulgar yazıldı adı ölülerimizin de,*
*O gün bugün varlığım dinmeyen bir hıçkırık.*
*…”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.54)

Şair, Ayşe Nine'nin isim değiştirmeye karşı çıkması sonucu ellerinden dut ağacına çivilenmesini anlatır:

"…
*Değiştiremem demiş Ayşe nine adını,*
*Dudun altına kadar sürmüşler kadını.*
*Masal sanmayın bolca olduğuna –mış, -mişler,*
*Kadını ellerinden duda enserlemişler.*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.65)

"Tek Mezar" şiirinde; Bulgar milislerinin silâh zoruyla evlere girip evdeki herkesi döverek isim değiştirdikleri anlatılır. Tabii bu zorbalıktan kaçmaya çalışanlar da yok değildir:

"…
*Apar topar yandaki odalara girildi,*
*Kadın, erkek, genç, yaşlı…*
*Tekme tokat tümünün adı değiştirildi.*
*Lâkin bulamayınca bir yerde ikizleri,*
*Dışarı koştu kimi,*
*Ve gördüler dizboyu karda kalan izleri.*
*…"*

(*Sabır Duası*, s.50)

"Adsız Bebek" şiirinde Bulgarların isim değiştirerek intikam aldıklarını ve bunu en eli kanlı şekilde gerçekleştirdiklerini anlatır. Bulgar olduklarını iddia eden milislere karşı gelmeye çalışanlar ise küfürler edilerek dövülür:

"…
*İntikam alıyordu isim değiştirerek,*
*Sürüngen böceklerce her deliğe girerek*
*Çullandı canavardan azılı başımıza,*
*Kan kattı çağıl çağıl akan gözyaşımıza.*

*Dikilip karşımıza*

*Bulgarsınız siz dedi şaklatarak copunu,*
*Hapsetti sürgün etti aydınların topunu.*
*Gık diyeni ağzından kan gelince döğdüler,*
*Ana, avrat, kız, gelin hayasızca söğdüler.*
*…”*

(*Sabır Duası*, s.56)

Aynı şiirde doğum yapan bir anneye yapılan işkence de anlatılır. Bebeğini henüz doğuran anneyi evinde yalnız bulan milisler, onun ve bebeğinin Bulgar olduğunu iddia ederek yeni kimlik kartını göstermesini ister. Loğusa kadın Bulgar adı almayacaklarını çocuğunun ve kendisinin Türk olduğunu söyleyince Bulgar subay ikisinin de ölüm emrini verir. Anne dövülerek öldürüldükten sonra yeni doğmuş olan bebeğini kapının arkasına çivilerler. Ölen anne ve bebeğinin adını Bulgarca kaydederek evi terk ederler:

*“Bir subay merakla küfrede ede,*
*Sen, dedi, bu andan sonra Bulgarsın.*
*Bebeğinle Bulgar olarak varsın,*
*Göster bize kimlik kartın nerede?*
*…*
*Loğusa bir daha kıpırdamadı.*
*Kapının ardına çakıldı bebek.*
*Katiller yollandı gülümsiyerek,*
*Ölenlerin Bulgar yazıldı adı.*
*…”*

(*Sabır Duası*, s.60-61)

Bulgaristan'da yeni doğan çocuklara, Bulgar adı verilmedikçe nüfus cüzdanları verilmez.[135] Ayrıca ölenler de Bulgar isimleriyle kayıt altına alınıp o şekilde defnedilmektedir.

Köroğlu'na seslendiği şiirde şair, adetâ onu imdada çağırır. Bulgar yönetiminin Türk olduklarını inkâr ederek onlara Bulgar dediklerini, bin yıllık geçmişlerini silmek istediklerini söyler. Dünyanın Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları bu duruma sessiz kalmasına üzülerek Köroğlu'na dert yanar:

"…
*Gözüyle görürken beni dipdiri*
*Sen Bulgarsın diyor Bulgar kâfiri*
*Yalana hileye boğdu her yeri*
*Söylediği her söz boş gel Köroğlu"*

*İnkâra kalkıştı Türk olduğumu*
*Söndürmek istiyor bin yıllık mumu*
*Beş kıta görürken bu pis durumu*
*Rezil susuşuna şaş gel Köroğlu*
*…"*

(*Dilim Dilim Yürek*, s.76)

"Son Yaprak" şiirinde yine isim değiştirme uygulamasına karşı çıkanların neler yaşadıkları işlenir. Doksan iki yaşındaki Ayşe Nine, bir Türk kadını olarak bu zamana kadar adının Ayşe olduğunu bundan sonra da adını değiştirmeyeceğini söyler. Bu satırlarda, Ayşe Nine'nin hikâyesi kendi ağzından anlatılır:

"…
*Doksan iki yıl önce Ayşe demişler bana,*
*Sen kim oluyorsun ki bunu atıp yabana*

[135] Refik Korkud, *age.*, s.35.

*Bulgar diyorsun bana kimseden sıkılmadan?*
*İşte sana cevabım yumruğundan yılmadan:*

*"Ben bir Türk kadınıyım, Türk doğdum, Türk doğurdum,*
*On iki evladımı Türk kanıyla yoğurdum.*
*Anayurda yolladım onunu yıllar önce*
*Evlatlarımın hepsi Bulgar mı yani sence?*
*..."*

(*Son Yaprak*, s.4)

Şiirin devamında Bulgar milisleri zorla ismini değiştirmeye kalkıştıklarında Ayşe Nine'nin direnişiyle karşılaşırlar. Onu dışarıya sürükleyen asker, önüne bir kâğıt koyarak isim seçip imzalamasını ister. İsmini değiştirmeyi kabul etmeyen Ayşe Nine'ye tekmeyle karşılık verir. Ancak o yine de Türklüğünden ödün vermez:

"…
*İki el ateş etti lambaya biri,*
*Nineyi ta avluya sürükledi diğeri.*
*'Kendine bir isim seç, imzala şurasını,*
*Şimdi dağıtacağım yoksa kafatasını.'*

*'Adımı anam seçmiş, dedi nine, ölürüm,*
*Ben onu değiştirmem dipdiri gömülürüm.'*
*Ninenin boş karnına iki tekme salladı,*
*Nine dönüp yüzüne bir tükürük yolladı.*

*Ve bağırdı: 'Siz beni şu ağaca assanız,*
*Türklüğümden bir kıymık bile alamazsınız,*
*Ben Türküm, Türk ne demek haberiniz var mı ki?*
*Karşınızda dikilen bir korkak Bulgar mı ki?'*
*..."*

(*Son Yaprak*, s.10)

Ayşe Nine' nin bu sözlerine sinirlenen Bulgar milisleri zulüm yağdırır. Doksan iki yaşındaki kadını avuçlarından dut ağacına çivilerler. Yaşadığı işkenceye rağmen adeta bir abide gibi dimdik ayakta duran Türk kadını, zaferinin verdiği mutlulukla milislere son kez bakar:

"…
*İki kişi doğrulttu nineyi dut dibine,*
*Birisi bir keser ve çivi aldı eline.*
*Duda çaktı ninenin avucundan çiviyi,*
*Sonra öbür eli de çiviledi bir iyi.*

*Hepsi bakıp kaldılar dimdik duran kadına.*
*O, acı bir kahkaha kopardı inadına.*
*Ezici gülüşüyle: "Galibim" der gibiydi,*
*Ellerinden çakılmış bir peygamber gibiydi.*
*…"*

(*Son Yaprak*, s.11)

Şair, şiirlerinde isim değiştirme sürecinde yaşanan mezalimi en duygulu şekilde işler. İsim değiştirmeye karşı gelen ninelerin, çocuklarına Bulgar adı vermek istemeyen annelerin feryatları ve acıları okuyucular tarafından derinden hissedilir. Romanlarla karşılaştırdığımızda, Erendoruk'un şiirlerinde isim değiştirme süreci çok duygulu bir şekilde işlenir. Şiirlerde anlatılan olaylar okunduğunda o an orada yaşanan acıya ortak olduğunuz hissini uyandırmaktadır.

### 5.2.2. Türkçenin Yasaklanması

Kültür deyince ilk akla gelen şey "dil" dir. Dil, millet denilen sosyal varlığı birleştirir. Onlar arasında duygu ve düşünce akımı vücuda getirir. Milletler duygu ve düşüncelerini yazıya geçirince, daha sağlam bir birlik meydana gelir. Zira yazı

sayesinde duygular ve düşünceler hem zaman, hem de mekân içinde yayılır.[136] Millet, kültürünü, örf ve âdetini dil sayesinde aktarır. Eğer bir milletin dili yasaklanırsa, o millet varlığını büsbütün kaybeder. Daima dilin önemine vurgu yapan Ömer Osman Erendoruk, şiirlerinde de dil ile ilgili getirilen yasakları dizelere döker.

"Kırıntı Şiir" de şair, Türkçenin yasaklanması sonucunda anadilinde şiir yazamadığı için duyduğu hüznü ve ıstırabı anlatır. Yasaklar yüzünden şiir yazamadığı için boğazının düğümlendiğini ve hıçkırarak ağladığını ifade eder:

"…
*Şiir kırıntıları topluyordum otlardan*
*Bir hıçkırık yağmuru boşandı bulutlardan*
*Damlalar ılgıt ılgıt yuvar yuvar göz gözdü*
*Bütün gece yıkandım hıçkırık yağmuruyla*
*Yağmurun her damlası anadilimde sözdü*

*Artık solan yapraklar gözyaşımda çağlıyor*
*Damlalar sessiz sessiz şiirimde ağlıyor"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.17)

"S.O.S veya Üçüncü Mezar" destanında, kimlik kartı alınarak sorguya çekilen ve bu sırada Türkçe konuştuğu için uyarılan bir adamın yaşadıkları dizelere dökülür:

*"…*
*Kimlik kartım yoklandı hece hece okunup*
*Ayak üzre sorguya çekildim ince ince.*
*Sonra milis copuyla omzuma dokunup*
*Türkçe konuşmak yasak, dedi Bulgar dilince.*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.53)

[136] Mehmet Kaplan, *age.,* s.25.

Şair, köyünde dolaşırken denk geldiği düğünde Bulgar milislerin Türkçe konuşan vatandaşlara göz açtırmadığını görür. Düğünün sırasında copuyla gezen milisler, Türkçe konuşanları döverek bir arada duranları dağıtır. Bu kaba davranışlardan kadınlar da nasibini alırlar:

"...
*Ortalıkta dolaşan milis silâhlı coplu*
*Türkçe konuşanları cezalıyor döğerek.*
*Dağıtıyor üç kişi görse bir yerde toplu,*
*Demin bir kadın döğdü kaba kaba söğerek.*
*...*"

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.58)

Okullarda öğrencilerin Türkçe konuşması da yasaktır. Türkçe konuşan öğrenciler eli sopalı bir öğretmen tarafından baskı altında tutulur. Bulgarca bilmeyen çocuklar öğretmenden korktukları için birbirlerini el ederek çağırırlar:

*"Bir başka köye vardık çocukluğum, nefret, ben,*
*Okulun avlusunda bir sopalı öğretmen.*
*Türkçe konuşmak yasak diye bağırıyordu,*
*Bir çocuk ötekini elle çağırıyordu.*
*...*"

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.64)

Şairin "S.O.S. veya Üçüncü Mezar" destanında yer alan, Türkçenin yasaklanmasını esas aldığı şiiri ise yaşanan bütün zulmü anlatmaya yetmektedir. Bulgaristan; Türkçe konuşmanın, Türkçe yürümenin, Türkçe duymanın, dünyaya Türkçe bakmanın, Türkçe sevinip üzülmenin, Türkçe çalışmanın, Türkçe bir eser yaratmanın, kendi adını bile Türkçe söylemenin, yaşadığı acıları Türkçe dillendirmenin, Türkçe fısıldamanın, evinde dahi Türkçe bir kelime etmenin yasak olduğu bir ülkedir:

*"...*
*Türkçe söylemek yasak, Türkçe yürümek yaya,*
*Türkçe işitmek yasak, Türkçe bakmak dünyaya,*
*Türkçe sevinmiyecek, Türkçe gülmiyeceksin,*
*Alnından akan teri Türkçe silmiyeceksin.*

*Türkçe dinlenmek yasak, Türkçe oturmak, yatmak,*
*Türkçe çalışmak yasak, Türkçe bir şey yaratmak.*
*Kendi adını bile Türkçe bilmiyeceksin,*
*Gözlerinin yaşını Türkçe silmiyeceksin.*

*Türkçe susmak da yasak, Türkçe fısıldamak da*
*Türkçe turuncu yasak, Türkçe kara da ak da,*
*Türkçe yürümiyecek, Türkçe gelmiyeceksin,*
*Yarandan akan kanı Türkçe silmiyeceksin.*

*Türkçe bağlamak yasak ayakkabı bağını,*
*Türkçe ayırmak yasak solunu sağını,*
*Sofrada ekmeğini Türkçe dilmiyeceksin,*
*Türkçe yaşamıyacak, Türkçe ölmiyeceksin."*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.71-72)

*Sabır Duası* kitabındaki "Anlat Hemşeri" şiirinde, Türkçe konuşanlara uygulanan para cezası konu edilir. Şair, Türkçe sözün bedelinin olduğu yasaklar ülkesinde Türklüğün yaşayıp yaşamadığını, mezalimin ve gözyaşlarının bitip bitmediğini umutsuzluk içinde sorar:

"...
*Anlatsana Arda'nın suları hep kanlı mı?*
*Daha da mı pisleşti Bulgar'ın kanlı eli?*
*Kaç levaya yükseldi Türkçe sözün bedeli?*

*Baskıya zulme rağmen Türklük hâlâ canlı mı?*
*Anlatsana dökülen gözyaşları kanlı mı?*
*…"*

(*Sabır Duası*, s.25)

*Dilim Dilim Yürek* eserindeki "Dilsiz Şiir" de şair, hapishanelerde mahkûmların Türkçe konuşmasının yasaklanmasını işler. Anadilini konuşamadığı için hiçliğe sürüklendiğini düşünür:

"…
*Anlatamam neden nasıl ne biçim*
*Çözdükçe dolaşan kördüğüm içim*
*Bir büyük boşlukta bür bücür hiçim*
*Bir söz söyleyecek dilim de mi yok?"*

(*Dilim Dilim Yürek*, s.17)

Şair, köyüne olan özlemini anlattığı "Nostalji" şiirinde, Türkçenin yasaklanmasının son bulacağı günlerin gelmesi umudunu taşır. Bir gün anadillerinin rahatça konuşulacağı kasabasının aydınlanacağını, dostlarından duyacağı bir Türkçe bir selâmın onu ne derece mutlu edeceğini ifade eder:

"…
*Bir akşam istiyorum Koşu Kavak'tan*
*Sokakları sımsıkı aydınlık dolup taşsın,*
*Kulağıma dostların merhabası ulaşsın,*
*Ana dilim Türkçe'ye huzur bağışlasın tan.*
*…"*

(*Buram Buram Yalnızlık*, s.83)

Erendoruk, şiirlerinde en çok Türkçenin yasaklanması sonucunda Türkçe bir söz edememekten duyduğu üzüntüyü dile getirir. Ömrü boyunca pek çok eser veren,

kalemi hiç susmayan yazara vurulacak en büyük darbe onun dilini yasaklamaktır. Bu yüzden Erendoruk'u en çok yaralayan kimlik sorunu Türkçenin yasaklanması olur. Romanlarında olduğu gibi şiirlerinde de Türkçenin yasaklanmasını en hassas şekilde işler.

### 5.2.3. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması

Erendoruk, şiirlerinde dinî inanç ve ibadetler bağlamında ezan ve dinî bayramların yasaklanmasını işler.

"S.O.S. veya Üçüncü Mezar" destanında dinin yok edilmeye çalışıldığı anlatır. Erendoruk bu şiirde şair olmak istediği çocukluk dönemlerini hatırlar ve durumunu anlatır. Dili yasaklanan ve dini silinmeye çalışılan bir kişinin bu koşullarda nasıl şair olacağını sorgular:

*"Dedim elinden tutup çocukluğuma sessiz:*
*Şair olmak isterdin, ha ol olabilirsen!*
*Dilince yazmak yasak, dinin silinmiş bir iz,*
*Cevap verdi: Dur abi, o biçim konuşma sen.*
*..."*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.55)

Bulgaristan yönetimi, kurban bayramlarının kutlanmaması için de baskı uygular. Bulgar yetkililerin, Kırcaali kentinde kurban kesilip kesilmediğini anlamak için ev ev dolaştıkları bildirilir. 1986'da bir evde kurban kesildiğini anladıklarında evde oturan kişiyi bir yıl hapse mahkûm ederler.[137] Şair, dinî bayramlar ile ilgili yasakları ve yasağa uymayanların nasıl cezalandırıldığını bir bayram gününü hatırlayarak anlatır:

*"Yarın bayram dediler çınladı köşe bucak*

[137] Birgül Demirtaş-Coşkun, *age.*, s.29.

*Belleğimde duyduğum uzak ezan sesinden;*
*Komşular bayramlaşmak için açmış da kucak*
*El ediyorlar bana yılların ötesinden.*

*Yasaklar anıları perdeliyor bir anda:*
*Kurban kesene dayak, dayak bayramlaşana.*
*Mekik dokuyor vira hafiyeler dört yanda,*
*Tartaklıyor, vuruyor, söğüyor avrat, ana.*
*...”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.56)

Şair, sürgünde iken yazdığı “Anlat Hemşeri” şiirinde yine dinî bayramların yasaklanmasını konu eder. Kasabasında zulmün devam edip etmediğini ve kurban bayramında kurban kesenlerin hâlinin nice olduğunu sorar:

“...
*Komşulardan haber ver bana hemşeri asıl*
*Niye intihar etti Sabri komşum genç yaşta?*
*Ölenlerimizin tek adı kaldı mı taşta?*
*Bayram diyenin kurban kesenin hali nasıl?*
*Döğülenden ölenden haber ver bana asıl*
*...”*

(*Sabır Duası*, s.25)

Ezan okunmasının yasaklanması sonucu şair, “Nostalji” şiirinde ezan sesine olan özlemini şu şekilde dile getirir:

“…
*Bir akşam koyun zarfa saçları tel tel anı,*
*Çağrışımlar içinde titreyen mor bir akşam;*
*Ovasından, dağından silinmiş endişe, gam,*
*Okunsun camilerde günün akşam ezanı.*

*…”*

(*Buram Buram Yalnızlık*, s.83)

Şair Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul* adlı eserinde ezan sesi ile ilgili şunları söyler:

“*Biz ki minâreler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübârek muhitden çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minâresiz ve ezansız semtlerde doğan, frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlayamayacaklar!”*[138]

Beyatlı, bu sözleri ezan sesinin duyulmadığı, çocukların yabancı eğitimle yetiştiği İstanbul semtleri için söyler. Ancak bu sözler, Bulgaristan Türkleri için de dile getirilebilir. Nitekim orada baskı ve mezalim altında ezan sesi duymayan ve Bulgar eğitimi gören çocuklar da bu baskılar devam ederse dönecekleri yeri hatırlamayacaklardır.

### 5.2.4. İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşları ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi

Camilerin kapatılması ile mezar taşları ve çeşmelerin tahrip edilmesi şairin romanlarında olduğu gibi şiirlerinde de işlenir. Daha evvel incelediğimiz romanlarda, kahramanların dilinden öğrendiğimiz bu yasaklar bu defa şairin dizelerinde karşımıza çıkar. Harap edilen mimarî yapıları ve mezar taşlarını gören şair hüzünle ve acıyla dolar ve üzüntüsünü dizelere incelikle aktarır.

“S.O.S veya Üçüncü Mezar” destanında şair, namaz kılmak için gittiği caminin tahrip edildiğini görür ve caminin yıkıntıları karşısında duyduğu üzüntüyü dile getirir:

---

[138] Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul,* Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.130.

*"Bana gerçek ya size yalan gelir sözlerim:*
*Bir namazlık camiye sapacaktım serinde;*
*Gördüğüme inanmak istemedi gözlerim,*
*Bir yığın enkaz vardı camimizin yerinde.*
*..."*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.55)

Şair, Kırcaali'de gezerken de aynı manzaralarla karşılaşır. Ya yıkılmış ya da kapılarına kilit vurulmuş camileri gören Erendoruk, yardım çığlıkları atmak ve yaşadıkları mezalimi bütün dünyaya duyurmak ister:

"…
*Böylesi gaddarlığa düşündüm ne demeli:*
*Bir azılı canavar, ya da kudurmuş bir it;*
*Dedim varıp Tanrı'ya borcumu ödemeli,*
*Caminin kapısında koskoca asma kilit.*

*Bir medet umar olduk kurdun kuşun sesinden,*
*Tükendi tükenecek ciğerlerimde nefes.*
*Kapalı bir caminin yıkık minaresinden*
*Avaz avaz haykırmak istiyorum: S O S!"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.68)

İbadethanelere el sürmeye çekinmeyen Bulgarlar mezar taşlarını da kırıp dökerler. "S.O.S. veya Üçüncü Mezar" destanında tahrip edilen mezar taşlarından bahsedilir. Şair, köyünün mezarlığından geçerken dedesinin mezar taşının parçalandığını görür ve gözyaşlarına boğulur:

*"Köyümün mezarlığı yanından geçtim gece,*
*Gümüşsel ışınlarla ıslanmış dağ başları;*
*Bildiğim duaları okudum hece hece,*
*Duydum ağlıyor sessiz kırık mezar taşları.*

*Saklanmak isteniyor izlerimiz yarından,*
*Dedemin mezarına damlıyor gözümde yaş;*
*Yardım umuyor dedem kalan torunlarından,*
*Mezarının başında paramparça kırık taş.*
*...”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.56)

Bir annenin Bulgarlar tarafından vurulan oğlunun konu edildiği şiirde, ölenlerin mezar taşlarının olmamasına değinilir. Anne, yedi kurşunla vurulan evlâdının mezarı başında durur ve bir mezar taşının bile olmamasına üzülür:

“…
*Ana sustu bir haber umuduyla oğlundan*
*...İki yıl ötelerde silâh patladı dan dan…*
*Oğlunun üzerine indi sabahsız gece*
*Şimdi mezarındadır siyah gözleri yaşsız*
*Ot içinde kaybolan mezarı hâlâ taşsız*
*Göğsünde yedi mermi yarası var sadece”*

(*Ölmeden Ölmek*, s.32)

Mezar taşlarının tahribi “T. Jivkov Dediler Mi?” şiirinde de işlenir. Jivkov denilince şairin aklına parçalanmış mezar taşları ve mezar taşı dahi olmayan mezarlar gelir:

“…
*T. Jivkov dediler mi*
*Analar görürüm iki gözü iki çeşme*
*Boynu bükük*
*Mezarlar görürüm başucunda taşları*
*Kırık dökük*
*...*
*T. Jivkov dediler mi*

*Kan sızar döşümdeki mermi yaralarından*
*Gözyaşı sızar*
*Ve yeniden koynuna alır beni ansızın*
*Taşsız bir mezar*
*...”*

(*Sabır Duası*, s.37-38)

Şair, “Mezar Başında” şiirini, 1984-1985 yıllarında adları zorla değiştirilen ve Bulgar komünistlerince öldürülen yakınlarına ithaf eder. Ömer Osman Erendoruk, bu ithaf şiirinde ay-yıldız simgesi olan mezar taşlarının tahrip edilmesini şu şekilde dizelere döker:

“...
*Akşam başlıyor acı bir türkü bestesinde*
*Kız mezarın kırılan taşına gül bağlıyor*
*Paramparça edilen Ayla Yıldız ağlıyor*
*Ağlıyor yıldız ayın- ay yıldızın sesinde*
*...”*

(*Ölmeden Ölmek*, s.36)

1983 yılı Şubat ayında Razgrad sancağına bağlı köylerde camideki âlemlerle mezarlıklardaki ay-yıldız sembollerinin kaldırılması hakkında köy heyetlerine yazılı bir emir gönderilir.[139] Yukarıda alıntı yaptığımız şiirlerde de bu emirlerin uygulandığını görmekteyiz. Ancak sadece cami ve mezar taşları değil, çeşmeler de bu yıkımdan payını alır. Köyündeki çeşmenin başına giden şair, çeşmenin silinen taşını görür ve acısı katlanarak artar:

“...
*Hayret! Umut Çeşmesi akıyordu umutsuz,*
*Oyulmuş göz gibiydi yazısı silinen taş.*

[139] Refik Korkud, *age.*, s.29.

*Birer yudum su içtik çocukluğum, ben mutsuz,*
*Ve yürüdük umutsuz bir yolca yavaş yavaş.*
*…”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.57)

“T. Jivkov Dediler Mi?” şiirinde de çeşmelere yer verilir. Kitabeleri veyahut yazıları silinen çeşmelerin hâlini gören şairin içi nefretle dolmaktadır:

“…
*T. Jivkov dediler mi*
*Çeşmeler akar yollarda bellerde*
*Yazıları silik*
*Ve nefret kesilirim tepeden tırnağa damar damar*
*İlik ilik*
*…”*

(*Sabır Duası*, s.37)

Şairin köyüne olan özlemini dile getirdiği “Nostalji” şiirinde ise çeşmelerin özgürce akmasından bahsedilir. Erendoruk, köyünün ve insanlarının özgür kalacağı günlerin umudunu taşır:

“…
*Bir akşam postalayın eski Kırcali koksun,*
*Çınlatsın sokakları pazarcıların sesi,*
*Ötede çağıldasın Ayşe Molla çeşmesi,*
*Doğacak özgürlükten kimse kalmasın yoksun.*
*…”*

(*Buram Buram Yalnızlık*, s.83)

"Köroğlu" şiirinde ise çeşme ve mezarların durumu gözler önüne serilir. Mezar başlarında ve çeşmelerde yazılı bir taş kalmadığını söyleyen Erendoruk, Köroğlu'nu imdada çağırır:

"...
*Umutlar çatlıyan sabır taşında*
*Eriyor gözümün sel sel yaşında*
*Hiçbir çeşme hiçbir mezar başında*
*Kalmadı yazılı taş gel Köroğlu*
*...*"

(*Dilim Dilim Yürek*, s.77)

Bu konu Erendoruk'un şiirlerinde romanlarına nazaran daha geniş ele alınır. Şair köyünde ve kasabasında gezerken gördüğü manzaralardan büyük üzüntü duyar. Namaz kılmak için gittiği caminin yıkıntılarını görmek onu da yıkar. Dinî duygularının had safhaya çıktığı şiirlerinde şair, sabır ve yardım diler.

### 5.2.5. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması

Ömer Osman Erendoruk, şiirlerinde de Türklere uygulanan gelenek ve görenek ile ilgili yasakları dile getirir. Bu şiirlerde Türk geleneklerine özgü kıyafetlerin yasaklanması, Türkçe müzik dinlenmesi, Müslüman çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması ve cenazelerin Müslüman âdetlerince gömülmesinin yasaklanması konu edilir.

Erendoruk "S.O.S veya Üçüncü Mezar" destanında genel olarak uygulanan gelenek- görenek ile ilgili yasaklara değinir. Şair, Türk kadınlarının giydiği şalvarların kesilmesi sonucu duyduğu öfkeyi ve Türk sazlarının kırılması sonucu yaşadığı üzüntüyü dile getirir:

"...

*Şalvarını mı kesti eve girip ansızın?*
*Uyandır içinde büyüyen kini,*
*Sen bir gözünü oy, ben ötekini.*
*…*
*Kırdı mı Türk sazı diye ud, tambura, saz?*
*Ev ev geziyor mu pis gün uzunu?*
*Sen belini çökert, ben omzunu.*

*Başında bereni mi yaktı döşeğini mi?*
*Salla yumruğunu sıra bu sıra,*
*Sen iki vur, ben üç, Tanrım kayıra…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.59)

Bulgaristan'daki asimilasyon sürecinde Türkçe müzik yasaklanarak düğünlerde çalınması ve dinlenmesi engellenir. Meselâ, Pomorie Belediye Başkanı verdiği bir emirde *"Düğünlerde Türk müziği çalan orkestranın elemanlarını cezalandırın, müzik aletlerine de el koyun"* der. Ayrıca Türk halk oyunlarının oynanması da yasaklanır.[140] Şairin "Kanlı Düğün" şiirindeki dizelerde, Türk müziğinin yasaklanması sonucu düğün yerinin kedere gömüldüğünü şöyle anlatır:

*"Gelin allı pullu – sağında damat*
*Tepeden tırnağa siyah giyinmiş*
*Ne davul sesi var ne kişneyen at*
*Ortalığa derin sessizlik sinmiş*
*…*
*O sırada bir genç –kucağında saz-*
*Tellere dokundu: «… yar etme nazı…»*
*Daha türküsüne başlar başlamaz*
*Polis parçaladı başında sazı*

[140] Rüştü Yılmaz, *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)* ,(Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 58.

*Kedere gömüldü düğün meydanı*
*Gökten yağmur gibi yağdı ıstırap*
*Bir kız sildi gencin alnında kanı*
*Avucunda son kez titredi mızrap*
*…”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.37-38)

Köyünde gezerken yine bir düğüne rastgelen şair, burada da Türk halk oyunlarının yasaklanmasını konu eder. Türk halk oyunlarının bir parçası olan köçek oyununun yasaklanması sonucu düğünlerin cenaze merasimine döndüğünü ifade eder. Düğün yerindeki bir genç bu baskıya karşı koyarak sazının teline vurur; ancak milislerden biri sazını onun başında parçalar:

“…
*Türkü söylemek yasak yasak köçek oyunu,*
*Düğüncülerde gözler par par parlıyor kinden.*
*Kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk eğmiş boynunu,*
*Düğünün bir farkı yok cenaze töreninden.*

*Ceylân gibi bir oğlan her şeyi göze alıp*
*Vurdu sazın teline: Ayağımda kundura…*
*Yüreklere doluştu ses yükselip alçalıp*
*Milis kırdı sazını başına vura vura.*
*…”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.58)

Ömer Osman Erendoruk “Belki” adlı şiirinde türkü dinleme ve söylemenin yasaklanması sonucu türkülerin unutulmaya yüz tuttuğunu söyler. Şair,

çocukluğundan beri türkülerle büyür ve onları dinleyerek şiire merak salar. Yolunu bu türkülerin aydınlattığını söyler ve yıllardır onları dinleyemediği için hüzün duyar:

"…
*Unuttuğum türkünün balkıyan melodisi*
*Yitik çocukluğumun içten gelen ahı mı?*
*Yoksa ta yüreğime işliyen acı sesi*
*İçimi aydınlatan bir bahar sabahı mı?*

*Belki top top ışıktı yolumu aydınlatan*
*Belki alınyazımın bana uzanmış eli*
*Ve kimbilir belki bir deli yürekti atan*
*Sayamadım nice yıl geçti işitmeyeli*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.10)

Şair, "S.O.S veya Üçüncü Mezar" destanında da türkü söylemenin yasaklanmasına değinir. Yollarda yasakları tatbik etmek için bekleyen milisler yüzünden köy kızlarının türkülerini dillendiremediğinden yakınır:

"…
*Gündüzler gecelerden daha ıssız bir gece,*
*Ahmet'ler çağırmıyor Mehmet'leri ıraktan;*
*Kâfirler pusu kurmuş yolda he dönemece,*
*Türkü söylüyemiyor kızlar haykıraraktan."*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.61)

Türkü söylemenin yasaklanması "Nostalji" şiirinde konu edilir. Erendoruk, milislerin yasakları uygulamak için sokaklarda nöbet tutmadığı ve evlerden Rumeli türkülerinin işitileceği günlerin hayalini kurar:

"…
*Bir akşam gönderin şu Mestanlı'dan sissiz,*
*Sokaklarının şehit anıtı olsun feri,*
*Taşsın pencerelerden Rumeli Türküleri,*
*Sokakları silâhlı coplu polis-milissiz.*
*…"*

(*Buram Buram Yalnızlık*, s.83)

Çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması ile ilgili dizeler de mevcuttur. Bulgar yönetimi genç, yaşlı ve çocuk demeden yasağa uymayan herkesi en ağır şekilde cezalandırır. Bu şiirde de yetmiş yaşına gelen bir ninenin torununu sünnet ettirdiği için tutuklanması ve mahkemeye çıkarılması anlatılır. Yaşına istinaden dahi olsa nineye saygı gösterilmez ve tek yaptığı torununu sünnet ettirmek olan yaşlı kadına hakaretler yağdırırlar:

*"Yetmişlik nine gördüm elleri kelepçeli,*
*Suçu: sünnet ettirmişi torunun geçen ay,*
*Savcı konuşuyordu kürsüde deli deli,*
*Hakaret savurarak Türklüğe alay alay.*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.59)

Çocuğunu sünnet ettiren anne, baba ve aile büyükleri değil, çocuk da Bulgar yönetimi tarafından suçlu bulunmaktadır. Bu şiirde sünnet edildiği için öldürülen bir çocuğun babasıyla yapılan konuşma dile getirilir:

*"Bir adama rastladım gözleri iki çeşme.*
*Dedim niye ağladın, dedi derdimi deşme,*
*Sünnet edilmiş diye öldürmüşler oğlunu*
*Yüzüme bakıp sordu: N'olur bu işin sonu?*
*…"*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.60)

"Anlat Hemşeri" şiirinde ise torunlarını sünnet eden dedenin intiharı anlatılır. Torunlarını sünnet eden diğer insanların tutuklanıp hapse gönderildiğini bilen Ferhat Dede, kendisinin de bu akıbete uğrayacağını bildiği için kendini asarak intihar eder. Şair, bu hazin olayı dile getirir ve yaşananların son bulup aydınlığa erecekleri günün gelmesini bekler:

"…
*Beş tane torununu sünnet edip bir gece*
*Kendini asan Ferhat dededen bahset biraz*
*Anlat Vatan'a nasıl kaçtı Naim ve İlyas*
*Söylesene ne zaman çözülür bu bilmece*
*Ve nasıl sona erer bu kapkaranlık gece?*
*…"*

(*Sabır Duası*, s.26)

Bulgar yetkililer, sünnet yasağının devam edip etmediğini öğrenmek için Türklerin evlerinde düzenli aralıklarla denetim yaparlar. Başlangıçta, sünnet yapılan çocukların babaları ve operasyonu yapanlar tutuklanır. 1986'da hükümet uyguladığı baskının şiddetini artırır; sünnet edilen çocuğun annesi, büyükannesi ve büyükbabası da tutuklanmaya başlanır ve bu kişilere beş yıla kadar hapis cezası verilir.[141]

Şairin, Bayram adlı bir adamın hikâyesini anlattığı bölümde cenaze gelenekleri ile ilgili yasaklar dizelere dökülür. Bulgarlar tarafından öldürülen kızının gece vakti duasız gömüldüğünü anlatan baba, mezarında bir mezar taşı bile olmamasına üzülür:

"…
*Çünkü benim kızımı,*
*Üç mermiyle öldürdü Bulgar'lar Yıldız'ımı.*

[141] Birgül Demirtaş-Coşkun, *age.*, s.29.

*Gece vakti gömdürdü cesedini duasız.*
*Mezarına taş bile diktirmedi hayâsız.*
*...”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.63)

Ömer Osman Erendoruk, şiirlerinde gelenek-görenek konusunda en çok türkülerin yasaklanmasını, düğün âdetlerinin engellenmesini ve sünnet yasağını işler. Romanlara göre şiirlerde gelenek-görenek yasaklarının daha duygulu işlendiğini söyleyebiliriz. Bulgar yönetimi yüzünden düğünlerin cenaze töreni gibi geçtiğini ifade eden şair, çocuklarını ve torunlarını sünnet ettiren Türklerin başlarına gelenleri de hisli bir şekilde dile getirir.

### 5.2.6. Tarihini Unutturmak

Bulgar yönetiminin en önemli politikalarından biri de Bulgaristan Türklerine geçmişlerini unutturmaktır. Çünkü tarihi olmayan bir milletin geleceğinin olmayacağını iyi bilmektedirler. Ömer Osman Erendoruk, diğer eserlerinde olduğu gibi şiirlerinde de bu konuyu ele alır.

“S.O.S. veya Üçüncü Mezar” destanında bu konuya değinen şair, Bulgaristan yönetiminin belirlediği yeni tarihçilerin, verilen talimatlara göre tarih yazdıklarını anlatır:

“...
*En yeni tarihçiler,*
*Kirli parmaklarını emerek birer birer,*
*Elde kalem ve defter tarihi yaprak yaprak,*
*Verilen talimata göre değiştirdiler,*
*Aklara kara dendi, kara lekelere ak.*
*...”*

(*S.O.S. veya Üçüncü Mezar*, s.76)

Romanlara göre şiirlerde daha az değinilen tarih konusu sadece bir şiirde karşımıza çıkar. Bu şiirde şair, sahte tarihçilerin Türk tarihini verilen talimatlar doğrultusunda çarpıtarak yazdığını ifade eder.

### 5.2.7. Komünizm Fikrinin Aşılanması

Ömer Osman Erendoruk, Bulgarların komünizm fikrini aşılama politikasına şiirlerinde bir yerde değinir. Bulgaristan yönetiminin bu fikri kendisine düstûr edinmesine karşı bir duruş sergileyerek "Dikenli Şiir" de bunu dile getirir. Şair, komünizm fikrini benimsemediğini ve yapılan bu mezalimle komünist yönetimin ayakta kalamayacağını açık açık belirtir:

"…
*Bir gün ziyaretine varacağım, başına*
*Beyaz taş dikeceğim ve de bir yaban gülü*
*Sonra iri harflerle: "Burada yatan ölü*
*'Komünizme inancım' yazacağım taşına"*

(*Dilim Dilim Yürek*, s.55)

Şairin şiirlerinde komünizm fikri ile ilgili düşünceleri yine bir yerde karşımıza çıkar. Orada da şair komünizm ile ilgili hiçbir şeye gönül vermediğini ve komünizme olan inancının yaşanan mezalim sonucu öldüğünü ifade eder.

### 5.2.8. Göçe Zorlama

18. yüzyıl sonrasında göçler, millî devlet felsefesini ve millî devlete hâkim etnik grubun siyasî görüşünü gerçekleştirme aracı olur. Yani siyasîleşmiş, millîleşmiş ve devlete hâkim olan etnik grup kendinden saymadığı diğer grupları yok etmeyi amaçlar, sınır dışı eder ve asimile etme yoluna gider. Bu metodu 1984'ten sonra Türklerin isimlerini değiştirerek baskı ve zulüm yoluyla uygulamaya koyan son rejim

Bulgar Komünist hükümeti olur. Bulgarlar asimile etme politikalarına zaman zaman ara verir; ancak göçler hiç azalmadan devam eder.[142]

"Son Yaprak" destanında şair, 1950 yılındaki göç esnasında nehri geçerek kaçmaya çalışırken vurulan bir gencin hazin hikâyesini dizelere döker:

"…
*Dokuz yüz ellide göç başladı akın akın,*
*Ninenin büyük oğlu Arda nehrine yakın,*
*Bir yerlerde vuruldu üç kurşunla döşünden,*
*Nişanlısı bir acı türkü yaktı peşinden.*
*…"*

(*Son Yaprak*, s.7)

Erendoruk, şiirlerinde göç konusuna bir yerde değinir. Bu dörtlük göç sırasında vurulan bir gencin ölümü üzerine yazılır.

[142] H. Yıldırım Ağanoğlu, *Balkanların Makûs Talihi: Göç,* İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s.367.

# ALTINCI BÖLÜM

# 6. ÖMER OSMAN ERENDORUK'UN DİĞER ESERLERİ

## 6.1. Masalları

### 6.1.1. Taşlaşan Çocuk[143]

Ömer Osman Erendoruk'un *Taşlaşan Çocuk* adlı eseri 2000 yılında Tuna Yayınları'ndan çıkar. Yüz on bir sayfa olan eser on üç masaldan müteşekkildir. Yazar, sade ve akıcı bir dille yazdığı masallarla çocuk edebiyatına da katkı sağlar.

#### 6.1.1.1. Masallarda Belli Başlı Konular

Eser, çocuklar için yazılmış bir şiirle başlar. Devamında "Masal Dünyası" başlıklı giriş mahiyetindeki yazısında yazar, masalların amacından ve ünlü masal kahramanlarından bahseder. Daha sonra masallara geçilir. Masallar sırasıyla şu şekildedir: Yılan Masalı, Kaplumbağa, Kaplumbağa ile Yılan, Saksağan Bezirgân İken, Keklik ile Bıldırcın, Akyel ile Karayel, Işık Hırsızı, Eski Hamam Eski Tas, Cüce ile Keloğlan, Taşlaşan Çocuk, Yetenek, Otorite, Gurur. Masallarda hayvanlar, insanlar, insanî duygular esas alınır. Geleneksel masal anlayışında olduğu gibi didaktik bir tarzda yazılmışlardır. Fantastik unsurlarla da harmanlanan masalların konuları genel itibariyle şöyledir: Yiğitlik, gurur, Bulgar zulmü, kötülerin cezalandırılması, açgözlülük, hile ve riyakârlığın zararları.

[143] Ömer Osman Erendoruk, *Taşlaşan Çocuk,* Tuna Yayınları, İstanbul 2000. Alıntılar bu baskından yapılmıştır.

### 6.1.2. Masallarda Kimlik

Yazar, diğer eserlerinde olduğu gibi çocuk masallarında da kimlik konusuna değinir. Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarını ve eritme politikalarının özellikle çocukları hedef aldığını bildiğinden, onlar için yazdığı bu masallarda ana dilin önemine, millî duygulara vurgu yapar. Meselâ:

Tekerleme şeklinde akıcı bir üslûpla yazdığı giriş bölümüne son verirken, Türk dilinin önemini şu şekilde anlatır:

*"Açıldıkça açılır çayır, çimen, bağ, bahçe; çünkü bu nur, bu yağmur Anadilimiz TÜRKÇE! İncileşip dökülür masalcının ağzından, yakutlaşır saçılır Keloğlan'ın sazından. Dudaklarda ballanır, salkım salkım sallanır. Beyinlere kök salar filiz filiz. Anadilimiz uçsuz bucaksız deniz."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s.6-7)

Yazar, Osmanlı-Rus Savaşı'nı anlattığı masalda, savaştan sonra yaşananları konu ederken yüz binlerce Müslüman'ın camilerde topluca yakıldığını ve Ruslar yardımıyla bağımsızlığını kazanan Bulgarların da ülkelerindeki Müslümanlara akla gelmez zulümler uyguladıklarını anlatır:

*"Savaş sırasında ve sonrasında yüzbinlerce manoslu*(Osmanlı) *müslümanı, camilerde topluca yakmak dahil, katletmişler.*

*...*

*Bağımsızlığını yabancı yardımı ile elde eden Garbullar bu kez, ülkelerinde kalan Müslüman Manoslulara görülmemiş zulüm uygulamaya koyulmuşlar."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s. 88)

Yazar "Eski Hamam Eski Tas" masalında Bulgaristan yönetiminin Müslüman Türk azınlığa yaşattıklarını anlatır. Bulgarların tam olarak bir mezalim uyguladıklarını, gelenek- göreneklerinin yasaklandığını ve bu yasaklara

uymayanların öldürüldüğünü, kalanların da hapishanelere ve ölüm kamplarına gönderildiği dile getirir:

*"Garbulya ordusu, polisi, sivil çetecileriyle hücuma geçerek vurup kırmışlar, asıp kesmişler. Zindanlar dolup taşmış. Ölüm kampları sımsıkı dolmuş. Ana dilleriyle konuşmaları, gelenek ve göreneklerini uygulamaları yasaklanmış. Kendi türkülerini söylemek, hatta dinlemek bile ağır bir şekilde cezalandırılıyormuş."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s. 88-89)

Aynı masalda, 1989'da Türkiye'ye göç edenlerin tekrar Bulgaristan'a dönmeleri anlatılır. Yazar, Bulgar yönetimi için şunları söyler:

*"Karmaşistan'daki azınlığın yüz nuru, namusu, arı, onuru, güçlünün, çifte hörgüçlünün kamburu imiş. Adım adım tuzak kurmuş dört yana dile, Demokles kılıcı gibi sarkıyormuş azınlığın başucunda çile. Görenin gözlerine toz, anlayanın beynine narkoz, kıpırdananın başına balyoz kesilmiş iktidar denen illet."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s. 66)

Erendoruk, bu masallarda Bulgarların uyguladıkları politikanın ve zulmün onları nasıl etkilediğine değinir. Bu konuda yeni yetişen neslin bilinçlenmesi için çaba gösterir.

### 6.1.2.1. İsim Değiştirme

Masallarda Müslüman-Türk azınlığın isim değiştirme politikası sonucu yaşadıklarına değinilir. Bir ülkenin başında bulunan Çar'ın ülkesindeki köpeklerin adlarını değiştirmek istemesi konu edilir. Köpekler adlarını değiştirmeye karşı gelince Çar onların zincirlerini çözer ve köpekler direnişlerinin sonucunda esaretten ve baskıdan kurtulurlar. Yazarın burada köpekle simgelediği şey Bulgaristan'daki azınlıklardır:

*"Çarın adamlarından biri ülkedeki köpeklerden sorumluymuş. (Çara ve adamlarına göre "köpek" ülkede yaşayan yabancılarmış.) Köpeklerden sorumlu zangoç, çarın emri ile epey zamandan beri köpeklerin adlarını TORK'tan BORK'a çevirmeye çalıştığını, ancak her türlü işkenceye rağmen bazılarına kabul ettiremediğini söyleyince, Çar:*

*"Çöz zincirlerini salıverin gitsinler!"*

*Emri vermiş."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s. 67-68)

Türkiye'ye göç edenlerden bazıları Bulgaristan'a geri döner ve Jivkov devrilene kadar yönetimin altında ezilmeye devam ederler.

Bir başka masalda yine isim değiştirme uygulamaları konu edilir. Bulgar kuvvetleri ülkenin her yerinde kaçan Müslümanları arar. Bu arama sonucunda yakalananların adları değiştirilir, direnenler ise işkenceye maruz bırakılır, işkenceye de mukavemet gösterenler öldürülür:

*"Garbul polisi, ordusu sivil çetecileri ve özel komandoları dağlarda, ormanlarda Müslüman avlamaya koyulmuşlar. Yakalayabildiklerinin adları döve döve değiştirilmiş. Karşı koyanlara işkence uygulanmış. İşkenceyle de baş eğmeyenler öldürülmüş."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s.90)

Erendoruk, masallarında Türklerin yaşadığı zulmü doğrudan, gerçekçi bir şekilde işler. Başka milletlerin masallarında gördüğümüz toz pembe dünyaya yazarın masallarında rastlamayız. Çünkü yaşı ne olursa olsun bütün Türkler yaşanan mezalimden nasibini alır. Bu sebeple yazar masallarında bu konuları işlemekten çekinmez.

#### 6.1.2.2. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması

Masallarda dinî inançların yasaklanması konusuna bir yerde değinilir.

Erendoruk, kitaba adını veren "Taşlaşan Çocuk" masalında Bulgaristan'ı şu şekilde tanımlar: *"Merhametsizliğin at koşturduğu, gözyaşı ile kanın göller oluşturduğu Garbulya denen bir ülke varmış."*(*Taşlaşan Çocuk*, s.84)

Yazar, harflerin yerlerini değiştirerek "Garbulya" şeklinde isimlendirdiği Bulgaristan'ın tarihine değindikten sonra Müslüman kimliği ile ilgili yaşanan sorunları anlatır. Bu ülkede Müslümanların kendi dinlerini terk ederek Hıristiyan olmaları istenir. Ancak bu din değiştirme politikası mezalimle uygulanır:

*"Zamanla, Garbulya ülkesinin başına geçen sütü bozuk biri tutmuş, garbulyalılara kendi dinlerini terk edip Hıristiyan dinini kabul etmelerini emretmiş. Anlaşılacağı gibi, bu din değiştirme işlevi, zulüm ve işkencenin yaygınlaştırılması ile gözyaşı ve kan döküle döküle yıllarca sürüp gitmiş."*

(*Taşlaşan Çocuk*, s. 85)

Erendoruk, çocukların imanlarını korumaları gerektiğinin bilincinde olduğu için masallarında din değiştirme sorununa yer vermektedir. Müslüman çocukların yaşananlardan ders çıkartarak dinî kimliklerini korumaları gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır.

## 6.2. Hatıraları

### 6.2.1. Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda[144]

[144] Ömer Osman Erendoruk, *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2006. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Ömer Osman Erendoruk'un Ağustos-Eylül 1991 yılında İstanbul'da kaleme aldığı bu eser, Çağrı Yayınları tarafından 2006 yılında yayımlanır. Yazarın hatıralarını anlattığı kitap iki yüz altı sayfadan oluşmaktadır.

#### 6.2.1.1. Hatıralarda Belli Başlı Konular

Eserde genel olarak Bulgar zulmü, yazarın Bulgaristan'da ve Türkiye'ye göç ettikten sonraki yıllarda yaşadıkları anlatılır. Konu itibariyle Bulgaristan yönetimi, yönetime karşı gösterilen direniş, göç, Bulgar zulmü, Bulgaristan Türklerinin din ve milliyeti, Belene kampında yaşananlar, Bulgar yönetiminin uyguladığı yasaklar, Türklerin örgütlenmesi, Eski Zağra Cezaevi'nde yaşananlar, yazarın tutukluluk süreci, yazara yapılan işkenceler, Türkiye'ye göç süreci, Atatürk sevgisi, vatan-millet sevgisi, kültür varlığı, Türk dilinin önemi, yazarın göçten sonraki çalışma dönemi, kimliğini kaybedenlere sitem, yalnızlık hissi ve yazarın şiirle ilgili fikirleri işlenir.

### 6.2.2. Hatıralarda Kimlik

Ömer Osman Erendoruk, kimlik sorunlarına hatıralarında da değinir. Uygulanan yasaklardan genel olarak bahsettikten sonra başlıklara ayırdığımız kimlik sorunlarına eğilir.

Yazar, Bulgaristan Türklerine getirilen yasakları genel olarak anlatır. Savaştan sonra camilerin kapatılmasına, ezan okumanın yasaklanmasına, din derslerinin kaldırılmasına, Türk geleneklerini yansıtan kıyafetlerin yasaklanmasına, Türk okullarının kapatılmasına, Türkçe konuşmanın yasaklanmasına, Türkçe derslerinin kaldırılmasına, Türkçe şarkı ve türkülerin yasaklanmasına, Türkçe radyo yayınlarının engellenmesine değinen yazar, bu yasakların sonunun gelmeyeceğinden endişe duyar:

*"Savaşın ilk aşaması, ardı arası gelmeyen yasaklardı. Önce camilerin kapısını ardına kadar açmak yasaklandı, sonra minarelerde ezan okumak; arkadan kadınlarımıza şalvar, ferace giymek yasaklandı, sonra köylerdeki mescitlerde namaz kılmak. Bir kere başlayan yasaklar yağmuru bir türlü durmak bilmiyordu: okullardan dinî dersler atıldı, okullarda ve toplum yerlerinde Türkçe konuşmak yasaklandı, kız öğrencilere baş örtüsü taşımak yasaklandı, ayların, ülkelerin, şehirlerin, dağların, ırmakların Türkçe adlarını söylemek yasaklandı…*

*Daha sonra Türk okulları kapatıldı, Türk çocukları Bulgar okullarına gideceklerdi. Aradan çok geçmeden okullardan Türkçe dersler atıldı. Türkçe konuşmak yasaktı, Türkçe şarkı, türkü söylemek yasaktı, kitap yasak; radyo yayınları yasaktı… Bulgaristan Türkler için yasaklıklar diyarı olmuş gitmişti. Daha da ileri gidilerek, sokaklarda Türkçe konuşanlardan para cezası alınmaya başlandı. Önce bir söz beş leva, derken, yirmiye, otuza, elliye vardı."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.50)

Ancak Bulgaristan Türkleri bu "Yeniden Doğma" adı altında yapılan saldırılarla kendine gelmeye başlar. Kimliğinin bu yasaklarla yok edilmeye çalışıldığını anlayanlar benliklerine sıkı sıkı sarılırlar:

*"Jivkov'un alelacele Bulgarlaştırma amacıyla giriştiği ve "Yeniden Doğma" adını verdiği geniş kapsamlı soykırımı Bulgaristan Türklerine bir UYARI anlamına dönüşmüştü. Ailede çocuklarıyla farkına vararak veya varmayarak ve de sokakta yarı Türkçe, yarı Bulgarca konuşan binlerce Türk birdenbire uykudan uyandı ve keskin bir viraj yaparak, kimliğinin, ne olduğunun farkına varıp kendine geldi."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.53)

Erendoruk hatıralarında asimilasyon politikasına ve bu doğrultudaki bütün yasaklara rağmen Türklerin benliklerini kaybetmediklerini belirtir. Türklerin bir uykudan uyandıklarını ifade eden yazarın kimliklerini koruma konusunda gelecek için umutlu olduğunu söyleyebiliriz.

### 6.2.2.1. İsim Değiştirme

Ömer Osman Erendoruk, hatıralarında isim değiştirme sürecine değinir. 1944 yılında Bulgaristan Komünist Partisi başa geldiğinde Türklere karşı ılımlı bir tavır takınır. Hattâ 1940 yılından sonra iki kez adları değiştirilen Pomak Türklerinin isimlerini iade ederler. Ancak yine de onlara "Bulgar Müslümanları" adını vererek geleceğe yönelik açık bir kapı bırakırlar. Nitekim bu yasal açığı kullanarak 1970lerde onların adlarını tekrar değiştirirler:

*"1944'te Bulgar Komünistleri böylesine perişan, sefil ve cahil bir durumda buldukları Türklere kendilerini sevdirmek için elerinden gelen her çareye başvurdular. Buraya, Balkan Savaşı'ndan hemen sonraki yıllarda ve 1940'larda olmak üzere, insanlık dışı vahşiliklere başvurup iki kez adları değiştirilen ve kendilerine Pomak adı verilen Rodop Türkleri de dahildir. Komünistler onların adlarını iade etmişlerdi. Ancak onlara 'Bulgaristan Müslümanları' adını vererek, kapıyı çıkarları doğruluğunda biraz 'aralık' bırakmışlardı. İlerde ne olur, ne olmazdı."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.5)

Komünistler, Pomakların ve Bulgaristan Türklerinin isim değiştirme sürecinde çeşitli taktikler uygulayarak köylerde söylentiler yayar ve yalan haberlerin ardından köylere baskınlar düzenler:

*"Örneğin, sözde eldeki belgelere göre Falanca köyde karışık aile yokmuş. Bu yüzden onların adları değiştirilmeyecekmiş. Birkaç hafta Falanca köye gerçekten saldırı düzenlenmiyor, etraf köylere saldırılar devam ediyordu. Bu yüzden Falanca köy sakinleri "Beni ısırmayan yılan bin yaşasın." deyip, diğerlerinin telaş ve sıkıntılarına seyirci kalıyordu. Böylelikle, Türk halkının birleşip karşılık gösterme ve direnme girişimleri önlenmiş oluyordu. Aradan biraz daha zaman geçince, bir bakmışsın, rahat rahat uyuyan Falanca köy basılıyor, Pomak olmamasına rağmen tümünün adları amansızca değiştiriliyordu.*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.31-32)

Bulgaristan Türklerinde oğullar, baba adları ile anılır. Sözgelimi Ali Ahmet isminde, Ali kişinin adı, Ahmet de babasının adıdır. Ahmet adına "oğlu" anlamına gelen Bulgarca "-ov", "-ev" ekleri getirilir. Böylece Ali Ahmetov ismi ortaya çıkar.[145] Nitekim Ömer Osman Erendoruk'un ismi de bu süreçte Ömer Osmanov olarak değiştirilir. Yazar, hatıralarında bu konuyu dile getirir:

*"Adlarımızın sonuna Slav milletlerine özgü –ov, -ev; kadınlar için de –ova, -eva takıları getirilmeye başlandı."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.28)

İsim değiştirme sürecine karşı çıkanlar Bulgar yönetimi tarafından cezalandırılır. Yaşananlar tam bir soykırımdır. Yazar bu konu ile ilgili yaşanmış bir olayı anlatır. Aynı konuya bir şiirinde de yer veren Erendoruk, doksan iki yaşındaki ninenin yaşadıklarını burada da dile getirir:

*"Doksan iki yaşında bir nine (adını ve köyünü vermeyeceğim, çünkü olaydan az sonra BELENE ÖLÜM KAMPI'na, oradan da sürgüne gönderildim) adını değiştirmek istemediği için, avuçlarından, evinin bahçesindeki ağaca çakıldı. Canavarlaşmış Bulgar komünistleri oradan ayrılmadan önce kadının göğsüne 'Adını değiştirmek istemeyenlerin âkibeti budur' yazılı bir kâğıt yapıştırmışlar."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.33)

Yine yaşanmış bir olaya yer veren yazar, Bulgarların uyguladığı soykırıma direnen bir başka annenin hikâyesini dile getirir. Yeni doğan çocuğuna Bulgar ismi verilmesini kabul etmeyen kadın direnişinin sonucunda cezaevine gönderilir:

[145] Refik Korkud, *age.*, s.29.

"*Koşukavak hastanesinde doğum yapan bir gelin, çocuğuna Bulgar adı verilmek istenince 'Ben Bulgar doğurmadım' diyerek çocuğunu boğdu. Halen cezaevindedir."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.33)

Soykırıma maruz kalarak katledilen, aklî dengesi bozulan, korku ve vesveseye kapılarak intihar edenlerin sayısı gün geçtikçe artar. Ayrıca Bulgaristan Türk erkekleri; Belene Kampı'na, cezaevlerine yollandıktan veya askere alındıktan sonra direnecek durumları kalmayan ev halkının hanelerine girilerek isim değiştirme uygulamalarına devam edilir:

*"Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerini 'Yedek asker' alınca, köyler ve şehirler tank zırhlı araba ve helikopterlerle, çok sayıda askerle kuşatılıp adları değiştirildi."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.38)

Yazar, romanlarında ve şiirlerinde olduğu gibi hatıralarında da isim değiştirme sürecine geniş bir şekilde değinir. Bu politikanın Pomaklarla başladığını daha sonra sıranın Bulgaristan Türklerine geldiğini ifade ederek hile ve baskınlarla isim değiştirme sürecinin nasıl işlediğini gözler önüne serer. Şiirlerinde uygulamalara direnenlerin yaşadıkları ıstırap dolu olayları hatıralarında da anlatır.

### 6.2.2.2. Türkçenin Yasaklanması

Ömer Osman Erendoruk, Türkçenin yasaklanması ile ilgili kimlik sorunlarına hatıralarında geniş ölçüde yer verir.

Türkçe kitapları yasaklayıp bulduklarını yakan Bulgar yönetimi, kendi emelleri ve fikirleri doğrultusunda olan eserleri bile Türkçe olması sebebiyle yok eder:

"*Kütüphanelerden Türkçe kitapları toplayıp yakarlarken, Nâzımınkileri komünist içeriklidir deyip ayırmadılar. Aralarında Mark, Engels, Lenin de olmasına rağmen Türkçe oldukları için yakıldılar."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.21)

Yazar, Türkçeye getirilen yasakları, Jivkov ve yandaşları tarafından benliklerine atılan kocaman bir taş olarak nitelendirir. Çocuklara yönelik çıkan bütün dergi ve gazetelerin yayımı durdurulur. Soykırım uygulamalarından en çok etkilenecek olan kesimin çocuklar olduğunu bilen Bulgar yönetimi bu sebeple uygulamaların büyük bölümünü çocuklara yönelik olarak düzenler. Türkçe kitapların yayımlanması yasaklanır ve Türk çocuklarını yetiştirecek olan öğretmenlerin eğitim aldıkları okullar kapatılır. Böylece Türkleri bilinçlendirecek olan aydın kesimin yetişmesi önlenmiş olur:

*"Bu taş, önce altmışlı yıllarda çocuklara ait Türkçe EYLÜLCÜ ÇOCUK gazetesini, sonra PİYONER dergisini durdurmakla, başımıza ilk yaraları açıyor, arkadan 1968'de başımıza GÜMMM!!... diye indirilişiyle bizi kör, sağır ve kötürüm bir duruma düşürüyordu. Çünkü o yıl, komünist partisinin en yüksek karar organı olan POLİTBÜRO'nun Bulgaristan Türk Ahalisini Bulgar Ahalisi ile beraberleştirme kararı açıklandı ve yürürlüğe girdi. Bunun sonucu olarak, belirli aralıklarla şiddetli bir yasaklar yağmuru başladı: Türkçe kitaplar yayınlamaya son verildi, önce ilkokul, sonra da orta okul öğretmeni yetiştirilen enstitüler ve Hlak Gençliği Gazetesi kapatıldı."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.22-23)

Eğitim kurumlarında Türkçe ders verilmesi "gönüllü" süsü verilerek yasaklanır. Erendoruk, Mehmet Emin Yurdakul'un şiirinden bir dörtlükle durumlarını açıklar ve alfabesi yasaklanan, şairleri susturulan Türk azınlığının esir edildiğini ifade eder:

*"…1973 yılında zaten kısıtlı olan Türkçe dersler gönüllü süsü verilerek yasaklandı. Şair Mehmet Emin vaktiyle haykırmıştı:*

*Bırak beni haykırayım susarsam sen matem et.*
*Unutma ki şairleri haykırmayan bir millet,*
*Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.*

*Ben, şairleri haykırmak değil, fısıldayamayan, alfabesi yasaklanmış bir azınlığın susturulmuş, yıldırılmış, ezilmiş tutsağıydım."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.29)

Cezaevlerinde de mahkûmların kendi aralarında Türkçe konuşması yasaktır. Polisler ve cezaevi görevlileri kendi aralarında Türkçe konuşan mahkûmları sürekli uyararak susturur:

*"Polis içerdekileri ikide birde Türkçe konuşmamaları için uyarıyormuş. Koğuşlarda konuşmak, birbirlerinin kulaklarına eğilerek fısıltı ile mümkünmüş."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.41)

Yazar, yönetimin politikasını asimilasyon gemisine benzetir ve bu gemide benliklerinin eridiğini ifade eder. Dillerine giren Bulgarca kelimelerle Türkçenin unutulmaya başladığını dile getirerek bu durumdan duyduğu üzüntüyü ifade eder:

*"Yavaş yavaş benliğimizi yitmede, tarihimizden, geçmişimizden, geleneklerimizden uzaklaştırılmada, yabancılaştırılmaktaydık. Dilimiz Türkçe'ye gün gün yeni Bulgarca kelimeler giriyor, Türkçeleri unutuluyordu."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.66)

Yazar, Bulgaristan'ın niçin dil yasaklama politikası güttüğünü açıklar. Dil, bir milleti bir arada tutan ve dağılmasını önleyen en önemli unsurdur. Bulgar yönetimi bu birliği bozmak niyetinde olduğu için Türklerin dillerini yasaklar. Erendoruk, bu bilince sahip oldukları için Bulgarların uygulamalarına karşı koyduklarını ifade eder:

*"...dil, bir milleti millet yapan, yaşatan, bütünleştiren ve birbirine yakınlaştıran en önemli unsurdur. Bulgar komünistleri işte bu bütünlüğü parçalamak için bize ana dilimizle konuşmayı yasakladılar. Biz de, bu gerçeğin bilincinde olduğumuz için direndik ve katil Jivkov'un 'Tahttan' indirilmesini sağladık."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.120)

Ömer Osman Erendoruk romanlarında olduğu gibi hatıralarında da Türkçenin yasaklanması konusuna geniş bir şekilde yer verir. Türkçe kitapların yasaklanmasına, Türkçe dergi ve gazetelerin yayımlarının durdurulmasına, Türkçe derslerinin kaldırılmasına değinen yazar, Bulgaristan'ın bu yasakları koymasındaki amaçlarını vurgular. Ona göre Bulgar yönetimi, bir milleti millet yapan en önemli unsurun dil olduğunu bildiği için Türklerin anadillerine bu derece saldırmaktadır. Ancak Erendoruk bütün yasaklara rağmen Bulgaristan Türklerinin dillerini korumayı başardığını gururla ifade eder.

### 6.2.2.3. Eğitim Kurumlarının Kapatılması

Ömer Osman Erendoruk, hatıralarında eğitim kurumlarının kapatılması konusuna bir yerde değinir. Sofya'da bulunan ilk ve orta dereceli okulların Türk kültürünü ve dinî gelenekleri geliştirebilecek seviyede olmadığını ifade eden yazar, bu okulların kapatılarak azaltıldığını söyler. 1920lerde iki bin civarında olan okul sayısı, 1944'te üçte bire düşer:

*"Sofya'daki Başmüftülük himayesinde olan en az sayıdaki ilk ve orta dereceli okul Türk ahalisinin ne dinî, ne de millî kültürünü geliştirebilecek durumda değildi. Üstelik bu okulların sayısı Bulgar yöneticilerince sebepli sebepsiz gün gün azaltılıyordu. 1921 yılında Bulgaristan'da Türklere mahsus ilk ve orta okulların sayısı iki bin civarında iken, 1944'te, bu sayının üçte birine indirilmiştir. Böylece Türk çocukları ya cahil bırakılıyor ya da Bulgarca okumaya zorlanıyordu."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.4)

Yazar, Bulgaristan'da yıllardan beri devam eden eğitim kurumlarının devletleştirilmesi ve kapatılması meselesini hatıralarında da dile getirir. Bulgar yönetiminin amacı Türk çocuklarını cahil bırakarak onları Bulgarlaştırmaktır. Bu sebeple Türk millî ve dinî kültürünü yaşatmaya çalışan Türk okulları kapatılmaktadır.

### 6.2.2.4. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması

Bulgaristan'ı ziyaret için Suriye ve Yemen gibi ülkelerden gelen din adamları, Sofya'da ve diğer şehirlerde göstermelik bırakılan camileri görerek, dinî ibadetlerin engellenmediğini zannederler:

*"Oysa gerçekler Sofya'da değildi, Kırcaali'de, Koşukavak'ta, Mestanlı'da, Cebel'de, Kirli'de, Dobruca'da, Deliorman'da, Gerlova'da, yasak bayramlarda, yasak düğünlerde, yasak cenaze merasimlerindeydi."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.51)

Ömer Osman Erendoruk, güdülen politikalarla din cehaletinin arttığını ve dinlerinden uzaklaştıklarını belirttikten sonra dinin millet varlığıyla yakın ilgisi olduğunu ifade eder:

*"İki, üç milyon Türk'ten İslâm'ın şartını bilenlerin sayısı parmakla sayılırdı. Allah'ın varlığını inkâr edenlerin sayısı gittikçe çoğalıyordu. Bu Bulgar'ın hedefiydi. Dini olmayan, dinine sahip olmayan, dinî ibadetlerini yerine getirmeyen bir millet, millet olarak varlığını sürdüremezdi."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.66-67)

Yazara göre, tarihte Türk varlığını ortadan kaldırmanın en kesin yolu dinî duygulara saldırmaktır. Rum Patriği Gregoryos, bir mektubunda Türk varlığını ortadan kaldırma hayalinin ne şekilde gerçekleşebileceğini şöyle açıklar:

" *'Türkleri maddeten ezmek ve yıkmak imkânsızdır. Çünkü Türkler Müslüman oldukları için çok sabırlı ve mukavemetli insanlardır. Gayet mağrurdurlar. Bu yaratılış özellikleri dinlerine bağlılıktan, kadere rıza göstermelerinden, geleneklerinin kuvvetindendir…'*

*'Türklerde evvelâ itaat duygusunu kırmak ve manevi bağlarını parçalamak, dini sağlamlığını zayıflatmak icap eder. Bunun da en kısa yolu, millî geleneklerine ve dinlerine uymayan harici fikirler ve hareketlere alıştırmaktır.'*

*'Yapılacak olan, Türklere bir şey hissettirmeden, bünyelerindeki tahribi tamamlamaktır.' "*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.161)

Bulgarlar da bu mukavemeti bilir; ancak Rum Patriği'nin söylediklerinin aksine politikalarını hissettirmeden değil; zorla, zulmederek uygularlar.

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan'daki durumu görmeye gelen heyetlerin gerçekleri göremediklerini, gerçeklerin köylerde ve kasabalarda olduğunu ifade eder. Yazar, köy ve kasabalardaki camilerin harap durumda olmasına, dinî özgürlüğün kısıtlanmasına derinden üzülerek duyduğu ıstırabı hatıralarında dile getirir.

### 6.2.2.5. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması

Bulgar yönetimi, Türk gelenek-göreneklerini yasaklar. Türklerin gelenek ve göreneklerini unutturarak onlara Bulgar geleneklerini benimsetmeyi amaçlar ve bu doğrultuda alınan pek çok kararı uygulamaya koyarlar:

*"Ne olduysa, 1973'ün yazında oldu. Önce Türklerle meskûn yerlerde yazar-çizer takımı toplanıp, kesin ve sert bir biçimde 'Bulgaristan' da tek kültür var. O da Bulgar kültürü. Türk kültürü olduğunu da iddia edenler yakın günlerde yanıldıklarını anlayacaklardır. Nokta!..." "*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.191)

Yazar, Bulgar yönetiminin, Türklerin artan nüfusuyla birlikte baskın olmaya başlayan kültürünü yok etmek adına Bulgaristan'da sadece Bulgar kültürünün var olduğunun dikte edilmeye çalışıldığını hatıralarında dile getirmektedir. Roman ve şiirleri ile karşılaştırdığımızda hatıralarda geleneklerin yasaklanması konusu daha zayıf kalmaktadır.

### 6.2.2.6. Komünizm Fikrinin Aşılanması

Eğitim kurumlarına dağıtılan bütün okul kitaplarında komünizm idelerinin anlaşılması ve benimsenmesi amaçlanır:

*"Eğitim ve öğretim ilk yıllarda ana dilimiz Türkçe yapılıyordu. Hemen her büyücek köy ve mahalleye okul açıldı. Orta okul mezunu olan isteklilerden öğretmen tayin edildi. Sofya'da Narodna Prosveta Yayınevi, Türkçe okul kitapları yayınlamaya başladı. Kitaplar, komünist ruhu terbiyesinde hazırlanıyordu."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.7-8)

Bulgar yönetiminin Türklere okuma-yazmayı öğretmesindeki amaç onlara komünizm fikirlerini öğreterek benimsetmektir. Basın-yayın, kitap ve çeşitli sanat dallarıyla bu politikayı tatbik etmeye çalışan Bulgarlar, bu konuda Türklerin üzerinde büyük bir etki yaratamazlar:

*"Bulgar komünistleri bize okuma yazmayı komünizm idelerini benimsetmek için öğretiyorlardı. Basının, radyo yayınlarının, tiyatro topluluklarının, okul ve diğer kitapların tek amacı buydu."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.11)

Yazar, romanlarında geniş bir şekilde yer verdiği komünizm konusuna hatıralarında da değinir. Bulgar yönetiminin, çocuklara yönelik hazırlanan kitaplarla ve yetişkinlere yönelik uygulamalarla komünizm fikirlerini benimsetmeye çalıştığını belirtir. Ancak Erendoruk'un ifade ettiği üzere komünist Bulgarlar, millî kültürlerine

ve dinlerine sıkı sıkıya bağlı olan Türkler üzerinde bir etki bırakamazlar. Türklerin bu fikri benimsememeleri yazarı memnun etmektedir.

### 6.2.2.7. Göçe Zorlama

Yazar hatıralarında ilk olarak, Türk-Rus Harbi'nden sonra yaşanan göçlerden bahseder. Savaş sonrası Türklerin yasal hakları olduğu ifade edilir; ancak durum hiç de böyle değildir. Bulgarlar, Türkleri eritmek için her türlü yola başvurmaya başlarlar. Bu soykırıma dayanamayan Türkler, yerlerini yurtlarını terk ederek göç ederler:

*"Doksan Üç Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'ın hudutları içinde kalan Türk ahalisi, dünyaya ve Türkiye'ye bazı yasal haklara sahipmiş gibi gösterilse de, gerçek durum tamamen değişikti. Bulgarlar, sakınma gereği dahi duymadan, onların sayısını azaltmak için bezdirme, yıldırma ve eritme çabasına girişmişlerdir. Türk-Rus Savaşı esnasında topluca öldürmeler ve savaşın hemen ardından başlayan kitle halinde göçler söylediklerimizin canlı delilleridir."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.3)

Türk-Rus Harbi'nin ardından yaşanan göçler ile Türkler azınlık konumuna düşer ve Bulgar yönetimi geriye kalanları eritmek için uğraşır. Kültürlerine, kimliklerine saldırılan Bulgaristan Türkleri, benliklerini yitirmemek için çok fazla uğraş verirler:

*"Doksan Üç ve Balkan Savaşları esnasında ve daha sonraki yıllarda Bulgarlar'ın barbarlıkları sonucu göçe zorlanarak azınlık durumuna düşürülen Türkler'in, KÜLTÜR GÖLÜNE dökülen bütün derelerin, çayların, ırmakların ve nehirlerin önüne setler gerilmişti. Günlerden bir gün bu GÖLÜN susuz kalıp kuruyacağı besbelliydi. Bir milletin ya da etnik grubun kültürsüzleştirici millî benliğini yitirmesi demekti. Bulgarların amacı da buydu."*

(*Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda*, s.5)

Erendoruk, romanlarında olduğu gibi hatıralarında da Bulgarların tarih boyunca Türkleri göçe zorladıklarından bahsederek bunun amacının Bulgaristan'daki Türkleri azınlık durumuna düşürmek olduğunu vurgular.

## 6.3. Mektupları

### 6.3.1. Istıraphaneden Mektuplar146 ve Rüzgâr Gibi Geçti Yıllar[147]

*Istıraphaneden Mektuplar* adlı kitabı, yazarın Eski Zağra Cezaevi'nde 1980'li yıllarda tutuklu bulunduğu süre zarfında aile bireylerine yazdığı mektuplardan oluşur. Eser, Çağrı Yayınları tarafından 2007 yılında İstanbul'da yayımlanır. İki yüz kırk iki sayfadan müteşekkildir ve mektupların her birinde yazıldığı tarih mevcuttur.

*Rüzgâr Gibi Geçti Yıllar* adlı kitap, Ömer Osman Erendoruk'un daha önceden yayılanmış şiirleri ve mektuplarından bir seçki yapılıp harmanlanarak oluşturulur. Derleme olan bu kitap, yüz kırk dört sayfadan müteşekkildir ve Önsöz Basım Yayıncılık tarafından İstanbul'da Nisan 2005'te yayımlanır.

#### 6.3.1.1. Mektuplarda Belli Başlı Konular

Yazar, kitabın önsözünde mektuplarda dile getirdikleri ile ilgili şunları söyler:

*"Belirtmek gerek ki, cezaevine düşen bir kişinin mektuplarında sık sık rastlanacak kelimeler muhakkak elemdir, acıdır, kederdir, gamdır, özlemdir, yeistir, ayrılık acısıdır, ıstıraptır…*

---

[146] Ömer Osman Erendoruk, *Istıraphaneden Mektuplar,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

[147] Ömer Osman Erendoruk, *Rüzgâr Gibi Geçti Yıllar,* Önsöz Basım Yayıncılık, İstanbul 2005. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

*...*

*Benim mektuplarda önemle vurguladığım konu, genelde zulmün kaynağını göstermek, acıları, ıstırapları oluşturanların adresini belirtmekti."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.VI-VII)

Ömer Osman Erendoruk, diğer eserlerinde olduğu gibi mektuplarında da Bulgar zulmünü kınayarak söylemek istediklerini sembolik anlatım tarzlarıyla ifade eder.

Mektuplarında en çok yer verilen fikir ve duygular; aşk, keder, ayrılık, özlem, yalnızlık, ıstırap, zulüm, iftira, esaret, ölüm, aile hasreti, doğa sevgisi, umutsuzluk, hayal kırıklığı ve özgürlüktür. Ayrıca yazar konu olarak; siyasî fikirlerine, düşünce dünyasına, insanlığa ve hayata dair fikirlerine, eğitimin önemine, öğretmenlik mesleğine dair fikirlerine, dilin önemine ve kimlik konusuna da yer verir.

### 6.3.2. Mektuplarda Kimlik

Ömer Osman Erendoruk, babasına yazdığı bir mektubunda Bulgar yönetimini manevî katil olarak niteler ve genel olarak kimlik konusu ile esaretine değinir. Bulgarların kurbanlarını tamamen yok etmediğini ve onları cezaevlerine gönderdiğini ifade eder. Bunun amacı onları köle durumuna getirerek daha fazla eziyet ve zulüm etmek istemeleridir:

*"Manevî katillerin amacı bambaşkadır. Onlar kurbanlarını yok etmek istemezler, ama bu, insanseverliklerinden ötürü değildir; onların amacı, kurbanlarını inançlarından ve idelerinden, kısaca, benliğinden vazgeçirip, kendinin benzeri, dolayısıyla, kölesi durumuna sokmaktır. Bu nedenle kurbanını cezaevine kapatıp yıllarca özgürlükten mahrum eder."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.54)

Bulgarlar, özgürlükten mahrum bırakmanın yeterli gelmediği zamanlarda, kaba kuvvete başvurarak mahkûmları çeşitli işkencelere maruz bırakırlar. Fakat bu mahkûmiyet durumunda dahi yazarın kalemi susmaz. Yaşananları haykırır ve sembolik bir şekilde, yönetimi bir karanlığa benzetir:

*"Onların bakışları da, işitmeleri de, konuşmaları da gezip dolaşmaları ve hareket edişleri de simsiyahtır, kapkaranlıktır."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.133)

Karısına yazdığı bir başka mektupta ise yazar; hayalinde dazlak kafalı bir ihtiyara benzettiği Jivkov'la konuşur:

*"Denizdim, ama şeytansal ellerin ve pis ruhunla kıyılarımı yıktın yıktırdın. Şimdi sularım dağılıyor ve ben kendimi yitiriyorum…"*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.147)

Ömer Osman Erendoruk, mektuplarında Bulgarların onları kimliklerinden koparmak istediklerini ifade eder. Onları manevî değerleri yok etmek isteyen katiller olarak niteleyen yazar, bu değerleri zor kullanarak ortadan kaldırmakta olduklarını vurgular ve benliklerinden uzaklaşmaya başladıkları için endişe duyar.

### 6.3.2.1. İsim Değiştirme

Yazar, bir mektubunda isim değiştirme politikasına üç nehri örnek vererek değinir. Arda, Meriç ve Tunca'nın başka yerlerden aktıkları hâlde birbirlerine düşman olmadıklarını veya baskı yoluyla birbirlerinin isimlerini değiştirmeye çalışmadıklarını anlatır. Ancak bu nehirlerden biri bahsedilenleri yapmaya yeltenirse birbirlerine düşman olacaklarını ifade eder:

*"Arda, Meriç ve Tunca nehirleri başka başka yerlerden aktıklarından ötürü birbirlerinin düşmanı sayılırlar mı? Ama eğer onlardan biri diğerlerine, sularını*

*kendininkine akıtmalarını, yataklarını kapatıp, adlarını unutmalarını ister, bunda ısrar eder, zulme ve teröre başvururlarsa elbette birbirlerine düşman olabilirler."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.157)

Erendoruk, esaret altında dahi sembolik de olsa isim değiştirme politikası ile ilgili fikirlerini söylemekten sakınmaz.

### 6.3.2.2. Türkçenin Yasaklanması

Ömer Osman Erendoruk mektuplarında en çok Türkçenin yasaklanması konusuna değinir. Çünkü anadiliyle ilgili en ağır yasaklara cezaevindeyken maruz kalır. Mektuplarını Türkçe yazamadığı hattâ onlara Türkçe bir şiir bile iliştiremediği için üzüntü duyar. Türkçeyi iyi öğrenmenin ve onu korumanın önemini vurgulayarak ona duyduğu sevgiyi her fırsatta dile getirir.

Cezaevinden yazılan mektupların Bulgar dilinde yazılma mecburiyeti vardır. Yazar, karısına yazdığı mektubunda bu durumu şöyle ifade eder:

*"Kağıdın üzerine dizdiğim yabancı dilden kelimelerin, senin tebessümün ve sevgi dolu bakışların karşısında aciz kalacağı da malûmum, ama başka seçeneğim yok."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.4)

Yazar, kızına yazdığı bir mektubunda dilin önemine değinerek bir milletin dilini yasaklayanların şovenizm fikirlerini benimsediğini ifade eder. Bilinçli insanlara karşı nefret duyan bu kişiler, onları casus olarak mimleyerek cezaevlerine gönderirler:

*"İnsanlara ana dilini unutturmak isteyenler ya azılı şoven, ya azılı nazid ya da bunların tümünün karışımından oluşmuş bir kişidir. Kendilerini unutmuş bu tipler, planlarını açığa çıkaranlardan geberesiye nefret ederler ve ellerine geçen ilk*

*fırsatta ona iftiracı, casus gibi nitelikleri tekrarlar ki, asıl amaçları yargılayıp hapse atmaktır."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.103)

Annesine yazdığı bir diğer mektupta yazar, ana dillerini unutturmaya çalışanlara acıdığını ifade eder. Ana sütü ile birlikte benliğine işleyen dilini unutturmaya çalışanları cahil olarak görür:

*"Dolayı dinliyor ve bu yerlerde, senin bana öğrettiğin dilin, Türkçe'nin hâlâ canlı olduğunu anlıyorum, anneciğim. İçimize, belleğimize, bilincimize ana sütü ile birlikte yerleşen ana dilimizi unutturmaya çalışanların cahilliğine acıyorum."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.161)

Ömer Osman Erendoruk, mektuplarında karısına Türkçe bir şiir yazamadığı için duyduğu üzüntüyü dile getirir. Ancak bu günlerin geçeceğine dair umutları olduğunu şöyle ifade eder:

*"Bulgar ceza kanunu bunca katı olmasaydı, sana ana dilimde yazılmış bir şiir gönderecektim ya, bunu, Allah kısmet ederse, gelecek yıla yaparım. Şimdilik bu mektubumla iktifa edeceksin."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.164)

Yazar, mektuplarında Türkçe şiirler yazamaz; fakat ceza kanunu bu şiirleri aklına yazmasını engelleyemez. Yazar, Eski Zağra Cezaevi'nde geçirdiği süre boyunca satırlarını bir bir aklında tuttuğu şiirlerini, oradan çıktıktan sonra kâğıda döker.

Erendoruk, babasına yazdığı bir mektupta Dağıstan şairi Resul Hamzat'ın bir hikâyesini anlatır. Millî kimliğin önemini vurgulayan bu aşk hikâyesi ile ana dillerini unutturmak isteyen Bulgar yönetimine gönderme yapar:

*"Bir genç oğlan, başka milletten bir kıza aşık olur. Kız, oğlanla evlenmek için yüz şart ortaya koyar. Şartlar arasında koşarken atları atlamak, yüksek kayalardan suya sıçramak gibileri de varmış. Bacağı kırılan, kolu bertilen, yüzü gözü yara bere içinde kalan oğlan şartlardan doksan dokuzunu yerine getirmiş. Sıra son şarta gelip dayanmış. Kızın son şartı şuymuş: Ananı babanı ve onların sana öğrettiği dili de unut. Bunları işiten genç oğlan kıza ters ters bakmış, aşkın o dakka unutmuş ve topal ayak, kırık kolla, atına binip, bir daha dönmemek üzere oradan uzaklaşmış."*

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.171-172)

Yazar, bir başka mektubunda dil ile ilgili sembolik bir hikâye daha anlatır. Bu hikâyede bir ejderhaya karşı savaşan yiğit bir adamdan bahsedilir. Yiğit, bir mağaraya girer ve köpeğin ağzından bir şişe alır. Bu şişede ejderhanın ruhu saklıdır. Ejderha kaynak suyun başında yalımlar saçarken, yiğit gelir ve şişeyi yere vurur. Şişe parçalandığında ejderha korkunç sesler çıkararak can verir. Bu hikâyedeki yiğit Bulgaristan Türkleri, ejderha ise Bulgar yönetimidir. Yazar, bu hikâyeden sonra şunları söyler:

*"Çocuk ve ben, o masalı işitince, şişeyi ve de ana dilimizi düşünmeye koyulduk. Ejderhanın ruhu şişede imiş, bizim ruhumuz, varlığımız ise ANA DİLİMİZDE!"* [148]

(*Istıraphaneden Mektuplar*, s.210)

Ömer Osman Erendoruk, isim değiştirme sürecine sadece bir yerde değinir. Mektuplarında genel itibariyle değindiği kimlik konusu, Türkçenin yasaklanmasıdır. Mektuplarında anadilini kullanamamanın verdiği ıstırabı sık sık dile getiren yazar, Bulgar yönetiminin Türkçenin yasaklanması konusundaki yaptırımlarını sembolik hikâyelerle anlatır.

[148] Burada bahsedilen çocuk, yazarın kendi çocukluğudur.

## 6.4. İncelemeleri

### 6.4.1. Bir Başkadır Bizim Eller[149]

Ömer Osman Erendoruk'un 1994-1995 yıllarında İstanbul'da kaleme aldığı bu eser Çağrı Yayınları tarafından 2007 yılında yayımlanır. Folklorik bir gözlem niteliğinde olan eser iki yüz elli altı sayfadır ve Bulgaristan Türklerinin gelenek-göreneklerini, giyim-kuşamlarını, dinî adetlerini, ağız özelliklerini, sözlü ve yazılı edebiyat mirasını, yaşayış şekillerini ele alır. Eserin ilk sayfasında iki dörtlük mevcuttur:

*"Artık sevgisizliğin koynunda yaşıyorum,*
*Anılar okuyarak saçlarımın aklarında;*
*Ekmeğe tok sevgiye susuz dolaşıyorum,*
*İstanbul'un sevgisiz kalmış sokaklarında*
*Bir şiirden*

*Devlet adamıyla gül, konuş, tartışma ille,*
*Sakın ola tartışma bir de yarı cahille*
*Bilgisi yetmeyince yumruk savurur biri,*
*Biri yüzüne aptal damgası vurur dille*
*Rubai"*

Yazarın, bu eserini kaleme alma sebebi; eserin ilk bölümünde açıklığa kavuşturulur. Yazar, 30 Ocak 1994 tarihindeki *Hürriyet* gazetesinde Yalçın Pekşen'in "Acaba Soydaşların Ana Dili Türkçe mi Sayılmalı, Yoksa Bulgarca mı?" başlıklı köşe yazısına ve yine *Hürriyet* gazetesinde 27 Şubat 1995 tarihinde Necmi Demir adında bir öğretmenin yazdıklarına bir cevap olarak bu kitabı kaleme alır.

[149] Ömer Osman Erendoruk, *Bir Başkadır Bizim Eller,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan Türklerinin bu yazarlar tarafından Bulgar sayılmasına çok içerler:

*"Sayın Y. Pekşen'in ve N. Demir'in hakaret yüklü yazılarına önce iki, üç sayfalık bir yazı ile cevap vermeyi tasarladım. Hattâ yazıyı yazdım. Ancak söylemek istediklerimi birkaç sayfalık yazıya sığdırabilmenin imkânsızlığının farkına vardım. Bu yüzden yaprakları yırtıp attım.*

*Kalbim sızlıyordu.*

*Bir Müslüman Türk zannettiğim kardeşten yediğim hakaret darbesiyle zonklayan başımı avuçlarımın içine alarak uzaklara, üst üste yığılan yılların ötesinde, Rodop Dağları'nın güneydoğu eteklerinde kalan çocukluğumu imdada çağırdım. Zaten ne zaman çağırsam hep gelir. Bu kez de geldi. Yalınayak, başı açıktı.*

*Olsun. Bu hâliyle elimden tuttu, gerilere doğru uçurdu, doğup büyüdüğüm köyümde, yöremizin, bölgemizin dağlarında, yollarında, bellerinde gezdirip dolaştırdı. Beraberce oyunlar oynadık, düğünlere, bayramlara katıldık, mevlitlerde hoş kokulu şerbetler içtik, panayırlara vardık… O bazen söyledi, kimi fısıldadı, kâh anlattı, hatırlattı… Ben onları şuurumun, vicdanımın ve dürüstlüğümün eleğinden geçirip yazdım.*

*Ve ortaya bu kitap çıktı."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s.13)

### 6.4.1.1. İncelemelerde Belli Başlı Konular

Bu inceleme eserinde belli başlı konular; aile, düğün, evlilik, Türk evlerinin yapısı ve özellikleri, giyim-kuşam, Bulgaristan Türklerinin ana dili ve yörenin ağız özellikleri, dinî adet ve inançlar, dinî ibadetler, batıl inançlar, sözlü halk geleneği, mimarî yapıların özellikleri, ölçü birimleri, kullanılan tarım eşyaları, ilçelerin fizikî, sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleridir.

Yazar, bu konuları çocukluğundan itibaren yetiştiği çevrede yaptığı gözlemleri esas alarak oluşturur. Dolayısıyla çocuk terbiye etmenin önemini, anne-

babaya ve aile büyüklerine hürmetin ne kadar önemli olduğunu, aile bireyleri arasındaki ilişkileri, evlilik kurumunun iç ve dış yüzünü, genç kızlara görücü gelmesi âdetini, kına gecesinde yapılan âdetleri, gerdek odasının özelliklerini, düğün günü yaşananları, Türk evlerinin nasıl yapıldığı ve ev araç-gereci olarak nelerin kullanıldığını, bu eşyalara ne isimler verildiği, bölge kadın ve erkeklerinin yerine göre nasıl kıyafetler tercih ettikleri, bölgenin konuşma dili ve dilin gramer özelliklerini, Bulgaristan Türklerinin dinî inanç ve ibadetlerini, dinî bayramların nasıl geçtiğini, ibadethanelerin durumunu, mevlit geleneğini, cenaze merasimlerini, halk arasındaki bâtıl inançları, komşuluk ilişkilerini, Müslüman-Türk adlarını, Bulgaristan'daki eğitimi ve Türk okullarını, türküleri, manileri, ninnileri, bilmeceleri, atasözlerini, tekerlemeleri, masalları, çocuk oyunlarını, halk arasındaki tedavi yöntemlerini, Türklerin misafirperverliğini, ölçü birimlerini (zaman, uzunluk, ağırlık, sıvı), yün ve pamuk işleme aletlerini, ev ve yaban hayvanlarını, kullanılan lânet ve yemin söylemlerini, halk arasında yapılan şakaları, mevsimlere göre yörenin özelliklerini ve bölge ilçelerinin özelliklerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Görüldüğü üzere yazar bu incelemesinde; bir insan hayatında var olan ve insanın bulunduğu çevre ile ilgili bütün sosyal, ekonomik, dinî ve millî özelliklere değinir.

### 6.4.2. İncelemelerde Kimlik

Ömer Osman Erendoruk'un birçok eserinde gördüğümüz gibi bu inceleme eserinde de kimlik konusuna değinilir.

Yazar, ailede dede ve ninenin önemini anlatır ve çocuklarla onların arasındaki münasebetlere değinir. Çocuklar vatan, millet, milliyet ve dine dair yani kısacası kimliklerine özgü özelliklerini bu aile büyüklerinin verdikleri bilgiler ile öğrenir:

*"Ailenin bütün fertleri tarafından bu eğitime önem verilmezse çocuklar ya kozmopolit ya da enternasyonalizm denen beynelmilelci olarak yetişirler. Bu da, kökünü, kökenini, tarihini, ne idiğini unutmuş, karaktersiz, amaçsız, şahsiyetsiz bir kişi demektir."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 44)

Ancak Bulgaristan yönetiminin uyguladığı politikalar yüzünden şahsiyetsiz ve amaçsız kalanlar da olur. Uygulamalar sırasında Bulgar milislerine yardım edenlerin amacı tamamen iyi bir mevki ve maddî kazanç sağlamaktır:

*"Bulgar komünistleri 1984'te başlattıkları zorla ad, milliyet ve din değiştirme kampanyasına böyle bir ortam hazırladıklarını sanarak başlamışlardı. Pis amaçlarına yardım eden Türkler de çıkmadı değil. Hattâ bazı yazar ve şairlerimiz onlardan yana tavır aldılar."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 44)

Erendoruk, kimlik özelliklerinin ailede kazanıldığını ifade eder ve Türk çocuklarının kimlikleri ile ilgili dil, din ve kültür bilgileri aile büyükleri tarafından öğretildiğini söyler. Yazar, bu şekilde yetişen çocukların kendi çocuklarını da bu bilinçle yetiştirerek kimliklerini nesilden nesile aktaracaklarını düşünür.

Kimlik konusunda yazarı en çok üzen mesele ise kimliklerini korumak için sonuna kadar mücadele eden bir milletin içinden Bulgarların amaçlarına hizmet eden Türklerin çıkmasıdır. Bu kişilerin arasında kendini yetiştirmiş yazar ve şairlerin de olduğunu bilmek Erendoruk'un üzüntüsünün katlanmasına sebep olmaktadır.

### 6.4.2.1. İsim Değiştirme

Erendoruk, "Müslüman Türk Adları" bölümünün sonunda yine isim değiştirme politikasına yer verir. İsim değiştirme sürecinde Bulgarların ilk yaptıkları broşür hâlinde Türklerin isimlerini yayınlamaktır. Bu broşürlerde sonu "Allah" ile biten Abdullah, Hayrullah gibi dinî anlamı olan isimlerin kullanılması yasaklanır:

*"Bulgar komünistlerini bu alanda ilk başvurduğu şey, broşür hâlinde bir Türkçe insan adları listesi yayınlamak oldu. Bu listenin ilk varyanında, sonu "Allah"*

*ile biten adlar yer alıyordu. Örneğin, Abdullah, Hayrullah, Sadullah ve bunlara benzeyenler artık özel insan adı olarak yasaklanmıştı. Bazı ailelerin soy adı olan Hafızoğlu, Hatipoğlu vb. dinî anlamı olanlar da yasaklandı.*

*…*

*1984'ten başlayarak polisi, ordusu ve silâhlı sivil çeteleriyle, elimizde kalan son millî belirtimiz olan adlarımızı da vurup kırarak, öldürerek aldı."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 144)

Yazar; isim değiştirme politikasında, Bulgar yönetiminin sadece Müslüman-Türk adlarını değil, aynı zamanda soyadlarını da değiştirdiğine değinir:

*"…Bulgaristan Türklüğünün elinde avucunda Türk belirtisi olarak sadece Türk İslâm adları kalmıştı. O da bütün sayılmazdı, çünkü baba ve dede adlarımızın sonuna, Bulgarca'ya ait olan, kadınlar için –ova, -eva, erkekler için –ov, -ev aidiyet ekleri getiriliyordu."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 146)

İsim değiştirme politikasına direnme sürecinde can kayıplarının yaşandığını ve olayın soykırıma dönüştüğünü yine yazarın anlattıklarından öğreniriz:

*"1984'ün 27 Aralık günü, Bulgar komünistlerinin Müslüman Türk Adlarını değiştirme kampanyası sırasında, kasabaya beş bin kişilik Türk gösterici toplanmış, Bulgar polisi ve askerleri göstericilerin üzerine ateş etmiş, onlarca kişi ölmüş ve yaralanmıştı."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 240)

Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan Türklerinin isimlerinden bahsederken sonu "Allah" ile biten dinî nitelikteki isimlerin yasaklandığını söyler. Ellerinde millî belirti olarak sadece isimleri kalan Türklerin onları da kaybettiğini görmek yazarı derinden üzer. Bu uygulamalar esnasında hayatını kaybeden soydaşlarının yaşadıklarını her fırsatta dile getirerek onların ıstırabına ortak olur.

### 6.4.2.2. Türkçenin Yasaklanması

Yazar, inceleme eserinde Bulgarların Türkçeyi yasaklamasının sebebini açıklar. Ona göre Türk dilinin zenginleşmeye başladığını gören Bulgarlar bu durumdan korkarlar. Bu sebeple önce okullarda Türkçe ders saatleri azaltılır, daha sonra Türkçe tamamen yasaklanır:

*"Türk halkının konuşma ve yazma dilinin zenginleşmeye başladığını gören ve bundan korkan faşistleşmiş Bulgar komünistleri okullarda Türkçe dersleri önce kısıtladılar, 1973'te tamamen yasakladılar."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 28)

Ömer Osman Erendoruk'un "Bulgaristan Türklerinin Ana Dili" başlıklı bölümü, köşe yazarı Yalçın Pekşen'e cevap niteliğindedir. Bulgaristan Türklerinin Rumeli topraklarına Anadolu'dan göçtüklerini söyleyen yazar anadillerinin, konuşma ve yazı dillerinin Türkçe olduğunu, Bulgar komünistlerinin 1973'te Türkçe derslerini ve 1985'te Türkçeyi tamamen yasaklamalarına rağmen Türkçeyi koruduklarını, yasakların ve zulmün yağmur gibi yağdığı zamanlarda dahi Türkçe düşünmekten ve konuşmaktan vazgeçmediklerini ısrarla dile getirir:

*"Bir millet Türk olur da ana dili Türkçe'den başka dil olabilir mi?*

*Evet, Bulgaristan Türkleri'nin ana dili, konuşma dili, yazı dili Türkçe'dir.*

*Bulgaristan Türkleri'nin ana dili, atalarımızın, haşmetli padişahlarımızdan birinin ya da birkaçının buyruğu ile Anadolu'dan Rumeli topraklarına göç etmeden önce de Türkçe konuşulmuş, Osmanlı Orduları bazı sebeplerle Rumeli'yi kaybettikten sonra da Türkçe olmaya devam etmiştir, bugün de Türkçe'dir. Bunun aksini iddia etmek, alabildiğine açık havada gökyüzünün siyah olduğunu iddia etmekten farksızdır.*

*Bulgaristan Türkleri'nin ana dili 1973'te Bulgar komünistlerinin okullardan Türkçe derslerini kaldırmasından sonra da Türkçe olarak kalmıştır; 1985'te Türkçe konuşmayı tamamen yasaklamalarından sonra da Türkçe olmaya devam etmiştir.*

*Yasakların gökten yağmur gibi yağdığı, yerden ot gibi bittiği, gölgemizmişçesine ayaklarımızın dibinden ayrılmadığı o yıllarda biz ana dilimiz Türkçe ile düşünüyor, ana dilimiz Türkçe ile üzülüyor, birbirlerimizin kulağına ana dilimiz Türkçe ile fısıldıyorduk."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 74)

Bölgenin konuşma dilinden bahsedilirken de yine Türkçe yasağına değinilir. 1960lı yıllarda Türkçe derslerinin azaltıldığı, Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirildiği, Türkçe yayımlanan dergi ve gazetelerin kapatıldığı, 1973'te de Türkçenin tamamen yasaklandığı ifade edilir:

*"1959/60 öğrenim yılında okullarda Türkçe derslerinin haftada dört saate indirilmesi, Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, çocuk gazetesinin ve dergisinin kapatılması, 1973'te Türkçe derslerinin tamamen yasaklanması konuşma dilimize Bulgarca kelime sokulmasına yol açmıştı. Okullarda Türkçe öğretim görmeyen, Türkçe kitap okumayan gençlerimizin konuşma dili acınacak bir hâl almıştı."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 85)

Yazar, Türk dilini bir göle benzetir ve bu göle dört bir taraftan derelerin, ırmakların aktığını hayal eder. İşte Bulgaristan yönetimi bu dere ve ırmakların önüne set çekmektedir. Bulgaristan Türklerinin dilini yasaklayarak onları büyük göllerinden uzaklaştırır. Doksan Üç Harbi ve Balkan Savaşları sonucunda Bulgaristan sınırları bölünür ve dil gölünün bütünlüğü de parçalanır. Bu gölün bataklık olmasının önlenmesi için ırmakların tekrar göle ulaşması sağlanmalıdır:

*"Bu dere ve ırmaklar gazeteydi, kitaptı, dergiydi, okuldu, daha sonraki yıllarda radyo idi, televizyon idi. Bulgar yöneticileri Türk okullarının sayısını gittikçe azaltıyorlar, böylece Türkiye'den gelen gazete, dergi ve kitapları etkisizleştiriyordu. 1944'te komünistler iktidarı işgal edince hudutlardan içeri tek gazete, kitap ve dergi girmesine müsaade etmediler. Böylece dilimiz yozlaşmaya başladı. Bu yozlaşma daha sonra hızlandırıldı ve dilimiz fakirleşti…"*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 86)

Yazar, eğitime vurulan son darbelerle Bulgaristan Türklerinin iyice sindirildiğini belirtir. Bulgar yönetiminin uygulamalarına direniş gösterenlerin cezaevlerine gönderildiğini ve kendisinin de gönderilenler arasında bulunduğunu söyler:

*"1973'te Türkçe dersler okullardan çeşitli hile ve baskılarla tamamen atılınca memnuniyetsizlik gösterenlerin sayısı daha da arttı. Bu tepkiler sadece sözle, konuşarak, itirazlarla yapılıyordu. Totaliter bir devlette söz ve fikir özgürlüğü olmadığı için tepki gösterenler birer, ikişer cezaevlerine tıkıldı. Onların arasında ben de vardım."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s.146)

Yazarın bu inceleme eserini yazmasının en büyük sebebi anadil meselesidir. Bu sebeple inceleme eserinin en hacimli bölümü Türkçenin yasaklanması sorunudur. Bulgarların Türk nüfusun artması ve Türk dilinin baskın dil hâline gelmeye başlaması nedeniyle anadillerinin yasakladığını vurgulayan Erendoruk, bu konuda yaşanan bütün sorunları ayrıntılarıyla işler. Türk dilini bir göle benzeten yazar, ırmakların ve derelerin ona doğru aktığını hayal ederek Bulgar yönetiminin bu ırmak ve derelerin önüne engel koyduğunu ifade eder. Yazar, bu engellerle anadillerin fakirleşmeye başladığı görür ve bu durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirir.

### 6.4.2.3. Eğitim Kurumlarının Kapatılması

"Bulgaristan'da Türk Okulları" başlığı altında yine eğitim ve öğretim ile ilgili yasaklar dile getirilir. Osmanlı döneminden beri faaliyet gösteren özel Türk okulları komünistlerin başa gelmesinden kısa bir süre sonra devletleştirilir. 1960 yılında Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilir ve Türkçe ders saatleri dörde indirilir. Bulgarcayı iyi bilmeyen Türk öğrenciler başarısız olmaya başlar ve bu da onların yükseköğrenime geçişlerine engel olur:

*"Osmanlı döneminden miras kalan Türk mektepleri 1946 yılına kadar özel statüde idiler. 1944'te iktidarı ele geçiren Bulgar komünistleri aradan iki yıl geçmeden Türk mekteplerini devletleştirdiler.*

*...*

*Ellili yılların sonuna doğru Türk halkına, özellikle okullara verilmiş zaten kısıtlı haklar daha da kısıtlanmaya başlandı. 1959/60 öğretim yılında Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi. Okullarda Türkçe ders olarak sadece dört saat bırakılmıştı. Bulgar öğrencilerle aynı dershane, hattâ aynı sırayı paylaşmak zorunda kalan Türk öğrenciler, Bulgarca'yı iyi bilmedikleri için ezilip büzülüyorlar, az istisnalar dışında, başarısız oluyorlardı. Bu, bir bakıma Türk öğrenciler için yüksek öğrenim görme yollarının kapanması anlamına geliyordu."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s.144-145)

Yazar, incelemelerinde eğitim kurumlarının kapatılması sorununa bir yerde değinmektedir. Osmanlı döneminden itibaren kapatılan Türk okullarının, komünist dönemde de aynı akıbete uğradığını ifade eder. Türklerin eğitim haklarının bu yollarla engellendiğini söyleyerek Bulgar çocuklarla aynı okullarda okumaya zorlanan Türk çocuklarının başarısız olduğunu ve yüksek öğrenime geçemediklerini üzülerek ifade eder.

### 6.4.2.4. Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması

"Bulgaristan Türklerinin Dinî İnançları" bölümünde; dinî inançların körelmesi ve ibadetlerin yasaklanması sonucu yeni nesillerin ne hâlde olacağı düşüncesi yazarın aklını meşgul eder:

"*1960'larda okullardan mezun olan nesillerin dinî bilgisi hemen hemen yok gibiydi. Yeterli bilgisi olmayan, namaz sûrelerini bilmeyen, kelime-i şehadet getirmesini öğrenmemiş bir baba ve ana evlâtlarına ne öğretebilirdi ki?"*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 93)

Türk ve Müslüman kimliğini yok etmek için ezan okumak, namaz kılmak ve camilerde imam bulundurmak yasaklanır. Balkanlar'da ve Rumeli'de yüzyıllardır yankılanan ezanlar susturulur. Erendoruk'a göre bu olanlar Haçlı Seferi'nin kansız hâlidir:

*"Mescitlerde ezan okunması, namaz kılınması ve imam bulundurulması yasağı ile birlikte Balkanlar'da, Rumeli'nde yedi yüzyıldan beri (Belki daha çok) günde beş kez okunup Müslümanları ibadete davet eden Ezan-ı Muhammediye birden susturulmuştu. Fikrimce bu, dokuzuncu, onuncu yüzyıllarda Türklüğü ve Müslümanlığı yok etmek amacıyla başlatılan kanlı Haçlı Seferleri'nin kansız bir şekliydi."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 113)

Ömer Osman Erendoruk, romanları ve şiirleri ile karşılaştırıldığında incelemelerinde dinî inançların ve ibadetlerin yasaklanması konusuna daha az yer verir. Yazar, dinî inançları törpülenen anne-babaların çocuklarına İslâm'ı öğretemeyeceğinden ve bunun sonucunda Türk gençlerinin dinî duygularının köreleceğinden endişe eder. Ezan okunmasının, namaz kılınmasının ve camilerde imam bulundurulmasının, Müslüman-Türk kimliğini ortadan kaldırmak için yasaklandığını ifade eder.

### 6.4.2.5. Ateizm Fikrinin Aşılanması

"Bulgaristan Türklerinin Dinî İnançları" bölümünde ise ateizm fikrinin aşılanmasından bahsedilir. Bulgarlar devlet siyaseti olarak belirledikleri ateizmi Türklere benimsetmeye çalışırlar. Özellikle okul çağındaki çocukları hedef alan yönetim, okuldaki propagandalarla ve basın-yayın aracılığıyla genç dimağları zehirlemeye çalışır:

*"Komünistler iktidara gelince ilk işleri ateizm dedikleri Allahsızlığı devlet siyaseti durumuna sokmak olmuştu. Komünistlere göre Allah, peygamber, melek, helâl, haram diye bir şey yoktu. Her şey maddeydi. Beyinleri henüz olgunlaşmamış çocuklara mekteplerde, basın ve yayın aracılığı ile gün gün, adım adım ateizm telkin edilirse etkilenmemesinin mümkün olmadığı kendiliğinden anlaşılır kanısındayım."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 92)

Erendoruk, incelemelerinde ateizm konusunu romanlarındaki gibi işler. Ateizmin, komünist ülkelerin devlet politikası olduğunu belirterek fikren tam olarak bilinçlenmeyen gençlere bu fikirlerin telkin edildiğini vurgular.

### 6.4.2.6. İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşlarının ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi

Bulgaristan'da günümüze kadar ayakta kalabilen mimarî İslâm eserleri bir kanunla korunmaktadır. Ancak bu kanuna rağmen yerel yöneticiler ve eyaletteki idareciler "istenmeyen bir geçmişin kalıntıları" olarak kabul ettikleri bu yapılara zarar vermeyi başarırlar. Aslında bu kanuna göre eserlerin yıkımından sorumlu olan kimselerin hapis cezası ile cezalandırılması gerekir; ancak Bulgaristan'daki gerçekler bu kanunların hiç de yürürlükte olmadığını gösterir niteliktedir.[150]

Bu incelemede yazar, bölgenin mimarî yapılarını anlatırken harabe hâline gelen cami ve mescitlerin durumuna değinir. Bulgarların yıkılan camilerin yerine yeniden cami yapılmasına engel olduğunu ifade eden Erendoruk, 1950lerden sonra mescitlerde imam bulundurulmasının ve ezan okunmasının da yasaklandığını dile getirir:

*"Bölgemizde olduğu gibi Bulgaristan'ın Müslüman Türk bulunan bütün şehir ve kasabalarında cami vardı. Bunların bir kısmı şu veya bu sebeple yıktırılmış, yerlerine yenisinin inşa edilmesine müsaade edilmemişti.*

[150] Refik Korkud, *age.*, s.34.

*Ellili yılların ortalarına doğru Bulgar komünistleri mescitlerde imam bulundurulmasını ve ezan okunmasını yasakladılar."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 113)

Mimarî yapılar olan çeşmelerden bahsedilirken, tarihe miras kalacak olan bu eserlerin nasıl tahrip edildiği de anlatılır. Bulgarlar çeşmeleri kitabelerinde Türkçe hatıra yazıları veya dörtlükler yazılı olduğu için parçalamaktadır. Tarihe kalması gereken bu eserler üzerinde Türkçe yazılar olduğu için Bulgarların hedefi olurlar:

*"Bu çeşmelerin birçoğunda, musluğun başındaki içe alınmış mermer taşta, ana dilimiz Türkçe'nin güzel harfleriyle yazılmış yazılar vardı. Bazılarında sadece kimin hatırasına ve ne zaman inşa edildiği yazılıyken, kimilerinde şiir dörtlükleri görmek mümkündü. Bulgar komünistleri, faşistleşmeye başladıkları yetmişli ve seksenli yıllarda bu yazıları, tarihlere kalması gereken bu güzellikleri ya kazıttılar ya da kırdırdılar."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 120)

Osmanlı döneminden yadigâr kalan Ayşe Molla çeşmesinin şehrin en güzide eserlerinden olduğunu vurgular yazar, ilçe ve kasabaların özelliklerini anlattığı son bölümde o eserin yıkıldığını söyler:

*"Altmışlı yıllarda Kırcaali'nin adını Bulgarlaştırmak için oradan buradan çatlak sesler çıkmışsa da değiştirilememiştir. Ancak şehrin en belirgin Osmanlı Türk anıtı durumundaki Ayşe Molla çeşmesini yıktılar."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s.239)

Bu konu başlığı yazarın şiirlerinde geniş bir şekilde ele alınırken romanlarında seyrek olarak işlenmiştir. İncelemelerinde de romanlarında olduğu gibi değinilmektedir. Erendoruk, yöresindeki cami ve mescitlerin yıkık durumunu burada da üzülerek anlatır. Yıkılan cami ve mescitlerin yerlerine yenilerinin yapılmasına izin verilmediğini söyler. Bu yasakların ardından ezan okuma ve ayakta kalan mescitlerde imam bulundurmanın yasaklandığını belirtir.

Yazar, çeşmelerin üzerinde Türkçe yazılar bulunduğu için parçalandığına ve şiirlerinde ele alındığını gördüğümüz Ayşe Molla Çeşmesi'nin yıkılışına burada da değinmektedir.

### 6.4.2.7. Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması

Çocuklara isim koyma geleneğinden bahsedilirken Bulgaristan'ın politikalarına da değinilir. Bulgar komünistleri çocuklara isim verilirken Kur'ân-ı Kerîm ve ezan okunmasını önlemek için onların bu geleneklerini yasaklar ve yerine ateist düzmecesi olan törenler düzenlerler. Bu törenlerde partinin yanında yer alan Türklerin çocuklarına isim verilir. Ancak bu törenler 1980li yıllara gelindiğinde unutulur. Çünkü Bulgar yönetimi artık daha büyük plânlar yapmaktadır. Türkleri kitle hâlinde Bulgarlaştırmak için ufak çaptaki törenlerin yerine daha ağır uygulamalar hayata geçirilir:

*"Şurada bir parantez açıp belirtmek gerek ki, Bulgar komünistleri, yetmişli, yıllarda, Müslüman Türklerin bu geleneğini unutturmak, özellikle Kur'ân-ı Kerim ve Ezan-ı Muhammediye okunmasını ortadan kaldırmak amacıyla yeni, uydurma "tören"ler uygulamaya koyuldular. Bu, sözüm ona, yeni törenler tam bir ateist düzmecesiydi. Bu törenlerle parti saflarında çalışan Türk asıllı kişilerin çocuklarına ad veriyorlardı. Amaçları bunu yaygınlaştırmaktı. Ancak seksenli yıllarda bu unutuldu. Çünkü komünist caniler önlerine bizi Bulgarlaştırma görevi koymuşlardı. Akıllarınca bu daha önemliymiş!"*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 36-37)

Düğün ile ilgili geleneklerden bahsedilirken, bayrak taşıma âdetinin yasaklandığı belirtilir. Bulgaristan'da damat tarafı gelin almaya giderken bir düğün bayrağı hazırlar. Bulgarlar bu âdette Türk bayrağı kullanıldığı için bu düğün âdetini yasaklarlar:

*"Yirmili yılların sonlarına kadar düğün alayında muhakkak Ay-yıldızlı Türk Bayrağı taşınıyormuş. Sonları Bulgar hükümeti bunu yasaklamış."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 66)

Erendoruk, incelemelerinde Türk âdetlerinden ad koyma ve düğün bayrağı taşıma âdetine değinir. Ad koyma geleneğinin ezan okunarak yapılması sebebiyle yasaklandığını ifade eder. Düğün bayrağı geleneğinin ise Türk bayrağını barındırdığı için yasaklandığını söyler.

### 6.4.2.8. Tarihini Unutturmak

Yazar, Bulgaristan Türklerinin kitap sevgisini anlatırken yasakları ve bu yasakların amaçlarını açıklar. 1968 yılında Türkçe kitap yayımlanması yasaklanır ve günlük hayatlarında kitap okumayı alışkanlık hâline getiren Bulgaristan Türkleri, Bulgarca kitap okumaya zorlanır. Bulgar yönetiminin bu uygulama ile yapmaya çalıştığı Türklere kökenini ve tarihlerine unutturmaktır:

*"Üzülerek belirtmek gerek ki, 1968'de Bulgaristan'da Türkçe kitap yayınına son verildi. Bu, Bulgaristan Türklüğüne, onun varlığına, bugününe ve geleceğine indirilmiş ağır bir darbe idi. Okumayı günlük hayatına sokmayı başaran Bulgaristan Türkleri bundan böyle sadece Bulgarca kitap okumaya zorlanıyorlardı. Akıllarınca Bulgaristan Türklüğünü benliğinden koparıp kendine ve tarihine ilgisiz kalmayı, giderek kökünü kökenini unutturmayı amaçlıyorlardı."*

(*Bir Başkadır Bizim Eller*, s. 137)

Ömer Osman Erendoruk, tarihlerinin unutturulması konusuna incelemelerinde de yer verir. Türkçe kitap basılmasının yasaklanmasından duyduğu üzüntüyü dile getiren yazar, Bulgarların bu politikayla onları tarihlerinden ve köklerinden koparmaya çalıştığını ifade eder.

# SONUÇ

Bulgaristan Türk Edebiyatının önemli kalemlerinden olan Ömer Osman Erendoruk, Türk Pedagoji Okulu'nda başladığı edebiyat hayatını vefatına kadar sürdürmüş ve bu süre zarfında pek çok türde eser vermiştir. Yazarın hayatı, sanatı ve eserleri üzerine bugüne kadar çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Biz, çalışmamızda onun eserlerindeki kimlik sorunlarını değerlendirdik. Çünkü onun eserlerinde ele aldığı konulardan en önemlisi kanaatimizce Bulgaristan Türk kimliğidir. Dolayısıyla bu çalışmamızda, Bulgaristan Türklerinin edebiyatı, tarihi, yazarın yaşadığı dönemin siyasî ve sosyal olayları çerçevesinde kimlik konusunu inceledik. Yazarın roman, hikâye, şiir, masal, hatıra, mektup ve inceleme türlerinde kaleme aldığı eserlerinde başta "İsim Değiştirme" ve "Türkçenin Yasaklanması" olmak üzere "Eğitim Kurumlarının Kapatılması", "Dinî İnanç ve İbadetlerin Yasaklanması", "Ateizm Fikrinin Aşılanması", "İbadethanelerin Kapatılması ile Mezar Taşları ve Çeşmelerin Tahrip Edilmesi", "Gelenek-Göreneklerin Yasaklanması", "Tarihini Unutturmak", "Komünizm Fikrinin Aşılanması", "Göçe Zorlama" başlıkları altında eserlerden alınan örneklerle kimlik sorununu ortaya koymaya ve bunlara yazarın nasıl yaklaştığını tespite çalıştık. Eserlerinin tamamından anlaşılacağı üzere yazar, Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarına karşı daima duyarlı bir tutum sergiler. Yıllardır süregelen Bulgar zulmünün, Bulgaristan Türkleri üzerindeki etkileri ve sonuçları onun eserlerinin ana konusu olur.

Ömer Osman Erendoruk, Türk edebiyatının seçkin yazarlarını okuyarak onlardaki kurguyu, dili ve anlatım tarzını benimser. Bu doğrultuda kaleme aldığı romanlarında ağırlıklı olarak şahıs kadrosuna ve olay örgüsüne ihtimam gösterir. Şahıs kadrosu olarak Türk ve Müslüman kimliğini taşıyanlar ile bu kimliğe ihanet eden ve Bulgar yönetiminin yanında yer alan kahramanlar arasında kesin bir ayrım vardır. Başkahramanlar öğretmen veya hoca gibi yol gösterici niteliği olan kişilerdir. Millî ve manevî yönleri gelişmiş olan bu kahramanlar, Bulgaristan Türklüğünün yaşadığı ıstırapları anlatmak ve Bulgaristan Türklüğünü uyandırmak görevini üstlenirler. Romanlarını kendi hayatından ve Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarından

esinlenerek kurgulayan yazar, toplum için sanat anlayışı ile Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları kimlik sorunlarını eserlerinde şu veya bu ölçüde dile getirir.

Bunlardan isim değiştirme konusu romanlarda geniş bir şekilde ele alınır. Doksan Üç Harbi'nden itibaren Bulgaristan'daki Pomaklara, Çingenelere, Türklere ve diğer azınlıklara uygulanan isim değiştirme politikası, roman kahramanları tarafından dile getirilir ve tartışılır. 1970li yıllarda Pomakların isimlerinin değiştirilmesiyle başlayan bu süreç, dünyadan herhangi bir tepkinin gelmemesi üzerine diğer azınlıklara da uygulanır. Ancak bu durumu en ağır şekilde yaşayan kesim Bulgaristan Türkleri olur. Köylere yapılan baskınlar sırasında isim değiştirmeye karşı gelen Bulgaristan Türkleri, sonu ölüme varan işkencelere maruz kalırlar. Erendoruk, 1970lerde Pomaklara, 1980li yıllarda Çingenelere ve 1983 yılından itibaren Türklere uygulanmaya başlanan ve 1985 yılında doruk noktasına ulaşıp bir soykırıma dönüşen isim değiştirme sürecini, baskınlardan, işkencelerden hapis hayatına ve ölümlere varan, geride kalanlara da zorla boyun eğdirildiği zamanlara kadar getirerek eserleri vasıtasıyla sesini duyurmaya çalışır.

Hikâyelerinde isim değiştirme sürecine değinmeyen Erendoruk, şiirlerinde bu politikayı yaşanan gerçek hikâyelerden yola çıkarak mısralara döker. Özellikle destan türünde yazdığı şiirlerinde çevresinde yaşadığı, şahit olduğu veya dinleyerek öğrendiği olayları fikir ve duygu birikimi ile harmanlayıp okuyucunun, kendisini olayın tam ortasında hissetmesini sağlayacak şekilde kaleme alır. Okuyucu, söz gelimi, oğlunun Bulgar askerlerine katılarak Türklerin isimlerinin değiştirilmesine yardım ettiğini öğrenen Elif Nine ile birlikte kahrolur. İsim değiştirmeye karşı gelince avuçlarından dut ağacına mıhlanan Ayşe Nine'nin acısıyla yanar ve bir annenin, yeni doğan çocuğuna Bulgar ismi verilmesini reddedince, Bulgar milisleri tarafından kapının ardına çakılan bebeğini gördüğünde duyduğu dinmez acıyı en derin şekilde hisseder.

Yazarın yeni yetişen nesli bilinçlendirmek amacıyla kaleme aldığı çocuk masallarında da sembolik bir tarzda işlediği isim değiştirme süreci, birkaç yerde karşımıza çıkar. Meselâ, bir ülkenin başındaki Çar ve onun, ülkesindeki köpeklerin

isimlerini değiştirmek istemesi anlatılır. Masal, isim değiştirmeye karşı gelindiğinde köpeklerin özgür kaldığı sonucuna bağlanır.

İsim değiştirme konusuna hatıralarında da değinen yazar, Bulgar Komünist Partisi'nin başa geldiği ilk zamanlarda Bulgarların, Türklere kendilerini benimsetmek için her şeyi yaptıklarını; ancak, daha sonra bu durumun, Türkleri kendileri için tehdit olarak görmeleri ile birlikte değiştiğini ifade eder. Yazar, isimlerinin değişme sürecinde ne gibi merhalelerden geçildiğini sırasıyla anlatır. Öncelikle soy isimlerine eklenen ve oğlu anlamına gelen -ov, -ev ekleri eklenir. Daha sonra ise süreç, Türklere tamamen Bulgar isimlerinin verilmesiyle tamamlanır. Yazar, Bulgaristan Türklerinin isim değiştirme sırasında yaşadığı olayları kendi hayatından misallerle sahifeler boyunca ve elem duyarak anlatır.

Ömer Osman Erendoruk, Eski Zağra Cezaevi'nde iken ailesine yazdığı mektuplarında isim değiştirme sürecine tek bir yerde sembolik bir atıf yapar. Mektupları gözden geçirildiği için fikirlerini bu yolla ifade eden yazar, başka yerlerden akan Arda, Meriç ve Tunca nehirlerinin birbirine düşman olmadığını, savaşmadıklarını ve birbirlerinin adlarını değiştirmek gibi bir amaç gütmediklerini söyler ve bu benzetmeyi Bulgar yönetiminin politikasına telmihen yapar.

Erendoruk'un, gazeteci Yalçın Pekşen'in *Hürriyet* gazetesinde yazdığı "Acaba Soydaşların Ana Dili Türkçe mi Sayılmalı, Yoksa Bulgarca mı?" başlıklı köşe yazısına cevap vermek amacıyla kaleme aldığı inceleme eserinde isim değiştirme konusu; çocuklara ad koyma geleneğinin yasaklanması ile başlar. Bu geleneğin yasaklanmasının ardından da Müslüman-Türk adları ile soyadlarının değiştirilmesi ve bu politikaya direnenlerin akıbeti anlatılır.

Türkçenin yasaklanması ile ilgili yaşanan kimlik sorunları yazarın romanlarında geniş yer bulur. Çünkü ona göre *"Bir millet bağımsızlığını kaybedebilir; vatanını kaybedebilir, eğer diline sahipse bunları tekrar kazanır."* Yazarın anadiline dair bu hassasiyetinin sebebi; kimliğini, benliğini kaybetmek istememesidir. Dolayısıyla eserlerinde en çok üzerinde durduğu kimlik sorunu, Türkçenin yasaklanmasıdır. Bulgaristan'da uygulanan Türkçe yasağı roman

kahramanlarının dilinden her fırsatta dile getirilir. Evlerde Türkçe gazete, dergi ve kitap bulundurulması, Türkçe yayın yapan radyo ve televizyonların izlenmesi, sokakta Türkçe konuşulması, Türkçe kitap basılması, okullarda Türkçe ders verilmesi yasaklanır ve bu yasaklara uymayanlar para ve hapis cezası ile cezalandırılır. Romanlardaki idealist öğretmen tipleri en çok bu uygulamalara ve sonuçlarına dikkat çekerler.

Türkçenin yasaklanması konusu yazarın hikâyelerinde yine bir öğretmen tipi aracılığıyla dile getirilir. Okulda öğrencileriyle Türkçe konuşamayan, onlara Türkçe "Günaydın" diyemeyen ve derslerini Türkçe işleyemeyen Mehmed öğretmenin duyduğu üzüntü anlatılır.

Ömer Osman Erendoruk, bir şair olarak, öncelikle, ana diliyle yazamamanın verdiği acıyı ifade eder. Daha sonra mısralara, sokakta ve okulda Türkçe konuşma yasağını, konuşulduğu takdirde uygulanan para cezasını ve bu baskının onları kimliklerinden kopardığını döker. Şairin bu yaşananları şiirlerine konu ederken duyduğu en derin his ise nefret ve ıstıraptır.

Türkçenin yasaklanması, Erendoruk'un, hatıralarında en çok değindiği konudur. Müsadere edilen eserlerinden ve Türkçe eserler barındırdığı için yakılan kütüphanesinden büyük bir üzüntü ile bahseder. Türkçe yasağını, Jivkov yönetiminin kimliklerine attığı en büyük taş olarak görür. O dönemde çıkan gazete ve dergilerin yasaklanması ile kör, sağır ve kötürüm kaldıklarını ifade eder. Dilin bir milleti millet yapan en önemli unsur olduğunu bilen yazar, Bulgar yönetiminin bu sebeple en çok ana dillerine saldırdığını söyler. Bundan dolayı Erendoruk, dilini bir bayrak gibi taşır; Türkçe konuşur, Türkçe yazar ve çocuklarına Türkçenin inceliklerini öğreterek evde Bulgarca konuşmayı yasaklar.

Aile fertlerine gönderdiği mektuplarında Türkçe bir şiir dahi yazamadığı için duyduğu üzüntüyü ifade eden Erendoruk, kızına anadillerini korumalarının ne kadar önemli olduğunu anlatır ve mektupları cezaevi yönetimi tarafından okunduğu için Türkçe yasağını da sembolik tarzdaki hikâyelerle dile getirir.

Bulgaristan'daki diğer bir kimlik sorunu da Türk eğitim sistemine vurulan darbedir. Romanlarda dinî ve millî eğitim kurumlarının kapatılması konusu kahramanların yaşadıkları olaylar yoluyla dile getirilir. Bir çocuğun kimlik kazanımı ailede başlar ve okulda verilen eğitim yoluyla pekişir. Bulgaristan yönetimi 1946 yılında kamulaştırdığı eğitim kurumlarını 1959 yılında Bulgar okullarıyla birleştirmiş ve Türklerin kendi dillerinde eğitim hakkını ellerinden almıştır. Okulların kapatılması yine öğretmen ve din hocası olan karakterlerle dile anlatılır. Osmanlı-Rus Harbi'nden itibaren günümüze kadar olan süreçte eğitim kurumları ile ilgili yaşanan sorunlar tek tek ele alınarak, yaşanan mağduriyet dile getirilir. Bir öğretmen olarak bu sorunu tahlil eden yazara göre, Bulgaristan yönetiminin bu politikayla gerçekleştirmek istediği, yeni nesli Bulgarlaştırmak ve Türklere rehberlik edecek aydınların yetişmesini önlemektir.

Erendoruk, hatıra ve incelemelerinde de bu konuya değinerek dinî ve millî eğitim yasağıyla Türk çocuklarının cahilleştirilmeye çalışıldığını ifade eder. Aldıkları Bulgarca eğitimle yetişemeyen öğrencilerin yüksek öğrenim görme yolları da böylece kapanmaktadır.

Bulgaristan Türklerinin yaşadığı en önemli kimlik sorunlarından biri de dinî inanç ve ibadetlerinin yasaklanmasıdır. Yıllarca Osmanlı Devleti'nin yönetiminde yaşayan Bulgarların dinî özgürlüklerine dokunulmamasına rağmen, Bulgar yönetimi, başa geldiği andan itibaren azınlıkların dinî haklarını hiçe saymıştır. Özellikle Müslüman kimliğini korumaya çalışan Bulgaristan Türkleri bu yasaklardan en çok yara alan azınlık olmuştur. Dolayısıyla Ömer Osman Erendoruk, romanlarında bu kimlik sorununa en derin dinî hisleriyle değinir. Camilerden ezan okunması, namaz kılınması, oruç tutulması ve kurban kesilmesine dair yasakların dile getirildiği bölümlerde yazar, Bulgaristan Türklerinin o zor zamanlarda tek dayanak noktalarının Allah olduğunu ifade eder. Bütün yasaklara rağmen dinî vecibelerini yerine getirmeye çalışan Müslüman kesim, Bulgaristan yönetiminin hedefi hâline gelir. Bulgar devleti, insanları tek tek dinden soğutmaya çalışmanın başarılı olmadığı zamanlarda ise din görevlilerini kendi tarafına çekmeye çalışır. İmamlık görevini terk

edenlerin yönetimde iyi bir mevki ve maaş ile taltif edilecekleri söylenir. Romanlarda dinî kimliğini hiçe sayan kimi imamlar, bunu kabul ederek yönetimin yanında yer alırlar; fakat Müslüman kimliğini muhafaza eden Cemil Hoca gibi karakterler yönetimin bu politikalarıyla daima mücadele ederler. Yazara göre, dinsizliğin yaygınlaşması sonucu güzel ahlâk değerlerinin kaybolmasıyla sosyal dengeler bozulacak ve toplum yozlaşacaktır. İşte bu sebeple Bulgar yönetimi İslâm dinini hedef yapmıştır.

Şiirlerde en çok dinî bayramların yasaklanmasına değinilir. Özellikle kurban kesenlerin tek tek tespit edilip hapse atıldığı olaylar şiirlere konu edilir.

Masallarda ise, sembolik bir isimle, Bulgaristan'ın Müslüman kimliğine saldırarak onları Hıristiyanlaştırmak istediği ifade edilir.

Yazar, dinî inanç ve ibadetlerle ilgili yasakları hatıralarında da ele alarak, Bulgaristan'ın Türk varlığını ortadan kaldırmasının en kesin yolu olduğu için bu politikayı güttüğünü söyler.

Erendoruk, inceleme eserinin, Bulgaristan Türklerinin dinî inançlarını anlattığı bölümünde ezan okunması yasağına karşı çıkanların mahkûm edildiğini anlatır ve yeni yetişen nesillerin dinî bilgilerden yoksun olarak büyüdüğü için duyduğu üzüntüyü dile getirir.

Erendoruk'un romanlarında Bulgaristan yönetiminin Müslüman azınlığa ateist fikirleri benimsetme çabasından da bahsedilir. Yazar, bu ateizm fikrinin aşılanması için Bulgar yönetiminin neler yaptığını ve amaçlarının neler olduğunu Cemil Hoca gibi bilinçli ve imanlı roman kahramanları aracılığıyla aktarır. Bulgaristan yönetimi, kreşlerden başlayarak üniversitelere kadar Türk çocuklarına eğitim veren kurumlarda ateizm dersini zorunlu kılar. Eğitimde uygulanmaya başlanan bu politikanın amacı gençlerin din ile olan bağlarını koparark onları kimliksizleştirmektir. Komünizm ile yönetilen bütün ülkelerin devlet siyaseti hâline gelen bu politika, toplumun her kesiminde uygulanır. Okulların yanı sıra gazeteler,

dergiler, kitaplar, radyolar, televizyonlar, toplantılar ve konferanslar aracılığı ile ateizm propagandası yapılır. Böylece bu dinsizlik fikirleri toplumun her kesimini ulaşmış olur.

Yazar, hatıralarında okullarda verilen ateizm derslerine ve komünist ideolojiyi yansıtan Türkçe okul kitaplarının basılmasına değinir. İncelemelerinde de yine Bulgar yönetiminin ateizmi devlet politikası hâline getirdiğini, onlara göre her şeyin madde olduğunu vurgular ve bilinçlerini daha tam kazanmayan çocuklara bu derslerin verilmesinin onları kötü şekilde etkileyeceğine dikkat çeker.

İbadethanelerin kapatılması ile mezar taşları ve çeşmelerin tahrip edilmesi konuları romanlarda ayrı ayrı ele alınır. Osmanlı-Rus Harbi'nden beri mimarî yapıları tahrip eden Bulgaristan, asimilasyon sürecinde de aynı politikayı gütmüştür. Erendoruk da romanlarında geçmişten günümüze yaşanan bu yıkımı işler. Öncelikle cami ve mescit gibi dinî ibadet yerlerinin kullanılamaz hâle getirilmesi, sonra Müslüman mezar taşlarının kırılması ve çeşmelerin yıkılması roman kahramanlarının yaşadıkları olaylar çerçevesinde ele alınır.

Aynı konuya şiirlerde geniş bir şekilde yer verilir. Romanlara nazaran şiirlerde daha çok karşımıza çıkan tahrip konusu, çeşitli yönleriyle ele alınır. Şairin namaz kılmak için gittiği caminin yıkık hâlini gördüğünde duyduğu üzüntü dizelerine yansır. Kasabasında dolaşırken karşılaştığı kırık mezar taşları ve çeşmeler acısının katlanarak artmasına sebep olur. Şairin hafızasında kuvvetle yer eden bu manzaralar, azılı bir canavar olarak tasvir ettiği Bulgar yönetimine olan nefretini de katlayarak artırır. Bir dava adamı olarak Ömer Osman Erendoruk, Bulgaristan Türklerinin dinî duygularını köreltmek amacıyla camileri yıkan, kimliklerini ve varlıklarını yok etmek adına üzerinde Türkçe yazılar yazdığı için mezar taşlarını ve çeşmeleri parçalayan bu yönetime karşı duyarlılığı, fikirleri ve kalemiyle ömrünün sonuna kadar savaşır.

İncelemelerde sözde kanunla korunmakta olan ibadethane ve diğer mimarî eserlere yapılan saldırılar sonucu kimsenin cezalandırılmadığını ve yerlerine

yenilerinin de yapılmasına müsaade edilmediğini ifade eder. Ayrıca yazar, tarihe miras kalacak olan çeşmelerin de üzerinde Türkçe bir hatıra yazısı veya Osmanlıca bir kitabe olduğu için tahrip edildiğini belirtir. Erendoruk'a göre bu tahribâtın sebebi, Bulgaristan Türklerinin tarihlerine ait maddî bir iz bırakmamak ve böylece onları asimile etmektir.

Gelenek-göreneklerin yasaklanması ile ilgili kimlik sorunları romanlarda yazarın çevresinde yaşadığı veya duyduğu olaylardan yola çıkılarak ele alınır. Kadın ve erkeklerin Türk geleneklerini yansıtan kıyafetler giymesi baskı yoluyla engellenir. Kadınların şalvar, ferace giymesi ve başörtü takmaları yasaklanarak yerine fistan giymeleri salık verilir. Müslüman ailelerin çocuklarını sünnet ettirmesi yasaklanır ve sünnet ettirenlere hapse varan cezalar uygulanır. Evlerde ve düğünlerde Türk müziği dinlenmesi ve çalınması yasaklandığı için düğünler denetim altında tutulur ve milisler Türk şarkı ve türkülerini duydukları zaman düğüne müdahale ederler. Müslümanların kendi dinî gelenekleri doğrultusunda gömülmeleri yasaklanır ve Hıristiyan adetlerince gömülmeleri için cenaze merasimleri gözlem altında tutulur. Cenazeden sonra mevlit ve Kur'ân okutulması yine yasaklanır ve yasağa karşı gelenler tutuklanır. Yazar, roman kahramanları aracılığıyla bu yasakların Türk toplumunun ne şekilde yozlaştırılmaya çalışıldığını ifade eder. Erendoruk'a göre bu değişimler Bulgaristan Türklerini köklerinden uzaklaştırarak yabancılaştırmakta ve Bulgar geleneklerine yakınlaştırmaktadır. Türk gelenek ve göreneklerine tamamen bağlı olan Erendoruk, kimliklerini kaybetmemek adına bu gelenek ve göreneklere bağlı kalınması gerektiğini bütün romanlarında dile getirir.

Gelenek-göreneklerin yasaklanması sorunu şiirlerde de epey yer alır. Şair, şiirlerinde türkülerine olan sevgisini ve özlemini ifade ederek onların unutulmaya yüz tutmasından duyduğu üzüntüyü dizelerine döker. Gelenek ve görenek ile ilgili olan şiirlerinde düğünlerde yaşanan olayların onu derinden etkilediği görülür. Türküler ile halk oyunlarının yasaklandığı düğünlerin cenaze merasimlerine benzediğini ve Bulgaristan Türklerinin en mutlu günlerinin dahi boğazlarında birer yumru olarak kaldığını görerek hüzne boğulur. Sünnet yasağı konusunda ise şairi en çok etkileyen olaylar, torunlarını sünnet ettiren bir ninenin tutuklanması ve yine

torunlarını sünnet ettiren Ferhat Dede'nin akıbetinin sorgu ve hapis olacağını bilerek kendini asmasıdır. Bulgaristan Türkleri, sadece yüzyıllardır süregelen gelenek ve göreneklerini devam ettirmek istedikleri için bu muamelelere maruz kalırlar ve Erendoruk da yaşananlara duyarsız kalmayarak onların seslerini duyurmaya çalışır.

Hatıralarda Bulgaristan'ın Türk kültürünü yok sayarak kendi kültürünü baskın kültür hâline getirmek amacıyla bu yasakları uyguladığı belirtilir. İncelemelerde ise Bulgaristan Türklerinin düğün geleneklerinden olan bayrak taşıma âdetinin yasaklanması anlatılır.

Dedeleri savaş gazisi olan yazar, tarihlerini unutmamaları gerektiğinin farkındadır. Çünkü tarihi olmayan milletlerin geleceklerinin de olmayacağı bilincini taşır. Dolayısıyla Bulgar yönetiminin Türkleri asimile etmek için uyguladığı unutturma politikasına hassasiyetle tepki gösterir. Romanlarında Bulgaristan'da geçmişten kalan canlı ve cansız izlerin neler olduğunu ve bunların nasıl yok edileceğini kahramanların bakış açısıyla verir. Cansız izler, Osmanlı döneminden kalan mimarî yapılar ile köy ve kasabaların Türkçe isimleridir. Canlı izler ise Türk tarihine vâkıf olan ve onu yaşatan insanlardır. Yani Bulgar yönetiminin amacı, geçmişi hatırlatan bu canlı ve cansız izleri yok etmektir. Cansız izler tahrip edilerek veya yıkılarak silinir. Canlı izler olan insanlar ise dilleri, tarihleri, milliyetleri ve gelenekleri unutturularak veya öldürülerek silinir. Yazar, bu soykırım politikasının onları kimliklerinden koparacağını bilerek roman kahramanları aracılığıyla okuyucularını bilinçlendirmeye gayret eder.

Hikâyelerinde ise bu bilince sahip olmayan bir adamı anlatan yazar, onun Bulgar yönetimi tarafından eğilip bükülmek suretiyle istenilen kıvama geldiğini ve tarih sayfalarına geçen atalarının şanlı zaferlerini unutan bu kişinin benliğini kaybettiğini ifade eder. Erendoruk, belli bir mevkiye gelmek ve maddî çıkar sağlamak için kimliklerinden vazgeçen bu karakterlerle de mücadele mecburiyeti hisseder.

Erendoruk, şiirlerinde tarih ile ilgili olarak tek bir noktaya değinir. O da Bulgar yönetiminin eğittiği yeni tarihçilerin, Türk tarihini verilen talimatlar doğrultusunda değiştirmeleridir. Yani kendi tarihlerini okumak isteyen yeni nesiller yalanlarla dolu bir tarihle yüz yüze gelip atalarından soğuyarak kimliklerini inkâr edeceklerdir.

İncelemelerinde Türkleri Bulgarca kitap okumaya zorlayan Bulgar yönetiminin onları kendi tarihlerine ilgisiz bırakmayı amaçladığı belirtilir.

Ömer Osman Erendoruk'un romanlarında geçen bir başka kimlik sorunu da komünizm ideolojisinin aşılanmasıdır. Yazar, Bulgaristan'ın bu politikasının amaçlarını millî ve manevî yönden güçlü kahramanları vasıtasıyla ortaya koyar. 1944 yılında iktidarı ele geçiren komünist yönetimin ilk yıllarında hiçbir sorun yaşamayan Bulgaristan Türkleri, ilerleyen zamanlarda yönetime ve ülkeye bir tehdit olarak görülürler. Komünizmin prensiplerine göre insanların milliyetleri ve millî değerleri olmamalıdır. Millî ve manevî değerler olduğu sürece komünizmin ayakta kalması mümkün değildir. Dolayısıyla Bulgaristan yönetimi komünizm fikrini ülkesinde her vatandaşına benimsetmek ister. Onlara göre, Bulgaristan Türkleri komünizmin temel fikirlerini benimserlerse Türkiye ile bağları kopacak ve kimliklerini kaybedeceklerdir. İktidarın dayattığı bu fikirleri benimsemeyenler ise, diğer uygulamalarda olduğu gibi, işlerinden olur hattâ tutuklanırlar. Roman kahramanlarının kaleme aldığı kitaplar, görevli memurlar tarafından incelenir ve muhtevası komünist fikirleri desteklemeyen eserler yayımlanmaz.

Yazar, hatıralarında Türk okulları için basılan ders kitaplarının komünist anlayışa uygun olarak yazıldığını belirtilir.

Erendoruk'un romanlarında Bulgar yönetiminin Türkleri göçe zorlayarak eritme politikası uygulamalarına da yer verilir. Türkler, ortalama olarak her on yılda bir göçe mecbur edilir. Bulgaristan Türklerine göre bir kaçış olan göç süreci, kimliklerini korumak yani Müslüman-Türk kalabilmek için zorlu bir mücadeledir. Aileler bu göçle, en evvel, çocuklarını asimile olmaktan kurtarmak amacını güderler.

Göçler, muhacirlerin kanayan yarasıdır. Elbette doğup büyüdükleri ve cedlerinin mezarlarının bulunduğu toprakları kendi kimliklerini korumak adına terk etmek onlar için ağır bir yüktür. Fakat mezalim altında inleyen muhacirlerin ellerinden başka bir şey gelmez ve bir-iki çanta ve bavula sığdırdıkları eşyaları ile akın akın ana vatana doğru yola çıkarlar.

Göç süreci Erendoruk'un şiirlerinde sadece bir yerde karşımıza çıkar. Bu şiirde 1950 yılındaki göç sırasında Bulgar milisleri tarafından vurulan bir gencin hazin hikâyesi dillendirilir. Göç konusuna hatıralarda Türk-Rus Harbi'nden sonra yapılan göçlerden bahisle değinilir.

Sonuç olarak, Ömer Osman Erendoruk roman, hikâye, şiir, masal, hatıra, mektup ve inceleme türlerinde yazdığı eserleriyle Bulgaristan Türklüğünün kimlik sorunlarını hayatı boyunca sabırla ve ısrarla dile getirmiştir. Türk Edebiyatı Tarihi onu Bulgaristan Türklerinin sesini ve çığlıklarını hem yakın çevresinde hem Türkiye'de hem de dünyada duyulmasına çok önemli katkıda bulunmuş bir sanatçı, bir fikir ve dava adamı olarak kaydedecektir. Sanatkârın hayatı ve eserleri üzerinde yapılacak yeni inceleme ve araştırmalar ile onun kitaplarından sinema, tiyatro, resim, heykel ve müzik gibi güzel sanat dallarınca üretilebilecek eserler, Bulgaristan Türklüğünün elem ve ıstırap dolu varlık mücadelesinin çok daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

# KAYNAKÇA

## I. İncelenen Eserler

Erendoruk, Ömer Osman, *Uçurum,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

----------, *Buruk Acı,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.

----------, *Toprağa Kan Düştü,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2005.

----------, *Ağlatırsa Mevlâm Yine Güldürür,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

----------, *İçimizdeki İnci Taneciği,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

----------, *Son Gece,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2008.

----------, *Bırak Kocamı,* Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya 1967.

----------, *Yaralı Güvercin,* Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya 1965.

----------, *Ölmeden Ölmek,* Damla Ofset, İstanbul 1991.

----------, *Buram Buram Yalnızlık,* Beka Yayınları, İstanbul 1997.

----------, *Dilim Dilim Yürek,* Beka Yayınları, İstanbul 1994.

----------, *İzmir Sokakları,* Turan Yayıncılık, İstanbul 1998,

----------, *Sabır Duası,* Kurtiş Matbaası, İstanbul 1992.

----------, *S.O.S. veya Üçüncü Mezar,* Erenler Matbaası, İstanbul 1989.

----------, *Ağlatmayın Çocukları, ……..,* 1997.

----------, *Son Yaprak,* Önsöz Basım Yayıncılık, İstanbul 2005.

----------, *Bir Başkadır Bizim Eller,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

----------, *Istıraphaneden Mektuplar,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

----------, *Sevgi Kırıntıları Arıyorum Yollarda,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2006.

----------, *Rüzgâr Gibi Geçti Yıllar,* Önsöz Basım Yayıncılık, İstanbul 2005.

----------, *Taşlaşan Çocuk,* Tuna Yayınları, İstanbul 2000.

## II. Yararlanılan Kaynaklar

## II.1. Kitaplar

Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Balkanların Makûs Talihi: Göç,* İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

Aktaş, Şerif, *Refik Halit Karay,* Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

……, *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili,* Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013.

Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi(1878-1989),* Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Aziz İstanbul,* Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

Bilgiç, Emin, *Millî Kültür Davamız,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986.

Crampton, R.J., *Bulgaristan Tarihi,* çev.: Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007.

Çalen, Mehmet Kaan - Kayıcı, Halûk, *Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2014.

Çavuş, Embiya, *Bulgaristan'da Türk Olmak,* Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010.

Çavuş, Mehmet, *Bulgaristan'dan Sesler/Şiirler,* Yaylacık Matbaası, İstanbul 1985.

....., *20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri(Antoloji),* Yaylacık Matbaası, İstanbul 1988.

Çetişli, İsmail, *Memduh Şevket Esendal,* Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Dayıoğlu, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı,* İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Demirtaş-Coşkun, Birgül, *Bulgaristan'la Yeni Dönem Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Ergin, Muharrem, *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri,* İkinci Baskı, Güryay Matbaacılık, İstanbul 1975.

Filiz, Şahin, *Ziya Gökalp Küçük Mecmua III,* Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2010.

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1968.

Gündoğan, Ali Osman, "Kimlik Sorunu ve Düşünce Dünyası" *Türk Kimliği - Ayvaz Gökdemir'e Armağan -2*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.

Güngör, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990.

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Hafız, Nimetullah, *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi I-II,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Hacısalihoğlu, Neriman Ersoy, *"1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", ", 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Tükiye'ye Zorunlu Göç,* Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Balkan Medeniyeti Merkezi, İstanbul 2012.

İlhan, Suat, *Türk Olmak Zordur – Kimliğimizin Kaynakları, Türk Kültürü, Türk Tarihi, Türk Coğrafyası, Türk Devrimi,* Alfa Yayınları, İstanbul 2009.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri,* Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1966.

……., *Türk Millî Kültürü,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

Kâmil, İbrahim, *İkili ve Çok Taraflı Siyasî Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları,* Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989.

Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

……..., *Nesillerin Ruhu,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2006

Karpat, Kemal, "Kimlik Sorununun Türkiye'de Tarihî, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu,* Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1995.

....., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik,* Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Çepçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık,* Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2012.

Korkud, Refik, *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası,* Türkiye Fikir Ajansı, Ankara 1986.

Kösoğlu, Nevzat, *Millî Kültür ve Kimlik,* Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.

....., *Küreselleşme ve Millî Hayat,* Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

Lütem, Ömer Engin, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989,* C:I, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

....., "1984-89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü"*, 89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Tükiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Balkan Medeniyeti Merkezi, İstanbul 2012.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün-Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı(1821-1922),*Çeviren: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

Özbir, Kamûran, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez,* Başkent Gazetecilik, İstanbul 1986.

Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999.

Shestack, Jerome J., "Bulgaristan'ın Türk-İslâm Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlâli" Çeviren: Zeynep Azizoğlu, *Bulgaristan'da Türk İslâm Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu,* İstanbul Barosu, İstanbul 1988.

Smith, Anthony D., *Millî Kimlik,* İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Şerefli, Ahmet Şerif, *Bulgaristan'daki Türkler,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Şimşir, Bilâl N., *Bulgaristan Türkleri,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

Tatarlı, İbrahim, *Bulgaristan'da Türk Kültürünün Sorunları,* Avrasya Basımevi, Sofya 2009.

Tekin, Mehmet, *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma,* Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1990.

Tural, Sadık K., *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

....., *Bilgelerin Yolunda,* Yüce Erkek Yayınevi, Ankara 2006.

Turan, Metin, *Kültür-Kimlik Ekseninde Türk Edebiyatı,* Ürün Yayınları, Ankara 2004.

Turhan Mümtaz, *Kültür Değişmeleri*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.

Türker, Mehmet, *Kalem Kılıçlaşınca,* Ufukötesi Yayınları, İstanbul 2004.

....., *Hazanda Son Yolculuk,* Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

Türkoğlu, Yusuf, *Susmanın Bedeli,* Yayına Hazırlayanlar: Hüseyin Mevsim-Muzaffer Kutlay, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.16.

Yalçın, Sıddıka Dilek, *Haldun Taner'in Hikâyeleri ve Hikâyeciliği,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.

Zafer, Zeynep, "Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi" *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve*

*Tükiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi ve Balkan Medeniyeti Merkezi, İstanbul 2012.

----------, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

----------, *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

----------, *Bulgaristan'da Türk Varlığı Birldiriler 7 Haziran 1985,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

----------, *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü,* Editörler: Hüseyin Mevsim-Muzaffer Kutlay, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

----------, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004.

## II.2. Makaleler

Akıncı, Abdülvahap, "Milliyetçilik Kuramları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Dergisi,* Cilt: 15, Sayı: 1, 2014.

Bayraktar, Zülfikâr, "Balkanlarda Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi*", Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı:36, 2013.

Buttanrı, Müzeyyen, "Bulgaristan Türk Edebiyatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, Aralık 2005.

Can, Esat, "Kemal Tahir'in Kurtuluş Savaşı Romanlarında Mustafa Kemal", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Sayı:19, Erzurum 2002.

Canım, Rıdvan, "Yirmi Birinci Asrın Başında Balkanlarda Yaşayan ve Türkçe Yazan Şairler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı:16, Erzurum 2001.

Çetin, Turhan, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Son Türk Göçünün(1989) Sosyo-Ekonomik Etkileri", *Turkish Studies İnternational Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish of Turkic,* Volume 3/7 Fall 2008.

Eroğlu, Hamza, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu" *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Demirtaş, Birgül, "Bulgaristan'da Asimilasyon Kampanyası: Geçmişle Yüzleşmek ya da Yüzleşememek", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler,* Sayı:1, Eylül-Ekim-Kasım 2012.

Eminov, Ali, "Bulgaristan'daki Türkler", *Balkanlarda Türk Kültürü Dergisi,* Sayı:47, 2003.

Erkal, Mustafa, "Milletleşme Süreci ve Önündeki Engeller", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı:37, 2008.

Gökalp, Ziya, "Millet Nedir?", *Küçük Mecmua*, Sayı:28, 1923.

Günşen, Ahmet, "Balkanlarda İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar" *Türk Yurdu Dergisi,* Sayı:303, Kasım 2012.

Gürsoy, Şahin - Çapcıoğlu, İhsan, "Din-Kimlik İlişkisi Üzerine", *Toplum Bilimleri Dergisi,* Cilt:1-3 Ocak-Haziran 2006-2009.

Haşlak, İrfan, "Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği", *Bilgi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 2000.

Hayber, Abdülkadir, "Bulgaristan Türklerinin Şiiri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:5, Bahar 1998.

Koyuncu, Aşkın, "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi),* Sayı:20, Güz 2006.

Kuşat, Ali, "Bir Değerler Sistemi Olarak Kimlik Duygusu ve Atatürk", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı:15, Kayseri 2003.

Livanelioğlu, Ömer Asım, "Millet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine…", *Ankara Barosu Dergisi,* Sayı:3, Ankara 1998.

McMeekin, Nesrin Ersoy, "Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü", *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü,* Editörler: Hüseyin Mevsim-Muzaffer Kutlay, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Okur, Mehmet, "Bulgaristan Türklerinin Maruz Kaldığı Uygulamalarla İlgili Olarak Rumeli İslam Muhacirleri Cemiyeti'nin Bir Talebi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* Sayı:28, Erzurum 2005.

Öz, Mehmet, "Tarih Perspektifinden Türk Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 8, Bahar 2008.

Vatansever, Erhan-Balkaç, Zerrin, "Bulgaristan'da Örnek Bir Eğitim Kurumu Medresetü'n-Nüvvâb", 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi, Edirne 16-18 Ekim 2014.

Yalçın, Emruhan, "Türk Bulgar Ortak Kültürü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* Sayı:43, Bahar 2009.

Yalınkılıç, Kadir, "Kırcaali Örneğinden Hareketle Bulgaristan'da Türkçenin Etnikdilsel Canlılığı", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı:70, Yaz 2014.

Yıldız, Süleyman, "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği", *Millî Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı:74, 2007.

Yuvalı, Abdülkadir, "Mozaik Kültür Kavramının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değerlendirilmesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı:7, Kayseri 1996.

Zafer, Zeynep, "Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikalarına Karşı Direnişi", *Akademik Bakış Dergisi,* Cilt:3, Sayı:6, Yaz 2010.

## II.3. Ansiklopedi ve Sözlükler

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

Erkal, Mustafa E. – Baloğlu, Burhan – Baloğlu, Filiz, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 1997.

Işık, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi,* Cilt:1, Elvan Yayınları, Ankara 2004.

*İslâm Ansiklopedisi,* Cilt:6, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Sami, Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

*Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2011.

*Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

*Türk Dünyası El Kitabı,* Üçüncü Cilt, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

*Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Bulgaristan Türk Edebiyatı,* Cilt: 8, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

*Türkler Ansiklopedisi,* Cilt:20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

## II.4. Basılmamış Tezler

Atasoy, Zeynep, *Ömer Osman Erendoruk Hayatı, Edebî Kişiliği ve Romanları,* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2010.

Bayraktarova, Emine, *Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü,* (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

Cingöz, İsmail, *Bulgaristan Müslüman-Türk Azınlık Sorunları,* (Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2013.

Çavuşoğlu, Nebahat, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan,* (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Projesi), Edirne 2013.

Levendoğlu, Mehmet Fuat, *Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimlik(Küresinliler'in Sosyo-Kültürel Yapısı),* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Mert, Meral, *Çağdaş Bulgaristan Türkleri Edebiyatının Analitik Bibliyografyası,* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007.

Özdemir, Mine Damla, *Ziya Gökalp'in Şiirlerinde Dil, Millî Kültür ve Aidiyet Kavramlarının Göstergebilim Açısından İncelenmesi,* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

Özkan, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma,* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2008.

Özkan, Vildane, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Siyasî Otorite ve Ulusal Türk Azınlığı Arasındaki Güç İlişkileri Bağlamında Belene Toplama Kampı(1985-86)* (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2010.

Tahir, Nuri Ali, *1945 Sonrası Bulgaristan Türklerine Yönelik Asimilasyon Politikası,* (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

Tamer, Habil, *Ömer Osman Erendoruk'un "Buruk Acı" Romanı ile Emine Işınsu'nun "Çiçekler Büyür" Adlı Romanının Sosyal Gerçekçilik Bakımından Karşılaştırılması,* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2009.

Tilekli, Seda, *Ömer Osman Erendoruk'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri,* (Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir 2011.

Yılmaz, Rüştü, *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre) ,*(Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

Yiğit, Oğuzhan, *Ömer Osman Erendoruk'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma,* (Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2011.

**II.5. Elektronik Ortamda Bulunanlar**

(http://www.e-notlar.net/komunizm/), (31.01.2015)

(https://kurul.diyanet.gov.tr/SoruSor/DiniKavramlarSozlugu.aspx#.VM9td52sXIs) , (02.02.2015)

(http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html), (15.03.2015)

# EKLER

## EK-1: Ömer Osman Erendoruk'un Kızı Gülseren Erendoruk İle Yapılan Röportaj

Bulgaristan Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden Ömer Osman Erendoruk'un eserleri üzerinde çalıştığımız sırada, yazarın torunu Ömer Erendoruk ile iletişim kurduk. Ömer Osman Erendroruk'un kızı Gülseren Hanım ile torunları Ömer ve Caner Erendoruk, lütfedip bizi evlerine kabul ettiler. Samimi bir şekilde karşılayıp güler yüzle ağırladılar. Ömer Osman Bey'in eşi Hayriye Hanım, ziyaretimiz esnasında Bulgaristan'da olduğu için görüşemedik. Gülseren Hanım'la Bulgaristan'da yaşadıkları kimlik sorunları ve Ömer Osman Erendoruk üzerine bir röportaj yaptık. Röportajın ardından Gülseren Hanım bizlere aile albümünü gösterdi. Babası Ömer Osman Erendoruk'un fotoğraflarını, mektuplarını, el yazısı şiirlerini ve ödüllerini inceleme imkânı bulduk.

Öncelikle, isteğimizi kabul eden ve bizlerden yardımını esirgemeyen Ömer Erendoruk'a, daha sonra, bizlere evinin kapılarını açan Gülseren Erendoruk'a bu sıcak karşılama ve hoş sohbet için içten teşekkürlerimi sunuyorum.

### Röportaj

**Neslihan Demirezer:** Ömer Osman Bey eserlerinde daima Bulgaristan Türklerinin yaşadıklarını işledi. Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskılar, özellikle 1984-1989 yılları arasında ağır bir hâl aldı. Meselâ öncelikle Türkçe konuşmak yasaklanmıştı ve konuşanlara 5 ile 20 leva arasında değişen para cezaları uygulanıyordu. Böyle bir durum Ömer Osman Bey'in ve sizin başınıza geldi mi?

**Gülseren Erendoruk:** Sokakta konuşurken para cezası uygulaması bizim ailemizdeki kimsenin başına gelmedi. Ancak bu durumdan her yerde etkileniyorduk. En basit olarak bir dükkâna ekmek almak için girdiğinizde Türkçe söyleyemiyorsun.

Evet, genç nesil için bu sorun değildi; herkes okula gidiyor ve Bulgarca biliyordu. Ancak köydeki insanlar Bulgarca bilmiyordu. Bizim köylerimizde hiç Bulgar oturmazdı, tamamı Türklerden oluşurdu. Köylü insanımız tarlada çalışır, hayvan bakar, bunlarla uğraşırdı ve eğitimsiz insanlardı. Bulgarcayı bilmiyorlardı. Meselâ ben, seksen yaşındaki bir kadına Bulgarca bilmediği için dükkânda ekmek verilmediğine tanık oldum. Üstelik ekmeği satan kadın da Türk'tü! Kadın ekmeği verecekti belki, ama ihbar ederler diye korktuğu için veremiyordu. Meselâ sokakta çocuğunla yürüyorsun. Çocuk "Anne!" diye bağırıyor ve kadına çocuğu Bulgarca seslenmediği için ceza kesiyorlar. Okulda ve işyerlerinde de tamamen yasaktı. Zor günlerdi…

**N.D.:** Ömer Osman Bey'in evde Türkçe konuşulması konusunda özenli davrandığını okumuştum. Ömer Bey'in dil konusundaki hassasiyetini anlatır mısınız?

**G.E.:** Evde Bulgarca kesinlikle konuşulmazdı. Bizim nesilde (60lı 70li yıllarda doğan nesilde) şöyle bir durum vardı: Biz kendiliğinden asimile olmaya başlamıştık. Çünkü okulda Türkçe okutulmuyor, sokakta konuşturulmuyordu. Hâliyle gençler aralarında bile Bulgarca konuşmaya başlamışlardı. Benim bizzat okul arkadaşlarım vardı; Türkiye'ye geldiklerinde hiç Türkçe konuşamıyorlardı. Tabii aile faktörü de biraz zayıf kalınca böyle oluyordu. Meselâ Almanya'da ya da Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde doğup büyüyen gençlerde şöyle bir durum vardır: Cümlenin yarısında Türkçe kelimeler kullanırlar, yarısında Almanca ya da hangi dili kullanıyorsa o dildeki kelimeleri kullanırlar. Bizde de öyleydi. Türkçe başlanan bir cümle Bulgarca bitirilirdi, Bulgarca başlanıp araya Türkçe kelimeler katılırdı. Ama bizim evimizde o yasaktı. Türkçe başlanacak, Türkçe konuşulacak, Türkçe bitirilecek… Eğer o cümlenin içinde bir tane Bulgarca kelime kullanılırsa babam *"hop, hop, hop"* derdi. Anlattığım her şeyi yeni baştan alır, tekrar Türkçe anlatırdım. (Gülüyoruz)

**N.D.**: Kızar mıydınız buna?

**G.E.:** Hayır, hayır hiç kızmazdım. Bunun yararını çok gördüm. Türkiye'ye geldiğimiz 89 yılında, Bulgaristan'dan beş arkadaş olarak Bağlar Orta Okulu'nda göreve başladık. Ben Kırcaali'den, diğerleri Şumnu, Razgrad (Bulgaristan'ın kuzeyi) tarafındandı. Bir gün bir öğretmen arkadaşımız dedi ki:

*"Hocam ben size bir şey soracağım."*

*"Buyurun hocam"* dedim.

*"Siz hangi Bulgaristan'dan geldiniz, bu arkadaşlar hangi Bulgaristan'dan geldi? Siz niye böyle konuşuyorsunuz, arkadaşlarınız niye böyle konuşuyor?"* dedi.

Şive acayip ama yapacak bir şey yok. Kaç kişi vardı ki benim babam gibi… O bilinci yerleştirmek çok zordu. Ben diyorum ki, bu isim değiştirme kampanyasını yapmaları çok iyi oldu. Çünkü yapmasalardı bugün biz kendi kendimize asimile olacaktık.

**N.D.:** Bir de eğitim konusu vardı. Bulgaristan'da iken eğitim hakkınız engellendi mi, okulda farklı muameleler gördünüz mü?

**G.E.:** Tabii tabii. Meselâ ben 1963 doğumluyum. İlkokula 1971-1972 yılında başladım ve Türkçeyi sadece birinci sınıfta okudum. Birinci sınıfta okuma ve yazma yoktu. Sadece şiir ezberlerdik ve alfabeyi gösterirlerdi, onu öğrenmeye çalışırdık. Kitabımız yoktu; Türkçe kitaplar ikinci sınıfta verilirdi. Ama maalesef biz o kitabı hiç göremedik. Birinci sınıfta Türkçe dersi yasaklandı. Yani ben Bulgaristan'da hiç Türkçe eğitimi görmedim, birinci sınıfı saymazsak. Bütün gramer kurallarını, dille ilgili her şeyi evde babamla birlikte çalışırdık.

**N.D.:** Türkçe derslerinin yasaklanmasının yanı sıra Türkçe eğitimi veren okullar da kapatılmış. Bu konu ile alakalı herhangi bir sıkıntı yaşadınız mı? Hangi okullarda eğitim gördünüz?

**G.E.:** Türkçe eğitimi veren okullar zaten 1960lı yıllarda kapandı. Meselâ babam ve annem Türkçe eğitim veren bir okuldan mezun oldular. Türk Pedagoji

Okulu, öğretmen yetiştiren bir okuldu. Üniversite bazında da 60lı yılların sonunda bütün okullar kapanmıştı. Onun dışında, okuduğumuz okullarda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görürdük. Meselâ bir Bulgar çocuğunun en yüksek notu alabilmesi için belli bir miktar çalışması yeterli iken, bizim onun iki-üç katını çalışmamız gerekirdi. Çoğu zaman da biz, o en yüksek notu göremezdik. *"Onlar Bulgar; sen Türk'sün, bilmezsin"* derlerdi.

**N.D.:** Ömer Osman Bey'in ve sizlerin çalışma hayatı nasıldı?

**G.E.:** Babam öğretmendi ama uzun yıllar Sofya'da *Yeni Hayat* adlı bir dergide çalıştı. Sonra Kırcaali ilinde, o derginin gazetesini çıkarmaya başladılar. Yine *Yeni Hayat* adı altında çıktı. İlk başta dergi de gazete de Türkçe yayımlanıyordu. Sonra yarıya bölündü; yarı Türkçe yarı Bulgarca çıkmaya başladı. Yani aynı makaleler hem Bulgarca, hem Türkçe yazılıyordu. Daha sonra ise tamamen Bulgarca çıkmaya başladı. Dolayısıyla babam da tekrar öğretmenliğe döndü. Kısa bir süre öğretmen olarak çalıştı. Zaten ondan sonra meslek hayatımıza son verildi. Annemin de, babamın da, benim de… Ben 1984 mezunuyum. Bulgaristan'da 1984-85 eğitim-öğretim döneminde bir yıl öğretmenlik yapabildim. Sonra bitti… İşin ilginç tarafı bize hiç iş verilmedi. *"Bulgaristan'ın hiçbir yerinde çalışamazsınız"* denildi. İlçemizde bir ayakkabı fabrikası vardı. Fabrikada elde yapılması gereken işler çıkıyordu, oradan el işi alıyorduk. "Makosen" denilen ayakkabıların ön kısmını bir iki sene boyunca diktiğimi bilirim. Çuvaldız gibi iğneler ve kalın iplerle ayakkabıları dikerdik. Çok zor günler geçirdik orada…

**N.D.:** O dönemde çalıştırılan Bulgaristan Türkleri, genelde ağır işler yapıyormuş. Çevrenizdeki iş durumu nasıldı?

**G.E.:** Öyleydi. Meselâ meslek sahibi insanlar da vardı. Ancak genel olarak oradaki Türk ahalinin %70-80'i hep ağır işlerde çalıştırıldı. Tarlalarda, inşaatlarda… Bizim yaşadığımız bölgede ağır sanayi pek yoktu ama ağır sanayiin olduğu bölgelerde yine Türkler çalıştırılırdı.

**N.D.:** Çalışanlar, idarî seviyeye ulaşabiliyor muydu?

**G.E.:** Yok yok. Müdürlük seviyesine hiçbir şekilde gelinmiyordu. Çünkü orada ikinci sınıf vatandaş olarak görülüyorduk.

**N.D.:** Biraz da yazarın eserlerinden bahsedelim. Evde Türkçe bir kitap, yazı veya gazete parçası ve Kur'ân-ı Kerîm bulundurmanın suç olduğu dönemlerde Ömer Osman Bey bu kadar üretken bir yazar iken eserlerini nasıl muhafaza ediyordu?

**G.E.:** Biz hiç saklamadık, bizde her zaman Türkçe kitap vardı. Bu, Bulgar emniyeti tarafından da biliniyordu. Onlar sadece babamı, suç teşkil edecek bir şeyle yakalamak derdindeydi. Babam kitapları yazmaya başlayınca babamın arkadaşları onu ihbar etmiş. Nihayetinde polisler evi basarak her tarafı talan ettiler.

**N.D.:** Daha sonra Ömer Osman Bey o arkadaşlarıyla görüştü mü?

**G.E.:** Biz kesin emin olmamakla birlikte, kim olduklarını tahmin ediyorduk. Babam görüştü, ölene kadar da görüşmeye devam etti. Babam çok iyi niyetli biriydi. Maalesef ben öyle değilim. Babam belli bir yaştan sonra geldi buraya. Ama ben… (Gülseren Hanım cümlesini tamamlayamadı, ama belli ki bu durumu onlara yaşatanları affedemiyordu.)

**N.D.:** Ömer Osman Bey, Eski Zağra Cezaevi'nde iken şiirlerini yazmak olduğu için ezberleyerek üretmiş. Bu süreci biliyor musunuz?

**G.E.:** *S.O.S veya Üçüncü Mezar* kitabındaki bütün şiirlerini hapishanede aklında tutmuş, oradan çıktıktan sonra yazmıştı. Aklındakileri unutmasın diye hapisten geldiği günün ertesi günü oturup yazmaya başladığını hatırlıyorum. Sonra elçilikte çalışan bir arkadaşı onları Türkiye'ye getirmişti. Yani o şiirler Türkiye'ye bizden önce geldi.

Hapishanede iken yazdığı mektuplar da vardı. Hepsi Bulgarca idi. Ben onları saklamıştım. Babam geldikten sonra onları tercüme etti ve mektupları da kitap hâlinde yayımlandı.

**N.D.:** O dönemde camiler kapatılmaya başlanmış. Koşukavak'ta böyle bir olay yaşandı mı? Ayrıca açık olan camilere de dua ve namaz bilmeyen imamlar görevlendiriliyormuş, bu konu ile ilgili bir bilginiz var mı?

**G.E.:** Zaten camiye kimse gidemiyordu. Çünkü camiye ayak basan kişiyi fişliyorlardı. Dolayısıyla dua bilen birisine ihtiyaç kalmıyordu. Daha sonra da camilerin çoğu kapatıldı, bazıları tahrip edildi. Ama şimdi çok güzel, bizim bölgedeki bütün camiler restore edilmiş. Hattâ babamın ölümünden sonraki yaz ayında orada mevlit okuttuk.

**N.D.:** O zamanlar yeni doğan Müslüman çocuklar vaftiz ediliyormuş ve çocukların sünnet edilmeleri yasaklanıyormuş. Bu konu ile ilgili çevrenizde yaşanmış bir olay var mı?

**G.E.:** Vaftiz olayı bizim bölgemizde yaşanmadı. Onun kuzey bölgelerde yaşandığını duymuştum ama bizim bölgede hiç olmadı. Ancak sünnet tamamen yasaktı. Herkes sünneti evlerinde gizli yapardı. Hattâ benim dayımın torunu vardı. Bize yakın bir ilçe olan Hasköy'de yaşıyorlardı. Sünneti esnasında kanama geçirdi ama hastaneye götüremediler. Çünkü hastaneye gittiğin an çocuğunu sünnet ettirdiğin için yakalanıyordun. Çocuğu zor kurtarmışlardı, neredeyse ölüyordu.

**N.D.:** Ölen Müslümanların cenazeleri Hıristiyan inançlarına göre gömülüyormuş. Babanızın da *Buruk Acı* adlı romanında bu konu ile ilgili bir bölüm vardı. Bunun yaşanmış bir olayla ilgisi var mı?

**G.E.:** Yaşanmış bir olayla ilgisi var tabii. Babam bizzat katılmamıştır ama bu durumu yaşayan insanlardan dinlediğini bizlere anlatmıştı.

**N.D.:** Sizin bildiğiniz bir olay var mı?

**G.E.:** Kadınlar cenazeye gitmezdi ancak yaşayanlardan duyduk tabi. Ama bu çok yaygın değildi. Herkese yapılan bir uygulama değildi. Köylerde bunu yapmak zor, ölen her kişinin ardından bir görevlinin gitmesi olanaksızdı. Çünkü öyle dağ köyleri vardı ki; değil araba, atla bile zor çıkılırdı. Ancak daha merkezî yerlerde uygulanıyormuş.

**N.D.:** Mezar taşlarında Türkçe isim ve ay-yıldız işareti olanlar kırılıp tahrip ediliyormuş. Böyle bir olayla karşılaştınız mı?

**G.E.:** Ya silindi, ya da taşlar kırıldı. Yerine yenileri dikilmişti.

**N.D.:** Yeniler nasıldı?

**G.E.:** Yeniler Bulgarca idi. Hıristiyanların taş yapıları farklıdır. Yıkılanların yerine hep o şekilde taşlar dikilmişti.

**N.D.:** Peki sizin ailenizdeki herhangi birinin mezarına yapıldı mı?

**G.E.:** Yok olmadı. Çünkü benim dedem ve babaannem o zaman hayattaydı. Ama çevremizde uygulandığını biliyorum.

**N.D.:** İsim değiştirme ile ilgili yaşananlardan da bahsedelim. Ömer Osman Bey'in en çok üzüldüğü mevzulardan biri, isimlerinizin zorla değiştirilmesi idi. Bu konuda yaşadıklarınızı bize aktarır mısınız?

**G.E.:** Babam 1980 yılında hapse girdi, 1983 yılının yazında çıktı. Daha o zaman isim değiştirmeye başlamamışlardı. İsim değiştirmeyi ilk olarak Pomaklar üzerinde uygulamışlardı.

**N.D.:** Bulgar yönetimi, Pomakları Bulgar kabul ediyordu değil mi?

**G.E.:** Evet ama aslında hiç alâkası yoktur. Onlar tamamen ayrı bir etnik gruptur. Hıristiyanlarla hiç alâkaları yoktu. Gelenek-görenekleri bizimkilere çok yakındı sadece dilleri farklıydı. Onlar da Müslüman'dı. Camiye giden, namaz kılan bir topluluktu. Bulgar yönetimi onları bizden farklı olarak tuttu; ancak, onlara da aynı bizlere yaptıklarını yaptılar. Pomaklara, *"Sizin kökeniniz Bulgar"* dediler ve isimlerini değiştirmeye başladılar. Onların da üzerinde çok baskı vardı. Meselâ babamın, hâlâ Koşukavak'ta yaşayan, Ahmet adında çok yakın bir arkadaşı vardı. İsim değiştirmeye karşı çıktığı için emniyete alınmıştı. Orada dayaktan öldü diye bir köşeye bırakıldığını biliyorum. Adamı aldıktan sonra koyun, kuzu kesip onların derilerine sardılar. Adam bir-iki ay boyunca komada kaldı. Hastane kabul etmiyordu. Biz ölecek zannetmiştik ama hayatta kaldı. İsim değiştirmeye ne kadar karşı çıkılsa da onlar bir şekilde belgeyi hazırlayıp elinize veriyorlardı. Bize de aynı şey yapıldı.

**N.D.:** Zorla mı imzalatılıyordu?

**G.E.:** Tabii canım. Meselâ biz isimlerimizi kendimiz seçmedik. Hiç emniyet müdürlüğüne gitmedik. Hiçbir şekilde kabul etmedik. Bir gün bir polis geldi. *"Bunlar sizin kimlikleriniz"* dedi. Hepimize farklı isimler verilmişti. Fotoğraflarımızı bile bulup kimliklerimize yapıştırmışlardı. Pasaportlarımız da öyleydi. Bizim onların hazırlandığından haberimiz yoktu.

**N.D.:** Belene adasında iken Ömer Osman Bey'in Müslüman-Türk kimliğine karşı bir saldırı da bulunuldu mu? Bu konuda bilginiz var mı?

**G.E.:** Hepsine bulunuldu. Oraya götürülenler zaten aydın kesimdi. Doktorlar, gazeteciler, mühendisler, öğretmenler vardı. Onları oraya öldürmek için götürdüler. Ama sonrasında Batı'nın haberi oldu. Amnesty İnternational (Uluslar arası Af Örgütü) diye bir örgüt vardı. Bu örgüt araya girince Bulgar yönetimi tutuklananları tahliye etmeye başladı. Babam Belene'de çok fazla kalmadı. Mart ayında götürülüp Temmuz ayında bırakıldı. Ama nasıl götürüldüğünü anlatayım: Babam hapishaneden çıktıktan sonra böbrek ameliyatı geçirdi. Sağ böbreği taş yapıyordu.

Hapishanedeyken de tedavi görmediği için böbrek iyice hasar görmüştü. Çok kötü durumda değildi ama taşın artık alınması gerekiyordu. Babamı Kırcaali'deki hastaneye yatırdık. Ancak, hastanede babamın hasta böbreğindeki taş yerine sağlam böbreğini aldılar.! Biz bu durumu pansuman yapılırken tesadüfen fark ettik. Babam, "*Benim bu böbreğim değil, diğer böbreğim hastaydı; niçin bunu aldınız?"* diye sormasına rağmen hiçbir cevap alamadık ve taburcu edildik! Babamın yarası daha kapanmamıştı ve iltihaplıydı. O yara ile babamı Belene'ye götürdüler! Ama Temmuz ayında kademeli olarak mahkûmları bırakmaya başladılar. Bulgar yönetimi, dışarıdan gelen baskılar neticesinde Belene Adası'nı boşaltmış oldu.

**N.D.:** Belene'nin ardından Bulgar yönetimi, sizleri Roman bölgesine sürgün etmişti. Bu sürgün olayı nasıl gelişti? Orada neler yaşadınız ve sizce bu sürgünün asıl sebebi neydi?

**G.E.:** Babam bölgede Bulgar emniyeti tarafından hep lider olarak görülüyordu. Konuştuğu kişilere fikirlerini aktarmasın, onlarla görüşmesin, konuşmasın, doğruları anlatmasın diye gönderildik. Sürgün edilmemizin asıl sebebi buydu. Hiç yazılı bir emir almadık, sürgün edileceğimiz bize ağızla söylendi. Evdeki eşyalarımızın bir kısmını alıp yola koyulduk. Roman bölgesi hiç Türk olmayan bir bölge idi, bize çok uzaktı. Mart 1986'da öncelikle annem, babam ve ben gidip yerleştik. Ablam o zaman başka bir ilde evliydi. Boşandıktan sonra kasım ayında o da yanımıza geldi. İki yıl orada kaldık. Küçük bir ilçeydi. Bize işletmemiz için bir pastane verildi. Ancak hiçbirimiz ne ticaretten, ne dükkân işinden anlamıyorduk. Her şeye rağmen çalışmaya başladık. Oradaki insanlar, sürgün edildiğimiz için bize hiç yaklaşmıyordu. Çünkü Bulgar yönetimi biz gitmeden önce yöre halkına yanlış bilgiler vermiş. Babam için; *"Bu adam Bulgar hükümetine karşı savaşıyor, Bulgaristan'da otonom bir devlet kurmak niyetindeler ve bu adam da otonom devletin başı olacak."* demişler. Biz bunu daha sonra, insanlarla samimi olmaya başladığımızda öğrenmiştik. Tabii onlar da bizim gerçekte kim olduğumuzu öğrenmiş, emniyet mensuplarının söyledikleriyle hiçbir alâkamız olmadığını anlamışlardı. Bizim tek amacımız; Türk olarak doğduğumuz yerde, Türk kalmaktı.

Anadilimizi konuşmak, okumaktı. Bulgaristan'da hiçbir Türk'ün otonom bir devlet kurmak gibi bir amacı yoktu. Hem niye ayrı devlet kuralım ki biz, Türkiye var zaten.

**N.D.:** Bulgaristan yönetimi, Türk nüfusun artmasından endişeleniyordu değil mi?

**G.E.:** Tabii. Şu anda dünya üzerinde en fazla üç-dört milyon kadar Bulgar vardır. Bulgaristan'da zaten Bulgar nüfusu çok az. Ülkenin Avrupa Birliği'ne girmesiyle de nüfusun çoğu dışarıda çalışmaya başladı. Kalanlar da hiç çocuk doğurmuyor. Meselâ biz lisede iken sınıf arkadaşlarımla otuz kişi kadardık. On beş-on altı kişi Bulgar'dı. Bu on beş-on altı Bulgar arkadaştan dört ya da beş tane çocuk var. İçlerinde hiç evlenmeyenler, evlenip hiç çocuk doğurmayanlar vardı. Dolayısıyla genç nüfusları yok, köylerde ve ilçelerde hep yaşlı Bulgarlar kaldı.

**N.D.:** Sizleri tanıdıktan sonra Roman kasabasındaki insanların size karşı tavırları nasıl oldu?

**G.E.:** Çok çok iyiydi. Hepsiyle arkadaş olduk. Biz oradan gelirken arkamızdan ağlayanlar oldu. Roman kasabası nehrin kıyısında kurulmuştur. Nehrin diğer tarafı sanayi bölgesi, bizim olduğumuz yer, yerleşim bölgesiydi. Uzun bir cadde idi. Sıra sıra mağazalar vardı. Meselâ yol üzerinde dört tane pastane işletiliyordu. Biz en sondaki pastaneyi işletiyorduk. Kasabadaki insanlar gerçeği anladıktan sonra, kasabanın başından itibaren diğer bütün pastaneleri geçerek bizden alışveriş yapmaya geliyorlardı. Annem çok sosyal ve konuşkan bir kadındır, herkesle iyi anlaşıyordu. Emniyet mensupları buna bir anlam veremiyor ve engelleyemiyorlardı. Bu şekilde iki yıl geçirdik orada, ama yabancı bir yer olduğu için çok zorluk çektik. Daha sonra bizim gibi sürgün edilen başka aileler de oldu. Ama hepsi yazılı bir emirnâme ile gelmişti. Bizde belge bile yoktu. O yüzden; biz 1986-1988 yıllarında iki yıllık sürgünümüzü doldurduktan sonra 1988 yılının Mart-Nisan aylarında görevlilerle görüşmeye başladık. Bize yazılı bir emirnâme çıkartmazlarsa geri döneceğimizi bildirdik. *"Dönemezsiniz"* dediler. Israrla bu kararı belgelemelerini istedik; ancak, belgeleyemediler. Çünkü bir suçumuz yoktu.

Dolayısıyla dönüş kararı alarak bütün eşyalarımızı topladık. Babam önden gidip eşyalarımızı götürecekti. Biz emniyet tarafından sürekli takip edilmiyorduk, emirnâme olmadığı için emniyete imza da vermiyorduk. Sadece arada bir gelip bizi kontrol ediyorlardı. Ancak yine de bir sorun yaşamamak için gitmeden önce bir plân yaptık. Babam bana, *"Ben yola çıktıktan sonra emniyet müdürlüğüne gidip benim iki gün önce yola çıktığımı söyleyeceksin, sonra siz trenle geleceksiniz."* dedi. Ben gidip pastanenin devir teslim işlemlerini hallettim. Babam yola çıktıktan sonra evrakları götürdüm ve işletmeyi bıraktığımızı bildirdim. Daha sonra emniyet müdürlüğüne gittim. (Kasabaya bazen üst rütbeden biri gelirdi, çok sert konuşurdu. Karşılaştığımızda bana babamın ne kadar kötü şeyler yaptığını anlatırdı, ama hiç dinlemezdim. Müdürlüğe gittiğimde yine o oradaydı.) İçeri girdiğimde sekreter, adımı söyledi. Emniyet müdürü, adımı duyduğu gibi odasından çıktı. Merdivene yaslanmış, Hitler gibi durup beni dinliyordu. Ben o sırada sekretere babamın iki gün önce yola çıktığını, iki aydır onlardan bir emirnâme beklediğimizi, bizi burada tutmak için yasal bir hakları olmadığını anlatıyordum.

Müdür: *"Gidemezsiniz."* dedi.

Ben: *"Gittik bile! Babam geri döndü, geri getirmek istiyorsanız bize emirnâme çıkartın."* dedim.

Müdür: *"Hayır gidemezsiniz."* diye bağırıyordu.

Ben: *"Biz biletlerimizi aldık, tren bir saat sonra kalkıyor, biz gidiyoruz iyi günler."* dedim.

Döndüm, kapıya doğru yöneldim. Arkamdan emniyet müdürü merdivenlerden öyle bir inmeye başladı ki, bana bir şey yapacağını zannettim. Merdivenden hışımla indikten sonra bağırmaya başladı:

Müdür: *"Şunu da bilin ki asla Türkiye'ye gidemeyeceksiniz."* dedi.

Bu olay 1988 yılında yaşandı, daha ortada göçmenlikle alâkalı hiçbir şey yoktu. Demek ki, göç etme konusu daha o yıllarda Komünist Partisi'nin yüksek

makamlarında konuşuluyordu ve adam ağzından kaçırmıştı. Kapıdan döndüm ve adama baktım:

*"Verdiğiniz haber için teşekkür ederim."* dedim. (Gülüyoruz)

Hemen eve geldim. Hazırlanıp trene bindik ve bizi durduramadılar.

**N.D.:** Türk gençlerinin birbirleriyle evlenmeleri de engelleniyormuş. Çevrenizde ve ailenizde böyle bir durum var mıydı?

**G.E.:** Hayır. Biz böyle bir durum yaşamadık.

**N.D.:** Türk kültürüne karşı pek çok yasak varmış. Meselâ şalvar giymek, halka açık alanda düğün yapmak, türkü dinlemek gibi… Bu yasaklarla ilgili yaşadığınız sorunlar oldu mu?

**G.E.:** Tabii. Bayramlarımızı yapamazdık. Kurban bayramında kurban kesemezdik. Meselâ babamın köyünde şöyle bir gelenek vardı. Herkes kurbanını keser ve bir pay ayırırdı. O ayrılan etler kocaman bir tencerede kavrulur, yanına pilâv yapılır ve hep birlikte yenirdi. Ben yasaklı yıllarda bu geleneği çok özlüyordum. Meselâ benim düğünümde müzik çalmadı, cenaze töreni gibi bir düğün oldu! Normal bir akraba yemeği gibi idi ve bu yüzden kendi düğünümde gelinlik giymeyi reddettim! (Ağlıyoruz)

(Aradan sonra)

**N.E.:** Kültür ile ilgili yasaklarda kalmıştık. Kıyafet yasakları nelerdi?

**G.E.:** Türk kültürünü yansıtan millî giysiler giymek yasaktı. Bildiğiniz gibi yazın ince basma kumaştan, kışın daha kalın kumaştan şalvar dikilirdi. Şalvar yasaklanınca aynı kumaşları pantolon şeklinde biçip giymeye başlamışlardı. Her şey yasaktı: Sünnet, bayram, kıyafet…

**N.E.:** Bir de iletişim konusu var. Özellikle 1984-1989 yılları arasında iletişim hakkınız engellenmiş. Ömer Bey, bir kitabında Türkçe yayın yapan bir radyo olmasını ne kadar çok istediğinden bahsediyordu. Bu konuda neler yaşadınız ve neler düşünüyorsunuz?

**G.E.:** O yıllarda Türkçe yayın yapan bir radyo olmadığı için biz Almanya'nın uluslar arası yayın yapan ve Türkçe şarkılar çalan "Deutsche Welle" radyosunu dinliyorduk. Türkiye ile ilgili bütün haberleri oradan alırdık. Onun yayınını nasıl engelleyemediklerini bilmiyorum.

**N.D.:** Mektup veya telgraf gibi iletişim araçlarıyla herhangi bir şekilde Türkiye ile bağlantı kurabiliyor muydunuz?

**G.E.:** Türkiye ile ilgili her şey yasaktı. O dönemde turist olarak bile geliş-gidiş yapılamıyordu.

**N.E.:** Türkiye'den mektup gönderildiğinde ne oluyordu?

**G.E.:** Böyle bir kişi yok diyerek mektuplarımız çöpe atılırdı. Bizimkiler de gönderilmezdi.

**N.E.:** 1984 yıllarında Kırcaali, Koşukavak ve Hasköy'de evlere çeşitli baskınlar düzenlenmiş, bu baskınlarda pek çok Bulgaristan Türk'ü öldürülmüş. Sizin yörenize böyle bir baskın düzenlendi mi?

**G.E.:** Babamın haricinde Koşukavak'ta çok fazla öne çıkan kimse yoktu. O yüzden biz böyle bir baskına maruz kalmadık. Fakat civar yerlerde baskın yaşandığını duyuyorduk, bu baskınlarda öldürülen demeyeyim ama kaybolan çok insan oldu. Nerede oldukları hâlâ bilinmiyor.

**N.D.:** Ahmet Şerif Şerefli'nin *Bulgaristan Türkleri* adlı eserinde "İstiklâl Marşı" ile ilgili size ait bir anı okumuştum. Bu anıyı sizden dinleyebilir miyiz?

**G.E.:** Bu olaydan önce İstiklâl Marşı'nın iki kıtasını ezbere biliyordum. Sürgüne gittikten sonra diğer kıtalarını da ezberlemeye karar verdim. Babam kıtayı söylüyordu, ben tekrar ediyordum ama ezberlerken çok zorlanıyordum. O yüzden bir yere yazmaya karar verdim.

Babam: *"Bu yaptığın sakıncalı, yazılı hâliyle üzerimizde taşımamız doğru olmaz."* dedi. Ama ben her şeye rağmen İstiklâl Marşı'nın tamamını bir kâğıda yazdım. Cebimde taşıyor, iş esnasında çıkarıp okuyordum. Evde ise kocaman pilli bir radyomuz vardı; ancak temassızlık yaptığı için pillerin arasına her zaman kâğıt koyuyorduk. Eve geldiğimde İstiklâl Marşı'nın yazılı olduğu kâğıdı katlayıp pillerin arasına koyarak radyoyu vidalıyordum. Ara sıra takıldığım zaman açıp okuyor sonra tekrar yerine koyuyordum. Ezberledikten sonra kâğıdı radyonun içinde unuttum. Bir gün radyo bozuldu, Bulgar bir tamirciye götürdüm. Tamirci, *"İki gün sonra gel al."* dedi. İki gün sonra gittim, radyoyu tamir etmiş. *"Oldu mu?"* dedim. *"Oldu."* dedi. Radyoyu aldım, parasını verdim. O sırada elini cebine attı, kâğıdı çıkarıp iki parmağının arasında salladı. *"Bu ne?"* diye sordu. O an hayatımın en zor anlarından biriydi. Sanki bütün hayatım gözlerimin önünden geçip gitti. Aklımdan; "Kâğıdı nasıl unuttum, ne diyeceğim, ne yapacağım?" diye birçok soru geçiyordu. Sonra bir an durdum:

*"Ah! O orada mı kalmış"* diyebildim. Adam tekrar:

*"Ne bu?"* diye sordu.

*"Sevgilimin bana yazdığı bir şiirdi, babam görmesin diye radyonun içine sakladım."* dedim. Adam şöyle bir baktı.

*"Sen Türk adamlarını tanır mısın bilmem ama vallahi babam bunu görürse beni dövmekle bırakmaz, öldürür."* dedim. Adam kâğıdı geri verdi. (Gülüyoruz)

Adam bana inandı mı inanmadı mı tam bilmiyorum ama inanmadığını zannediyorum; çünkü babamın yazar olduğunu biliyordu. Türkçe bilmediği için

muhtemelen "İstiklâl Marşı" olduğu aklına gelmemiştir. O dönem hep tetikte beklemiştik, bizi emniyet müdürlüğüne ihbar eder mi diye. Neyse ki adam iyi niyetli imiş, bizi şikâyet etmedi.

**N.D.:** Son olarak da göç konusuna gelelim. Türklere göç ve seyahat yasağı uygulandığını biliyoruz. Aileniz ile birlikte göç etme çabanızı ve göç olayını anlatır mısınız?

**G.E.:** 1989 yılında yavaş yavaş birkaç ailenin Türkiye'ye gönderildiğini duymaya başladık. Gönderilenler de yine siyasî olaylara karışmış, hapse atılıp tahliye edilen kişiler ve aileleri idi. Biz de her an haber bekliyorduk. Hattâ o zaman gazete bayilerinde matbu dilekçeler satılmaya başlanmıştı. İnsanlar, metrelerce uzanan kuyruklarda bekleyip göç dilekçesi almaya çalışıyordu. Dilekçeyi alıp fotoğraf yapıştırıyor ve emniyet müdürlüğüne götürüyorlardı. Babam: *"Bizim böyle bir dilekçeye ihtiyacımız yok, bizi asla bu şekilde göndermezler, bekleyin."* dedi. Aynen babamın dediği gibi olmuştu. Bir akşam yemeğinde telefon çaldı. Bize *"Gece 00.00'a kadar kendinize ülke seçin. Pasaportlarınız hazır, nereye istiyorsanız biz vize vereceğiz, Bulgaristan'ı terk edeceksiniz."* dediler. Hemen çantalarımızı toparladık. Sonra akrabalarımız bizi Kapıkule'ye kadar getirdiler. 10 Haziran 1989'da yürüyerek Türk topraklarına geçtik. Hiçbir eşyamız yoktu, elimizde sadece çantalarımız vardı. Bir yere gezmeye gider gibi gelmiştik.

**İstanbul**

**02.08.2013**

# EK-2: Fotoğraf ve Belgeler



Ömer Osman Erendoruk'un Gençliği





Ömer Osman Erendoruk’un ailesi



Ömer Osman Erendoruk Sofya'da asker iken (1958)



Ömer Osman Erendoruk ve eşi Hayriye Hanım öğrencileri ile beraber iken



2

Паспортът е издаден на
Паспорт выдан
Le passeport est délivré à

TODOR
(име — имя — prénom)

PRODANOV
(бащино — отчество — prénom du père)

MARTINOV
(фамилия — фамилия — nom)

12.02.1934 ZVANARKA
(дата и месторождение — дата и место рождения — date et lieu de naissance)

3

Лица, вписани в паспорта
Лица, внесеные в паспорт
Personnes inscrites dans le passeport

Издаден на 25.05. 19 89 г.
Выдан
Délivré le

Валиден до 25.05. 19 90 г.
Действителен до
Valable jusqu' au

Подпис
Signature

Серия Ч № 0271505

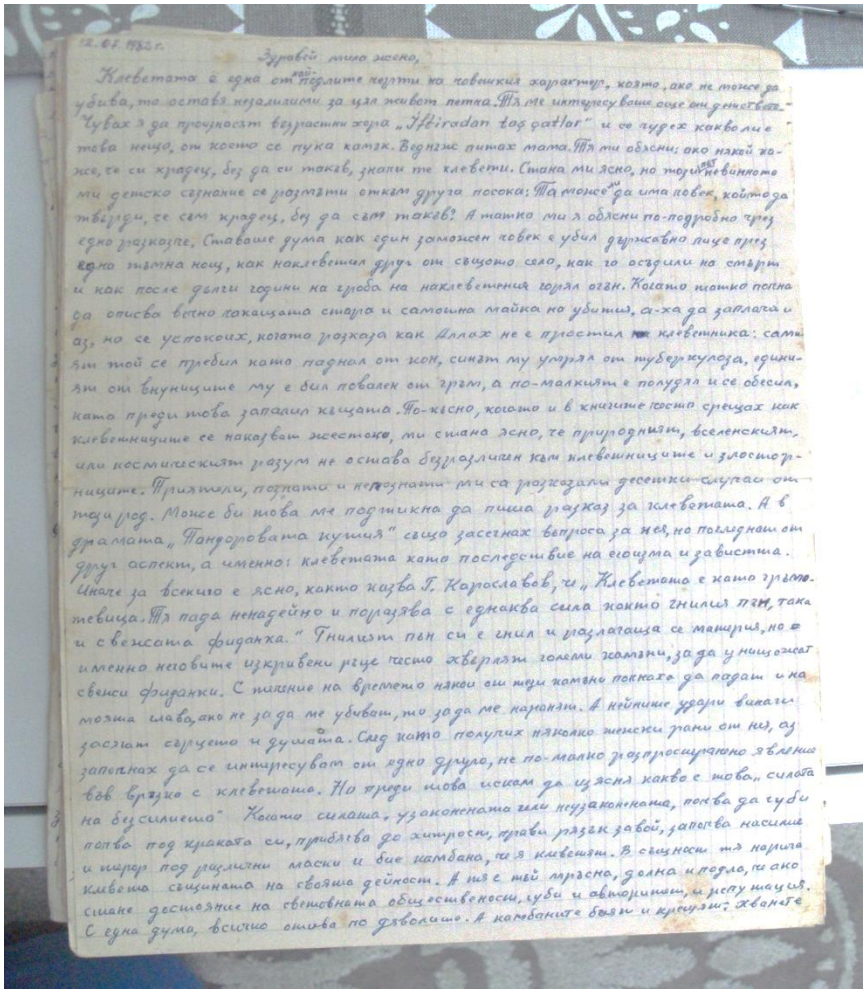
Ömer Osman Erendoruk'un Bulgaristan pasaportu



Ömer Osman Erendoruk eserlerini yazarken

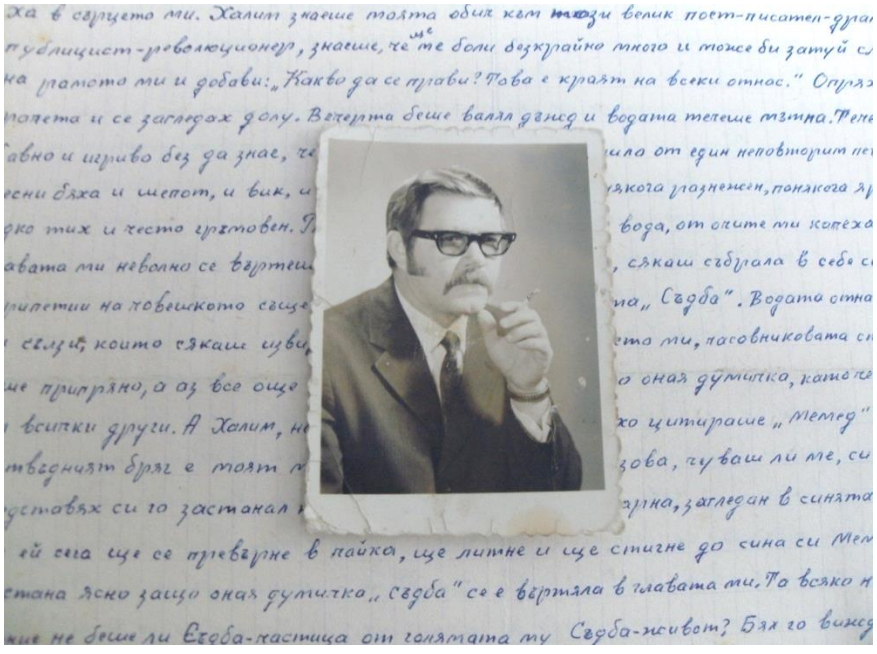



Ömer Osman Erendoruk'un tutuklu bulunduğu sırada yolladığı Bulgarca mektupları

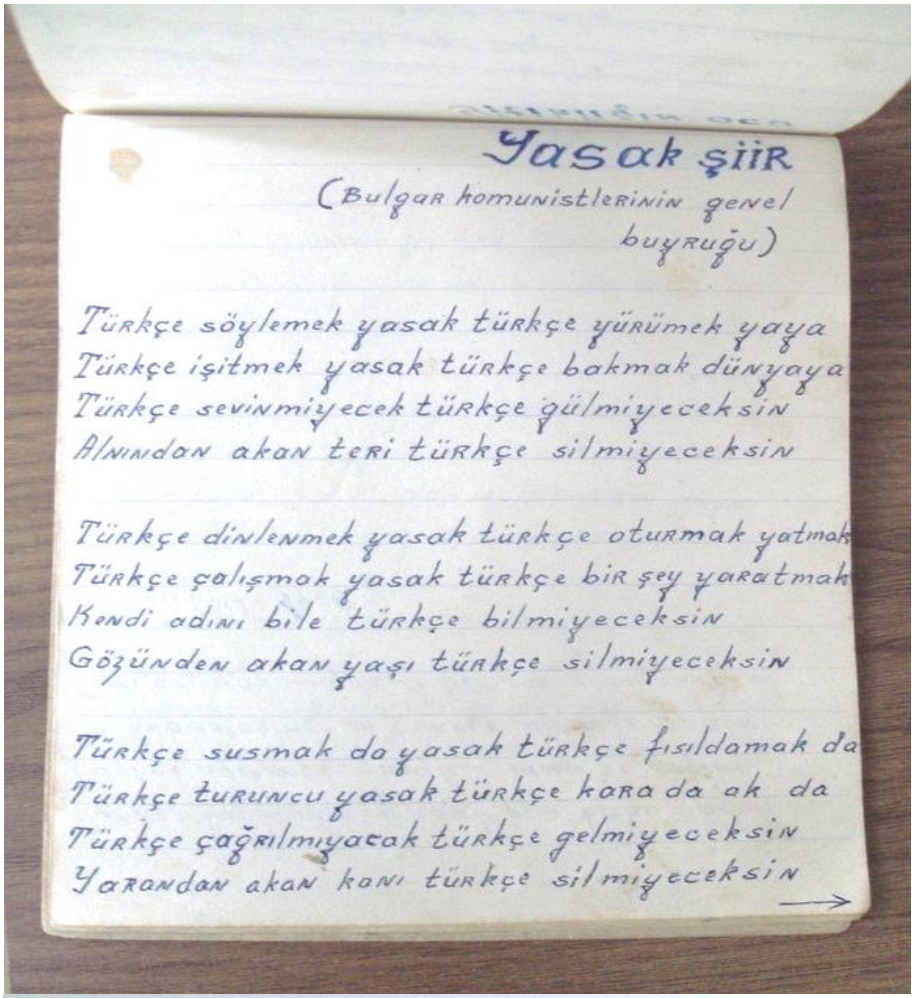


Здравей, мило жено,

Клеветата е една от подлите черти на човешкия характер, която, ако не може да убива, то остава неизлечими за цял живот петна. Тя ме интересува още от детските ми години. Чувах за прочутост възрастни хора „Heiradan tog datlor" и се чудех какво може това нещо, от което се пука камък. Веднъж питах мама. Тя ми обясни: ако някой хаже, че си крадец, без да си такъв, знаеш те клевети. Стана ми ясно, но тогава невинното ми детско съзнание не разбираше: Та може ли да има лъжец, който твърди, че съм крадец, без да съм такъв? А татко ми е обяснил по-подробно чрез една разказче. Ставаше дума как един замогнал човек е убил дружелюбно лице през една тъмна нощ, как наклеветил друг от същото село, как го осадили на съдът и как после години на гроба на наклеветения горял огън. Когато татко почна да описва всяка такъвщина стара и самотна майка не убиеш, а-ха да заплачи и аз, но се успокоих, когато разказа как Аллах не е простил на клеветника: сам той се плеснал като паднал от кон, синът му умрял от туберкулоза, единият от внуците му е бил ловалек от грам, а по-малкият е полудял и се обесил, като преди това запалил къщата. По-късно, когато и в книгите често срещах как клеветниците се наказват жестоко, ми стана ясно, че природният, вселенският, или космическият разум не остава безразличен към клеветниците и злостворниците. Приятели, познати и непознати ми са разказали десетки случаи от този род. Може би това ме подтикна да пиша разказ за клеветата. А в драмата „Пандоровата кутия" също засегнах въпроса за нея, но погледнах от друг аспект, а именно: клеветата като последствие на егоизма и завистта. Иначе за всекиго е ясно, както казва Т. Ярославов, че „Клеветата е като гроздовица. Тя пада ненадейно и поразява с еднаква сила както гнилия пън, така и свежата фиданка." Гнилият пън си е гнил и разлагаща се материя, но и именно неговите изкривени ръце често хвърлят големи камъни, за да унищожат свежи фиданки. С тяхно на времето някои от тези камъни почнаха да падат и на моята глава, ако не за да ме убиват, то за да ме наранят. А нейните удари винаги засягат сърцето и душата. След като получих няколко женски рани от тях, аз започнах да се интересувам от една друга, не по-малко разпространена зъл болест, която е свързана с клеветата. Но преди това искам да изясня какво е това „сила на бездействието". Когато сиката, узаконената или неузаконената, почва да губи почва под краката си, прибягва до хитрост, прави разни дяволии, започва насилия и накрая под различни маски и бие камбана, че я клеветят. В същност тя нарича клеветата съзнанието на своята дейност. А пък тъй лъжливо, долно и подло, както сиката десетките на световната общественост, губи и авторитет, и респект. С една дума, всичко отива по дяволите. А камбаните бият и крещят: хванете



Ömer Osman Erendoruk'un tutuklu iken yazdığı Bulgarca mektuplarından örnekler



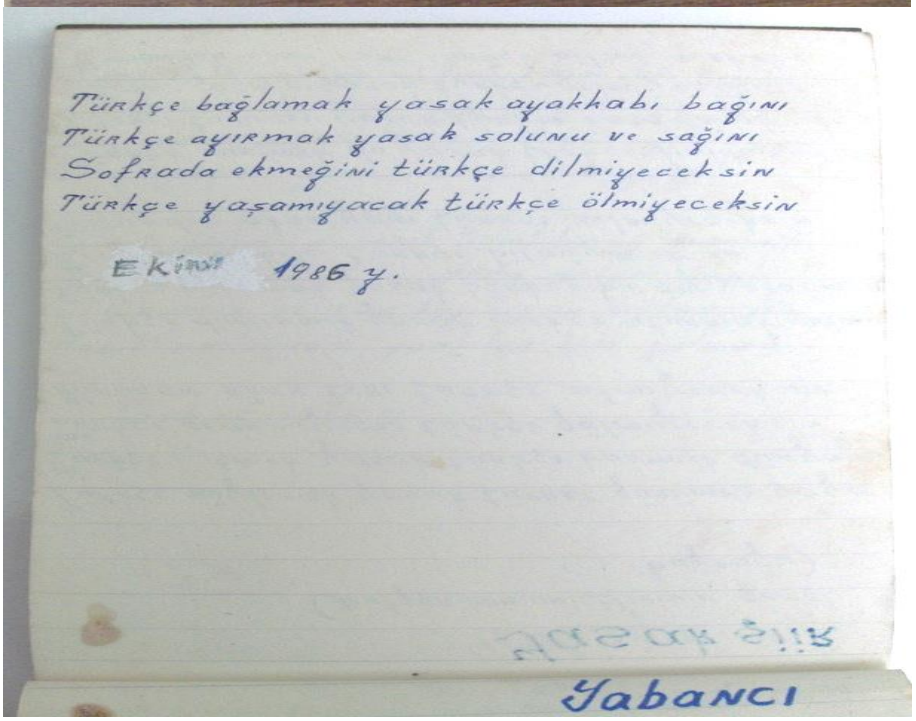
Yasak şiir

(Bulgar komunistlerinin genel buyruğu)

Türkçe söylemek yasak türkçe yürümek yaya
Türkçe işitmek yasak türkçe bakmak dünyaya
Türkçe sevinmiyecek türkçe gülmiyeceksin
Alnından akan teri türkçe silmiyeceksin

Türkçe dinlenmek yasak türkçe oturmak yatmak
Türkçe çalışmak yasak türkçe bir şey yaratmak
Kendi adını bile türkçe bilmiyeceksin
Gözünden akan yaşı türkçe silmiyeceksin

Türkçe susmak da yasak türkçe fısıldamak da
Türkçe turuncu yasak türkçe kara da ak da
Türkçe çağrılmıyacak türkçe gelmiyeceksin
Yarandan akan kanı türkçe silmiyeceksin →

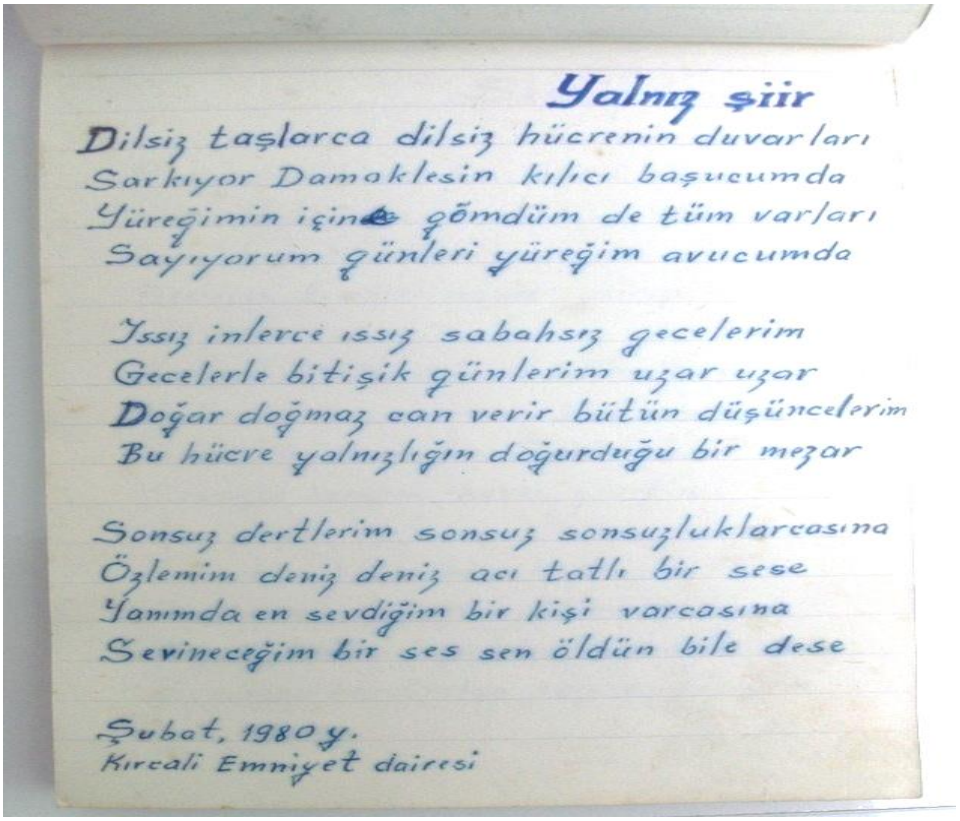


Türkçe bağlamak yasak ayakkabı bağını
Türkçe ayırmak yasak solunu ve sağını
Sofrada ekmeğini türkçe dilmiyeceksin
Türkçe yaşamıyacak türkçe ölmiyeceksin

Ekim 1986 y.

Yabancı

Ömer Osman Erendoruk'un kendi el yazısından "Yasak Şiir"



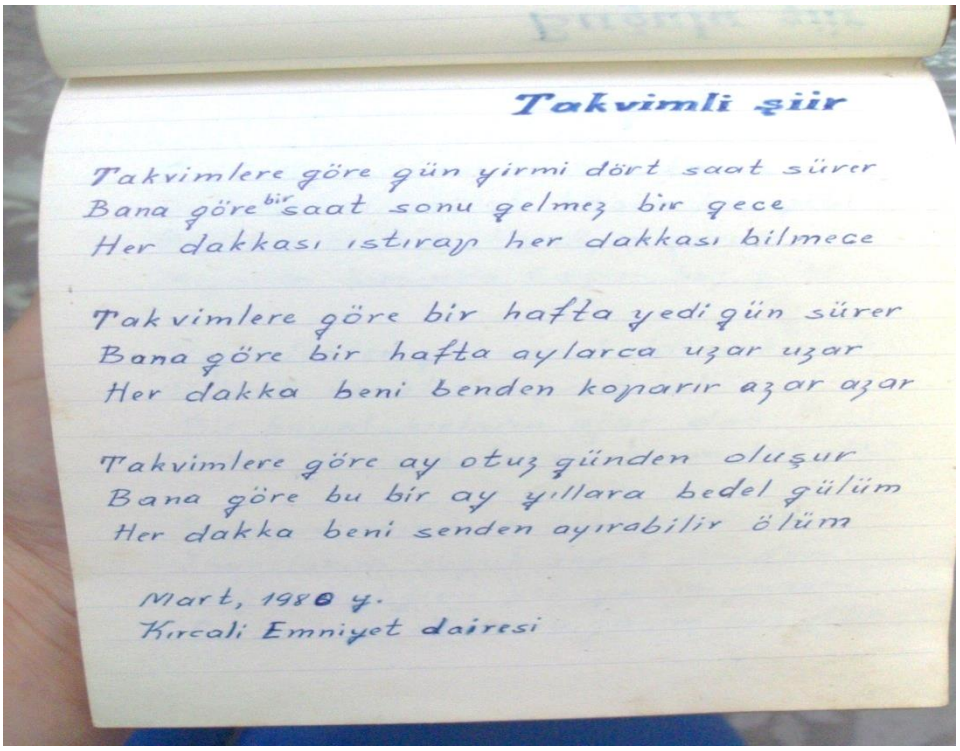
Yalnız şiir

Dilsiz taşlarca dilsiz hücrenin duvarları
Sarkıyor Damoklesin kılıcı başucumda
Yüreğimin içine gömdüm de tüm varları
Sayıyorum günleri yüreğim avucumda

Issız inlerce ıssız sabahsız gecelerim
Gecelerle bitişik günlerim uzar uzar
Doğar doğmaz can verir bütün düşüncelerim
Bu hücre yalnızlığım doğurduğu bir mezar

Sonsuz dertlerim sonsuz sonsuzluklarcasına
Özlemim deniz deniz acı tatlı bir sese
Yanımda en sevdiğim bir kişi varcasına
Sevineceğim bir ses sen öldün bile dese

Şubat, 1980 y.
Kırcali Emniyet dairesi



Takvimli şiir

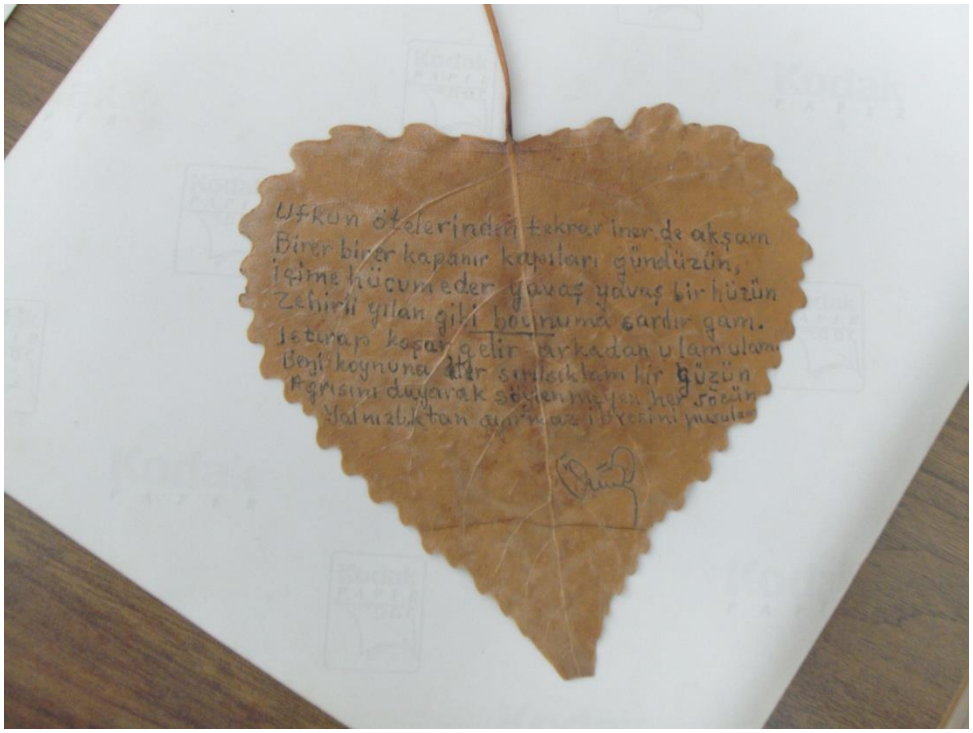
Takvimlere göre gün yirmi dört saat sürer
Bana göre bir saat sonu gelmez bir gece
Her dakkası ıstırap her dakkası bilmece

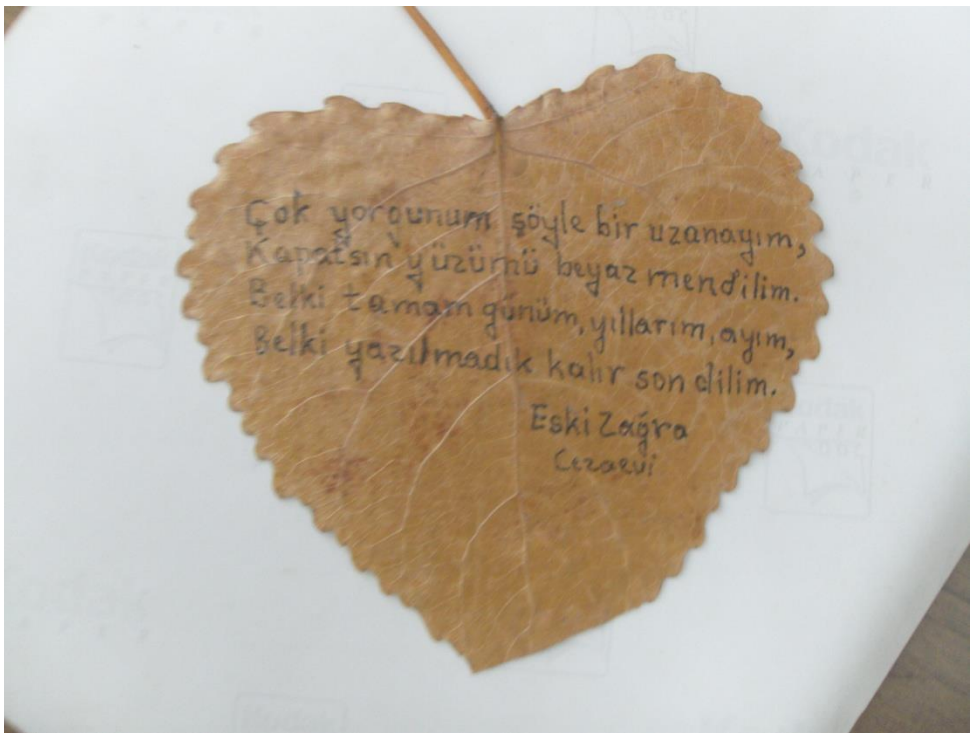
Takvimlere göre bir hafta yedi gün sürer
Bana göre bir hafta aylarca uzar uzar
Her dakka beni benden koparır azar azar

Takvimlere göre ay otuz günden oluşur
Bana göre bu bir ay yıllara bedel gülüm
Her dakka beni senden ayırabilir ölüm

Mart, 1980 y.
Kırcali Emniyet dairesi

Ömer Osman Erendoruk'un kendi el yazısı ile "Yalnız Şiir" ve "Takvimli Şiir"




Ömer Osman Erendoruk'un sonbahar yapraklarına yazdığı şiirleri





Ömer Osman Erendoruk “Büyük Göç” ten sonra İstanbul’da



Ömer Osman Erendoruk'un kızı Gülseren Erendoruk'la yaptığımız röportajın ardından

(Ayakta soldan sağa: Caner Erendoruk, Ömer Erendoruk

Oturan soldan sağa: Neslihan Demirezer, Gülseren Erendoruk, Süheyla Ayvallı)